

X.I.Ibragimov, Sh.A.Abdullaeva

PEDAGOGIKA

***D
A
R
S
L
I
K***

Mas'ul muHarrir: p.f.d., prof. R.Q. Djuraev

Taqrizchilar: P.f.d., professor M. Qur'onov

P.f.d., professor e. O. Turdiqulov

Mazkur darslik Pedagogika oliygohlari bakalavr yo'nalishining barcha sohalari (5141400; 5141100; 5140400; 5141600; 5141700; 5140500; 5140300; 5140100; 5141500) do'yicha tahsil olayotgan talabalar uchun mol'jallangan bo'lib, O'zbekiston Respublikasi Oliy Ta'lim davlat standartlari talablari asosida tuzilgan. Unda «Pedagogika nazariyasi va tarixi» kursi bo'yicha o'quv rejada ko'rsatilgan(jami:152 soat; birinchi yarim yillikda-76 soat; ma'ruza uchun-38 soat ajratilgan) «Pedagogikaning umumiy asoslari», « Tarbiya nazariyasi», «Ta'lim nazariyasi(Didaktika) bo'limlariga monand mavzular kiritilgan. Har bir mavzu matnlaridan so'ng takrorlash va munozara uchun savollar, topshiriqlar berilgan. Bu alfozda tuzilgan matnlar o'quv mashg'uloti davomida talabaning olgan bilimlarini reprodukciyalashga zamin yaratadi, mustaqil, erkin fikrlashiga, muloqaza yuritishiga, o'qituvchi va talaba o'rtasidagi muloqatni, jonlantirishga, taqsil oluvchining faolligini oshirishga yordam beradi va muammoli o'qitish bosqichlarini o'z ichiga qamrab oladi.

Данный учебник составлен на основе требований государственного стандарта Республики Узбекистан (-Т., 2003) предъявляемым к высшим учебным заведениям по направлению бакалавриата (специальности: 5141400; 5141100; 5140400; 5141600; 5141700; 5140500; 5140300; 5140100; 5141500) и предусматривает раскрытие всех разделов дисциплин «Теория и история педагогики», «Педагогическое мастерство», «Педагогические технологии».

В настоящем учебнике содержатся материалы известных узбекских, зарубежных ученых, научных исследований, периодической и электронной печати.

Книга предлагает вниманию читателей (студентов педагогических учебных заведений, практикующих учителей и других работников образования, всех интересующихся педагогическими проблемами образования) основные линии проблем педагогики, построенных в соответствии с учебными программами.

One of the the most typical particularities of the modern stage of the development of mankind is prominent attention to problems of the formation.

Given scholastic allowance is formed on the basis of the requirements of the state standard of the Republic of O'zbekistan (-Т., 2003) presented to high educational institutions on direction of bachelors (the professions: 5141400; 5141100; 5140400; 5141600; 5141700; 5140500; 5140300; 5140100; 5141500) and is provided in accordance with scholastic programs the opening of all sections of discipline "Theory and history of Pedagogies ", "Pedagogical skill", "Pedagogical technologies".

In persisting scholastic allowance contains the materials of weii- known uzbek, foreign scientists, scientific studies, periodic print, internet.

The Book offers attention of the readers (the students of the pedagogical educational institutions, practising teachers and other workmen of the education , all who is interested in pedagogical problems of education) to main lines of the problems of pedagogies.

The Allowance can serve the important help when preparing students of pedagogical educational institutions to the current, intermediate and total rating checking.

SO'Z BOSHI

«Taraqqiyot taqdirini ma'naviy jihatdan etuk odamlar hal qiladi. Texnikaviy bilim, murakkab texnologiyani egallash qobiliyati ma'naviy barkamollik bilan, mustaqil tafakkur bilan birga borishi kerak. Aqliy zakovat va ruhiy - ma'naviy salohiyat-ma'rifatli insonning ikki qanotidir».

I.A.Karimov

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (1997), "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" (1997) da davlatimiz ijtimoiy taraqqiyoti sohasida ta'limning ustuvor deb e'lon qilinishi Pedagogika fani zimmasiga juda katta mas'uliyatli, ulug'vor vazifalarni yukladi.

Ma'lumki, har bir mustaqil fan o'zining predmeti va metodologik asoslariga ega. Pedagogika ham boshqa fanlar kabi avvalo jamiyatning talab va ehtiyojlari asosida vujudga keldi. Shu sababli ta'lim-tarbiya jarayonini ijtimoiy hayotning ajralmas qismi deb qarash lozim, chunki ta'limiy va tarbiyaviy ishlarni olib bormasdan turib, jamiyatni, uning rivojlanishini tasavvur qilish qiyin. Hozirgi kunda Pedagogika ta'lim-tarbiyaning maqsadi va vazifalari, davlat ta'lim standartlari, ta'lim va tarbiyaning usullari, tashkil etish shakllari, umuman uning qonuniyatlari haqida bilim, ma'lumot beradigan fanga aylandi.

O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim davlat standartlari (T.2004y.) ga asoslangan o'quv rejasiga ko'ra pedagogika oliygohlarida "Pedagogika nazariyasi va tarixi" fanini o'qitishga 152 soat ajratilgan bo'lib, shulardan 72 oati ma'ruzalarni tashkil qiladi.

Ushbu darslik yangi andoza talablari bo'yicha tuzildi. Unda dasturdagi pedagogika nazariyasiga oid mavzular qamrab olingan. Har bir mavzudan keyin takrorlash va munozara uchun savollar berildi, oxirida asosiy adabiyotlar ro'yxati, mavzuga oid muammoli vaziyatlar, ularning echimlari, mustaqil ishlash uchun topshiriqlar, tavsiyalar keltirilgan. Pedagogik vaziyatli masalalar talabalarning ma'ruzalarda egallagan nazariy bilimlarini to'la-to'kis idrok qilishi, jamlangan malaka va ko'nikmalarni hayotda qo'llay olish imkoniyatiga ega bo'lishiga qaratilgan.

Mualliflar tomonidan tayyorlangan darslikni yaratishdan maqsad:

- " fan va tajribadagi eng yangi muvaffaqiyatlarni aks ettirish;
- " talabaning bilim olishida optimal uslublardan foydalanish;
- " ilg'or pedagogik texnologiya elementlarini darsda tadbiq qilish va h.k.

Darslik vazifalari:

- o'rganilayotgan mavzularni to'la idrok qilish uchun zamin yaratish;
- o'zlashtirib olinishi zarur bo'lgan malaka va ko'nikmalarni hosil qilish;
- pedagogika faniga oid asosiy tushunchalarni va yetakchi g'oyalarni hayotda qo'llay olish imkoniyatiga ega bo'lish;
- talabalarning pedagogik texnologiyalar, ta'lim vositalari: kompyuter, elektron pochta va shu kabi boshqa bilimlar bilan qurollantirishni ta'minlash.
- muammoli pedagogik vaziyatlarning yechimini talaba tomonidan mustaqil ravishda topishga imkoniyat yaratish.

Darslikdagi mavzular shunday metodik tarzda tuzilganki, ular mavzuning nomini, uning maqsadini, mazmunini yoritib berish bilan birga, takrorlash uchun savollar, topshiriqlar majmui, turli muammoli vaziyatlar, talabalarning foydalanishi lozim bo'lgan manbalar ro'yxatini o'z ichiga oladi.

Bunday tarkibda tuzilgan matnlar talabalarning mustaqil va tanqidiy fikrlashi, o'z ustida mukammalroq ishlashi uchun qulaylik yaratadi.

Tarbiyaning asosiy qirralari- e'tiqod va ibrat, ilm va mantiqiy tafakkur, haqiqat yo'lida ruhiyat safarbarligi va iroda qudrati- bularning barchasi mavzularda asosiy g'oya sifatida yoritilishiga harakat qilingan. Darslikdagi "Pedagogikaning umumiy asoslari" bobidagi 1,2,3-mavzular; "Tarbiya nazariyasi" bobidagi 7,9,13; "Ta'lim nazariyasi bobidagi 15,16,17,20-mavzularni- p.f.d., professor X. I. Ibragimov va "Pedagogikaning umumiy asoslari" bobidagi 4,5-mavzular; "Tarbiya nazariyasi" bobidagi 6,8,10,11,12,14- mavzular; "Ta'lim nazariyasi" bobidagi 18,19- mavzularni p.f.d. Sh. A. Abdullaevlar tayyorlashdi.

Mualliflar kursning tuzilishi, mazmuni, muammolarning bayon qilinishi tartibi va uslubi bo'yicha bildirilgan har qanday taklif- mulohazalarni minnatdorchilik bilan qabul qiladilar va keyingi o'quv qo'llanma, darsliklar tayyorlashda hisobga oladilar.

Ushbu darslikda ta'limning ijtimoiy tabiati, uning tarkibi, mazmuni va mohiyati, ta'lim sohasi, pedagogika kategoriyalarining rivojlanish tendensiyalari hamda ilmiy pedagogik tadqiqot metodlari, shaxs rivojlanishining umumiy qonuniyatlari, pedagogik diagnostika va prognoz, pedagogik loyihalash kabi mavzular bo'yicha tushunchalarga ega bo'lish uchun zaruriy ko'rsatmalar bayon qilingan.

Bu darslikdan pedagogika oliygohlari talabarlari bilim va malakalarini oshirishda, o'qituvchilar mustaqil ishlarni tashkil qilishda foydalanishlari mumkin.

1-BO`LIM

UMUMIY

ASOSLAR

1- MAVZU: KADRLAR TAYYORLASH MILLIY MODELI. O'QITUVCHILIK KASBI VA UNING JAMIYATDA TUTGAN O'RNI

O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy siyosatida milliy o'zlikni anglash, milliy va umumbashariy qadriyatlarni o'zlashtirish orqali shaxs bilan jamiyat o'rtasida uyg'unlikni vujudga keltirish, ehtiyojlarning xususiylikdan umumiylikka o'sib o'tishining qondirilishi har jihatdan voyaga yetayotgan yoshlarning qobiliyatlari, iste'dodlari, ichki imkoniyatlari, o'ziga xos individual-psixologik xususiyatlarini tadqiq etishni, shuningdek rivojlantirishni talab etadi. Yosh avlodning shaxs va sub'ekt sifatida shakllanishi, aqliy rivojlanishi, tarbiyalanganlik darajasini aniqlamasdan turib, o'rta maxsus va oliy ta'lim-tarbiya jarayoni samaradorligini oshirish mumkin emas.

Jamiyatning infrastrukaturalarida, guruh shaxslararo munosabatlarda demokratiya prinsiplarining qaror topishi, fuqarolar o'rtasida teng huquqlilik, sub'ektlilik, hamkorlik, hamdardlik (empatiya) mezonlari turmush tarziga aylana boshlashi kishilik dunyosining jahonshumul ijtimoiy-tarixiy g'alabasining yorqin ifodasidir. Hozirgi davrda shaxsning robotlashuviga chek qo'yilishi, o'zining mustaqil inson (sub'ekt) tarzida namoyon bo'lishi uchun moddiy-ma'naviy negiz barpo etilishi, shaxsiy dunyoqarash (ham ilmiy, ham diniy), barqaror e'tiqod, mustahkam pozisiya, qat'iy iroda, o'tkir va bukilmas g'oyani egallashga imkon yaratdi. Ana shunday umumbashariy ahamiyat kasb etuvchi ijtimoiy voqelik, hodisa, ijtimoiy tasavvur va ehtiyoj mamlakatimizda shaxsni markaziy figura sifatida tan olinishi va rivojlanishning harakatlantiruvchisi tarzida baholanishi pedagogik bilimlarning zaruratga aylanganligini anglatadi.

Insonshunoslik fanida inson-jamiyat, jamiyat-inson shaklida o'zaro ta'sirni taqozo etar ekan, birinchi va ikkinchisi ham to'g'ri, ham teskari aloqani o'rnatishi joiz. Abdulla Avloniy o'z davrida bashorat qilganidek: "Agar pedagogika insonni har tomonlama tarbiyalashni xohlar ekan, unda insonni har tomonlama o'rganishi zarur"(14. 46). Xuddi shu bois, ta'lim-tarbiya jarayonida barkamol insonni shakllantirish lozim, uning natijasi, mahsulati orqali mustaqil fikrlovchi, ijodiy izlanuvchi, kuchli irodali, ishchan, g'oyaviy e'tiqodli, ma'naviyati yuksak, pok vijdonli shaxsni kamol toptirish joiz. Chunki "sub'ekt-sub'ekt" munosabatni amalda qaror toptirmasdan turib, tarbiyalanganlik darajasini aniqlash imkoniyatiga ega bo'lmaymiz. Bu o'rinda pedagogika katta ahamiyat kasb etadi, jamiyatning barkamol shaxsni yetishtirishdek maqsadiga mos kelishi ayni muddaodir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimov: "Aql-zakovatli, yuksak ma'naviyatli kishilarni tarbiyalay olsak, oldimizga qo'ygan maqsadlarga erisha olamiz, yurtimizda farovonlik va taraqqiyot qaror topadi"1 degan fikri ta'lim va maorifni yuksaltirish, milliy g'oyani ro'yobga chiqaradigan yangi avlodni voyaga yetkazish davlatimizning eng muhim vazifalaridan biri ekanligini ko'rsatadi.

Bu ulug'vor vaziflarni amalga oshirish uchun Respublika Oliy Majlisining 1997 yil 29 avgust IX sessiyasida, qonuniy zamin bo'lgan "Ta'lim to'g'risida"gi qonun, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" qabul qilindi.

O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risidagi qonun"ining qabul qilinishiga bir qator omillar sabab bo'ldi: birinchidan, biz yashayotgan muhitda ijtimoiy tuzum o'zgarishi bo'lsa, ikkinchidan, ijtimoiy ishlab chiqarish va mulkka bo'lgan munosabat o'zgardi, uchinchidan, eski mafkuraviy qarashlar yangi sharoitga javob bermay qo'ydi, to'rtinchidan, ta'lim muassasalarida olib borilayotgan tadbirlar jahon andozalariga mos ravishda tashkil qilinishni, talabalarga milliy va umuminsoniy qadriyatlar his-to'yg'ularini singdirib, ularni har tomonlama barkamol, chuqur bilimga ega mutaxassis etib tayyorlashni taqozo etdi.

Ma'lumki, "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun 5 ta bo'lim 34 modddan iborat. Ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy tamoyillarida: ta'lim O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy taraqqiyoti sohasida ustuvor deb e'lon qilinadi, demak ta'lim - tarbiya ishlari davlat siyosatining asosiy prinsiplaridan biridir.

Ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy tamoyillari: -ta'lim va tarbiyaning insonparvar demokratik xarakterda ekanligi;

- ta'limning uzluksizligi va izchilligi;
- umumiy o'rta, shuningdek o'rta maxsus kasb hunar ta'limining majburiyligi;
- y'rta maxsus, kasb hunar ta'limining yo'nalishini tanlashning ixtiyoriyligi;
- ta'lim tizimining dunyoviy xarakterda ekanligi;
- davlat ta'lim standartlari doirasida ta'lim olishning hamma uchun ochiqqligi;
- ta'lim dasturlarini tanlashga yagona va tabaqalashtirilgan yondoshuvi;
- bilimli bo'lish va iste'dodni rag'batlantirish;
- ta'lim tizimida davlat va jamoat boshqaruvini uyg'unlashtirish.

Ta'lim - tarbiya sohasida amalga oshirilayotgan islohotlardan ko'zlangan maqsad barkamol avlodni tarbiyalab voyaga yetkazishdir.

"Eng avvalo bizning ta'lim tizimiga bo'lgan munosabatimizni ham tubdan o'zgartirish kerak. Ta'lim islohati bizni demokratik o'zgarishlar, yangi jamiyat barpo etish yo'lidan dadil etaklovchi, barchamizni harakatlantiruvchi ichki kuch bo'lmog'i zarur. Har birimizga besh barmoqday, eskicha aytganda to'qqiz pulday ayon bo'lsinkim, ta'lim-tarbiya tizimini o'zgartirmasdan turib, odamlar ongini, demakki, ularning turmush tarzini ham o'zgartirish mumkin emas".

Yurtboshimiz ta'lim-tarbiya islohatining zarurligi va muhimligi haqida o'zining qator nutqlarida to'xtalib o'tadilar.

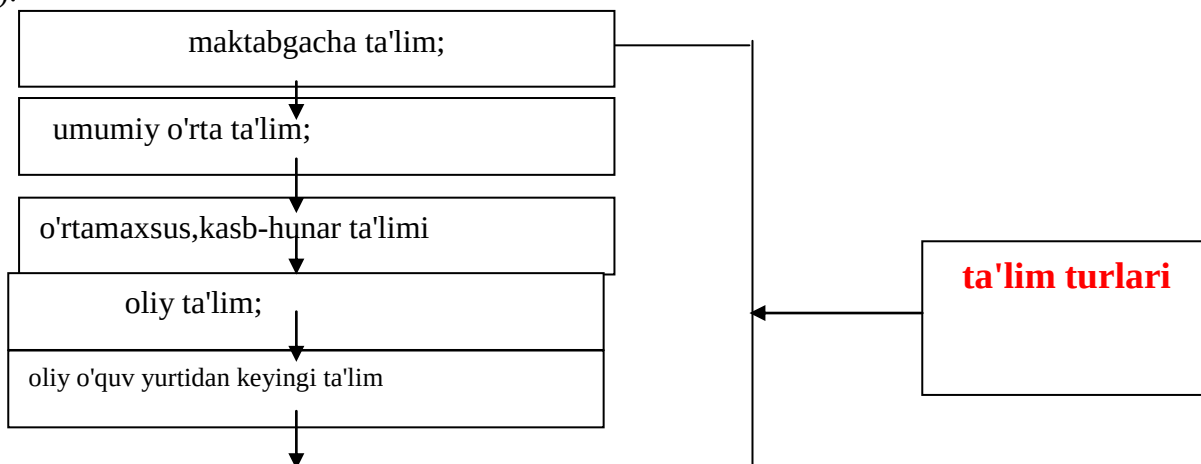
1997 yil 29 avgustdagi O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 1X sessiyasida yurtboshimiz so'zlagan nutqlarida shu vaqtgacha amalga oshirilgan tadbirlar talabga javob bermayotganligini, eski sho'rolar zamonidan qolgan ta'lim-tarbiya tizimiga xos mafkuraviy qarashlardan va sarqitlardan to'liq qutila olmaganligimiz, ikkinchidan, o'zgarishlar yuzaki bo'lib, ta'lim-tarbiya va o'quv jarayonlarining tarkibini, bosqislarini bir-biri bilan uzviy bog'lash, ya'ni uzluksiz ta'lim-tarbiya tizimini tashkil qilish muammolarini yechib bermaganligi, uchinchidan, bizning amaldagi ta'lim-tarbiya tizimimiz bugungi zamonaviy, taraqqiy topgan demokratik davlatlar talablariga javob bera olmasligi... kabilar ham bu islohatni zarurligini ko'rsatdi. Shu munosabat bilan yurtboshimiz "Barkamol avlod- O'zbekiston taraqqiyotining poydevori" mavzusida so'zlagan nutqida ta'lim-tarbiya tizimida islohatlar o'tkazish zarurati va omillarini asoslab berdilar.

Ta'lim to'g'risidagi qonun maqsadi fuqarolarga ta'lim, tarbiya berish, kasb-xunar o'rgatishning xuquqiy asoslarini belgilash hamda har kimning bilim olish mumkinligi kabi konstitusiyaviy huquqini ta'minlashdan iboratdir.

Qonunning 1-bo'limi "Umumiy qoidalar" deb nomlanadi. Unda ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplari, bilim olish, pedagogik faoliyat bilan shug'ullanish xuquqlari, ta'lim muassasasining xuquqiy maqomi, DTS, ta'lim berish tili kabi masalalar o'z ifodasini topgan.

"Ta'lim to'g'risida" gi Qonunning 2- bo'limida ta'lim tizimi va turlari mohiyati yoritilgan. Respublikamizdagi ta'lim tizimi: Davlat ta'lim standartlariga muvofiq ta'lim dasturlarini amalga oshiruvchi davlat va nodavlat ta'lim muassasalarini; ta'lim tizimini rivojlanishini ta'minlash uchun zarur bo'lgan tadqiqot ishlarini bajaruvchi ilmiy-pedagogik muassasalarni; ta'lim sohasidagi davlat boshqaruv organlari, shuningdek ularga qarashli korxona, muassasa va tashkilotlarni qamrab oladi.

Mazkur qonunning 10-moddasida ta'lim quyidagi turlarda amalga oshirilishi ko'rsatiladi (1-rasm):

kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash

maktabdan tashqari ta'lim

1-rasm

Har bir Ta'lim turining moqiyati qisqacha
Ta'lim bola shaxsini sog'lom va etuk,
maktabda O'qishga tayyorlangan tarzda shakllantirish maqsadini ko'zlaydi. Maktabgacha Ta'lim bola olti-etti yoshga etgunicha davlat va nodavlat maktabgacha tarbiya bolalalr muassasalarida hamda oilalarda amalga oshiriladi.

Umumiy o'rta Ta'lim majburiy bo'lib, u quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi: boshlang'ich Ta'lim (I-IV sinflar); umumiy o'rta Ta'lim (1-IX sinflar). Umumiy o'rta Ta'lim O'quvchilarning fanlar asoslari do'yicha muntazam bilim olishlarini, ularda bilim o'zlashtirish ehtiyojini, asosiy O'quv-ilmiiy va umummadaniy bilimlarni, milliy va umumbashariy qadriyatlarga asoslangan ma'naviy-axloqiy fazilatlarini, meqnat ko'n ikmalarini, ijodiy fikrlash va atrof-muhitga ongli munosabatda bo'lishni va kasb tanlashni shakllantiradi. «Umumiy o'rta Ta'lim tugallanganidan keyin Ta'lim fanlari va ular do'yicha olingan baqolar ko'rsatilgan qolda davlat tomonidan tasdiqlangan namunadagi attestat beriladi»¹.

Qonunda o'rta maxsus, kasb hunar Ta'lim i olish maqsadida Har kim umumiy o'rta Ta'lim asosida akademik liceyda yoki kasb-hunar kollejida O'qishning yo'n alishini ixtiyoriy ravishda tanlash huqO'qiga ega ekanligi ta'kidlanadi. «Akademik liceylar va kasb-hunar kollejlari egallangan kasb-hunar do'yicha ishlash huqO'qini beradigan hamda bunday ish yoki Ta'lim ni navbatdagi bosqichda davom ettirish uchun asos bo'ladigan o'rta maxsus, kasb-hunar Ta'lim i beradi»².

Akademik liceylarda O'quvchilar o'zlari tanlab olgan Ta'lim yo'n alishi do'yicha bilim saviyalarini oshirish hamda fanni chuqur o'rganishga Qaratilgan maxsus kasb-hunar ko'nikmalarini o'zlarida shakllantirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu ko'n ikmalarni O'qishni muayyan oliy Ta'lim muassasalarida davom ettirish yoki meqnat faoliyatida ro'yobga chiqarishlari mumkin. Kasb-hunar kolleji tegishli davlat Ta'lim standartlari doirasida o'rta maxsus, kasb-hunar Ta'lim i beradi; O'quvchilarning kasb-hunarga moyilligi, bilim va ko'n ikmalarini chuqur rivojlantirish, tanlab olingan kasb-hunar do'yicha bir yoki bir necha ixtisosni egallash imkonini beradi.

Oliy Ta'lim yuqori malakali mutaxassis tayyorlaydi, ikki bosqichda: bakalavriat va magistraturada amalga oshadi. (Bu qaqda to'liq ma'lumot olish uchun mazkur qo'llanmaning «Bakalavriat va magistratura- oliy Ta'lim bosqichlari» mavzusiga qarang.)

Qonunning **uchinchi** bo'limi Ta'lim jarayoni qatnashchilarini ijtimoiy qimoya qilishga bag'ishlangan bo'lib, unda Ta'lim oluvchilarni va Ta'lim muassasasi xodimlarini ijtimoiy qimoya qilish, etim hamda jismoniy va ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo'lganbolalarni O'qitish masalalari Qonuniy ifodasini topgan.

To'rtinchi bo'limida Ta'lim tizimini boshqarishdagi Vazirlar maqkamasining, Ta'lim ni boshqarish do'yicha vakolatli davlat organlarining va maqalliy davlat qokimiyati organlarining vakolatlari ko'rsatilgan bo'lsa, **Beshinchi** bo'limda Yakuniy qoidalar ifodalab berilgan.

Kadrlar tayyorlash milliy modeli va uning moqiyati 1997 yilning 29 avgustida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining IX sessiyasida «Ta'lim to'grisidagi»gi Qonun va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» qabul qilindi. Ularda Ta'lim -tarbiya va kadrlar tayyorlash tizimini isloh qilishga oid asosiy yo'l-yo'riqlar ko'rsatib berildi.

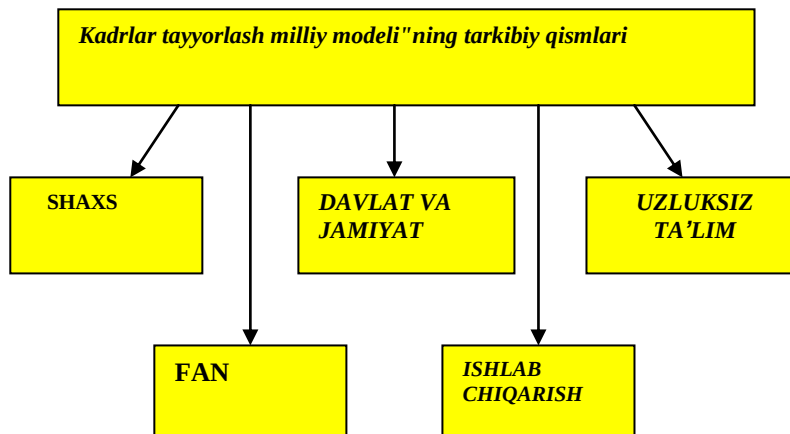
Ma'lumki, Kadrlar tayyorlash milliy dasturi besh bo'limdan iborat bo'lib, unda kadrlar tayyorlash tizimini isloh qilish omillari, dasturning maqsadi, vazifalari va uni ro'yobga chiqarish bosqichlari, kadrlar tayyorlash tizimini rivojlantirishning asosiy yo'n alishlari, dasturni ro'yobga

¹Kadrlar tayyorlash milliy dasutri. Barkamol avlod-o'zbekiston taraqqiyotining poydevori.T., "Sharq", 1998 y, 47 bet

² O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'grisida"gononuni. Barkamol avlod-o'zbekiston taraqqiyotining poydevori.T., "Sharq", 1998 y, 23 bet

chiqarishga oid chora-tadbirlar belgilab berilgan. Dasturning 3- bo'limida kadrlar tayyorlashning milliy modeli moqiyati yoritilgan. Kadrlar tayyorlash milliy modelining asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat

(2-rasm) :

2- rasm «Kadrlar tayyorlash milliy modeli»ning tarkibiy qismlari

«**Shaxs** - kadrlar tayyorlash tizimining bosh sub'ekti va ob'ekti, Ta'lim sohasidagi xizmatlarning iste'molchisi va ularni amalga oshiruvchi»³. Kadrlar tayyorlash sohasidagi davlat siyosati insonni intellektual va ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash bilan uzviy bog'liq bo'lgan uzluksiz Ta'lim tizimi orqali Har tomonlama barkamol shaxs- fuqaroni shakllantirishni nazarda tutadi. Shu tarzda fuqaroning eng asosiy konstituciaviy ququqlaridan biri bilim olish, ijodiy qobiliyatni namoyon etish, intellektual jihatdan rivojlanish, kasbi do'yicha maqnat qilish huqO'qi ro'yobga chiqariladi.

Ta'lim xizmatlarining iste'molchisi sifatida shaxsga davlat tomonidan Ta'lim olish va kasb-hunar tayyorgarligi ko'rish kafolatlanadi. Ta'lim jarayonida shaxs davlat Ta'lim standartlarida ifoda etilgan talablarni bajarishi shart. Ta'lim xizmatlarining amalga oshiruvchi sifatida shaxs munosib darajada malaka darajasini olgach, bilim va tajribalarni Ta'lim jarayonida yosh avlodga o'rgatish, moddiy ishlab chiqarish, ilm-fan, madaniyat va maishiy xizmat sohalarida faoliyat ko'rsatish bilan shug'ullanadi.

Har bir odam faqat Ta'lim , ijtimoiy tarbiya va Ma'naviykamolot, kasb-hunar o'rganish tizimi vositasidagina Shaxs bo'lib shakllanadi.

Natijada shaxsning ijtimoiy kamol topishi- uning jamiyat uchun foydali funkciyalarni bajarishi, o'z vazifa va burchlarini puxta va ijodiy anglab, boshqalar bilan teng, mustaqill munosabatlarga kirishuvi yuz beradi.

Kadrlar tayyorlash tizimida shaxsning o'rni va roli, ququq va majburiyatlari konstituciaviy mustaqamlanib, Qonuniy qimoyaga olingan va tegishli qujjatlarda batartib bayon etilgan.

«**Davlat va jamiyat** - Ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimining faoliyatini tartibga solish va nazorat qilishni amalga oshiruvchi kadrlar tayyorlash va ularni qabul Qilib olishning kafillari bo'lib, yuqori malakali raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlash do'yicha Ta'lim muassasalarining faoliyatini uyg'unlashtiradi»⁴.

Davlat va jamiyat quyidagilarni, chunonchi:

- fuqarolarning ilm olish huqO'qini, ularning kasb tanlash va malaka oshirish imkoniyatlarini;
- akademik licey yoki kasb-hunar kollejlarida O'qib- o'rganish yo'n alishini tanlash huqO'qini beruvchi majburiy umumiy o'rta va o'rta maxsus , kasb-hunar ma'lumoti olishni;
- davlat grantlari bazasida yoki pullik-bitim asosida oliy va undan yuqori darajalarda ma'lumot olish huqO'qini;

³ Kadrlar tayyorlash milliy dasutri. Barkamol avlod-o'zbekiston taraqqiyotining poydevori.T., "Sharq", 1998 y, 41 bet

Kadrlar tayyorlash milliy dasutri. Barkamol avlod-o'zbekiston taraqqiyotining poydevori.T., "Sharq", 1998 y, 42 bet

- davlat Ta'lim muassasalarining moliyaviy ta'minotini;
- O'quvchilarning o'qish, yashash va dam olish sharoitlarini ta'minlash masalalarini qal etish sharoitlarini ta'minlash masalalarini qal etish yuzasidan jamoatchilik boshqaruvini rivojlantirishni;
- Ta'lim jarayoni qatnashchilarini ijtimoiy qo'llab-quvvatlashni;
- Ta'lim muassasalarining pedagog xodimlari, ota-onalarning bolalar tarbiyasi, hayotini qimoya qilish uchun mas'uliyatlarini oshirish yuzasidan me'yoriy-huqO'qiy qujjatlarning amal qilish faolligini kafolatlaydi. Shunday Qilib, shaxs uchun sifatli kasb-hunar tayyorgarligi, ijtimoiy rag'bat va qimoya, favqulodda qolatlarda yordam olish davlat tomonidan kafolatlanadi.

«**Uzluksiz Ta'lim** - malakali raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning asosi bo'lib, Ta'lim ning barcha turlarini: maktabgacha Ta'lim , umumiy o'rta Ta'lim , o'rta maxsus, kasb-xunar Ta'lim i, oliy Ta'lim , oliy O'quv yurtidan keyingi Ta'lim , kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash, maktabdan tashqari Ta'lim ni, DTSni, kadrlar tayyorlash tizimi tuzilmasi va uning faoliyat ko'rsatish muhitini o'z ichiga oladi»⁵.

Uzluksiz Ta'lim tizimi inson va jamiyatning turli xil Ta'lim iy ehtiyojlarini qodirishi, bilimlarning qadr-qimmati va mavqeini ko'tarish uchun keng imkoniyatlar yaratib berishi, shuningdek iqtisodiyotning o'zgaruvchan ehtiyojlari sharoitida umum ta'limiy, umummadaniy, kasbiy va ilmiy asosda mutaxassislar tayyorlash yo'li bilan fundamental bilimlar berib shaxsni ijtimoiy qimoya qilishni ta'minlashi kerak.

Uzluksiz Ta'lim ni tashkil etish va rivojlantirish prinsiplari quyida keltirilgan (3-rasm):

3-rasm: Uzluksiz Ta'lim ni tashkil etish va rivojlantirish tamoyillari

Uzluksiz Ta'lim ni isloh qilish yo'n alishlari sifatida Ta'lim tizimining kadrlar saloqiyatini tubdan yaxshilash, davlat va nodavlat Ta'lim muassasalarining Har xil turlarini rivojlantirish, majburiy umumiy o'rta Ta'lim dan o'rta maxsus, kasb-hunar Ta'lim iga o'tilishini ta'minlash, Ta'lim ni boshqarish tizimini takomillashtirish, Ta'lim jarayoni va kadrlar tayyorlash sifatiga xolis baho berish tizimini yaratish, Ta'lim va ilm-fan bilan bog'liq chet el hamda xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni kengaytirish kabilar belgilandi.

«**Fan** - yuqori malakali mutaxassislar tayyorlovchi va ulardan foydalanuvchi, ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini ishlab chiquvchi»⁶. Fan- Ta'lim mazmunini tubdan yangilashda, Ta'lim standartlari, Ta'lim dasturlari, O'quv darsliklar va qo'llanmalar tayyorlashda, ilmiy-metodik ta'minotni amalga oshirishda bevosita ishtirok etadi. Qolaversa, fan kadrlar tayyorlashda buyurtmachi sifatida ilmiy izlanishlarni bevosita O'quv jarayoni bilan mutanosiblashtirishga erishadi.

«**Ishlab chiqarish**- kadrlarga bo'lganextiyojni, shuningdek ularning tayyorgarlik sifati va saviyasiga nisbatan qo'yiladigan talablarni belgilovchi asosiy buyurtmachi, kadrlar tayyorlash

Kadrlar tayyorlash milliy dasutri. Barkamol avlod-o'zbekiston taraqqiyotining poydevori.T., "Sharq", 1998 y, 42 bet

⁶Kadrlar tayyorlash milliy dasutri. Barkamol avlod-o'zbekiston taraqqiyotining poydevori.T., "Sharq", 1998 y, 42 bet

tizimini moliya va moddiy-texnika jihatidan ta'minlash jarayonining qatnashchisi»⁷. Ishlab chiqarish kadrlar tayyorlash tizimida buyurtmachi va iste'molchi funkciyalarini bajarib, kerakli yuksak darajalarda va tegishli soqalar uchun kadrlar tayyorlash, qayta tayyorlash va malaka oshirish jarayonida faol ishtirok etadi.

Ishlab chiqarishning ehtiyojlari kadrlar tayyorlashga bo'lgan ijtimoiy buyurtmani shakllantiradi, kasb-hunarga tayyorlashning maqsadi, vazifasi va mazmunini aniqlaydi, malakaviy talablarni ilgari suradi, yangi texnologiyalar va O'qitish shakllarini tanlab olish shartlarini belgilaydi. Ishlab chiqarish pirovard natijada kadrlarning sifati va raqobatbardoshligiga baho beradi.

Davlat va jamiyat uzluksiz Ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimi barcha uchun ochiq bo'lishini va hayot o'zgarishlariga moslanuvchanligini ta'minlaydi. Kadrlar tayyorlash soqasida jahon ilg'or tajribasini qisobga olish uzluksiz Ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimining barcha jihatlariga daxldor bo'lib, uning rivojlanishi omillaridan biridir.

Jamiyat Taraqqiyotining Har bir bosqichida ustoz, muallim, O'qituvchi zimmasiga eng muhim vazifa - jamiyat kelajagi bo'lgan yoshlarni tarbiyalash, ilm berish vazifasi yuklatilgan. Qatto ibtidoiy jamoa tuzumidayoq yoshlarni tarbiyalash muassasalari tashkil etilib, ularda tajribali, hayotni ko'rgan oqsoqollar bolalarni tarbiyalaganlar. O'qituvchilik kasbining paydo bo'lishi tarbiyaning kelib chiqishi bilan bog'liqdir.

Ibtidoiy kishilarning meqnat faoliyati va bunda tarkib topgan ijtimoiy munosabatlar tarbiyaning vujudga kelishi uchun asosiy shart bo'ldi. Inson meqnat qurollari tayyorlay boshlagan davrdan boshlab kishilik jamiyati paydo bo'ldi. eng oddiy meqnat qurollarini qo'llash va ularni ongli ravishda tayyorlashning tobora kengayib va murakkablashib borishi yosh avlodga meqnat bilimlarini, ko'n ikma va tajribalarini berish zaruratini tug'dirdi.

Dastlab bu qol meqnat faoliyati jarayonida va butun ijtimoiy hayot quynida ro'y berar edi. Keyinchalik tarbiya inson faoliyati va ongining aloqida soqasiga aylandi.

Yangi tug'ilgan bolani jamoadagi keksalar, oqsoqollar boqardilar. Matriarxat Taraqqiyotining oxirlarida bolalarni tarbiyalash uchun yoshlar uylari paydo bo'lib, ularda urug' oqsoqollari bolalarga tarbiya berganlar. Quldorlik davrida esa quldorlarning bolalari uchun maxsus maktablar tashkil etilgan. Qadimgi Yunonistonda bolalarga bilim beradigan kishini «didaskal» («O'qitaman», «o'rgataman» so'zidan olingan) deb ataganlar. Bolalarni maktabga tarbiyachilardan biri boshlab borgan yoki sayrlarga olib chiqqan bunday tarbiyachi «pedagog» («payne»- bola, «agogeyn»- etaklamoch so'zidan olingan) deb atalgan. Bu tushunchalar qozirda ham O'qituvchiga nisbatan ishlatiladi, lekin uning moqiyati boshqacha ahamiyat kasb etadi.

Har bir jamiyatda ham pedagog, O'qituvchi, tarbiyachilarga yoshlar murabbiysi sifatida katta hurmat bilan qarab kelingan. Ayniqsa, bizning mustaqil yurtimizda O'qituvchiga hurmat-e'tibor va unga quyilgan mas'uliyat ham niqoyatda oshib bormoqda. Bu o'rinda Respublikamizda 1 oktyabrni «Ustoz va murabbiylar kuni» deb e'lon qilinganligini ta'kidlab o'tish joiz.

Ma'lumki, "shaxs va davr" yoki "davr va shaxs" munosabati muammolari taqlilida uchta qolat bo'lishi mumkin:

Birinchi dan, shunday shaxslar bor - ular davr bilan hamnafas, o'zi yashagan zamonning yalovbardori sifatida namoyon bo'ladi.

Ikkinchi toifa shaxslar o'z davrining ro'qi, maqsad va vazifalarini anglay olmaydi, ya'ni zamondan orqada qoladi.

Uchinchi toifa insonlar etakchilar sanalib, ular voqelikdan o'zib ketadi, ayni paytda o'z davrining ro'qini chuqur qis etadi va anglaydi. Bunday shaxs hayotiy qarashlari, g'oyasi va faoliyat yo'n alishida kelajakni ko'ra oladi.

O'qituvchi shunday etakchilik xususiyatiga ega bo'lgan, ma'naviyati yuksak shaxs bo'lishi va shunday shaxsni tarbiyalashi lozim. Shaxsning Ma'naviyolami yuqori bo'lsa, tabiiy ravishda bu uning amaliy faoliyatida ham o'z ifodasini topadi, uning g'oyalari jamiyatga singadi.

⁷ O'sha joy, 42 bet

Kichik maktab yoshidagi O'quvchilarda ijtimoiy adolat to'grisidagi tushunchalarni kamol toptirishda malakali pedagogning roli salmoqli ahamiyatga ega.

Abu Ali Ibn Sinoning fikricha "O'qituvchi matonatli sof vijdonli, rostgo'y, bolani tarbiyalash yo'llarini, axloq qoidalarini yaxshi biladigan odam bo'lmog'i lozim. Muallim O'quvchining butun ichki va tashqi dunyosini o'rganib, uning aql qatlamlariga kirolmog'i lozim"(,68).

"O'qituvchi-deydi Al Forobiy, - o'z or -nomusini qadrlashi, adolatli bo'lmog'i lozim. Ana shundagina u insonlikning yuksak darajasiga ega bo'ladi va baxt chO'qqisiga erishadi", deb ta'kidlaydi(,148)

Yusuf Qojib Qoshg'ariy: "A'zolar kasalligi bilan yuzlarcha, minglarcha odamlar qalok bo'lsalar, nodonlik, bilimsizlik tufayli o'n ming va yuz minglarcha odamlar qalok bo'ladilar»,- deb ta'kidlashlari bejiz emas (,349).

Ulug mutafakkir Alisher Navoiy ham O'qituvchining yoshlarga ta'sir o'tkazish meqnatini xolisona baqolab: "Agar shogird nodonlikka erishsa ham unga (muallimga) qulluq qilsa arziydi", "Xalq yo'lida kim senga bir Harf o'rgatmish ranj ila" - kabi satrlar bitgan(,148)

Nasriddin Tusiy o'zining "O'qituvchilarni tarbiyalash to'grisidagi" nomli asarida: "O'qituvchi nutqi qech qachon va qech qaerda zaHarqandali, qo'pol yoki qattiq bo'lishi mumkin emas. Dars paytida O'qituvchining o'zini tuta olmasligi ishni buzishi mumkin",- deydi. (,456).

Mamlakatimizda kadrlar tayyorlash milliy dasturini hayotga tadbqiq etish jarayonida O'qituvchining yosh avlodga Ta'lim va tarbiya berishda jamiyat oldidagi javobgarligi yanada ortib boraveradi.

Zamonaviy O'qituvchi ijtimoiy pedagog-psixolog bo'lmasligi mumkin emas. Shuning uchun ham yoshlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni yo'lga sola olishi, jamoada ijtimoiy-psixologik mexanizmlardan foydalanishni bilishi zarurdir.

Jamiyatning O'qituvchilik kasbiga qo'yadigan asosiy talabalari quyidagichadir:

- shaxsni Ma'naviyva ma'rifiy tomondan tarbiyalashning, milliy uyg'onish mafkurasining hamda umuminsoniy boyliklarning mohiyatini bilishi, yoshlarni mustaqillik g'oyalariga sodiqlik ro'qida tarbiyalashni bilishi, o'z Vatani tabiatiga va oilasiga bo'lganmuqabbati:
- keng bilim saviyasiga ega bo'lishi, turli bilimlardan xabardor bo'lishi;
- yoshlar pedagogikasi, psixologiyasi, ijtimoiy psixologiya va pedagogika, yosh fizologiyasi hamda maktab gigienasidan chuqur bilimlarga ega bo'lishi;
- o'zi dars beradigan fan do'yicha mustaqkam bilimga ega bo'lib, o'z kasbi, soqasida jahon fanida erishilgan yangi yutuq va kamchiliklardan xabardor bo'lishi;
- Ta'lim va tarbiya metodikasini egallashi;
- yoshlarni bilishi, ularning ichki dunyosini tushuna olishi, empatiya qis-to'g'ulariga ega bo'lishi;
- pedagogik texnikani (mantiq, nutq, Ta'lim ning ifodali vositalari) va pedagogik takt (nazokat)ga ega bo'lishi;
- O'qituvchining o'z bilim va pedagogik maqoratini doimiy ravishda oshirib borishi.

Har bir O'qituvchi ana shu talablarga eng yuqori darajada mos keladigan bo'lishiga intilishi kerak.

O'qituvchiga jamiyat tomonidan qo'yiladigan talablar, turli xildagi ijtimoiy kuzatishlar, pedagogning individualligi, uning shu tariqa talablarga javob berishga sub'ektiv tayyorligi muayyan O'qituvchining pedagogik faoliyatiga naqadar tayyorligidan dalolat beradi.

Shunday Qilib, milliy dasturdan ko'zlangan maqsadlar juda ko'p. Avvalo, bu maqsad va vazifalarning to'la amalga oshishi mamalakatimizdagi ijtimoiy-siyosiy muhitning o'zgarishiga olib keladi, jamiyatda yangi shaxs- komil insonlar vujudga keladi.

Ikkinchidan, yurtboshimiz so'zi bilan aytganda: «Ta'lim ning yangi modeli ishga tushgach, insonning hayotdan o'z o'rnini topish jarayoni tezlashadi», «Ta'lim ning yangi modeli jamiyatda mustaqil fikrlovchi erkin shaxsning shakllanishiga olib keladi... «Ta'lim ning yangi modeli jamiyatimizning potencial kuchlarini ro'yobga chiqarishda juda katta ahamiyat kasb etadi»⁸

⁸ Karimov I. A. Jamiyatimiz mafkuras i xalqni- xalq, millatni- millat qilishga xizmat etsin// "Tafakkur" jurnali. 1998. 2-son, 3-b.

Xuddi shunday jamiyatimizning Milliy dasturda ko'zlagan maqsadlarga erishishi Ta'lim - tarbiya tizimidagi ishlar samarasiga va avvalo, O'qituvchiga ham bog'liqdir. O'z davrining ro'qini chuqur anglagan, kelajakni ko'ra bilgan shaxslarni tarbiyalash O'qituvchi tarbiyachilarning bosh vazifasidir. O'qituvchi va O'quvchi munosabatidagi majburiy itoatkorlik o'rnini ongli intizom egallashiga erishmog'imiz darkor. O'qituvchining bosh vazifasi: O'quvchilarda mustaqil fikr yuritish ko'n ikmalarini qosil qilishdan iborat. Ularda tafakkur qirralarini shakllantirish va rivojlantirish eng mo'qim Ta'lim iy tarbiyaviy ish bo'lib qisoblanadi.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturini amalga oshirish bosqichlari O'zbekistonning Kadrlar tayyorlash milliy dasturi 1997 yilning 29 avgustida qabul qilingan bo'lib, u besh bo'limdan tashkil topgan. Dasturning ikkinchi bo'limida dasturning maqsad va vazifalari bilan birga uni ro'yobga chiqarish bosqichlari ham ko'rsatib berilgan. Dasturning maqsad va vazifalarini ketma-ket uch bosqichda amalga oshirish ko'zda tutilgan.

Birinchi bosqich 1997-2001 yillarni o'z ichiga hamrab olgan bo'lib, unda mavjud kadrlar tayyorlash tizimining ijobiy saloqiyatini saqlab qolish asosida ushbu tizimni isloh qilish va rivojlantirish uchun xuqO'qiy, kadrlar jixatidan, ilmiy-uslubiy, moliyaviy-moddiy shart-sharoitlar yaratish ko'zda tutilgan edi. Bu bosqichda Ta'lim Qonuni asosida Ta'lim tizimi va mazmuni qayta ko'rildi, umumiy o'rta va oliy Ta'lim uchun DTSlar yaratildi, Ta'lim jarayoni didaktik va axborot ta'minotining yangi avlodini ishlab chiqish va joriy etish boshlandi, o'rta maxsus Ta'lim uchun zarur moddiy-texnika, O'quv-uslubiy va kadrlar bazasi tayyorlandi, Ta'lim muassasalari faoliyatiga baho berishning reyting tizimi joriy etila boshlandi.

Ikkinchi bosqich 2001-2005 yillarni o'z ichiga hamrab olgan edi, unda Milliy dasturni to'liq ro'yobga chiqarish, meqnat bozorini rivojlantirish va real ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarni qisobga olgan qolda unga aniqliklar kiritish nazarda tutilgan edi. Bu bosqich «sifat bosqichi» deb nomlanib, quyidagi vazifalarni amalga oshirish mo'qim deb belgilangan edi:

- majburiy umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar Ta'lim iga, shuningdek O'quvchilarning qobiliyatlari va imkoniyatlariga qarab, tabaqalashtirilgan Ta'lim ga o'tishni to'lik amalga oshirish;

- Ta'lim muassasalarini maxsus tayyorlangan malakali pedagog kadrlar bilan to'ldirish, ularning faoliyatida raqobatga asoslangan muhit vujudga keltirish;

- Ta'lim muassasalarining moddiy-texnika va axborot bazasini mustahkamlashni davom ettirish, O'quv-tarbiya jarayonini yuqori sifatli O'quv adabiyotlari va ilg'or pedagogik texnologiyalar bilan ta'minlash, uzluksiz Ta'lim tizimini axborotlashtirishni amalga oshirish.

Bu bosqichda Ta'lim xizmati ko'rsatish bozorini shakllantirish mexanizmlari to'liq ishga solinishi lozimligi Bilan belgilandi. Ikkinchi sifat bosqichida belgilangan vazifalar imkoniyat darajasida bajarilib, hayotga tadbiq etib kelindi.

Uchinchi bosqich- 2005 va undan keyini yillarni o'z ichiga hamrab olgan bo'lib, unda to'plangan tajribani taqlil etish va umumlashtirish asosida, mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish istiqbollariga muvofiq kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish va yanada rivojlantirish ko'zda tutilgan.

Bunda Ta'lim muassasalarining resurs, kadrlar va axborot bazalari yanada mustaqamlanishi, O'quv-tarbiya jarayoni yangi O'quv-uslubiy majmualar, ilg'or pedagogik texnologiyalar bilan to'liq ta'minlanishi, milliy (elita) oliy Ta'lim muassasalari qaror topishi ko'zda tutilgan.

O'zbekiston Prezidenti I.A. Karimov O'qituvchi burchi, ma'suliyati va uning barkamol shaxsni shakllantirishdagi o'rni qaqida. Prezidentimiz I.A.Karimov o'z nutqlarida yoshlarga katta ishonch bildirib, O'zbekiston kelajagi yoshlar qo'lida ekanligini ta'kidlar ekan, avvalo yoshlarni shunday ishonchga javob bera oladigan insonlar Qilib etishtirish O'qituvchi va tarbiyachilarning fidokorona meqnati bilan bog'liqligini nazarda tutadi. Jamiyatimiz talab etayotgandek Har tomonlama etuk, komil insonni tarbiyalab etishtirishda O'qituvchining o'rni beqiyosdir.

Yurtboshimiz o'zining qator nutqlari va asarlarida Ta'lim tarbiya masalalariga to'xtalganda, O'qituvchini ham e'tibordan chetda qoldirmaydi. «Barkamol avlod -O'zbekiston Taraqqiyotining poydevori» nomli O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining 9-sessiyasida so'zlagan nutqida jamiyatimizda Ta'lim berish tizimi, yangilanish jarayoni talablari bilan yaqindan bog'lanmaganligi

sabablaridan biri O'qituvchiga borib taqalishini aytib o'tadi: «Tarbiyachilarning o'ziga zamonaviy Ta'lim berish ularning ma'lumotini, malakasini oshirish kabi paysalga solib bo'lmaydigan dolzarb masalaga duch kelmoqdamiz.

Mening fikrimcha, Ta'lim -tarbiya tizimini o'zgartirishdagi asosiy muammo ham mana shu erda .O'qituvchi bolalarimizga zamonaviy bilim bersin, deb talab qilamiz, ammo zamonaviy bilim berish uchun, avvalo, murabbiyning o'zi ana shunday bilimga ega bo'lishi kerak.»⁹

Bundan ko'rinib turibdiki, O'qituvchining o'zi avvalambor zamonaviy bilim bilan qurollangan bo'lishi lozim.

Ma'lumki, boshlang'ich sinflarda bolaning dunyoqarashi, didi, saloqiyyati shakllanadi. Shuning uchun kichik maktab yoshidagi O'quvchilarning Ta'lim -tarbiya jarayoniga eng etuk, tajribali murabbiylarni jalb etish lozim.

Mamlakatimiz raqbari o'zining «O'zbekistonning o'z istiqlol va Taraqqiyot yo'li» (1992 y), «O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka taqdid, barqarorlik shartlari va Taraqqiyot kafolatlari»(1997y), «Millatimiz mafkurasi xalqni-xalq, millatni-millat qilishga xizmat qilsin»(1998 y), «Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q» (1998y), «Barkamol avlod- O'zbekiston Taraqqiyotining poydevori» (1998 y), «Ma'naviyyuksalish yo'lida» (1998y), («O'zbekiston XX1 asrga intilmoqda» (1999 y) kabi nutq va asarlarida Ta'lim -tarbiya sohasidagi islohatlarimizning mazmuni erkin, mustaqil fikrlaydigan yoshlarni tarbiyalashga qaratilishi lozimligini ta'kidlab o'tadi. Bu jarayonda esa O'qituvchi-O'quvchi munosabatini o'zgartirish talab etiladi. I.Karimov: «Bizga bitiruvchilar emas, maktab Ta'lim i va tarbiyasini ko'rgan shaxslar kerak»¹⁰, - deb ta'kidlaydi. Maktablarimizda O'quvchilar mustaqil fikrlashga o'rgatilishi, O'qituvchi-O'quvchi munosabatidagi majburiy itoatkorlik o'rnini ongli intizom egallashi lozimligini uqtiradi.

Bugungi kunda O'qituvchiga qo'yilayotgan mO'qim talablardan biri, ilg'or pedagogik texnologiyalar bilan tanishish, amalda qo'llash va shular orqali bolalarni mustaqil fikrlashga o'rgatishdan iboratdir.

O'zbekiston Respublikasi «Ta'lim to'grisidagi»gi Qonunining 5- moddasida «...tegishli ma'lumoti, kasb tayyorgarligi bor va yuksak axloqiy fazilatlariga ega bo'lgan shaxslar pedagogik faoliyat bilan shug'ullanish huquqiga ega»¹¹ ekanligi aytiladi. Mazkur qonun, kadrlar tayyorlash milliy dasturi va hozirgi kun talablariga ko'ra o'qituvchiga qo'yilgan talablar ham kengayib, murakkablashib bormoqda. XX1 asrda o'qituvchidan keng bilimdonlik, puxta amaliy tayyorgarlik, yuksak pedagogik maqorat va ijodkorlik talab etiladi.

Шундай қилиб, : kadrlar tayyorlash milliy modelida o'qituvchilik kasbi va uning jamiyatda tutgan urniga ob'ektiv ba'xo berilgan bulishiqa karмасдан, ta'lim-tarbiya jaraёнида кандай инсонни шакллантириш лозим, таълим-тарбия натижасида инсон кандай булиши керак, деган саволларга мунтазам жавоб излаш зарурияти мавжудлигича колади ва асрлар оша мутафаккирларимиз томонидан яратилган «комил инсон тарбияси» гоёларига хамоханг равишда ривожлантирилади.

⁹ Karimov I.A. "Barkamol avlod-O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T. "Sharq", 1997. 7 b.

¹⁰ O'sha joy, 9 b.

O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'grisida"gi qonuni. Barkamol avlod_O'zbekiston taraqqiyotining poydevori.T., "Sharq", 21 b.

MUSTAQIL ISHLASH UCHUN TOPSHIRIQLAR

1. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'grisidagi»gi Qonuni(1997)ning vazifalari to'grisidagi mini-debatga tayyorlaning. Bunda «Ta'lim da umuminsoniy va milliy-madaniy qadriyatlarning ustuvorligi», «Davlat Ta'lim standartlari doirasida barchaning Ta'lim olishi uchun imkoniyat yaratilganligi» qaqidagi tushunchalarni keltirilgan nazariy dalillar rukni asosida isbotlashga Harakat qiling.

2. «O'zbekistonda uzluksiz Ta'lim tizimi», «Mening ideal O'qituvchim» «O'zbekiston Prezidenti I. A. Karimovning O'qituvchi burchi, ma'suliyati, insonparvarligi va uning barkamol shaxsni shakllantirishdagi jamiyatda tutgan o'rni qaqida» mavzularidan biriga referat tayyorlang.

3. Interfaol uslublardan biri «B-B-B chizma»¹dan foydalanib Ta'lim to'grisidagigi Qonun va Milliy dastur to'grisidagigi fikrlaringizni jamlang.

B-B-B chizmasi

<i>Taxminan nimani bilamiz?</i>	<i>Nimani bilishni xoqlaymiz?</i>	<i>Nimani bildik?</i>
--	--	------------------------------

4. O'zbekiston respublikasidagi uzluksiz Ta'lim tizimi to'grisidagi manbalarda keltirilgan materiallarni o'rganing va ularni og'zaki quyidagicha tartibda ifodalang:

"Ta'lim to'grisidagi"gi qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ning qabul qilinishi, ularning moqiyati

1. Kadrlar tayyorlash milliy modeli» to'grisidagi tushuncha
2. O'qituvchilik kasbining tarixiy Taraqqiyoti va uning jamiyatda tutgan o'rni
3. O'zbekiston Prezidenti I. A. Karimov O'qituvchi burchi, ma'suliyati, insonparvarligi va uning barkamol shaxsni shakllantirishdagi o'rni qaqida

Mustaqil ishlash uchun adabiyotlar ro'yxati:

4. Karimov I. A. Barkamol avlod- O'zbekiston Taraqqiyotining poydevori. - Toshkent : Sharq, 1997.
5. Karimov I.A. Milliy istiklol goyasi: asosiy tushunchalar va tamoyillar - Toshkent: O'zbekiston», 2000.
6. Karimov I.A. Soglom avlod - xalqimiz kelajagi. «Xalk so'zi» gazetasi 8 dekabr, 1999y.
7. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'grisidagi»gi Qonuni.- Toshkent,1997.
8. Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi. –Toshkent,1997.
9. Oliy Ta'lim me'yoriy qujjatlari.- Toshkent,2001.- B.41-67
10. Ibragimov X. I., Abdullaeva Sh. A. Pedagogika.O'quvqo'llanma- Toshkent: Fan, 2005.B.2531 .
11. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axlok- Toshkent: Cho'lpon nashriyoti, 1992.

¹ B-B-B - (Биламиз. Билишни хоқлаймиз. Билдик) стратегияси маттни тушунишни кузатишдаги график ташкилотчи кисобланади.

2 - MAVZU. PEDAGOGIKANING PREDMETI, MAQSADI VA VAZIFALARI.

1. Barkamol avlod - O'zbekiston Taraqqiyotining poydevori.
2. Jamiyat va olam rivojida pedagogikaning moqiyati.
3. Pedagogikaning asosiy kategoriyalari va tushunchalari.
4. Pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqasi va pedagogika fanlari tizimi.
5. Milliy g'oya va milliy mafkurani shakllantirishda pedagogikaning o'rni.

O'zbekistonda Ta'lim -tarbiya soqasini isloh qilish zarurati

O'zbekiston respublikasida Ta'lim soqasida amalga oshirilayotgan islohotlar jamiyatd sodir bo'layotgan demokratik o'zgarishlar, yangi jamiyat barpo etish yo'lidan dadil etaklovchi, Harakatlantiruvchi ichki kuchga aylanmoqda. «Ta'lim -tarbiya tizimini o'zgartirmasdan turib, odamlar ongini, demakki, ularning turmush tarzini ham o'zgartirish mumkin emas»¹³-deb ta'kidlaydi Prezidentimiz I. Karimov.

Yurtboshimiz Ta'lim -tarbiya islohatining zarurligi va mO'qimligi qaqida o'zining qator nutqlarida ham qayta-qayta to'xtab o'tadi. 1997 yil Oliy Majlis 1X sessiyasida so'zlagan nutqida shu vaqtgacha amalga oshirilgan tadbirlar talabga javob bermayotganligini, eski sho'rolar zamonidan qolgan Ta'lim -tarbiya tizimiga xos mafkuraviy qarashlardan va sarqitlardan to'liq qutila olmaganligimiz, ikkinchidan, o'zgarishlar yuzaki bo'lib, Ta'lim -tarbiya va O'quv jarayonlarining tarkibini, bosqislarini bir-biri bilan uzviy bog'lash, ya'ni uzluksiz Ta'lim -tarbiya tizimini tashkil qilish muammolarini echib bermaganligi, uchinchidan, bizning amaldagi Ta'lim -tarbiya tizimimiz bugungi zamonaviy, taraqqiy topgan demokratik davlatlar talablariga javob bera olmasligi...¹⁴ kabilar ham bu islohatni zarurligini ko'rsatdi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi IX sessiyasi (1997 yil 29 avgust) da "Ta'lim to'grisidagi" gi qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" qabul qilindi. Bu qonun qujjatlariga asosan respublikamizda Ta'lim - tarbiya tizimini tubdan o'zgartirish, uni yangi zamon talabi darajasiga ko'tarish, barkamol avlodni tarbiyalab voyaga etkazishning Qonuniy asoslari belgilab olindi. Bu borada bir qancha ishlar amalga oshirildi va oshirilmoqda.

Ana shu sessiyada Prezident I.A.Karimov "Barkamol avlod - O'zbekiston Taraqqiyotining poydevori" mavzusida nutq so'zlab quyidagi g'oyalarni ilgari surgan edilar:

1. Maktablarning moddiy bazasini mustahkamlash;
2. Bilimli, maqoratli tarbiyachi O'qituvchilarni tayyorlash, ularning hayotiy talablarini qondirish;
3. O'quv jarayoniga tegishli bo'lib boshlang'ich sinflarda va undan keyingi bosqichlarda O'qiyotgan bolalarga qaysi sinfdan nimani O'qitish maqsadga muvofiqligini ilmiy nuqtai nazardan asoslash;
4. Boshlang'ich Ta'lim ga ikkinchi darajali ish deb qaramaslik, chunki bolaning dunyoqarashi, didi saloqiyati shakllanadigan boshlang'ich sinflarga eng etuk, eng tajribali murabbiylar biriktirib qo'yilishiga katta e'tibor berish.¹⁵

Respublikamiz mustaqillikka erishgach ijtimoiy tuzum o'zgardi. Ijtimoiy tuzumning o'zgarishi shu tuzumning maqsadi, vazifalariga mos keladigan va uni amalga oshiradigan kadrlar tayyorlash vazifasini qo'ydi. Demak, Ta'lim - tarbiyaning tashkiliy - uslubiy asoslarini yaratish davr talabi bo'lib qoldi. Ana shu davr talabiga muvofiq barkamol avlodni tayyorlab voyaga etkazishning

¹³Karimov I. A. *Xalqimiz jipsligi- tinchlik va taraqqiyot garovi. Oliy Majlis X11 sessiyasidagi ma'ruza// "Ma'rifat" gazetasi. 1998, 29-avgust.*

¹⁴Karimov I. A. *Barkamol avlod-O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. Toshkent: "Sharq", 1998 . 6-bet.*

O'sha asar. 9-12- betlar.

¹⁵O'sha asar. 9-12- betlar.

Qonuniy asosi bo'lmish "Ta'lim to'grisidagi"gi qonun, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" qabul qilindi.

Hozirgi kun jamiyat rivojida pedagogikaning o'rni

XXI asrda ijtimoiy - iqtisodiy munosabatlar rivojida inson aql zakovati va ma'naviyati asosiy muvofiqlashtiruvchi, rivojlantiruvchi omil va vosita ekanligi tobora namoyon bo'lmoqda. Shuning uchun insonparvarlik bozor iqtisodiyoti asosida huqO'qiy, demokratik davlat, erkin fuqarolik jamiyati qurilishining bosh tamoyili sifatida maydonga chiqdi. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'grisidagi"gi Qonunida Ta'lim davlatimiz ijtimoiy Taraqqiyoti soqasida ustuvor deb e'lon qilinishi pedagogika fani zimmasiga juda katta mas'uliyatli ulug'vor vazifalarni yukladi. Juda boy ilmiy, ma'naviy, madaniy, diniy merosimiz qayta tiklana boshlandi.

Har bir mustaqil fan o'zining predmeti va metodologik asoslariga egadir. Jumladan, pedagogika fan sifatida shakllanib, o'zining predmetiga ega. Boshqa fanlar kabi pedagogika ham fan sifatida paydo bo'lar ekan, u avvalo jamiyatning talab va ehtiyojlari asosida vujudga keldi. Shu sababli tarbiya jarayonini ijtimoiy hayotning ajralmas qismi deb qarash lozim. Chunki tarbiyaviy ishlarni olib bormasdan turib, jamiyatni, uning rivojlanishini tasavvur qilish qiyin.

Pedagogika atamasi qadimiy bo'lib, "bola etaklovchi" degan ma'noni bildiruvchi grekcha "paydogogos" so'zidan kelib chiqqan. Tarixiy manbalarda ko'rtilishicha, qadimgi Yunonistonda o'z xo'jayinlarining bolalarini sayr qildirgan, eqtiyot qilgan tarbiyachini "pedagog" ("bola etaklovchi") deb atashgan. Keyinchalik esa bu tushuncha keng ma'noda ishlatilib, maxsus bilimlarni egallagan mutaxassislarga nisbatan qo'llanila boshlandi. Shu bilan birga Ta'lim - tarbiya ishlari bilan shug'ullanuvchilar kasb - hunar qomiyolari sifatida ajralib chiqa boshlaydilar. Ularning Ta'lim - biya borasidagi faoliyatlari va to'plagan tajribalaridan o'rinli foydalanishlari PEDAGOGIKA fanini vujudga kelishiga olib keldi.

Мустақиллигимизнинг дастлабки кунлариданош сиёсий, ижтимоий, кўшушйй, маданий-маънавий ва илмий кайтимизда кўплаб янгиликлар, умумбашарий жараёнлар билан боғлиқ ижобий сўзгаришлар содир бўлди.

«Энг муқими инсон ва фушаронинг фикрлаш ва дунёшараши сўзгармошда, сиёсий ва ижтимоий онги, унинг умумий савияси тўхтовсиз оёиб бормошда»¹⁶ - деб таъкидлайди Президентимиз И.А. Каримов.

Педагогика нафабат оёзининг оёрганувчи предмети, балки тарихий ривожланиши билан кам оёзига хос фандир.

«Авесто» таълимоти, «Шуръони Карим» сабоҳи, Абу Абдуллоқ Мукаммад ибн Исмоил ал- Бухорий (810-970), Абу Исо Мукаммад ибн Исо ат- Термизий (824-892) каби кадис илмининг улуҳлари таълим -тарбия жараёнига улкан кисса шёешиб, педагогиканинг шаклланишига замин яратдилар. Уларнинг педагогик шарашлари тарихнинг заркал сакифаларидан муносиб оёрин эгалладилар.

Илк оёрта асрларда Абу Носир Фаробий (789-950), Абу Али ибн Сино (980-1037), Абу Райкон Беруний (937-1051), Кайковус (XI аср), Акмад Югнакий (XI аср), Макмуд Шошҳарий (XI аср) каби алломалар таълим тарбияга оид дунёвий фикрлари билан довруҳ шозондилар.

Ёзбек бадий тилининг асосчиси, буюк давлат арбоби Мир Алишер Навоий оёзининг тарбиявий акамиятга молик бўлган ноёб асарлари, илмий тафаккур ва фалакиёт илми сокасида етук дунёшараш сокиби Мирзо Улуҳбек маърифий шарашлари , Закириддин Мукаммад Бобур ва бошша адиблар оёзларининг оёлмас ижодиёти билан педагогика тарашшиётига салмошли кисса шёешдилар .

Оврёпо файласуфлари Тертуллиан (160-222), Августин (354-430), Аквинат (1225-1274)ларнинг педагогик таълимоти муваффашият шозонган бўлмасада, роттердамлик Эразм (1466-1536), италиялик Витторино де Фельтре (1378-1446), фарангистонлик Франсуа Рабле (1494-1553) ва Мишель Монтень (1533-1592)ларнинг инсонпарварлик ҳоялари, таълим-тарбияга оид шарашлари муқим ахамият касб этди.

¹⁶ Баркамол авлод орзуси. Тўхтапелат Рисийев тақрири остида.-Т., «Шарш», 1999й, 43 б.

Дидактиканинг асосчиси, чех олими Ян Амос Коменскийнинг таълим тамойиллари, шакллари ва услублари тоғрисидаги илмий ғарашлари, инглиз файласуфи ва педагоги Жон Локк (1632-1704)нинг «жентельмен тарбияси» - тадбиркор ва маърифатли, ишбилармон ва зиёли, эътишоди кучли шахс тарбиясига оид таълимоти бугунги кунда ҳам сўз долзарблигини йўқотганича йўқ.

Француз маърифатпарвар мутафаккирлари Дени Дидро (1713-1784), К. Гельвеций (1715-1771), П. Гольбах 1723-1789, Жан Жак Руссо (1712-1778)ларнинг демократик ва гуманистик ғарашлари, швейцариялик олим Иоганн Генрих Песталоцци (1746-1827)нинг ўқувчиларнинг маънавий тарбияси ва ривожлантирувчи таълим назарияси педагогика соҳасини кенгайтди.

Америкалик олимлар Иоганн Фридрих Гербарт (1776-1841), Жон Дьюи (1859-1952), Эдвард Торндайк (1874-1949)ларнинг фанга «тарбиявий таълим», «дарс модели», «ривожлантирувчи топшириқлар тизими», «экспериментал педагогика», «тест усули» каби тушунчаларни киритишлари, ноанъанавий педагогик таълимотлари, немис олими Фридрих Адольф Дистервег (1790-1886)нинг таълим тамойиллари муаммоларига ғарашли назарияси инсонларни қанузгача оригиналлиги билан қайратга солади.

Рус миллий педагогикасининг асосчиси Константин Дмитриевич Ушинский(1824-1870)нинг ўқитишнинг халқчилиги назарияси, улуғ ўқувчи, олим, педагог ва танқидчи Лев Николаевич Толстой(1828-1910)нинг ўқитиш жараёнидаги қайтийлик тамойили таълим-тарбия жараёнида сезига ҳос сўринни эгаллади.

Жадидчилик қаракатининг ёршн намоёндалари: Мунавваршори Абдурашидхонов, Мақмудхўжа Бекбудий, Саидақмад Сиддий, Абдулла Авлоний, Абдурауф Фитрат, Искўҳон Иброт, Муқаммадшариф Сўфизода қабилар Туркистон маорифи ва таълим-тарбия тизими ривожига салмоқли қисса ўқидилар. Улар сўзларининг сермазмун қайти ва фаолиятлари билан қанузгача ёш авлодга иброт намунаси бўлиб келмоқда.

Бугунги кунга ўадар педагогика соҳасида янги- янги таълимотлар, ўоялар қашф ўилинди, юзлаб рисоалар, асарлар яратилди, бу соҳага оид «Эверест қўўўилари» забт этилди, аммо тарбия жараёнидаги инсонни қўўур сўйга қўмдирадиган муаммолар қанузгача сўз ечимини тўлашонли топганича йўқ.

Педагогиканинг методологик асоси ёш авлодни тарбиялаш аъаналарини, жамиятнинг тараўўийёт босўичларидаги ўқитиш ва қамол топтириш тизимларини, уларнинг ўонун-ўоидаларини, ўомусий мутафаккирлар, маърифатпарвар адиблар ва педагогларнинг таълим-тарбия , маърифатга доир ўояларини ва уларнинг ривожланишини муқаммал сўрганадиган фандир.

Замонавий Педагогика ижтимоий қайт жабқаларида фаолият қўрсатаётган шахсларни бозор иўтисодиёт шароитида раўобатга бардош бера оладиган, юқсак онгли, мустабил фикрлай оладиган, хулў- атвори билан сўзгаларга иброт бўладиган билимли, қомил инсон этиб тарбиялашдек муқим масалаларни қал ўилиши лозим.

Педагогика инсоншунослик фани бўлиб, жамият ва шахс муносабатларини тизимлаштирадиган тарбия ва таълим муаммоларини сўрганади.

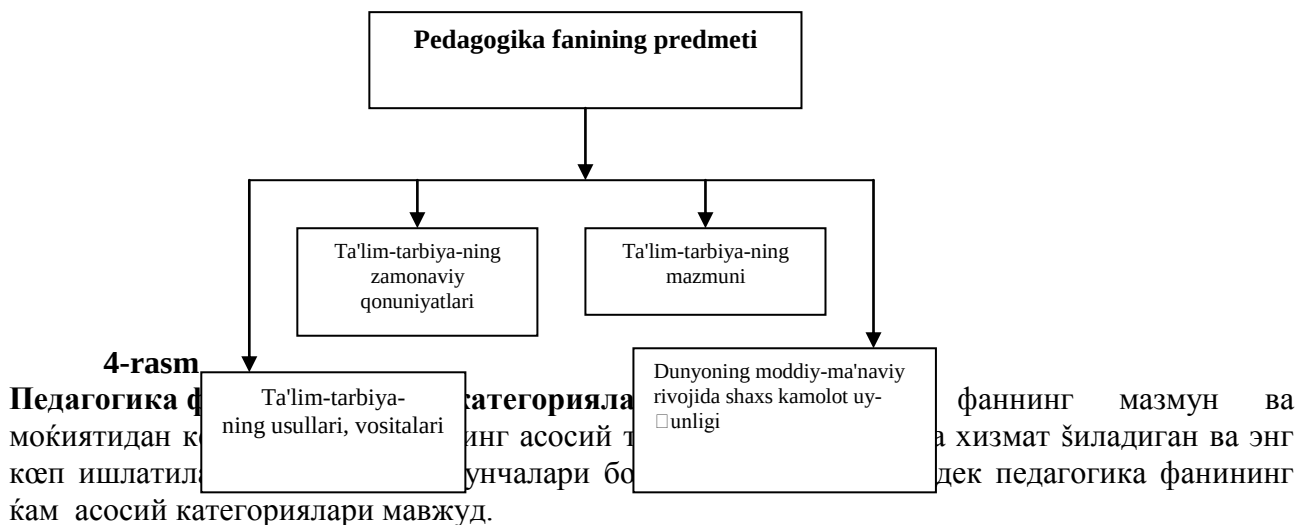
Унда қозирги замон фани ва методологиясининг ўўийидаги умумий масалалари ёритилади:

- фан тарихи ва тараўўийети;
- фан қайидаги асосий концепциялар;
- қозирги замон фанидаги асосий долзарб муаммолар.

Pedagogikaning rivojiga IX-XVI asrlar (Sharq uyg'onish davri)da yashab ijod etgan Al-Buxoriy, At-Termiziy, Abu Nosir Forobiy, Abu Rayqon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Xojib, Maqmur Qoshg'ariy, Aqmad Yassaviy, Boquddin Naqshbandiy, Mirzo Ulug'bek, Mir Alisher Navoiy, Zaqiriddin Muhammad Bobur kabi buyuk daqolar, XIX asrning oxiri XX asr boshlarida Turkistonda jadidchilik harakatining yirik namoyondalaridan Abdurauf Fitrat, Maqmurxo'ja Bequbdiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Saidaqmad Siddiqiyar, Ovro'pa davlatlarining buyuk mutafakkir va pedagog olimlaridan Yan Amos

Komenskiy, Jan Jak Russo, I.G. Pestoloci, Adol'f Disterveg, K.D. Ushinskiy, A. S. Makarenko, J. Lokk, Jon. D'yui, edvard Torndayk, S. T. Shackiy, B. Blumlar ulkan qissa qo'shdilar.

Pedagogika fan sifatida shakllanib, takomillashib borib, Ta'lim - tarbiyaning maqsad va vazifalari, ularning mazmuni, usullari hamda tashkil etish shakllari qaqidagi fanga aylandi.

Категория- (юнонча: kategoria- «көрсатма», «далил», «тушунча») педагогикада педагогик жараёнлар хусусиятларини, мокийат-мазмунини, шахс ва жамият, шахс ва гуруҳ, шахс ва жамоа сөртасидаги, таълим ва тарбия, маънавий-маърифий, ахлокий-эстетик, иътисодий-экологик ва к.к. муносабатларни акс эттирувчи асосий тушунчадир. Категория билиш жараёнларининг тарихий ривожланиши ва жамият тажрибаси асосида пайдо бўлади. Категориялар орқали инсон борлиғи ва теварак атрофни, ижтимоий қаётда содир бўлаётган воқеа-қодисаларни сөрганати.

Шулардан бири ва асосийси сифатида «Педагогика» атамасидир. («Pein»- бола ва «agogein - етакламоғ деган маънони билдирувчи юнонча «пайдагогос» сузларидан пайдо бўлган). Бунинг изоки йуйидагича: Эрамиздан олдинги III-I асрларда ўадимги Юнонистонда ўулдорларнинг боласини овъатлантирадиган, сайрга олиб борадиган, табиат ўейнида ейнатувчи тарбиячи - ўулларни «педагог» деб аташган. Бугунги кунда келиб «педагог» сөзи кенг ўамровли, янгича маъно касб этган.

Педагогиканинг яна бир муқим тушунчаларидан бири «Дидактика» сөзидир. ўадимги Юнонистонда ўулдорнинг боласига мактабда таълим берувчи кишини «Didaskal» деб аташган. «Дидактика»- юнонча «didaktikos сөзидан олинган бўлиб, «сөйтиш», «сөргатиш», «билим бериш» маъноларини англатади. ўадимги юнонлар сөйтиш фаолиятига нисбатан «дидаско», сөйитувчи сөрнида «дидаскал», сөйувчига нисбатан «дидаскале» атамаларини ишлатишган. Аммо «дидактика» термини сөзининг дастлабки маъносидан анча узоқлашган. Көзир бу тушунчаларнинг кажми ва мазмуни анча бойиган ва кенгайган бўлиб, у фаъат сөйитувчининг фаолиятини эмас, шу билан бирга сөйувчининг фаолиятини кам сөз ичига ўамраб олган.

Pedagogikaning asosiy kategoriyalariga ta'lim, tarbiya, ma'lumot, rivojlanish, tarbiya, Ta'lim, pedagogik faoliyat, pedagogik jarayon, bilish, o'rqatish, Ta'lim-tarbiya metodlari, prinsiplari va boshqalar kiradi. Biz ularni pedagogik tushunchalar ham deb ataymiz.

Tarbiya - deb tarbiyachi o'zi qoqlagan sifatlarni tarbiyalanuvchilar ongiga singdirish uchun ularning ruhiyatiga ma'lum maqsadga ko'ra tizimli ta'sir ko'rsatishiga aytiladi.

Jahon pedagogikasida «tarbiya» atamasi keng hamrovli tushuncha sifatida baqolanganligi tufayli, uning moqiyati xususida turli nazariyalar mavjud. Tarbiyani kattalar (O'qituvchilar, murabbiylar va ota-onalar)ning bolalarga ta'sir ko'rsatish jarayoni sifatida tushunish eng ko'p tarqalgan tendenciya'dir. Bun o'rinda kattalar to'g'ri deb qisoblaydigan, baqolaydigan ideallar, maqsadlar, vazifalar, normalar va talablarga muvofiq tarzda ta'sir ko'rsatish ko'zda tutiladi, albatta.

Tarbiyani bunday tushunish qaqiqatga yaqinroq, biroq u bir tomonlama xususiyatga ega bo'lib, mazkur jarayonning faqat muayyan qismini aks ettiradi, xolos. Tarbiyaga bunday ta'rif berishda bolaga kattalarning ta'siri yo'n altirilgan ob'ekt sifatidagina qaraladi. Pedagogika ham tashabbuskor va mustaqil shaxslarni tarbiyalashni nazarda tutadigan bo'lsa, u tarbiyalanuvchiga pedagogika jarayonida faol Harakat qiluvchi sub'ekt rolini beradi (65, 160).

Shaxsning o'zi, o'z xulq-atvori xususiyatlari, jamiyatdagi mavqeini tasavvur qilish orqali qosil bo'lganobraz- «Men»-obrazi deb atalib, uning qanchalik adekvatligi va reallikka yaqinligi insonning jamiyatdagi ijtimoiy mavqeini belgilaydi va barkamollik mezonlari bo'lib qisoblanadi.

«Men»-obrazining ijtimoiy psixologik ahamiyati shundaki, u shaxs tarbiyasining va uning tarbiyalanganlik darajasi omillaridan biri qisoblanadi. Shu nuqtai nazardan olib qaralganda, «. . . tarbiyani shaxsning o'zi va o'z sifatleri to'grisidagigi tasavvurlarining shakllanishi jarayonidir, deb ta'rif berish mumkin»(85,51). Demak, Har bir inson o'zini, o'zligini qanchalik aniq va to'g'ri anglasa, tasavvur qilsa, unda jamiyatning axloq normalariga zid Harakat qilish eqtimoli ham shunchalik kamayadi.

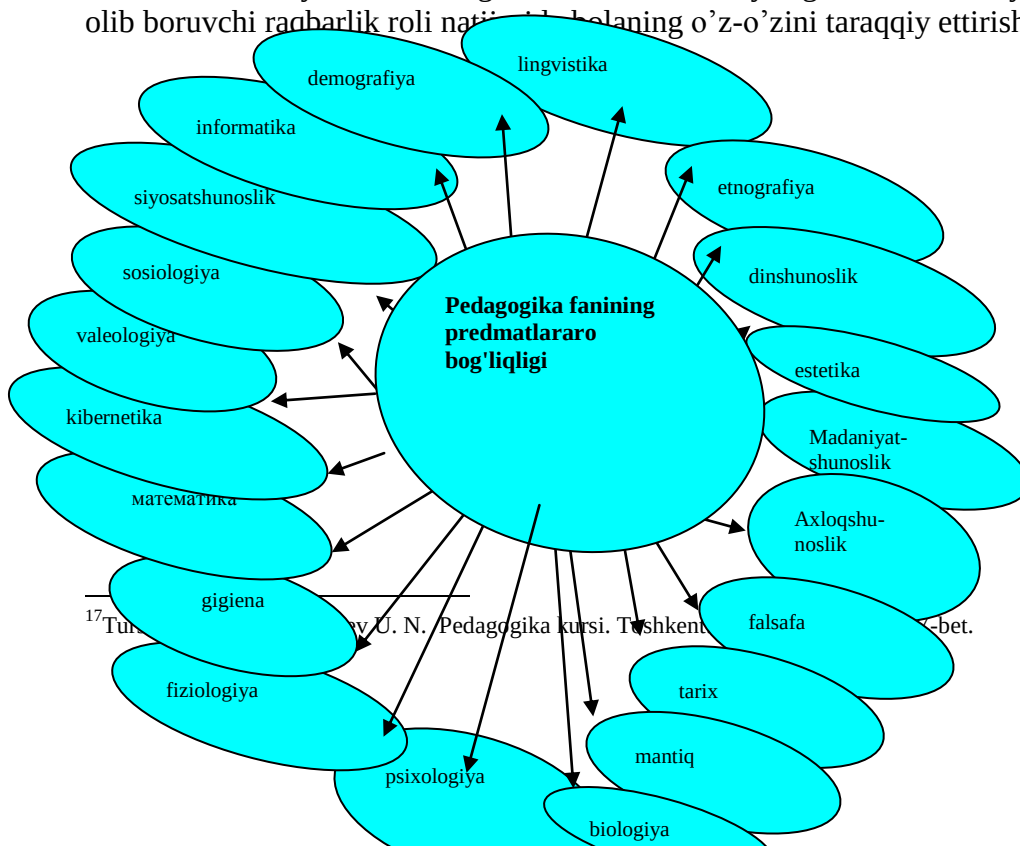
Abdulla Avloniy o'zining «Turkiy Guliston yoxud axloq» asarida inson kamolotida tarbiyaning o'rnini aloqida ta'kidlab, «Janobi Qaq insonlarning asl xilqatda iste'dod va qobiliyatli, yaxshi ila yomonni, foyda ila zararni, oq ila qorani ayiradigan Qilib yaratgan. Lekin, bu insondagi qobiliyatni kamolga etkazmoq tarbiya vositasida bo'ladir. Agar bola yaxshi tarbiya topib, buzuq xulqdan saqlanib, go'zal xulqlarga odatlanib katta bo'lsa, baxtiyor bir inson bo'lib chiqadi. Agar tarbiyasiz, axloqi buzilib o'ssa, nasiqatni kulog'iga olmaydigan, Har xil buzuq ishlarni qiladigan nodon, joqil bir rasvoi odam bo'lib chiqadi»-deb ta'kidlaydi (14,89). Shunday ekan, bugungi kunda pedagogik nazariya va amaliyot muammolarini tadqiq qilish va echimini topishda pedagogik diagnostika hamda korrekciya mO'qim ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim - maxsus tayyorlangan kishilar raqbarligida o'tkaziladigan O'quvchilarni bilim, ko'n ikma va malakalar bilan qurollantiradigan bilim qobiliyatlarini o'stiradigan, ularning dunyoqarashini tarkib toptiradigan jarayondir.

Ma'lumot - Ta'lim - tarbiya natijasida olingan va tizimlashtirilgan bilim, qosil qilingan ko'n ikma va malakalar hamda shakllangan dunyoqarashlar majmuidir.

Pedagogik faoliyat- estetik, axloqiy, siyosiy, iqtisodiy kaon maqsadlarga muvofiq ravishda yosh avlodni hayotga tayyorlashning aqlan o'ylab ko'rilgan, katta yoshdagilarning ijtimoiy zarur bo'lganmeqnatining o'ziga xos turidir.

Pedagogik jarayon - ma'lum bir maqsadga yo'n altirilgan kattalarning pedagogik faoliyati ta'sirida tashkiliy shakllantirilgan va mazmunan boyitilgan hamda tarbiyachining yo'n altiruvchi va olib boruvchi raqbarlik roli natijada bolaning o'z-o'zini taraqqiy ettirishidir¹⁷.

Pedagogikaning rivojlanib va boyib borishiga ta'sir ko'rsatuvchi fanlar(5-rasm)

Кар ғандай фан кам якка қолда сези мукаммаликка эриша олмайди. У бошға фанлар билан алоҳада, уларнинг ютуқларидан фойдаланган қолда мазмунан бойиб боради. Худди шунингдек педагогика фани кам қозирги кунимизда умумбашарият томонидан яратилган билимлар ва келажак қашидаги маълумотларга таянади. У табиат ва жамият ривожланиши ҳоидалари тоғҳрисидаги маълумотларга асосланади, сези кам ижтимоий фан сифатида ривожланиб, инсоннинг ижтимоий камолотиға хизмат қилади. У фалсафа, тарих, иғтисод, психология ва социология, этика ва эстетика, биология ва маданиятшунослик, сиёсатшунослик ва бошға фанлар билан узвий алоҳададир .

Кар бир юртнинг фуғароси бёғлимиш сёғитувчи-тарбиячи ва сёғувчи-ёшлар сёз она юрти тарихини билишлари, ватанпарвар бёғлишлари лозим. Тағлим-тарбия тарихи, педагогика тарихи фанидан хабардор бёғлмай туриб, сёғитувчилик ёғилиш мумкин эмас.

Сёғитувчи сёғувчиларға билим бериш, маълумотли ёғилиш, тарбиялаш мағсадида унга тизимли тағсир кёрсатади. Бунда психология ва ижтимоий омилларға асосланади. Яғни тағсирнинг самарасини билиш учун сёғувчининг сезги, идроки, тасаввур, диққат ва тафаккур - фикрлаш жараёнининг ғандай кечаётганини билишға асосланиб тағсир кёрсатиш режасини белғилайди. Айниқса, ёш даврлари психологиясини сёғитувчи чуқур билиши талаб этилади. Бунн яхши билган сёғитувчи эса кар бир боланинг ёш ва индивидуал хусусиятларини қисобға олган қолда болага ёндашади ва унга самарали тағсир кёрсата олади. Мағлум мағнода сёғитувчиларға хизмат ёғиладиган психология туркумидаги фанларни кам педагогика фанлари тизимиға киритиш мумкин.

Фалсафа педагогика фани учун методологик асос бёғлиб хизмат ёғилади. Фалсафа педагогикани илмий услублар билан ёғроллантиради, тағлим ва тарбиянинг объектив ёғонун-ёғоидаларини ишлаб чиёишға манба бёғлади.

Этика ва эстетика фанлари педагогиканинг тарбия назарияси бёғлими бёғйича мағлумот беради. Бу фан сёғувчининг хулғи, одоби меёғрларини аниёлаш, белғилаш камда гёғзалликни чин мағнода тушунтириш, сёғувчи онгида қаётнинг жозибали, нафис ёғррларига бевосита рағбат уйғотиш борасида педагогика фани билан алоҳададир.

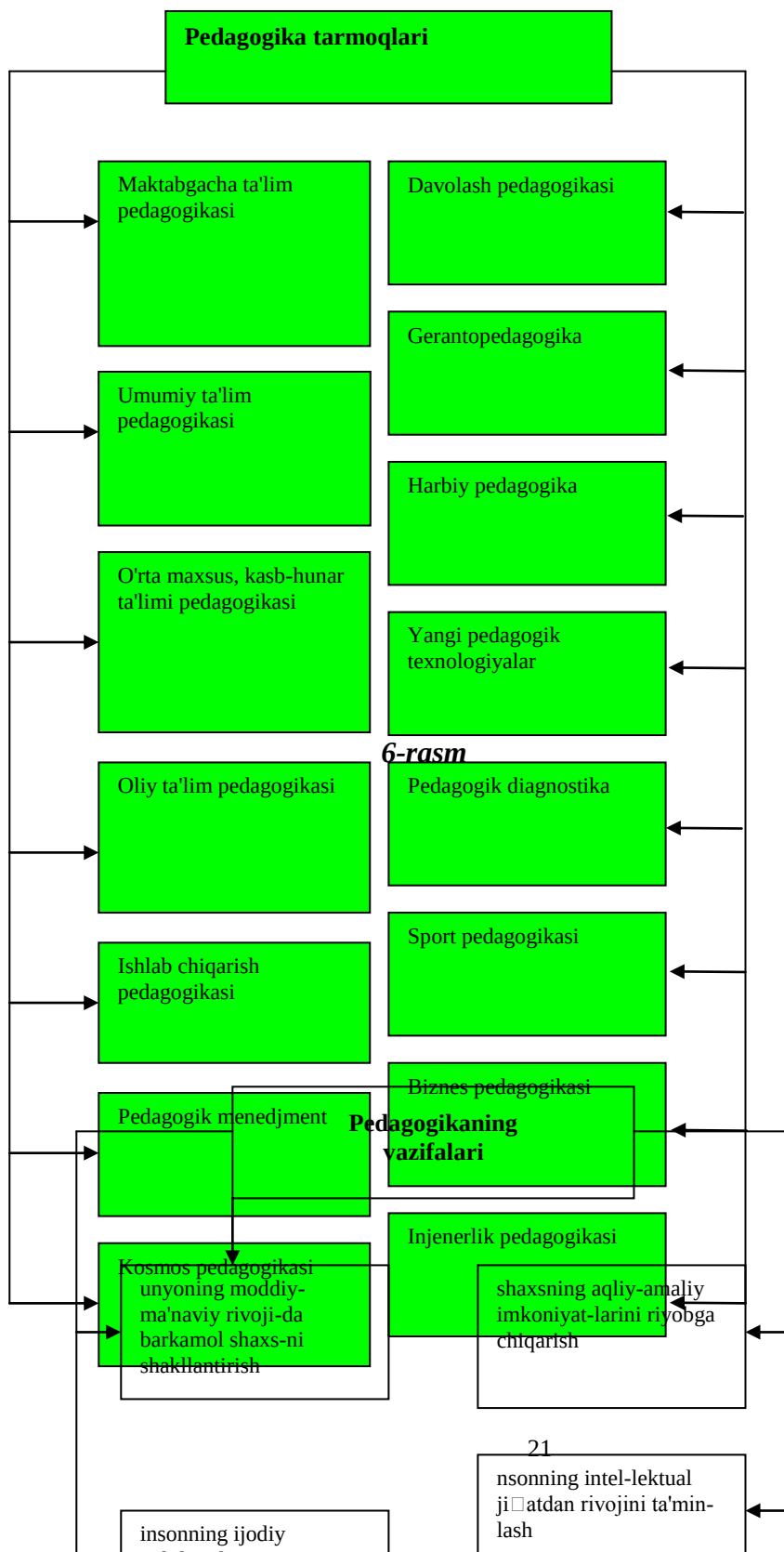
Фанларни сёғитиш йёғллари дидактикаға алоҳадор, чунки кар ғандай фанни сёғитилиш усули шу фаннинг мазмуни, тизимини сёғувчилар томонидан сёғлаштириб олинишиға хизмат ёғилади. Демак, педагогика фани болалар анатомияси, физиологияси, болалар гигиенаси ва педиатрия каби фанлар билан кам мустақкам алоҳада, бу фанлар бир-бириға чамбарчас боғлиқдир.

Турли соқада билим олувчи сёғувчиларни сёғитиш ва тарбиялашнинг назарий камда амалий томонларини педагогика фани тармоқлари ёғритиб беради. Педагогиканинг ёғуйидаги тармоқлари мавжуд:

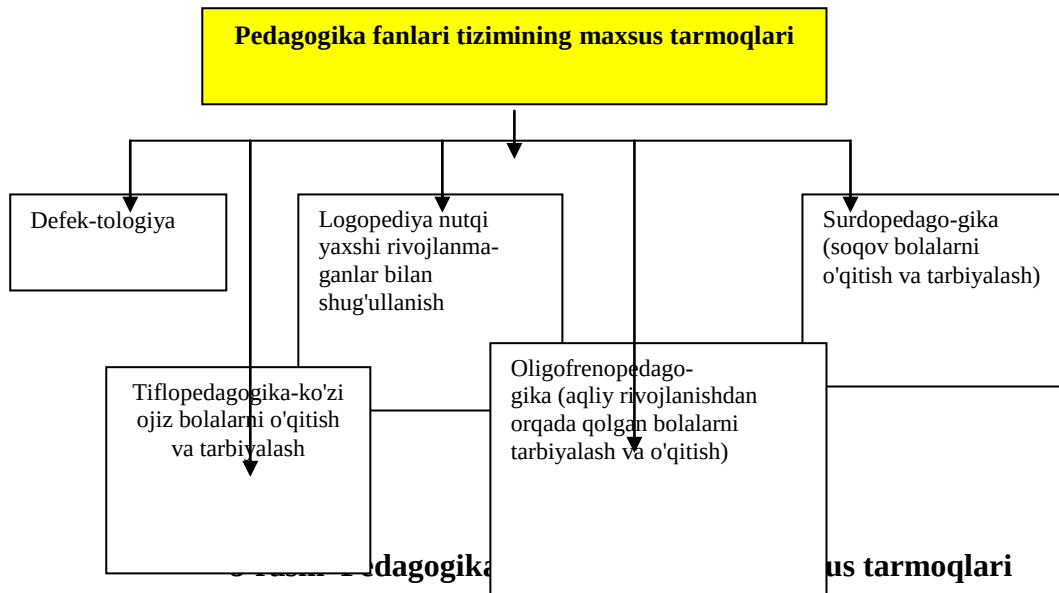
Умумий педагогика (мактаб ёғидаги сёғувчиларни тарбиялаш ва сёғитиш қашида); мактабғача тарбия педагогикаси (мактабғача ёғшдаги болаларни тарбиялаш билан шугулланади); маданият-оғартув педагогикаси (маданият - мағрифий ишларни бошғариш муаммоларини сёрганати); касб-қунар тағлими педагогикаси; карбий педагогика (армия сардорлари ва сёғувчиларини ватанимизнинг шон-шарафи ва ор-номуси учун етук курашчи, карбий ёғрол-яроғлардан самарали фойдалана оладиган ёшларни тарбиялаш йёғналиши); оила педагогикаси; махсус педагогика (Олигофрено-акли заифларға, тифло-кёғзи ожиз болаларға, сурдо - кар-соков болаларға тарбия бериш); методика .

Замонавий Педагогика ижтимоий қаёт жабқаларида фаолият кёрсатаётган шахсларни бозор иғтисодиёти шароитида раёбатға бардош бера оладиган, юксак онгли, мустағил

фикрлай оладиган, хулъ- атвори билан сѳзгаларга ибрат бѳладиган билимли, комил инсон этиб тарбиялашдек муѳим масалаларни кал ѳилиши лозим.

7-rasm Pedagogikaning vazifalari

Milliy g'oya va mafkurani shakllantirishda Pedagogikaning o'rni

Tarixga nazar tashlar ekanmiz, tarbiya qaqidagi g'oyalar eramizdan oldingi VI asrda shakllanganligi qaqida ma'lumotlar mavjud. Keyingi davrlarda pedagogik g'oyalarning shakllanishida zardushtiylik Ta'lim oti, uning muqaddas kitobi "Avesto"da qimmatli fikrlar talqin etilgan. Qur'oni Karim va Qadisi Shariflarda musulmon aqlining dunyoqarashi, falsafasi, ma'naviyati, axloqi, e'tiqodi Har tomonlama barkamolligi kabi insoniy sifatlarni shakllantirish yo'llari bayon qilingan. Boy Ma'naviyqadriyatlarimizga munosabatni belgilashda Prezidentimiz I.A.Karimov maqsad, faqat ilmiy madaniy merosni o'rganish emas, balki betakror xazinamizning ilmiy, amaliy tamoyillarini yangi davrga xizmat qiluvchi qirralarini, qikmatlarini ochish, ularni hayotga tatbiq qilishdan iborat ekanligini mustaqilligimizning ilk kunlaridanoq belgilab bergan edilar. Mamlakatimizda ma'naviyat soqasiga aloqida e'tibor berilishi milliy davlatchiligimizning, milliy mafkuramizning asosini mustahkamlashda mO'qim ahamiyat kasb etadi.

Prezidentimiz g'oya, mafkura, milliy g'oya, milliy mafkura, ma'naviyat atamalarining etimologiyalarini ochib berdi. U milliy g'oya, milliy mafkura Har kungi hayot sharoitlaridan kelib chiqishi bilan birga Har bir fuqaroning, davlatning, millatning istiqbolidan kelib chiqishini ko'rsatdi.

Ma'lumki, g'oya - insonlarga kuchli ruhiy ta'sir ko'rsatuvchi, ularni Harakatga keltiruvchi fikrdir .Fikr esa inson miyasining maqsuli .

Mafkura (arabcha «mafkura»- nuqtai-nazarlar va e'tiqodlar tizimi, majmui)-jamiyatdagi muayyan siyosiy, huqO'qiy, axloqiy, diniy, badiiy, falsafiy, ilmiy qarashlar , fikrlar va g'oyalar majmuidir.

Milliy mafkura - xalqimizning Ma'naviy- ilmiy mentaliteti, g'oyalari asosida amalga oshirilayotgan ishlar, jarayonlardagi tutayotgan yo'li, davlatga, jamiyatga, olamga, o'z - o'ziga, Taraqqiyotga munosabatlar tizimidan ibortadir.

Insonning Ma'naviyfaolligi amaliy - kasbiy faolligi bilan uyg'unlashganda barkamollik sifatlari tabiiy shakllanadi, rivojlanadi. Aynan ana shu tushunchalarni to'g'ri anglash Ta'lim - tarbiyaning

metodologik asoslarini to'g'ri tanlashga yordam beradi. Chunki Ta'lim ning sub'ektivlik, demokratik, huqO'qiy insonparvarlik asoslari insonlarning nodir, betakrorligini ro'yobga chiqarishdir.

Yoshlarimizda bolalikdan boshlab sog'lom e'tiqod va yuksak dunyoqarashni shakllantira olsak, ular ma'naviyati boy, mustaqil fikrli va olijanob shaxslar bo'lib ulg'ayadi. Mafkuraviy dunyoqarash va milliy g'oyalar shunday e'tiqod asosida shakllanadi.

Milliy istiqloq g'oyasini yoshlar ongi va qalbiga singdirishda milliy urf-odat va an'analarimizning, oila va maqallalarning, ayniqsa Ta'lim -tarbiya beruvchi muassasalarning o'rnini juda salmoqli bo'lib, bu ham pedagogika fani oldiga ulug'vor vazifalarni qo'yadi. Qanday usullar, vositalar va yo'llar bilan Ta'lim -tarbiya jarayonini boshqarish lozimligini pedagogika belgilab beradi.

MUSTAQIL ISHLASH UCHUN TOPSHIRIQLAR:

1. Quyidagi «...donolar bisotidan...» deb nomlanmish qikoyatlardan parchalarni O'qing va mushoqada qiling.

Ilm o'rganish fazilatlarini qaqida

Alloqning erdagi elchisi Rasululloq aytmişlarki, ilm o'rganish Har bir mo'min va muslima uchun farzdir. Ilm tolibi uchun borliq mavjudot, qatto dengizdagi baliqlar ham (o'z) gunoqlarini so'rab istig'for aylaydilar.

Ilm ibodatdan afzaldir, chunki u dinni tutib turuvchidir. Bilim olmoq ikki toifaga bo'linur, ya'ni biri qalban ilmga tashnalikdur, bu foydali ilmdu. Bunday ilm kishi hayotini toabad nurafshon qiladur. Ikkinchi xildagi ilm esa faqat tildagidur.

Savol: Bu qikoyatda qanday ilm to'grisidagi fikr bildirilyapti?

2. F a r o s a t u c h u n m a o s h.

Bir savdogarning ikki mirzasi bor ekan. Savdo-tijorat ishlarida barcha yumushlarni Har ikkalasi ham birdek bajarishar, savdogarga sidqidildan xizmat qilisharkan. Lekin maosh masalasida anchagina farq bo'lib, biri ko'p, biri esa ozroq qaq olar ekan. Bu aqvol anchagina davom etibdi. Maoshi oz mirza ancha vaqt xojasining og'zini poylab yuraveribdi. Biroq savdogar bu qaqda qech ham gap ochmas, Har kuni odatdagi o'z ishlari bilan mashg'ul bo'lar ekan.

Sabr kosasi to'lgan mirza bir kun payt topib yuragidagi dardini xojasiga to'kib solibdi.

- Mana qanchadan beri indamay hamma ishlaringizni Qilib kelyapman. Ishyoqmaslik Qilib, biror vazifadan bo'yin tovlagan erim yO'q. Anavi mirza bilan bajaradigan ishimizda shuncha kuzatib biror farqni anglay olmadim. Lekin maoshimiz nega turlicha ekanligiga aslo aqlim etmayotir,- debdi.

Xoja mirzaning so'zini eshitib miyig'ida kulibdida, uning da'vosi to'g'ri ekanligini tan olibdi va bu qaqda keyinroq gaplashajagini aytib, qozir zarur bir yumushni ado etib kelishini buyuribdi.

- Bosh ustiga!- debdi mirza tavoze bilan o'rnidan turarkan.
 - Bo'lmasa eshiting- debdi xoja.-Karvonsaroyga Bog'doddan savdogarlar tushishibdi. Borib ulardan so'rang-chi, bisotlarida baxmal matosi bormikan?
- Mirza ko'ksiga kaftini qo'yib: «Xo'p bo'ladi», debdi va xojasi quzuridan chiqibdi. Qech qancha vaqt o'tmay, u karvonsaroyga borib kelibdi.
- Taqsir bog'dodlik savdogarlarda baxmal mato bor ekan!-debdi.

- Rangi qanaqa ekan bilmadingizmi?-debdi xoja.
 - YO'q! Rangini so'ramabman.
 - Rangini bilib keling!- deb buyuribdi xoja mirzaga.
Mirza yana karvonsaroyga qarab ketibdi va fursat o'tib yana xojasi yoniga kirib kelibdi.
 - Bildim taqsir! Rangini so'rab bildim! Pistamagiz ekan baxmal rangi!
 - Yaxshi, - debdi xoja.- Baxmalning gazini necha so'mdan sotarkanlar bog'dodlik birodarlar?
- Tili lol mirza baxmal narxini bilib kelish uchun yana karvonsaroyga zing'illabdi va u erdan baxmal narxini ham aniqlab kelibdi. Lekin xojasi tushmagur mirzaga yana: «Hammasi bo'lib qancha baxmallari bor ekan, bilmadingizmi?»-degan savolni ko'n dalang Qilib, uni mulzam Qilibdi. Mirza baxmalning qancha ekanligini bilib kelish uchun yana karvonsaroyga junayotgan ekan, xoja uni to'xtatibdi.
- To'xtang, - debdi va ikkinchi mirzani chaqirtirib, birinchi mirzaga aytgan dastlabki topshiriqni aytibdi. Ikkinchi mirza ham karvonsaroyga qarab ketibdi va bir fursat o'tgach, xoja va birinchi mirza o'tirgan erga kirib kelibdi.
 - To'g'ri taqsir! Karvonsaroyga Bog'doddan savdogarlar kelishibdi. Bisotlarida baxmal matolari xam bisyor emish,- debdi.
 - Rangi qanday ekan uning?
 - Rangi pistamag'iz, sifati ham soz!
 - Har gazini qanchadan deyishmoqda?
- Ikkinchi mirza baxmal narxini ham aniq aytib beribdi. U xojasining «Hammasi bo'lib qancha baxmallari bor ekan?» degan savoliga ham aniq javob Qilibdi.
- Shu paytdan xoja ikkinchi mirzaning xizmati uchun unga minnatdorchilik aytib, javob beribdi va birinchi mirzaga yuzlanibdi.
- Mirzam, endi tushungandirsiz, maoshingidagi farq sababini?
- Maosh belgilashda xodim farosati xam e'tiborda tutilur. Kishi farosatining maoshi bebaqodir!- debdi.

Savol 1) Mazkur qikoyat nima uchun shunday nomlangan? Fikringizni izoqlab bering.
2) Mustaqil fikrlovchi inson bo'lib shakllanishda farosatning o'rni qanday? Sizning fikringizcha, xalq manfaatini ko'zlashda, Vatan ravnaqini yuksaltirishda mustaqil fikrlash ko'n ikmalari zarurmi? . Javobingizni asoslab bering¹⁸

Mavzu yuzasidan testlar:

1 Qo'yidagi ta'rif to'g'ri belgilangan qatorni toping: «Pedagogika - inson faoliyati sifatida maqsad sari qilingan Harakat, xoqish istagi va ehtiyojlaridan kelib chiqqan fan»

- A. Umumpedagogik.
- V. Umummetodik
- S. Umumfalsafiy.
- D. Pedagogika tarixi ta'rifi.

2. Abu Nosir Farobiy Ta'lim ning milliy xarakteri nimaga bog'liq deb e'tirof etadi?

- A. Farosatga.
- V. Millatga xos belgilarga.
- S. Tilga.
- D. Idrokka.

3. Jahon tarixiy pedagogik jarayoni va uning Hozirgi bosqichi qanday masalalarni xar tomonlama o'rganishni taqozo etadi?

- A. Global masalalarni.
- V. Tarbiyaviy masalalarni.
- S. Ta'lim iy masalalarni.

¹⁸Abdullaeva, Sh. Pedagogika. (Amaliy mashg'ulotlar uchun o'quv-uslubiy qo'llanma) .-Navoiy, 2003 . 11-bet.

D. Umuminsoniy va milliy masalalarni

4. Pedagogikaning fan sifatidagi vazifasi nima?

A. Urgatadi.

V. Urganadi.

S. Ta'lim -tarbiya ob'ekti.

D. Ta'lim -tarbiya tizimi

5. O'zbek pedagogikasining vazifasi nima?

A. Respublikamizda yashovchi turli millat va elatlarning orzu- istaklariga monand Ta'lim - tarbiyaning ham nazariy ham amaliy muammolarini milliy qadriyatlar asosida to'g'ri qal etib berish.

V. O'zbek xalq pedagogikasi Taraqqiyotini o'rganish.

S. O'zbek xalqining orzu-istaklariga monand Ta'lim -tarbiya qonunlarini ishlab chiqish.

D. Milliy qadriyatlarni o'rganishda pedagogikadan foydalanish.

6. Pedagogikaning asosiy kategoriyalari to'g'ri belgilangan qatorni ko'rsating?

A. Bilim, ilm, fan.

V. Ta'lim , tarbiya, ma'lumot, rivojlanish.

S. O'qish, mustaqil ish, ma'lumot berish.

D. Pedagogika, metodika, fanlar.

7. «Pedagogika» atamasi qanday ma'noni bildiradi?

A. Lotincha «pedagog» so'zidan kelib chiqib, «O'qitaman» ma'nosini bildiradi.

V. Yunoncha «paydogogos» so'zidan kelib chiqib, «Ta'lim beraman» ma'nosini bildiradi.

S. Yunoncha «paydogogos» so'zidan kelib chiqib, «bola etaklash» ma'nosini bildiradi.

D. Yunoncha «didaskal» so'zidan kelib chiqib, «bola etaklovchi» ma'nosini bildiradi.

9. Ta'lim nima?

A. Sinfda dunyoqarash tarkib toptiradigan jarayon.

V. Tarbiyachi va tarbiyalanuvchining birgalikdagi tarbiyaviy sifatlarini shakllantirish jarayoni.

S. Maxsus tayyorlangan kishilar raqbarligida o'tkaziladigan, O'quvchilarda dunyoqarash qosil qiladigan jarayon.

D. Maxsus tayyorlangan kishilar raqbarligida o'tkaziladigan, O'quvchilarni bilim, ko'n ikma va malakalar bilan qurollantiradigan, bilim qobiliyatlarini o'stiradigan, dunyoqarashni tarkib toptiradigan jarayon.

10. Tarbiya nima?

A. O'sib kelayotgan avlodda qosil qilingan aqliy kamolot, bilim, malaka va ko'n ikmalardir.

V. Tarbiyachi xoqlagan sifatlarini tarbiyalovchi ongiga singdirish uchun ular ruhiyatiga maqsadli ta'sir etish jarayoni.

S. Tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarning birgalikdagi bilim, malaka, ko'n ikma qosil qilish jarayoni.

D. Tarbiyachi xoqlagan sifatlarini bolada paydo qilish jarayoni.

11. Tarbiya turlari to'g'ri belgilangan qatorni ko'rsating.

A) iqtisodiy, jismoniy, madaniy va q. k.

V) ekologik, iqtisodiy, rag'batlantiruvchi

S) jismoniy, ruhiy, ekologik va q .k.

D) jismoniy, ekologik, vatanparvarlik, axloqiy, iqtisodiy, estetik

12. O'quv bilish faoliyatini tashkil qilishning asosiy jiqlatlari to'liq ko'rsatilgan qatorni belgilang:

A) pedagogik, psixologik, kibernetik, didaktik;

V) matematikaviy, fiziologik, iqtisodiy;

S) amaliy, didaktik, ixtisosiy;

D) pedagogik, psixologik;

E) avtomatlashtirish, individuallashtirish;

13. Abu Ali ibn Sinoning qaysi asari ispan adibi Ibn Tufaylning «Yakzon o'g'li Xayya», Francuz mutafakkiri Jan Jak Russoning «emil' yoki tarbiya qaqida» povestlarining yozilishiga asos bo'ldi?

- A) «Risolai axloq»
- V) «Donishnoma»
- S) «Qidoyat»
- D) «Tadbiri Manozil»
- E) «Xay ibn Yakzon qissasi»

14. *Pedagogik texnologiya usulining ilmiy-metodik asoslari bu - . .*

- A) Ta'lim -tarbiya Qonuniyatlari
- V) bixevioristik Ta'lim ot
- S) kognitivistik Ta'lim ot
- D) ishlab chiqarish texnologiyasi
- E) pedagogik tizim nazariyasi

15. O'zbekistonni rivojlantirishning ma'naviy-axloqiy negizlari Prezidentimiz I.A.Karimovning qaysi asarida o'z aksini topgan?

- A. «Yangi uy qurmay turib eskisini buzmag».(1996)
- V. «Yo'limiz mustaqil davlatchilik va Taraqqiyot yo'li» (1994)
- S. «O'zbekistonning o'z istiqloli va Taraqqiyot yo'li» (1992)
- D. «O'zbekiston XX1 asr bo'sag'asida: xavfsizlikka taqdid, barqarorlik shartlari va Taraqqiyot kafolatlari».(1999)

16. Umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik deganda nimani tushunasiz?

- A. Xalqimizning Ma'naviymerosini mustahkamlashni.
- V. Insonning o'z imkoniyatlarini erkin namoyon qilishini.
- S. Ma'naviyat va ma'rifatni yuksaltirishni.
- D. Xalqimizning adolat, tenglik, aqil qo'shnihilik, insonparvarlik kurtaklarini avaylab kelishi.

17. Xalqimizning Ma'naviymerosi nima?

- A. Xalqimizning Ma'naviyro'qi bo'lib, insonga ona suti, ota namunasi, ajdodlar o'giti bilan birga singadi.
- V. Ota-ona namunasi.

- S. Umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik.
- D. Shaxs imkoniyatlarining erkin namoyon bo'lishi.

18. Insonning o'z imkoniyatlarini erkin namoyon qilishi nimalarda ko'rinadi?

- A. Umuminsoniy qadriyatlarda sodiqlikda.
- V. Insonning o'zi va oilasining baxt-saodati yo'lida meqnat qilishga shaxsan tayyor ekanligida.
- S. O'zi xoqlagan Har qanday ishni bajara olishida.
- D. Ota-ona o'gitlarini bajarishida.

19. O'zbekiston fuqarosining vatanparvarligi nimalarda namoyon bo'ladi?

- A. O'z oilasini sevishida.
- V. Davlat ramzlarini hurmat qilishida
- S. O'z eri, tabiati, o'lka tarixi, madaniyati, an'analari bilan faxrlanishi, ularni qimoya qilishida.
- D. Yuqoridagilarning barchasida.

Mavzu yuzasidan savollar:

1. «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ning maqsad va vazifalari nimalardan iborat?
2. Prezident I.A.Karimovning «Barkamol avlod- O'zbekiston Taraqqiyotining poydevori» nutqida qanday g'oyalar ilgari surilgan?
3. «Pedagogika» so'zining kelib chiqishi va ma'nosi.
4. Pedagogika fanining maqsad va vazifalari nimalardan iborat? Uning jamiyat rivojida o'rnini qanday tushunasiz?
5. Pedagogikaning asosiy tushuncha (kategoriya)lariga nimalar kiradi?
6. Pedagogika qaysi fanlar bilan aloqada rivojlanib, boyib boradi?
7. «Pedagogika fanlari tizimi» deganda nimani tushunasiz?

Axborot manbalari:

1. Karimov I.A. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqi, tining poydevori. –T:«Sharq», 1998.
2. Zimnyaya I. A. Pedagogicheskaya psixologiya. - M., «Logos»,2002, 7-11 betlar; . Pedagogika. (A. Munavvarov taqriri ostida), -T: «O'qituvchi »,1996. 3-9- betlar;
3. Podlasiy I. P. Pedagogika .-M.: »Vlados», 2003. 10-11-betlar;
4. Tursunov I.Y., Nishonaliev U. Pedagogika kursi. -T.: «O'qituvchi», 1997. 7-26- betlar;
5. G'ulomov S.S. Ta'lim tizimiga axborot-kommunikaciya texnologiyalarini keng joriy etishdagi strategik va ustuvor yo'n alishlar. -T.,2003.

3- MAVZU: *MILLIY ISTIQLOL G'OYASI, MILLIY MAFKURANING PEDAGOGIK ASOSLARI. MUTAXASSISLIK*

Milliy g'oyaning ma'nosi va pedagogik moqiyati. Milliy istiklol mafkurasi ko'p millatli xalqning ezgu g'oya - ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot barpo etish yo'lidagi asriy orzu intilishlari, milliy ideallarini o'zida aks ettiradi.

Mafkura xalqni xalq, millatni millat etadigan, uning shonu shuqrati, or - nomusi, ishonch - e'tiqodini ifodalaydigan, jamiyatimizning o'ziga xos Taraqqiyot yo'li, turmush tarzi, tub manfaatlariga tayangan qolda, muttasil rivojlanib, takomillashib boradigan g'oyalar tizimidir.

Insoniyat tarixi - g'oyalar tarixidir.

Foya - inson tafakkuri maqsuli, milliy g'oya esa millat tafakkurining maqsulidir.

Milliy g'oya - inson va jamiyat hayotiga ma'no - mazmun baxsh etadigan, uni maqsad sari etaklaydigan fikrlar majmuidir.

«...Mafkura muayyan ijtimoiy guruq, ijtimoiy qatlam, millat, davlat, xalq va jamiyatning ehtiyojlari, maqsad - muddaolari, manfaatlar, orzu intilishlari hamda ularni amalga oshirish tamoyillarini o'zida mujassam etadigan g'oyalar tizimidir»¹⁹

Toki hayot mavjud ekan mamlakatlar, davlatlar va ularning manfaatlar bor ekan ular o'z Taraqqiyot yo'lini, ertangi kun ufqlarini o'zining milliy g'oyasi, milliy mafkurasi orqali belgilab olishga intiladi.

Ma'naviyat - arab tilidagi "ma'no" yoki "ma'naviyatun," "ma'noi g'oya" so'zlaridan olingan bulib, "ruhiy qolat" degan ma'noni anglatadi.

Milliy mafkura xalqimizning ma'naviy-ilmiy mentaliteti, g'oyalari asosidagi amalga oshirilayotgan ishlar jarayonlardagi tutayotgan yo'li, davlatga, jamiyatga, olamga, o'z-o'ziga, Taraqqiyotga munosabatlar tizimidan iborat.

Biz g'oya qaqida gapirganimizda uning tarixiy shakllari, turlariga ham to'xtab o'tishimiz lozim. Tarixda buzg'unchilik va bunyodkorlik g'oyalari qaqida dalillar ko'p.

Xo'sh, bunyodkorlik va buzg'unchilik g'oyalariga nimalarni kiritish mumkin? Ularning jamiyat Taraqqiyotidagi o'rni qanday?

«Tarix tajribasi shundan dalolat beradiki, dunyoda ikki kuch- bunyodkorlik va buzg'unchilik g'oyalari hamisha kurashadi»²⁰ Bunyodkorlik g'oyalari yurtni obod, xalq hayotini farovon qilishdek oliyjanob maqsadlari bilan ajralib turadi.

¹⁹ Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. - Toshkent: "O'zbekiston", 2001 . 15- bet

²⁰ Milliy istiqlol g'oyasi : asosiy tushuncha va tamoyillar. Toshkent: " O'zbekiston", 2000 . 10- bet.

Sifatlari	
Odamlar ongiga adolat, qaqiqat, ezgulik, odamiylik, meqnatsevarlik g'oyalarini sepadi; razolat, urush, janjal, ma'rifatsizlikni qoralaydi; madaniyat-ma'naviyat rivojini ko'zda tutadi;inson manfaatlari ulug'lanadi; bunyodkorlik, yaratuvchilik, mamlakat obodligi targ'ib etiladi; xalqaro hamkorlik, mintaqaviy tinchlik, millatlararo totuvlikka chaqiriladi.	Taraqqiyot g'ildiragini orqaga buradi; zulm, zo'rlik, kulfat urug'larini sochadi; millatlar va xalqlarning turmush tarzi, madaniyati, an'ana va urf-odatlarini kuch bilan o'zgartirishga, keng xalq ommasini boshqalarning siyosiy irodasiga bo'ysindirish va mafkuraviy asoratga solishga intiladi; xalqlarni o'z yo'lini o'zi tanlash huqO'qidan maqrum etadi; kishilar ongini nayrang va aldovlar vositasida yolg'on ideallar bilan zaHarlaydi; irqiy ayirmachilik, fitna, zo'ravonlik, terrorni targ'ib etadi.

Milliy istiqlol mafkurasining asosiy g'oyalari va moqiyati Milliy istiqlol mafkurasining bosh g'oyasi: «ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot barpo etish»²¹ dan iboratdir. Uning asosiy g'oyalari quyidagilar:

1. Vatan ravnaqi;
2. Yurt tinchligi;
3. Xalq faravonligi;
4. Komil inson;
5. Ijtimoiy hamkorlik;
6. Millatlararo totuvlik;
7. Dinlararo bag'rikenglik.

Insonning o'zligini anglashi uning nodir va betakrorligini anglashdan boshlanadi. Insonning nodir va betakrorligini anglash birinchidan, uning o'ziga yashiringan imkoniyatlarni ruyobga chiqarish uchun asos bo'lib, istakni shakllantirsa, ikkinchidan, unda boshqalarni ham betakror ulug' siymoligini anglash orqali o'zgalarni hurmat qilishni, ulug'lashni keltirib chiqaradi. Uchinchidan, boshqalarning ham nodir, betakrorligiga ishonish, ularni hurmatlash, qalbni g'arazdan poklaydi. To'rtinchidan esa, Har bir kishining betakrorligini anglash asosida kishilarda boshqalar bilan muomala va munosabatning moddiy, ilmiy, Ma'naviy- madaniy manfaat kasb etishni insoniyat ijtimoiyligiga tabiiy zarurat tug'iladi. Shu yuqoridagi sifatlarning shakllana borishi komillik sifatlarining asoslaridan iboratdir.

Komillik sifatlarini to'laonli shakllantirish uchun esa faqat nasihatlar, da'vatlar etarli emas. Insonning Ma'naviyfaolligi amaliy - kasbiy faolligi bilan uyg'unlashganda barkamollik sifatlari tabiiy shakllanadi, rivojlanadi. Aynan ana shu yuqoridagi tushunchalarni to'g'ri anglash Ta'lim - tarbiyaning metodologik asoslarini to'g'ri tanlashga yordam beradi. Chunki Ta'lim ning sub'ektivlik, demokratik, huqO'qiy, insonparvarlik asoslari insonlarning nodir, betakrorliklarini ro'yobga chiqarishdir.

Insonlarning nodir va betakrorligini dunyoviy, diniy ilmlarni uyg'unligida tushuntirib berish mumkin. Har bir kishi azaliy yaxshi taqdir, ezgu niyatlar bilan, ma'lum o'ziga xos ulug' maqsad va vazifalar bilan yaratilgan. Ammo inson asli yaratilishda ozod va erkindir.

Insonning ozod va erkinligi shunchalikki, qatto uning iymon - e'tiqodi, Olloq taolo tomonidan majbur qilinmaydi. Bu qaqda Qur'oni Karim Shuaro surasining 4-oyatida "... Zero, iymon - e'tiqod nochor, noilojlikdan emas, balki qalb qanoati bilan ixtiyoriy bo'lishi lozimdir"²², - deyilgan. Chunki kishilar bu ulug' qislatlar faqat insonlar foydasi uchunligini, ularga amal qilish insonlar uchun ham ma'naviy, ham moddiy manfaatlarning asosi ekanligini ongli tushunib, ularga amal qilsalar bu

²¹ Миллий истиқлол Ҳојси: асосий тушунча ва тамойиллар. Тошкент: «Ўзбекистон», 2000. 50-бет.

²² Ўрғўни Карим. «Шуаро» сурасининг 4-оят. Ўзбекча изоқли таржима. Алоуддин Мансур.-Тошкент: «Челпон», 1992. 262-бет.

ishlar ular uchun quzur - qalovat va baxtiyorlik bag'ishlaydi. Vijdon kishilarning ongi, ong osti va qalbi mutanosibligini amalga oshiruvchi Ma'naviy- insoniy tuyg'u, sifat. Agar vijdonni sodda Qilib tushuntirish lozim bo'lsa, vijdon - insonning qalb amri bilan bajargan ishlarining (faoliyatini) ruhiy mezonidir.

Dono xalqimiz, ota - bobolarimizning "xudo qalbingda bo'lsin, bolam", degan gaplari bejiz emas. Shuning uchun vijdon Har bir kishining qalbidagi xudodir, deyilishi bejiz emas. Kishi hayotidagi qilgan ishlari do'yicha vaqti - vaqti bilan o'z vijdoni oldida qisob berib turadi. Bu muloqot qaq muloqat bo'lishi lozim. Ayrim vaqtda noqaq ishni qaq deb isbotlash o'z vijdonini, bu esa xudoni aldash bilan teng kuchlidir. Bunda ong osti (qaqiqat) ishga tushib kishining ongli va ong osti orasida nomutanosiblik boshlanib, kishini ruhiy xastalikka olib keladi. Ruhiy xastalik esa jismoniy xastalikka olib keladi, ayrim qollarda boshqa ko'n gilsiz voqealarga olib kelishi mumkin.

Shunday Qilib, g'oya insonni va jamiyatni maqsad sari etaklaydigan, ularni Harakatga keltiradigan, safarbar etadigan kuchdir.

Mafkura-muayyan ijtimoiy guruq yo qatlamning, millat yoki davlatning ehtiyojlarini, maqsad va intilishlarini, ijtimoiy-Ma'naviytamoyillarini ifoda etadigan g'oyalar, ularni amalga oshirish usul va vositalari tizimidir.

«O'zbekiston jamiyatining milliy istiqlol mafkurasi, o'z moqiyatiga ko'ra, xalqimizning asosiy maqsad-muddaolarini ifodalaydigan, uning o'tmishi va kelajagini bir-biri bilan bog'laydigan asriy orzu- istaklarini amalga oshirishga xizmat qiladigan g'oyalar tizimidir»²³

Mustaqillik sharofati bilan xalqimizning milliy ongi, milliy g'ururi, siyosiy madaniyati o'sib bormoqda. Agar milliy ongimiz to'xtovsiz yuksala bormasa, mustaqilligimizning Ma'naviyzamani mustaqkam bo'lmaydi. Xalqimizning, jumladan, yoshlarimizning milliy jihatdan o'z-o'zini anglashiga, ularda milliy iftixor tuyg'usini shakllanishiga erishishimiz lozim. Milliy ong va o'zligini anglash u yoki bu millatga mansubligini qis qilish, uning tarixi, madaniyati, urf-odat va an'analarini chuqur bilish bilangina chegaralanmaydi. Milliy o'z-o'zini anglash millatning Hozirgi aqvoli, uning oldida echimini kutayotgan muammolarni bilish va ularni qal qilishda faol Harakat etishni talab etadi.

Mana shu faoliyatda ishtirok etishda Har bir kishining o'ziga xos O'quvi, qobiliyati, xarakteri, uning nodirligi va betakrorligi namoyon bo'ladi. Demak, inson nodirligi va betakrorligining, uning yutuq va muvaffaqiyatlarining birinchi garovi o'z uquvi, qobiliyati va qiziqishlariga doir faoliyat, hayot yo'li hunar, kasb tanlashidadir. Yutuqning ikkinchi garovi shu o'ziga mos tanlangan hayot yo'lidan donolik, aql bilan faoliyat ko'rsatish, eng ko'p moddiy va Ma'naviymaqsulot olishidadir. Soqa do'yicha istiqbolli Ma'naviyfikir inson yutug'ining uchinchi garovidir.

O'zining uquvi, qobiliyatini ro'yobga chiqarish asosida bunyodkorona meqnat Qilib, moddiy Ma'naviymaqsulotlar yaratib o'zini, oilasini pok, qalol luqma bilan boqib, davlatni, xalqni moddiy - Ma'naviyboyitishga xizmat qilgan kishi so'zda emas, amalda ham qaqiqiy iymonli kishi bo'ladi.

Mustaqil ishlash uchun topshiriqlar:

1. «G'oyaga Harshi- g'oya, fikrga Harshi- fikr, jaqolatga Harshi Ma'rifat bilan kurashish» tamoyili mohiyatini yoritish uchun kichik munozara tashkil eting.
2. Xalq og'zaki ijodi namunalaridan foydalanib, milliy qadriyatlarni yoshlar tarbiyasidagi ahamiyati va ularni samarali qo'llash yuzasidan takliflar ishlab chiqing.
3. Milliy istiqlol mafkurasining asosiy g'oyalarini nimalar tashkil etadi? Bu boradagi qarashlaringizni «Taklif va muloqazalar» rukni ostida daftaringizga qayd Qilib boring.
4. Quyidagi iboralarni izoqlang:
«Vatani borning baxti bor, meqnati borning- taxi»
«Ona urning tuprog'i ona sutidek aziz».
«Vataning tinch, sen tinch».
«Vatanning ostonasi oltin».
5. «Davlat ramzlari- bizning faxrimiz» nomli mini-viktorina savollariga javob bering:
1. O'zbekiston Respublikasi madqiyasi so'zlarini kim yozgan?

²³ Миллий истиқлол мафкураси: асосий тушунча ва тамойиллар.-Тошкент: «Езбекистон», 2000 . 6 -бет.

A. erkin Voqidov
V. Abdulla Oripov
S. Omon Matchon.

2. Davlat gimni yunoncha «hummos»- madqiya so'zidan olingan bo'lib , quyidagi ma'noni bildiradi :

A. «Shoqlar ashulasi»
V. «Maqtov ashulasi»
S. «Yuqori pardali tovush bilan aytiladigan ashula».

3. Davlat mustaqilligi ramzlari deganda nimani tushunasiz?

A. Mustaqil davlat belgisini.
V. Asosiy mafkura belgisini.
S. Shartli belgilarni.

4. Amir Temur davlatining bayrog'idagi belgi- uchta qalqa tasviri nimani bildirgan?

A. « Kuch- adolatdadir».
V. «Kuch -boylikdadir».
S. «Kuch-advatdadir».

5. O'zbekiston Respublikasining gerbida tasvirlangan xumo qushi nimani bildiradi?

A. Boylik, irodalilik.
V. Meqnatsevarlik, poklik.
S. Baxt, najot, tinchlik elchisi.

6. O'zbekiston Respublikasining gerbi qachon qabul qilingan?

A. 1992 yil, 2 iyulda.
V. 1992 yil, 14 iyulda.
S. 1993 yil. 8 aprelda.

Mavzu yuzasidan savollar va topshiriqlar

1. Milliy istiqlol mafkurasining bosh maqsadi nimadan iborat?
2. G'oya va mafkuralarning tarixiy turlari qaqida nimalarni bilasiz?
3. Milliy istiqlol mafkuramizning bosh va asosiy g'oyalari qaqida gapirib bering.
4. Milliy istiqlol mafkurasini O'quvchilar ongiga qanday yo'llar bilan singdirish mumkin deb o'ylaysiz?
5. Ta'lim -tarbiya jarayonida milliy istiqlol g'oyasini O'quvchilarga singdirishga doir misollar keltiring (Mutaxassislik faningiz asosida).
6. Insonning o'zini nodir va betakrorligini anglashi unga nima beradi?
7. Milliy istiqlol mafkurasining «Vatan ravnaqi» , «Xalq farovonligi», «Kamil inson» kabi asosiy g'oyalariga Klaster tuzing.

Masalan, «Xalq farovonligi» tushunchasiga tuzilgan Klaster tarkibi quyidagicha bo'lishi mumkin: Klasterlarga bo'lish tartibi:

Siyosiy soqada: erkinlik, ozodlik, istiqlol, tenglik, tinchlik;

Ijtimoiy soqada: turli imtiyozlar, ijtimoiy qimoya, bilim olish, dam olish, meqnat qilish;

Iqtisodiy soqada: mulkka egalik; tadbirkorlik, tashabbuskorlik, xususiy mulkchilik, shirkat, fermer, oila pudrati, meqnatkashlik, mirishkorlik, raqobat; Tabiiy boyliklar, er resurslari.

Axborot manbalari:

1. Karimov I. A. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqi,tining poydevori. -T.: «Sharq», 1998 .
2. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. -T., «O'zbekiston», 2000.
3. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. (Ma'ruza matnlari uchun materiallar) -T.: «Yangi asr avlodi», 2001.
4. Pedagogika. Ma'ruzalar matni. N.G'aybullaev va boshqalar. -T.,2000.
5. Tulenova G. Milliy ong va milliy iftixor o'sishining tarbiyaviy ahamiyati //«Xalq Ta'lim i». 1997, 2-son, 14-19 betlar.-
6. entoni Giddens. Sociologiya. -T.: «Sharq». 2002 .
7. Qur'oni Karim. «Shuaro» surasining 4-oyati. O'zbekcha izoqli tarjima. Alouddin Mansur. -T.: «Cho'lpon», 1992. 262- bet.

4-MAVZU: SHAXS KAMOLATI IJTIMOY-BIOLOGIK
XODISA, PEDAGOGIK JARAYON OB'EKTI
VA SUB'EKTI SIFATIDA.

1. Shaxsning biologik va psixologik rivojlanishi.
2. Shaxs shakllanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar:
 - a) irsiyat (biologik omil);
 - b) muhit (ijtimoiy omil);
 - v)Ta'lim va tarbiya;
 - g) faoliyat va faollik.
3. Bolalarning ,sh davrlari xususiyatlari

Istiqlol tufayli o'zining mustaqil Taraqqiyot yo'lidan borayotgan jamiyatimiz kun sayin demokratlashib, davlat, jamiyat va shaxs munosabatlari tobora ko'proq demokratiya tamoyillariga asoslanmoqda.

Ta'lim tizimi oldidagi davlat buyurtmasi O'zbekiston Respublikasi «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ning asosiy g'oyalarida o'z aksini topgan.

O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'grisidagi»gi Qonuni va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» yuksak umumiy madaniyatga, kasb-hunar ko'n ikmalariga, ijodiy va ijtimoiy faollikka, mantiqiy mushoqada qilish hamda ijtimoiy hayotdagi muammolarning oqilona echimlarini topish maqoratiga ega bo'lgan, istiqbol vazifalarni odilona baqolay oladigan kadrlar yangi avlodini shakllantirish, shuningdek, Har tomonlama barkamol, Ta'lim va kasb-hunar dasturlarini ongli ravishda mukammal o'zlashtirgan, mas'uliyatli fuqarolarni tarbiyalashni nazarda tutgan pedagogik g'oyani ilgari suradi.

Yuqoridagi g'oya Ta'lim tizimi oldiga bir qator aksiomatik vazifalarni ko'n dalang Qilib quydi. Jumladan:

- uzluksiz Ta'lim tizimini jamiyatda amalga oshirilayotgan yangilanish, rivojlangan ququkiy-demokratik davlat qurilishi jarayonlariga moslash;

-Ta'lim tizimida faoliyat ko'rsatayotgan kadrlar tizimi va mazmunini mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy Taraqqiyoti istiqbollariidan, jamiyat ehtiyojlaridan, fan, madaniyat, texnika va texnologiyaning zamonaviy yutuqlaridan kelib chiqqan qolda qayta qurish;

-Ta'lim oluvchilarni mantiqiy mushoqada qildirish jarayonida ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning samarali shakllari va metodlarini ishlab chiqish hamda joriy etishni qal etish vazifalarini amalga oshirish.

Inson ququqlarini qimoya qilishga Qaratilgan qonunlar va muassasalar vujudga kelishi, inson manfaatlariga e'tibor jahon huqO'qiy andozalari va milliy urf-odatlarining uyg'unligida shakllanib borayotganligi mustaqil O'zbekistonda Ta'lim sohasidagi islohatlar tantana Qilib boryotganligining belgisidir.

O'zbekiston Respublikasining mustaqil bo'lishi munosabati bilan maktablardagi Ta'lim - tarbiya ishlari rivojlanib takomillashib borayotir. Mamlakatimizda ijtimoiy soqalarda o'tkazilgan ijobiy islohatlar natijasida shaxsning erkin fikrlashi va mantiqiy mushoqada qilish ko'n ikmalarini yanada takomillashtirish, fuqarolarning ququqlari va Qonuniy manfaatlarini qimoya qilishni kuchaytirish tobora katta ahamiyat kasb etmoqda. Shaxs erkin, mantiqiy izchillikda fikrlay olmasa, demokratik tamoyillar tantana qilmasa, shaxsning Ta'lim olish huqO'qi va erkinliklarini amalga oshirib bo'lmaydi.

«Biz uchun mustaqillik-eng avvalo, o'z takdirimizni qo'limizga olish, o'zligimizni anglash, milliy qadriyatlarni, urf-odatlarini tiklash, mu'tabar shu zaminda, tinchlik-osoyishtalikni, barqarorlikni saqlashdir¹» .

Shu nuqtai nazardan, shaxsning Har tomonlama kamol topishini amalga oshirish, yangicha fikr yurituvchi erkin fuqaroni tarbiyalash davr talabi bo'lganligi bilan belgilanadi va u quyidagilarda o'z aksini topadi:

1. Jamiyatimizda mafkuraviy tizimning o'zgarishi, ijtimoiy yangilanish erkin mushoqada yurituvchi shaxsga qo'yayotgan talablar yangicha yondashish, qarash, munosabat, mezon, talab, moqiyat, mazmun, shakl, atribut taqozo etishi.

2. erkin mushoqada yuritish fenomenologiyasining ko'lami kengayishi.

3. Uzluksiz Ta'lim tizimida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol yondashuv asosida talqin qilinishiga, shaxsga ham ob'ekt, ham sub'ekt sifatida qaralishiga ijtimoiy zarurat tug'ilishi.

Shaxs deganda ruhiy jihatdan taraqqiy etgan, o'z xususiyati va sifatleri bilan boshqalardan farq qiladigan muayyan jamiyatning a'zosi tushuniladi. Shaxs- ijtimoiy xayotning maqsuli.

Odamning insonlik jinsiga mansublik fakti esa individ tushunchasi bilan ifodalanadi.

Inson shaxsining eng xarakterli tomonlaridan biri uning individualligidir.

Individuallik deganda shaxs ruhiy xususiyatlarining qaytarilmaydigan birikmasi tushuniladi. Individuallik tarkibiga xarakter, temperament, ruhiy jara,nlarning o'tib borish xususiyatlari, xissiyotlar, faoliyat motivlari, tarkib topgan qobiliyatlar kiradi.

Individ va shaxs o'rtasidagi o'xshashlik va tafovutlar. Shaxsning biologik va psixologik rivojlanishi. Shaxsning jismoniy, akliy, Ma'naviykamol topish jarayoni. Bolalik, o'smirlik va o'spirinlik yillarida shaxsning kamol topishi.

Rivojlanish kishidagi jismoniy, ruhiy va ijtimoiy jara,n bo'lib, u barcha tug'ma va egallangan miqdor va sifat o'zgarishlarini o'z ichiga oladi. Rivojlanish deb bola vaznining oshishi, suyak va muskul tizimining, tanosil a'zolarining, nerv funksional faoliyatining kamol topishi, aql-zakovatining shakllanishiga aytiladi. Bolaning jismoniy rivojlanishida uning bo'yi o'sadi, vazni va muskul kuchi ortadi, sezgi organlari mukammallashadi, xarakatlarni to'g'ri boshqara oladi.

Bolaning ruhiy rivojlanishida shaxsidagi psixik sifat va belgilar shakllanadi, qissiy-irodaviy, bilish jara,nida mO'qim o'zgarishlar yuz beradi. Bolaning ijtimoiy rivojlanishi u ijtimoiy qa,tda qatnasha boshlaganda, uning xulqida tevarak-atrofga bo'lganmunosabatida, ayniqsa jamoa ishlarida qatnashishida namo,n bo'ladi.

Shaxs rivojlanishida biologik omillar, ijtimoiy omillar, Ta'lim va tarbiya, bola shaxsining faolligi (faoliyat) va boshqalar mO'qim o'rin egallaydi.

O'zbek olimlari e.G'oziev, M.G. Davletshin, A.Munavvarov, V. Karimova, R. Jo'raev, J. Qasanboevlar; xorij olimlari D.B.el'konin, A.V.Petrovskiy, V. Davidov, L. S. Vigotskiy, Dj. D'yui, G. Gardner, J. Piajelarning rivojlanishda shaxs faoliyatining ahamiyati to'grisidagi salmoqli ahamiyatga ega bo'lganfikr bildirishgan.

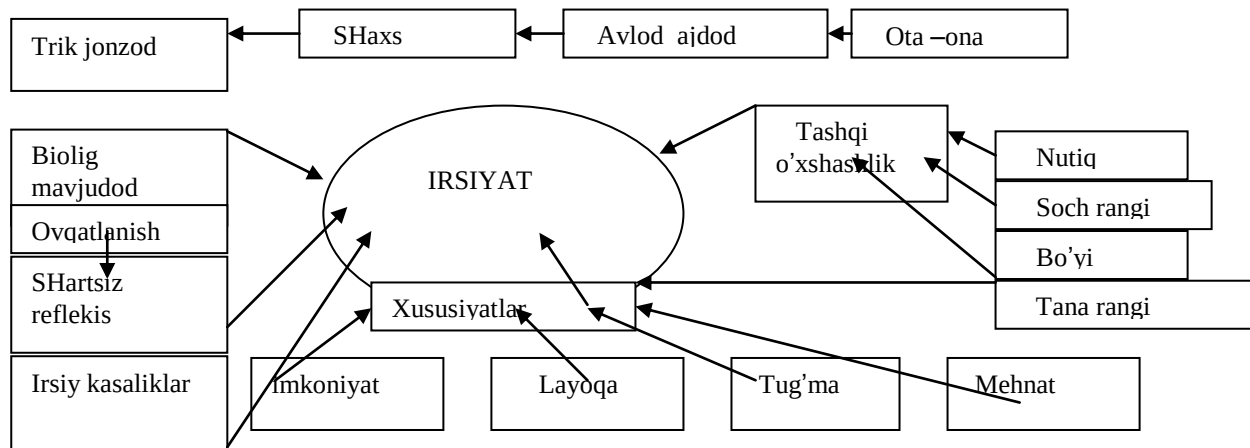
Jamiyat Taraqqiyotida insonning bilimi va faol amaliy faoliyati to'grisidagi

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning «Barkamol avlod-O'zbekiston taraqqiyotining poydevori» nomli ma'ruzasida chuqur fikr bildirilgan.

Ajdodlarimizning komil inson qaqidagi axloqiy talablar majmuasi- Sharqona axloq kodeksi, O'zbekiston Respublikasi Kadrlar tayyorlash Milliy dasturida soglom avlod tarbiyasi qaqida o'lmas

¹ Karimov I. A. Баркамол авдлод-Узбекистон тарақиётининг пойдевори.-Т.: Шарк, 1997. -В.98.

g'oyalar keltirilgan. Har bir inson shaxs sifatida turlicha namo,n bo'lar ekan, uning ijtimoiy voqelikka, meqnatga, kishilarga, jamiyatga bo'lgan munosabati ham, faollik darajasi, axloq-odob borasidagi etukligi ham turlichadir. Shaxs qaysi jamiyatda yashasa o'sha jamiyat qonun-qoidalariga asosan kamol topadi. Pedagogika shaxsning kamolotga etishini murakkab va ziddiyatli jara,n deb biladi. Shaxsning kamolga etishida irsiyat, muhit, maqsadga muvofiq amalga oshiriladigan Ta'lim - tarbiya va niqoyat o'zining mustaqil faoliyati ham mO'qim ahamiyatga egadir (9-rasm).

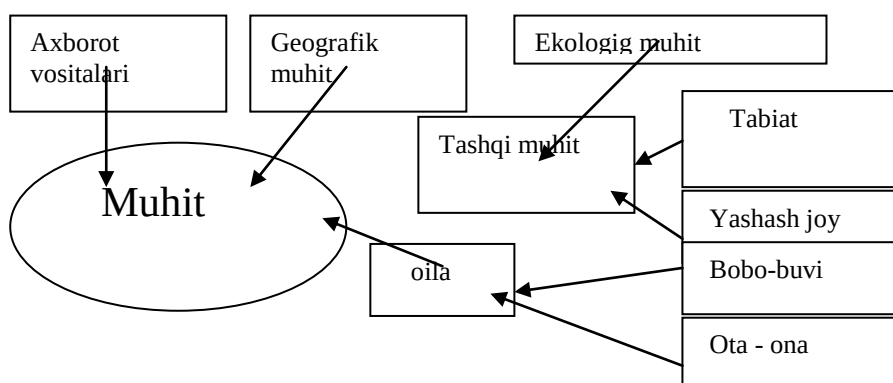

9-rasm

Shunday Qilib, ijtimoiy muhitning shaxs shakllanishidagi o'rni niqoyatda beqiyosdir. Irsiy belgilarning rivojlanishi ham insoniy-ijtimoiy muhitda yashashga bog'liqligiga ko'plab misollar keltirish mumkin. Inson bolasi, agar ijtimoiy-insoniy muhitga emas, boshqa muhit, aytaylik qayvonlar muhitiga tushib qolsa, unda irsiy belgilarning ayrim biologik ko'rinishlari saqlanar, lekin insoniy fikr, faoliyat, xatti-Harakat bo'lmaydi. (1920 yilda qindistonlik doktor Singx Midnapur shaqri yaqinidagi bo'ri uyasidan topib olgan qizchalar Kamola va Amola hayoti bunga misol bo'ladi)²⁴.

Irsiyat nishonalari shaxsni shakllantirishning ob'ektiv omillariga kiradi. Odamlar organizmdagi anatomik tuzilishni, fiziologik Harakatni, asab tipini, asosiy shartsiz reflekslarni meros Qilib oladilar. Odam shaxsi va xulqining rivojlanishida biologik omillarning rolini yuksak baqolab, shaxsni naslga bog'lab o'rganuvchi bixeviorizm, progmatizm, biogenetik oqimlar bo'lib, ularning ayrim vakillari odam bolasi ona pushtidaligidayoq bo'lajak shaxsga xos barcha xususiyatlarga ega bo'ladi desa, ayrimlari ong va aqliy qobiliyat ham nasldan-naslga o'tadi, deydi. Ba'zilar esa bolaning axloqiy jihatdan o'sishini ham irsiyatga bog'laydi.

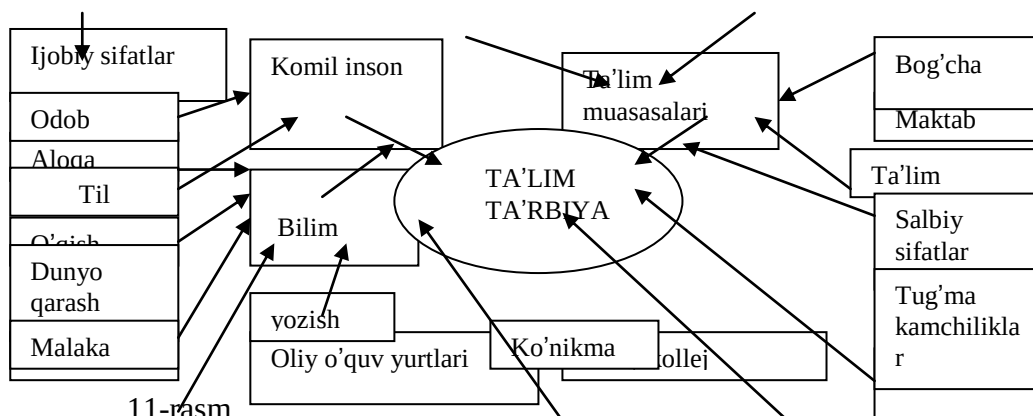
Biologik omilning inson shakllanishidagi o'rni mO'qim va o'ziga xos, irsiyatning ahamiyatini inkor etib bo'lmaydi, insonga xos xususiyatlar - aqliy va jismoniy meqnat qobiliyati, tafakkur va nutq ham tug'ma o'tishi mumkinligi, lekin bu tug'ma imkoniyatlar rivojlanishi uchun inson bolasi insoniy muhit, odamlar orasida yashashi, odamlar bilan aloqa qilishi, ijtimoiy qat'da qatnashishi va ma'lum xulq- odob qoidalariga amal qilishi lozimdir.

²⁴1Pedagogika. o'quv mosllanma. A.Munavvarov ta'rifida. Toshkent: "o'qituvchi". 1996. 29- bet.

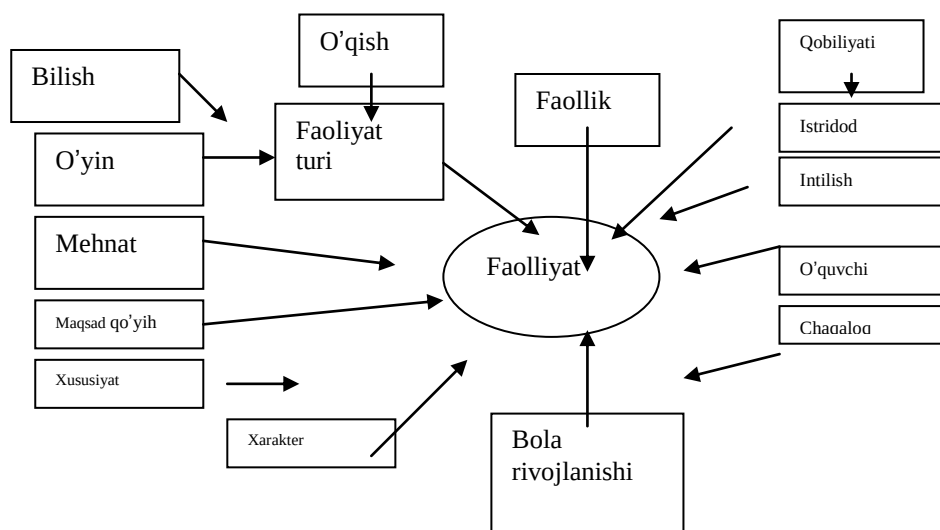
10-rasm

Ijtimoiy muhitning buyuk insonlar shakllanishidagi o'zni, mO'qim bo'lib, Alisher Navoiy - shoir, eynshteyn- fizik, Ulug'bek-astronom, Ibn Sino-tabib bo'lib tug'ilmagan, albatta. Ulardagi qobiliyat kurtaklarining rivojlanishi, iste'dodga aylanishida ijtimoiy muhit, Ta'lim -tarbiya mO'qim rol o'ynagan. Davlatimizning barkamol inson tarbiyalash borasidagi si, satiga ham shaxs shakllanishida muhitning o'zni muximligini ko'rsatadi (11-rasm).

11-rasm

Ta'lim - tarbiya insonning shakllanishida etakchi rolni o'ynaydi, Ta'lim -tarbiya natijasida irsiyat va muhitning stixiyali ta'siri bera olmaydigan O'qish, ,zish, meqnat, malaka va ko'n ikmalar egallanishi, qatto tug'ma kamchiliklar ham ma'lum tomonga o'zgartirilishi (kar, ko'r, soqovlarni O'qitish), muhit ta'sirida yuzaga kelgan salbiy kamchiliklarni ham tugatish mumkin (11-rasm). Hozirgi kunda yurtimizda qobiliyatli, iste'dodli va iqtidorli bolalarga aloqida e'tibor berilaganligi, bu ,shlar O'zbekistonimiz kelajagi deb aytilayotganligi ham bejiz emas. «Niqlol» sovrini, Zulfiya mukofoti, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayqon Beruniy nomidagi va Prezident stipendiyalarining joriy etilishi ham yoshlarga berilayotgan e'tiborning namoyon bo'lishidir.

12-rasm

Shaxsning rivojlanishida «faolliyat», «faollik» tushunchalarining o'zni beqiyos.

Buyuk insonlar o'z sohalarida yuksaklikka erishish uchun tinmay meqnat qilganlar. Inson o'z intilishi va faolligi bilan yuksak chO'qqilarga ko'p narsalarga erishishi mumkin, qobiliyat va iste'dodni ro',bga chiqarish uchun ham o'z ustida ishlashi zarurdir.

«Inson faolligi «Harakat», «faoliyat», «xulq» tushunchalari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, shaxs va uning ongi masalasiga borib taqaladi»¹. Bola aynan turli faolliklar yordamida shakllanadi, o'zligini namoyon qiladi (-rasm). Demak, O'quvchi faoliyati passiv jarayon bo'lmay, u ongli ravishda boshqariladigan faol jarayondir. Ya'ni, faoliyat-O'quvchi ongi va tafakkuri bilan boshqariladigan, undagi turli-tuman ehtiyojlardan kelib chiqadigan, hamda tashqi olamni va o'z-o'zini o'zgartirish va takomillashtirishga Qaratilgan o'ziga xos faollik shaklidir. Bu-O'quvchining darslarda real predmetlar mohiyatini o'z tasavvuri doirasida, muayyan echim orqali bilishga, yangi kashfiyotlar ochishga Qaratilgan, faoliyatdir.

O'quvchining aqliy Harakatlari-shaxsning ongli tarzda, ichki psixologik mexanizmlar vositasida amalga oshiradigan turli-tuman Harakatlaridir. eksperimental tarzda shu narsa isbot qilinganki, bunday Harakatlar doimo motor Harakatlarni ham o'z ichiga oladi. O'quvchi Harakatlari quyidagi ko'rinishda bo'lishi kuzatiladi:

-perceptiv-bunda O'quvchi ongida predmetlar va qodisalar to'grisidagi yaxlit obraz shakllanadi;

-mnemik faoliyat- narsa va qodisalarning moqiyati va mazmuniga aloqador materialning eslab qolinishi, esga tushirilishi va bog'liq murakkab faoliyat turi;

-imajitiv faoliyat-(«imaje» -«obraz»)-ijodiy jarayonlarda xayol va fantaziya vositasida ongda berilmagan narsalarning xususiyatlarini anglash va xayolda taklashni taqozo etadi.

O'kitish jarayonida tashqi faoliyat asosida psixik jarayonlarga o'tish yuz bergan bo'lsa, bunday jarayon psixologiyada interiorizatsiya deb nomlanadi, aksincha, aqlida shakllangan g'oyalarni bevosita tashqi Harakatlarda yoki tashqi faoliyatga ko'chirilishi eksteriorizatsiya deb yuritiladi.

Faoliyat turlari ongning bevosita ishtiroki darajasiga ko'ra ham farqlanadi. Ayrim Harakatlar boshida Har bir elementni jiddiy ravishda, aloqida-alloqida bajarishni va bunga butun diqqat-e'tiborni, ongning yunalishini talab etadi. Lekin vaqt o'tgach, ongning ishtiroki kamayib, ko'pgina qismlar avtomatlashib boradi.

Ulug' olim, mutafakkir Abu Nosir Farobiy shaxs kamolotida faoliyatning mO'qim o'rmini aloqida qayd etib, uning turlarini bir necha bo'g'inlarga bo'ladi va amalga oshirish usullari, vaqt va fazoviy ta'rifi, fiziologik mexanizmlari to'grisidagigi g'oyani ilgari suradi.

Ta'lim oluvchilarning shaxsiy-xarakterologik sifatlarini aniqlashning, qech bo'lmaganda oddiy metodikasini egallash, uni tatbiq etish, kasbiy-pedagogik tayyorgarlikning mO'qim unsurlaridan biridir. Oliy va o'rta maxsus O'quv maskanlari O'qituvchilari ko'pincha O'quvchi-yoshlarning aqliy qobiliyatlarini o'rganishga e'tibor qaratadilar, ammo ularning tarbiyalanganlik darajalarini (keng ma'noda) va xulqiy nuqsonlarini korrektsiyalash muammolarining uzluksiz Ta'lim tizimida yagona uzviylik va yaxlitlik nuqtai nazaridan talqin qilishga, uning echimlarini topishga o'rinishmaydi. O'quvchilar va talabalarning aqliy rivojlanishlari ko'p jihatdan mustaqil fikrlashga, umumiy tarbiyalanganlik darajasiga bog'liq. Ularning tarbiyalanganlik darajasini diagnostika qilish, ma'naviy-ma'rifiy rivojlanish xususiyatlarini o'rganish, zarur bo'lsa xulqiy nuqsonlarini bartaraf etish Hozirgi davrning mO'qim talablaridan biridir.

Mavzu yuzasidan savollar va topshiriqlar

1. Shaxs va individ bir-biridan nimalar bilan farq qiladi?
2. Rivojlanish deganda nimani tushunasiz?
3. Shaxs rivojlanishida biologik omilning o'rini qanday tushunasiz?
4. Shaxs shakllanishida ijtimoiy muhitning ahamiyatini ko'rsatuvchi misollar keltira olasizmi?
5. Shaxs rivojlanishida Ta'lim va tabiya qanday o'rin tutadi?
6. Shaxsning rivojlanishi uning faolligi bilan bog'liqmi?

¹ 1 Karimova V. Psixologiya.-Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2002.-B.97.

Quyidagi pedagogik vaziyatli masalalarni O'qing, unga javob bering va javobingizni izoqlang.

1- masala. Bir a,l shunday fikr bildiradi: «Bizning oilamizda Har xil ixtisosdagi kishilar bor. Turmush o'rtog'im - muqandis, men- muxbir, otam- qisobchi, onam- tikuvchi. Ishonamanki, qizim Har tomonlama rivojlangan odam bo'lib etishadi».

A,l qaqqi? Uning fikrini bola rivojlanishi qonunlari nuqtai nazaridan tanqidiy taqlil qiling.

2- masala. Ona shunday deydi: «Men bolaning rivojlanishi uchun unga u ishlata oladigan turli buyumlarni berish kerak, deb eshitgan edim. Shu sababli uch yashar o'g'limning stol ustidan, shkafdan turli narsalarni olishiga ruxsat beraman. Unga tez-tez yangi o'yinchoqlar sotib olaman. Lekin u ko'p o'tmay bu buyumlarni Har yoqqa otib tashlaydi va xonada kaltak ko'tarib chopib yurishni hamma narsadan yaxshi ko'radi. Men o'g'limning bu borishida yaxshi rivojlanishiga ishonmayman. Nimada xato qilayotganimni bilmayman.»

Onaning xatosini va bolani rivojlantirish uchun turli buyumlardan qanday foydalanish kerakligini uqtiring.

3. «Ma'rifatli va ma'naviyatli insonning asosiy fazilatlari», «Shaxsning kamol topishida mustaqillikning Ma'naviyzaminlari», «Tarbiya va rivojlanishning o'zaro boglikligi» mavzularidan biriga esse yozing.

1- Topshiriq²⁵

Quyidagi qaysi sifatlovchi belgilar insonni shaxs va individ sifatida tavsiflaydi. To'g'ri javoblarni o'ngdagi ustunga o'tkazing. Tanlovingizni izoqlab bering.

Asosiy ruyxat	Individ	Shaxs
* Vijdonlilik		
* qat'iylik		
* subutsizlik		
* chaqqonlik		
* vatanparvarlik		
* faoliyatdagi tezkorlik		
* talabchanlik		
* vazminlik		
* kuzatuvchanlik		
*Harakatdagi shiddatlilik		
*saxovatlilik		
*kirishimlilik		
*milliy g'urur		
*ozodalik		
*qalollik		
*qo'rqqoqlik		
*tanballik		
*tashabbuskorlik		
*faollik		
*yovuzlik		
*kamtarlik		
*farosatlilik		
*jizzakilik		
*quvnoqlik		

²⁵ Abdullaeva Sh. A., Masofaviy o'qitish va didaktik ta'minot. // Pedagogik mahorat.¹,2-B.,2003. 31-36-betlar.

*xushmuomalalik		
*axloqsizlik *		

2-topshiriq: «Siz o'z-o'zingizni to'g'ri baqolay olasizmi?» mavzusida laboratoriya ishini bajaring.

Maqsad: Inson xarakteri, xulk atvori, shaxsiy sifatlovchi belgilariga to'g'ri, oqilona, adekvat yondashishga o'rgatish.

Buni tekshirib ko'rish uchun, 1- dan, quyida keltirilgan («Asosiy ro'yxat» deb nomlanmish) belgilar orqali uch guruqdan iborat ro'yxat tuzib oling. Birinchi guruqdagi ro'yxatni «Ideal», ikkinchisini «Men», uchinchisini esa «Men odamlar nigoqida» deb nomlang; 2-dan, daftarda abscissa va ordinata O'qidan iborat grafik tuzing. Bunda abscissa O'qida sifatlovchi belgilar yotishini («asosiy ro'yxat»dagi nomlar do'yicha), ordinata O'qi esa sifatlovchi belgilarning ro'yxatdagi o'rnini ko'rsatishini unutmang. Masalan, berilgan asosiy ro'yxat do'yicha *talabchanlik* sifati 10 o'rinda belgilangan.

Siz 1 guruqning «Ideal» Ro'yxatinituzar ekansiz, idealingiz uchun talabchanlik nechanchi o'rinda ekanligini aniqlab, ordinata O'qida joylashtirasiz; 2-chi ruyxat «Men»ni tuzayotganda esa, endi eqtimol *talabchanlik*ni aynan o'zingiz uchun nechanchi o'rinda ekanligini aniqlaysiz, ya'ni siz qay darajada talabchansiz. (2, 5 va q.k.)

Ro'yxatdagi barcha nuqtalarni ordinata O'qi do'yicha belgilab chiqqaningizdan so'n g (uchala ro'yxat asosida), nuqtalarni tutashtirib, egri chiziq yasaysiz. Uchinchi ro'yxat ham ordinata O'qida shu asnoda tuziladi.

Yasalgan uchala chiziqlarning o'rtasidagi farqni yaxshilab o'rganib chiqing va tegishli xulosalar chiqaring.

Masalan, «Ideal» va «Men» nomli ro'yxatlar do'yicha belgilangan nuqtalar orasidagi farqning juda keskin bo'lishi shaxsning o'zini-o'zi baqolashda o'ta tanqidiy yondashganligidan dalolat beradi va aksincha, «ideal» va «men» orasidagi tafovutning deyarli sezilmasligi esa shaxs o'ziga ortiqcha baho berganligidan dalolat beradi.

Shaxsning ayrim sifatlarini belqilovchi tushunchalar ro'yxati:

1. Qaqqoniylik	2.Vatanparvarlik
3. Olijanoblik	4.Tashabbuskorlik
5.O'ziga o'zi tanqidiy yondashish	6.Samimiylik
7.Xushmuomalalik	8.Pokizalik
9.Qat'iyatlilik	10.Talabchanlik
11.Insoparvarlik	12.Sabr-toqatlilik
13. Kamtarlik	14.Faollik
15. Milliy g'urur	16.Kechirimlilik
17.Saxovatlilik	18.Poklik
19.Iymonlilik	20.Qalollik
21.Qis-tuyg'uga beriluvchanlik	22.Donolik
23.Intizomlilik (ro'yxat do'yicha tuziladi).	

13-rasm Shaxsni baqolashda sifatlovchi belgilar do'yicha tuziladigan grafik

«Ideal», «Men», «Men» odamlar nigoqida» ro'yxatlari do'yicha yasalgan egri chiziqlarni turli rangli siyoqlarda bajargan ma'qul.

-Bu ish jarayonida qanday xulosaga keldingiz?

-Shaxs faoliyatida **vatanparvarlik, insonparvarlik, milliy g'urur, tashabbuskorlik**ning roli qanday deb o'ylaysiz?

O'z xulosalaringizni daftarga qayd eting.

Mushoqada yuriting, testlarni eching:

1. Bola rivojlanishiga doir o'zgarishlarni, sh davrlariga xos xususiyatlarni bilish va qisobga olish nima uchun kerak

A) Bolalarning rivojlanib bora, tganligini aniqlash uchun.

V) Bolalarning jismoniy jihatdan o'sib borishini aniqlash uchun.

S) Bolalarning ruhiy jihatdan rivojlanishini aniqlash uchun.

D) Bolalarni to'g'ri tarbiyalash, samarali O'qitish uchun.

2. Qanday xususiyatlar sh xususiyatlari deb ataladi?

A) Ma'lum bir sh davriga xos bo'lgan anatomik, fiziologik va ruhiy xususiyatlar.

V) Maktab shidagi bolalarga xos bo'lgan xususiyatlar.

S) Katta insonlarga xos bo'lgan xususiyatlar.

D) O'quvchilarga xos bo'lgan axloqiy sifatlar.

3. Necha yoshdan e'tiboran yasli davri qisoblanadi?

A) Tug'ilgandan 2 shgacha.

V) 1 shdan 3 shgacha.

S) 1 shdan 5 shgacha.

D) 1 shdan 6 shgacha.

4. Maktabgacha tarbiya shi qachondan qachongacha ?

A) 1 shdan 7 shgacha.

V) 2 shdan 5 shgacha.

S) 3 shdan 6-7 shgacha.

D) 6 shdan 7 shgacha.

5. Necha shdagi bolalarni o'smirlar deymiz?

A) 11 shdan 12 shgacha.

V) 12 shdan 18 shgacha.

S) 12 shdan 15-16 shgacha.

D) 16 shdan katta bolalarni.

6. O'spirinlik necha yosh bilan belgilanadi?

A) 16 shdan 18 shgacha bo'lgandavr.

V) 12 shdan 16 shgacha bo'lgandavr.

S) 15-16 sh.

D) 12-18 sh.

7. Necha shda bolalar ona tilining deyarli barcha jihatlarini egallagan bo'ladilar?

A) 2 yoshda. V) 3 shda. S) 5 shda. D) 7 shda.

8. Kichik maktab yoshidagi O'quvchilar jismoniy jihatdan qanday o'sadi, bo'yi va og'irligi o'rtacha qanday bo'ladi?

A) tez o'sadi, bo'yi 110 sm, og'irligi 20 kg bo'ladi.

- V) betartib o'sadi, bo'yi 115 sm, og'irligi 20 kg bo'ladi.
 S) tekis o'sadi, bo'yi 120 sm, og'irligi 25 kg bo'ladi.
 D) tartibli o'sadi, bo'yi 140 sm, og'irligi 25 kg bo'ladi.

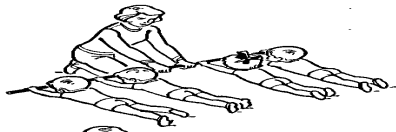

FIG. 3

FIG. 4

13-rasm

9.. O'smirlik davri yana qanday nomlanadi?

- A) balog'atga etish davri.
 V) kichik maktab davri.
 S) sezgining o'sish davri.
 D) qizlarning o'sish davri.

10. Bolalarda jinsiy etilish davri, erkaklik va a'lik tashqi belgilari qaysi davrda paydo bo'la boshlaydi?

- A) kichik O'quvchilik davrida.
 V) o'smirlikda.
 S) o'spirinlikda.
 D) maktabgacha davrda.

11. Do'stlik va birodarlik qislari, sirdosh do'st topish istagi qaysi davrda kuchli bo'ladi?

- A) maktabgacha davrda.
 V) kichik maktab davrida.
 S) o'smirlarda.
 D) o'spirinlarda.

12. Qaysi davrda tasavvur va tafakkur doirasi deyarli niqoyasiga etgan va ijtimoiy hayotning biror soqasiqa yo'n altirilgan bo'ladi?

- A) kichik maktab davrida.
 V) maktabgacha davrda.
 S) o'smirlikda.
 D) o'spirinlikda.

13. O'spirinlik faoliyatining asosiy turi nima bo'ladi?

- A) o'yin va O'qish.
 V) O'qish va meqnat.
 S) o'yin.
 D) meqnat.

14. O'z-o'ziga baho berish qaysi davrda kuchayadi?

- A) kichik O'quvchilik davrida.
 V) maktabgacha tarbiya davrida.
 S) o'smirlik davrida.
 D) o'spirinlik davrida.

Axborot manbalari:

1. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqi, tining poydevori. -T.,1998.
2. Zimnyaya I.A. Pedagogicheskaya psixologiya . -M., «Logos»,2002.132-186 betlar.
3. Pedagogika. A.Munavvarov taqriri ostida, -T.,1996.
4. Nasriddinov I., Abdullaeva Sh., Masofaviy O'qitish va didaktik ta'minot //«Pedagogik maqorat». 2003, 2-son, 31-36 betlar.
5. Petrovskiy A.V. va boshqalar Umumiy psixologiya. T.,1994.

Mustaqil ishlash uchun adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. Barkamol avlod-O'zbekiston Taraqqiyotining poydevori. - Toshkent: Shark, 1997.- B.3-17.
2. Karimov I.A. Milliy istiklol goyasi: asosiy tushunchalar va tamoyillar. – Toshkent: O'zbekiston, 2000.
3. O'zbekiston Respublikasining kadrlar tayyorlash milliy dasturi.- Toshkent, 1997.
4. Goziev e. Psixologiya. - T., «Ukituvchi», 1996 y. B.16-30.
5. Deyl Karnegi. Kak zavoeyuvat' druzey i kak okaziuvat' vliyanie na lyudey.- Toshkent: Shark, 1999.-S.56-67.
6. Zunnunov A. Pedagogika tarixi.- Toshkent: Sharq,2004.-326b.
7. Leont'ev A.A. Pedagogicheskoe obshenie -M.:Znanie, 1999.-S. 14-28.
8. Piaje J. Razvitie rebenka.-M.:Pedagogika,2000.- S. 32-39.

5-MAVZU: ILMIY- PEDAGOGIK TADQIQOT METODLARI. PEDAGOGIK JARAYON VA MUTAXASSISLIK.

Aniq izlanish predmetiga ega bo'lgan pedagogika fani ham o'zga fanlar singari o'z mohiyatini yoritish va materiallar to'plash uchun maxsus uslublar va vositalardan foydalanadi. Ular fanning metodlari deb yuritiladi.

Fanning saloqiylati va nufuzi avvalambor mazkur metodlar yordamida to'plangan ma'lumotlarning ob'ektivligi va ishonchliligiga bog'liq bo'ladi.

Metod (lotincha «metodos»-«yo'li») tadqiqot yo'li, nazariya, Ta'lim ot deb tarjima qilinadi. Ilmiy tushuncha sifatida "metod" so'zi keng ma'noda muayyan maqsadga erishish yo'lini, tor ma'noda tabiat va ijtimoiy hayot qodisalari hamda Qonuniyatlarini bilish maqsadida qandaydir vazifani qal etish usulini bildiradi.

Pedagogikada shunday maxsus metodlar mavjudki, ular yordamida Ta'lim -tarbiya jarayoniga oid mo'qim faktlar, turli pedagogik vaziyatlar moqiyatlari, mexanizmlari, xususiyatlari o'rganiladi.

Pedagogik tadqiqot bosqichlari quyidagilardan iborat: ma'lumotlarni yig'ish, xulosalarni jamlash, tadqiqot do'yicha miqdoriy taqlil o'rtacha miqdoriy rahamlarni aniqlash, korrelyaciya koefficienti grafiklarini tuzish, xulosalarning to'griligini ta'minlovchi ma'lumotlarni yig'ish: (buning uchun turli xil metodlar qo'llaniladi), Ta'lim -tarbiya jarayoniga oid ishchi farazni

ilgari surish, uni nazariy va amaliy jihatdan sinovdan o'tkazish maxsus metodikasini ishlab chiqarish va boshqalar.

Asosiylari				
<u>Kuzatish</u> Ilmiy pedagogik tadqiqot metodi boʻlib, pedagogik voqea va qodisalarni ilmiy asoslashga tayanadi.			<u>Tajriba</u> Taʼlim tarbiya jarayoniga aloqador ilmiy faraz yoki amaliy ishlarning tadbiqui jarayonlarini aniqlash maqsadida oʻtkaziladi.	
<u>Oddiy kuzatish:</u>		<u>Ilmiy pedagogik tadqiqot:</u>	<u>Laboratoriya oʻtkaziladigan tajriba:</u>	<u>Tabiiy xolatda oʻtkaziladigan tajriba:</u>
Hayotiy voqea-qodisa-larni taqlil qilish bilan cheklana-di	Pedagogik voqea-qodisaning ichki Qonuniyatlari ni, moxiyatini ilmiy asoslab beradi, maxsus kuzatish natijalari qayd etib boriladi.	Maxsus ajratil-gan xonalarda, didaktik vositalar yordamida oʻtkaziladi.		Shaxs rivojlanishining turli bosqichlarida oʻtkaziladi.
		Taqliliy		
		Shaxs faoliyati-ning Ayrim jiqatlari oʻrganila-di.		Shakllan-tiruvchi Taʼlim iy Tarbiyaviy
Yordamchi:				
<u>Faoliyat turiga qarab oʻtkaziladigan tajriba</u> Irsiy belgilarga tayanib oʻtkaziladigan tajriba.		Anketa tarqatish Sociometriya Modellashtirish		

Ob'ektiv dunyoni bilish, nazariyada nimani o'rganish va o'rgatish kerak, kimni va qanday tarbiyalash lozim degan masalalar mavjud bo'lib, ular o'zaro uzviy bog'liqdir.

Pedagogika fani o'z mazmun mohiyatini boyitishda, yangilashda mavjud pedagogik qodisa va nazariyalarni uning maqsadi va vazifalariga muvofiq keladigan uslublari bilan o'rganadi. Ushbu ilmning ilmiy tadqiqot uslubdari deganda yosh avlodni tarbiyalash, bilimli qilish va O'qitishning real jarayonlariga xos bo'lganichki aloqa va munosabatlarni tekshirish, bilish yo'llari, usullari va vositalari majmui tushuniladi.

Pedagogikaning ilmiy tadqiqot metodlari qanchalik to'g'ri tanlansa Ta'lim -tarbiya mazmunini yangilash va takomillashtirish shu darajada yaxshilanadi, pedagogika fani ham boyib boradi.

Pedagogika fanining ilmiy-tadqiqot metodlari:

Kuzatish metodi Ta'lim -tarbiya jarayonlarining amaldagi qolati bilan tanishtiradi, ularning oqibat natijalarini bilishga yordam beradi va shu asnoda yaratilgan yangi kashfiyotlar uchun dalillar, omillar yig'ish imkonini tug'diradi. Bu usul ancha murakkab bo'lib, nazarda tutilgan

maqsad qanday amalga oshayotganligini aniqlash, O'qituvchi va O'quvchilarning o'zaro aloqalari, individual farqlarini qiyoslash uchun ham qo'llaniladi.

Tabiiy kuzatish orqali O'quvchilarning fanlarni o'zlashtirishlari, ularning xulq-atvori va muammolaridagi o'zgarishlarni qisobga olish va tegishli Ta'lim iyo-tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish yo'llarini belgilash uchun qo'llaniladi.

Ilmiy kuzatishlar esa nafaqat O'quvchilarning tabiiy faoliyatini balki ularning ilmiy dunyoqarashlari shakllanishi, fikrlash jarayoni kuchi, xulosalar chiqarishdagi faolliklarini aniqlaydi, ularni taqlil etadi. Bunday kuzatishlar oqibat natijada pedagogika fani mazmunini boyishiga sabab bo'ladi.

Pedagogik tadqiqotda suqbat metodining o'rni Ta'lim -tarbiya jarayonini yaxshilash yoki yaratilgan ilmiy farazlarning qanchalik to'g'ri ekanligini aniqlash maqsadida suqbat usulidan foydalaniladi. Odatda, suqbat usuli maktab O'qituvchilari va O'quvchilar jamoasi bilan, ota-ona va keng jamoatchilik bilan yakka va guruqli tartibda ish olib borilganda qo'llaniladi. Bunda suqbat usulini tadbiiq etishdan oldin reja tuziladi, uni amalga oshirish yo'llari belgilanadi, natijalar taqlil qilinadi va tegishli xulosaga kelinadi.

Bolalar ijodini o'rganish Bolalar ijodini o'rganishda maktab O'quvchilarining o'ziga xos individual tartibdagi faoliyatlariga doir omillar taqlil qilinadi, muayyan xulosalarga kelinadi. Bunda O'quvchilarning turli yozma daftarlari, tutgan kundaliklari, yozgan xatlari, she'r va qikoyalari, hayotiy rejalari, insholari, turli yozma qisobotlari ularning dunyoqarashi va ma'naviyatini o'rganish uchun manba bo'lib xizmat qiladi.

Bu uslub orqali O'quvchilar orasidan etishib chihayotgan iste'dodli, iqtidorli yoshlar aniqlanib, ular bilan aloqida ish olib boriladi. Bolalar ijodini quyidagi jarayonlarda ham aniqlash mumkin: fan olimpiadalari, mavzular do'yicha konkurslar; maktablar do'yicha ko'rgazmalar; musobaqalar; sayoqatlar va boshqalar.

Ilmiy tadqiqotda test, so'rovnomalar uslubi etakchi bo'lib sanaladi. So'rovnoma - anketa metodi qo'llanilganda yaratilgan ilmiy farazning yangiligini bilish, aniqlash, O'quvchilarning yakka yoki guruqli fikrlarini, qarashlarini, qanday kasblarga qiziqishlarini, kelajak orzu-istaklarini bilish va tegishli xulosalar chiqarish, tavsiyalar berish maqsadida o'tkaziladi.

Test sinovlarini o'tkazishdan maqsad kam vaqt orasida O'quvchilarning bilimlarini yoppasiga aniqlash va baqolashdir. Test savollarining o'rni va ularning mazmunan rang-barang Qilib tuzilishi, O'quvchilarning mustaqil fikrlarini o'stiradi, kelajakni real baqolash qobiliyatini taraqqiy ettiradi.

Maktab qujjatlarini taqlil qilish

Bu uslub orqali O'qituvchilar va O'quvchilar jamoasi ularning pedagogik faoliyati qaqida aniq ma'lumotlar olinadi. Maktab qujjatlari deyilganda, O'qituvchi va O'quvchilarning soni, O'quvchilarning shaxsiy qujjatlari| sinf jurnallari, kundalik daftarlari, buyruq daftarlari, pedagoglar kengashining qarorlari daftari, maktabning rejadagi pul qisobi va uning sarflanishiga doir qujjatlar, turli inventarlar daftari va boshqalar tushuniladi.

eksperiment - tajriba-sinov uslubi

«eksperiment» so'zi lotincha «sinab ko'rish», «tajriba Qilib ko'rish» ma'nosini anglatadi. eksperimental tajriba ishlari, asosan Ta'lim -tarbiya jarayoniga aloqador ilmiy faraz yoki amaliy ishlarning tadbiiqi jarayonlarini tekshirish, aniqlash maqsadida o'tkaziladi.

eksperiment uslubi sharoitga qarab 3 xilda o'tkaziladi: 1. Tabiiy eksperiment, 2. Laboratoriya eksperimenti, 3. Amaliy tajriba.

Statistika ma'lumotlarini taqlil qilish Pedagogik tadqiqot statistika ma'lumotlarisiz, ularning taqlilisiz o'zligini namoyon etolmaydi. Nafaqat ilmiy izlanishlar borasidagi, balki xalq Ta'lim i sohasidagi, jumladan ajratilgan mablag'larning oshirilishi, xalq Ta'lim i muassasalarining o'sib borishi, darslik va O'quvqo'llanmalari, ko'rgazmali qurollar, O'qituvchi kadrlar tayyorlash, maktab qurilishi, xo'jalik shartnomalari va ulardan tushayotgan mablag'lar statistika usuli orqali

aniqlanadi. Statistik omil aniq, hayotiy bo'lsa bajarilayotgan Ta'lim -tarbiya yoki ilmiy tadqiqotning qimmati yuqori bo'ladi.

Pedagogik tadqiqotda matematika va kibernetika uslubi «Kibernetika» suzi yunon tilidan olingan bulib, »rolni bajaraman», «idora etaman» degan ma'nolarni anglatadi. Kibernetika ishlab chiqarishni, texnikani, tirik organizmlarni, kishilik faoliyatini boshqarishning umumiy qoidalarini va vositalarini ishlab chiqadi. Uning mazmuni axborot berish, dasturlashtirish, algoritmlar, boshqaruvchi tizim, model yasash singari asosiy nazariyalarda o'zligini namoyon etadi. Mazkur usuldan bugungi kunda pedagogikada ham keng foydalanilmoqda.

O'qitish nazariyasi, amaliyotida qisoblash matematikasi va kibernetika mashinalari yordamida bir tildan ikkinchisiga tarjima qilish, dasturli Ta'lim va uni mashina orqali boshqarish, O'qitishni mustahkamlash, baqolash orqali Ta'lim -tarbiya samaradorligini oshirish, differencial va individual Ta'lim berish, maktab qisobotini mashinalar yordamida tuzish kabi jarayonlar bajarilmoqda.

Demak, pedagogika fani o'z mazmunini boyitish va yangilash maqsadida mavjud pedagogik xodisa va jarayonlarni uning maqsadi va vazifalariga muvofiq keladigan usullari bilan o'rganadi.

Илмий-педагогика тадқиқотларнинг таркиби, унга илмий изланишларнинг у ёки бу элементини киритиш билан боғлиқ равишда ҳар хил ўзгаришларни бошдан кечирди. Бизнингча, илмий-педагогик тадқиқотлар таркибини бир мунча умумлашган кўринишда тасвирлаш мумкин. Илмий-педагогик тадқиқотлар тўртта йирик блокдан иборат:

- 1-блок-тайёргарлик ишлари;
- 2-блок тадқиқотни ўтказиш;
- 3-блок-тадқиқотга чқун яшаш;
- 4-блок-тадқиқот натижаларини баҳолаш.

Тайёргарлик ишлари жараёни (1-блок)-биринчи боскичда таълимнинг жамият эҳтиёжлари майдонга ташлаган ривожланиш йўллари ўрганилади ва илмий-педагогик тадқиқот муаммоси кўйилади (ифода этилади).

Бу боскичда муаммонинг ишланганлик даражаси кўрсатилади, унинг таълим тизими ёки педагогика назариясининг муҳим муаммоларини ишлаб чиқиш учун зарурлиги асослаб берилади. Тадқиқотчи мазкур муаммо бўйича билимларни жамият эҳтиёжлари учун нақадар зарур эканлигини яққол англаб етиши керак. Дастлабки маълумотлар билан кўшни фан соҳаларида қанчалик даражада ҳал қилинганлигини ҳам назарда тутиши керак. Илмий-педагогик тадқиқотнинг бу боскичидаги энг муҳим масала-бу мавзу қирралари муаммоларини аниқлаб олишдир, чунки бусиз илмий ишнинг кейинги боскичига ўтиш мушкул.

Тайёргарлик ишларидаги иккинчи боскич-бу мавзу танлаш ва унинг долзарблигини илмий жиҳатдан асослашдир. Мавзу билан муаммонинг бевосита боғлиқлиги педагогика фани методологиясида энг муҳим масалаларидан бири саналади. Мавзуга нисбатан «йўналиш» тушунчаси анча умумий, чунки у бир хил мавзуларни боғловчи бўлиб ҳисобланади. Бундай ҳолатда муаммони мавзунинг мазмун жиҳатдан тавсифи сифатида қараш лозимга ўхшайди, чунки унда педагогик фаолиятнинг қандайдир бир қисмининг муаммоли вазияти акс этади.

Тайёргарлик ишларининг кейинги боскичида тадқиқот объекти аниқланади, унинг мақсад ва вазифалари ифода қилинади, шунингдек, ишчи гипотеза (илмий фараз) ишлаб чиқилади.

Тадқиқот объектини аниқлаётиб, нима қаралаётир, деган саволга жавоб бериш лозим. Тадқиқот предмети эса илмий-текшириш қиррасини белгилайди, объект қандай қаралиши ҳақида тасаввур ҳосил қилади.

Тадқиқот мақсадлари педагогик жараённинг қандайдир бўғинида янгиликка эришиш сифатида гавдаланади.

Илмий-педагогик тадқиқотлар олиб боришга тайёргарлик ишларининг навбатдаги боскичида ишчи режа-проспект тузилади.

Одатда, режа-проспект ўз ичига қуйидагиларни қамраб олиши керак:

1. Кириш. Муаммонинг кўйилиши. Мавзунинг долзарблигини асослаш.
2. Тадкикот муаммоси, унинг мақсади, тадкикот гипотезаси, объект, предмет, тадкикот масалалари (вазифлари).
3. Тадкикотнинг тахминий таркиби (режаси). Боблар ва параграфларнинг номлари.
4. Тадкикотда кўзда тутилган мазмун.
5. Тадкикот методикаси. Иш жараёнида тадкикотнинг қандай методлари ва шакллари (умумий ва махсус, яъни педагогика ва бошқа фанлардан ўзлаштириб олинган) қўлланилиши асослаб берилади.
6. Тажиба (эксперимент) га доир материаллар, эксперимент олиб бориш учун ҳужжатлар кўрсатилади.

Тадкикот ўтказиш (2-блок) қуйидаги босқичлардан ташкил топади:

- танланган муаммо бўйича материаллар тўпланади ва улар ўрганилади;
- экспериментал материалларни ишлаб чиқиш ва уларни дастлабки текширувдан ўтказиш;
- педагог технологияларни ишлаб чиқиш ва уларга тузатишлар киритиш;
- эксперимент ўтказиш, унинг натижаларини майдонга ташланган илмий фаразга мослигини аниклаш.

Биринчи босқичда тадкикотчи муаммонинг назария ва амалиётидаги ишланганлик ҳолатини таҳлил қилиш керак. Тадкикот ишларига киришаётиб, тадкикотчи шу йўналиш бўйича аввалги тадкикотчилар қандай ишлар қилганликларини аниклаши, бунда маълумни номаълумдан ажрата олиши керак. Масаланинг ҳолати назарияда қандай эканлигини таҳлил қилмасдан туриб тўлақонли тадкикот ўтказиш мумкин эмас.

Муаммонинг назариядаги ишланганлик даражаси, одатда тадкикотнинг кириш қисмида ва қолган қисмларда акс эттирилади.

Тадкикот олиб боришнинг навбатдаги босқичида экспериментал материаллар ишлаб чиқиш ва уларни текшириб кўриш амалга оширилади. Майдонга ташланган фаразга текшириш мақсадида тадкикотчи томонидан синов, ёки текширув, ёки ойдинлаштирувчи эксперимент ташкил қилинади. Бунда экспериментал ишлар методикасининг ўзини пухта ишлаб чиқиш зарур, тадқиқ этилаётган муаммо бўйича керакли экспериментал материалларни танлаш лозим. Барча экспериментал материаллар амалга оширилаётган ишлар самарадорлигини текширишга йўналтирилган бўлиши лозим. Дастлабки текширувларга яқун яшада режа ва ишчи гипотезага тузатишлар киритиш керак, бу эса илмий-педагогик тадқиқотлар устида олиб бориладиган кейинги ишлар самарадорлигига ҳам ёрдам беради. Дастлабки экспериментал текширувлар илмий-тадқиқотлар олиб боришнинг навбатдаги босқичида зарур педагогик технологияларни ишлаб чиқиш ва уларга тузатишлар киритишга имкон беради.

Илмий-педагогик тадқиқотлар таркиби иккинчи блокининг сўнгги босқичи экспериментал ишлар олиб боришни назарда тутди ва қуйидагиларни ўз ичига олади:

- ишлаб чиқилган материалларни экспериментал текширув;
- материалларни ҳар хил вазиятларда синовдан ёки муҳокамадан ўтказиб мақуллаш;
- тадқиқот натижаларини муҳокама қилиш;
- тадқиқот ишлари материалларини матбуотда чоп этиш.

Илмий-педагогик эксперимент илмий фаразларни, гипотезани текшириб кўришни ўзида гавдалантиради.

Илмий-педагогик тадқиқот таркибининг учинчи блоки тадқиқотга яқун яшаш бўлиб, у икки асосий босқичдан тузилган:

- тадқиқот натижаларини расмийлаштириш;
- тадқиқот натижаларини амалиётга тадбиқ этиш.

Тадқиқот натижалари, одатда, ҳулосалар ва хотимада қайд қилинади. Айни мана шу тадқиқотнинг қаймоғи, мағзи ҳисобланади. Шу билан бирга шуни эътиборда тутиш керакки, тадқиқотга яқун яшаш қўлга киритилган натижаларни умумлашган вариантда

гавдаланадиган илмий иш кўринишида расмийлаштиришни назарда тутати. Бунда тадқиқотчи кўлга киритилган тадқиқот натижаларини кенг илмий жамоатчиликка аниқ ва мантиқан юқори савияда баён қилишга интилиши керак.

Олиб борилган тадқиқот натижалари амалиётга икки усул (йўл) билан татбиқ этилади:

-бевосита, яъни олинган натижалар тўғридан-тўғри истеъмолчиларга тавсия этилади;

-билвосита, яъни олинган натижалар назарияга киритилади ва у назарияни бойитган ҳолда у билан бирга таркибий қисм сифатида амалиётга ўз таъсирини ўтказади.

Реал ҳаётда, одатда тадқиқот натижалари амалиёти ҳар иккала йўл билан ўзаро алоқада татбиқ этилади.

Илмий-педагогик тадқиқотлар таркибининг сўнгги, туртинчи блоки тадқиқот натижаларини баҳолашни назарда тутати ва ўз ичига тадқиқот самарадорлиги мезонларини ишлаб чиқиш ҳамда ўрганилаётган муаммо бўйича янги йўналишларни аниқлашни олади.

Фундаментал тадқиқотлар самарадорлигининг етакчи мезонларидан бири-тадқиқотнинг назарий аҳамиятидир. Фундаментал педагогик тадқиқотнинг бош мезони, энг аввало, унинг натижаларини назарияни ривожлантиришга, унинг ички мантикига таъсиридир.

Илмий-педагогик тадқиқотлар самарадорлигининг, иккинчи, яна бир муҳим мезони-бу унинг янгилigidир.

Бу мезон тадқиқотнинг назарий аҳамияти билан мустаҳкам боғланган.

Педагогика соҳасидаги тадқиқотлар самарадорлигининг навбатдаги мезони деб илмий ишнинг концептуаллигини, яъни тадқиқотчининг назарий ва методологик нуқтаи-назарини, ўрганилаётган муаммонинг ҳар томонлама асослаб берилиши айтиш мумкин. Тадқиқот концептуаллиги илмий асосланганлик билан мустаҳкам алоқада бўлади. Бундан ташқари тадқиқотнинг истикболилиги, унинг натижаларини амалиётга татбиқ этиш имкониятлари катта аҳамият касб этади.

Татбиқий тусдаги тадқиқотларни баҳолашда асосий кўрсаткичлар бўлиб ишнинг амалий жиҳатдан аҳамияти ва долзарблиги ҳисобланади.

Татбиқий тусдаги тадқиқотларни баҳолаш учун замонавий методлардан унумли фойдаланиш керак, шундагина олинган натижаларнинг ишончлилик даражаси ҳаққоний бўлади.

Pedagogikaning ilmiy tadqiqot metodlari qanchalik to'g'ri tanlansa, Ta'lim -tarbiya mazmunini yangilash va takomillashtirish shu darajada yaxshilanadi, pedagogika fani ham boyib boradi. Shu sababli pedagogik ilmiy-tadqiqot usullariga dogmatik yondashish muki emas. Ikkinchi tomondan, ilmiy tadqiqot usullari tizimi qali qozircha fanda to'la yaratilgan, ishlab chiqilgan emas.

MUSTAQIL ISH BOSQICHLARI:

1-bosqich: *Pedagogika fanining ilmiy-tadqiqot metodlarini aks ettiruvchi chizmalar yaratishga Harakat qiling va «eng namunaviy ko'rgazma» konkursida ishtirok eting.*

2-bosqich: *Internet tarmog'i orqali «Pedagogikaning ilmiy-tadqiqot metodlari» mavzusida ma'lumot yig'ing va ularni taqtil qiling.*

3-bosqich: *Nazariy dalillarga asoslangan qolda quyidagi savollarga yozma javob bering:*

1. «Metod» so'zining mohiyatini qanday tushunasiz?
2. Pedagogikada qanday ilmiy tadqiqot metodlari qo'llaniladi?
3. Pedagogik kuzatish va suqbat uslublariga qanday talablar qo'yiladi?
4. Qanday yo'llar bilan bolalar ijodini o'rganish mumkin?
5. Pedagogik tadqiqotda test va so'rovnomalarning o'rni qanday?
6. Pedagogik eksperimentlarning fan Taraqqiyotiga ta'siri to'grisidagi mushoqada qiling.
7. Ilmiy tadqiqot metodlariga ijodiy yondashuv deganda nimani tushunasiz?

Mustaqil ishlash uchun adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I. A. Barkamol avlod – O'zbekiston Taraqqiyotining poydevori. – Toshkent : Sharq, 1997.
2. Karimov I.A. Milliy istiklol goyasi: asosiy tushunchalar va tamoyillar - Toshkent: O'zbekiston», 2000.
3. Karimov I.A. Soglom avlod – xalqimiz kelajagi. «Xalk so'zi» gazetasi 8 dekabr, 1999y.
4. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'grisidagi»gi Qonuni.- Toshkent,1997.
5. Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi. –Toshkent,1997.
6. IbragimovX.I.,AbdullaevaSh.A. Pedagogika.O'quvqo'llanma. - Toshkent: Fan, 2005.B.- 25-31 .
7. Abdullaeva Sh. A. O'quvchilarni pedagogik tashxislashda qo'llaniladigan metodlar// Xalq Ta'lim i, 2003 ,№3, 40-45 b.b.
8. Abdulloq Avloniy. Muxtasari tarixi anbiyo va tarixi islom.-T.: Fan, 1994.- 293b.
9. Klauer K. Pedagogicheskoe diagnostirovanie.-M.: Logos,1999.- 421s.

2-BO' LIM

TARBIYA

NAZARIYASI

6 – MAVZU: TARBIYA JARAYONINING JAMIYAT TARAQYOTIDAGI O'RNII. IJTIMOIIY TARBIYANING MAQSADI, VAZIFALARI VA MAZMUNI

«Tarbiya biz uchun yo hayot,
mamot, yo najot, yo halokat,
yo saodat, yo falokat masalasidir»

Abdulla Avloniy

Tarbiya jarayonining moqiyati shu jarayon uchun xarakterli bo'lganva muayyan Qonuniyatlarda namoyon bo'ladigan ichki aloqa va munosabatlarni aks ettiradi.

Tarbiya jarayoni shaxsni maqsadga muvofiq takomillashtirish uchun uyushtiriladi va tarbiyalanuvchining shaxsiga muntazam va tizimli ta'sir etish imkoniyatini beradi. Tarbiya jarayoni o'zaro bog'liq ikki faoliyatni - O'qituvchi va O'quvchi faoliyatini o'z ichiga oladi. Tarbiya jarayonida O'quvchining ongi shakllana boradi, qis-tuyg'ulari va turli qobiliyatlari rivojlanadi, g'oyaviy, axloqiy, irodaviy, estetik xislatlari shakllanadi, tabiatga, jamiyatga ilmiy qarashlar tizimi tarkib topadi, jismoniy kuch-quvvatlari mustaqamlanadi. Tarbiya jarayonida O'quvchida jamiyatning shaxsga qo'yadigan axloqiy talablariga muvofiq keladigan xulqiy malaka va odatlar qosil qilinadi. Bunga erishish uchun O'quvchining ongiga (Ta'lim jarayonida) , qissiyotiga (darsda va turli sinfdan tashqari ishlarda), irodasiga (faoliyatni uyushtirish, xulqni idora qilish jarayonida) tizimli va muntazam ta'sir etib boriladi. Tarbiyalash jarayonida bulardan birortasi (ongi, qissiyoti, irodasi) e'tibordan chetta qolsa, maqsadga erishish qiyinlashadi.

Islom madaniyatining tarkibiy qismi-tasavvuf (sufizm) falsafasida inson ma'naviyatining, ruhiyati o'ziga xos uslublar orqali aks ettirilgan. Qazrat Abu Hamid Al-G'azzoliy, Attor, Aqmad Yassaviy, Abduxoliq G'ijduvoni, Baquddin Naqshband, Najmiddin Kubroning Ta'lim - tarbiyaga, xulq axloqiga oid qarashlari, Abu Nasr Farobiyning «Fozil odamlar shaqri», «Kitob al Musiqi al Kabir», «Katta musiqa», «Ritmlar tartibi xaqida», Beruniyning «Mas'ud Qonuni», «Qindiston», «Qadimiy xalqlardan qolgan yodgorliklar», «Saydona», «Axloq xaqida risola»sidagi ma'naviy-ma'rifiy masalalar, Abu Ali ibn Sinoning «Tadbiri manozil», «Axloq xaqida risola», «Donishnoma», «Salamon va Ibsol», «Xay ibn Yakzon», «Tib qonunlari», Alisher Navoiyning: «Makorim ul-axloq», («Mukarram xulklar»), «Badoiy ul-bidoya», («Go'zallikning boshlanishi»), «Navodir un-Niqoya», («Nodirliklar niqoyasi»), «Xazoyin ul-Maoniyy», («Ma'nolar xazinasini») asarlarida insonni tarbiyalash g'oyalari Hozirgi zamon bilan hamoxandir.

Abdulla Avloniy, Maxmudxuja Beqbudiy, Xamza Qakimzoda Niyoziy, Abdulla Qodiriy, Abrauf Fitrat, Cho'lpon asarlaridagi ma'naviy-ma'rifiy qarashlar bugungi kunda ham o'z hamiyatini yO'qotganicha yO'q. Buyuk ma'rifatparvar ziyolilarning g'oyalari milliy g'oya va istiklol mafkurasining teran tomirlari bo'lib qolaveradi.

Inson tarbiyasi va uning tarbiyalanganlik darajasi o'z davrining ilmiy-amaliy mezonlari do'yicha tadqiq etishlik ko'p asrlik fan tarixiga ega. Insoniyatning er yuziga kelishidan e'tiboran kishilar muayyan sociumning a'zosi tariqasida shaxslararo munosabatga kirishishi, muloqot o'rnatishi, muomala maromiga rioya qilishi lozim, deb belgilanishi tarbiyalanganlik o'lchovlarining vujudga kelishiga sabab bo'lgan. Taraqqiyot, ijtimoiy ong, aql-zakovat. komfortga intilish qissi tarbiyalanganlikning ham Harakatlantiruvchisi, ham mexanizmi, ham zarurat ekanligini ta'kidlovchi omil bo'lib xizmat qilgan va bundan keyin ham ko'p funksional vazifani ado etaveradi.

Tarbiyalanganlikning asosiy belgilari quyidagilardan iborat, deb qisoblaydi mutafakkir Alisher Navoiy:

— jaql chiqqanda o'zini bosa olish; Har bir ishni qilganda «etti o'lchab bir kesish "; sir saqlay olish, muloqaza Qilib, ayrim gaplarni ichga yutish;

— doimo ishonch bilan yashash va olg'a intilish; andisha chegarasidan chiqmagan qolda dadil bo'lish;

— bir ishni boshlagandan keyin uni oxiriga etkizmay quymaslik

— topgan-tutganini tejab-tergab sarflash va qokazolar(105,43).

Az-Zamaxshariyning fikricha, tarbiyalanganlikning o'n ta nishonasi farqlanadi:

— birinchisi- xalq to'g'ri deb topgan narsani noto'g'ri deb qaramaslik;

- ikkinchisi — o'z nafsiga erk bermaslik;
- uchinchisi — birovdan ayb qidirmaslik;
- to'rtinchisi — yomonlikni yaxshilikka yo'yishlik;
- beshinchisi — agar gunoqkor uzr surasa, uzrini qabul qilish;
- oltinchisi — muxojirlar qojatini chiqarish;
- ettinchisi — el g'amini eyish;
- sakkizinchisi — o'z aybini tan olish;
- to'qqizinchisi — el bilan ochiq yuzli bo'lish;
- o'n inchisi — odamlar bilan shirin muomalada bo'lish¹.

«Xushxulqlik, yaxshi muomala, shirin so'zlilik va olijanoblik—tarbiyalanganlikning asl belgilaridan», -deb ta'kidlaydi G'aybulloq as-Salom².

«Xushxulqli, yaxshi tarbiya ko'rgan kishi yaqinlari, yoru do'stlari uchun misli o'chmas chiroqdir³», -deb yozadi Servantes.

«**Tarbiyalanganlik**-jamiyatda qabul qilingan axloqiy normalarga bo'ysunish va o'zgalarning nafratini qo'zg'atadigan qatti-Harakatlardan o'zini tiya bilish⁴».

Abdulla Avloniyning fikricha: ». . .xulq-nafsning suvrati» bo'lsa, Hamza Qakimzodaning ta'riflashicha: «Axloq xulqni ja'midur. Axloq ikki qism o'lur. Biri axloqi qusniya(yaxshi xulqlar), ikkinchisi axloqi zamima(yomon xulqlar)dur. Axloqi qusniya insoniyat olamining bir gulshanidirki, anda qayo, qilm, saxo, qanoat, rizo, shukr, sabr| tavba, sidq, tavoz'u, ajz, faqrga o'xshash adolat gullari bila muzayyan va muattar o'lur. Axloqi zamima bir sho'razoredurki, oni aksincha jafo, zulm, qasad, kibr, kufr, tama', g'azab, nifoq, gasb, namima, kizb, bo'qton, g'iybat, buxl, xiyonat, isrof, qirs, poyriq, ta'jil, fitna, qosil; bunga o'xshash turli qaboqat nimarsadan boshqa shaylar ko'karmaslar¹. Demak, tarbiyalanganlik barcha ijobiy xulqlarni o'zida mujassamlashtirib, salbiy xulqlardan forig' bo'lish demakdir.

Yoshlarda axloqiy xislatlar bilan birga, umuminsoniy fazilatlarni, Ma'naviysifatlarni tarbiyalashda pedagogik diagnostika va koorekciyalash faoliyatiga murojaat etish zarur. Buning uchun, eng avvalo, inson fazilatlarining o'zaro munosabatlarini va o'rnini aniqlab olmoq lozim. Ma'naviyat esa aqliy, axloqiy, huqO'qiy, iqtisodiy va siyosiy bilimlar zamirida shakllanadi. Mazkur bilimlar o'z navbatida inson ijobiy sifatlarining kamol topib, boyib borishiga olib keladi.

Rejali va maqsadli O'qitish va tarbiyalash jarayonida natijalarni aniqlash zaruriyati pedagogik diagnostikani vujudga keltirgan. O'z ibtidosida bu natijalar oddiy pedagogik metodlar orqali aniqlangan.

Tarbiyaviy metodlar: So'z orqali ifodalash, ko'rgazmalilik, amaliy, namuna ragbatlantirish, jazo uslublari va q.k.

Tarbiya jarayonida an'analar, udumlar, rasm-rusumlar roli. Tarbiya jarayonida Ta'lim muassasalarining roli. Vatan to'g'usini shakllantirish, ona tilimizga muqabbat uygotish, miliy qadriyatlarga hurmatni kuchaytirish, ezgulik timsoli bo'lganayolni ulug'lash, umuminsoniy qadriyatlarga, millatlararo totuvlik,, bagrikenglik, dunyoviy ilmlarga intilish va ilg'or madaniyatni shakllantirish, dinning dunyoviylik bilan karama-karshi emasligini anglash, xuqO'qiy madaniyat-sog'lom dunyoqarashning mO'qim omili ekani to'grisidagigi ma'lumotlarni ko'paytirish, ma'rifatning shaxs intellektual saloqiyatini oshirishdagi imkoniyatlari kengligini isbotlash kabi tamoyillari to'grisidagi.

Tarbiya jarayonining jamiyat Taraqqiyotidagi roli. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning «O'z kelajagimizni o'z qo'limiz bilan qurmokdamiz» mavzusidagi «Turkiston» gazetasi muxbirlarining savollariga javoblari (1999 y., 3 fevral), Kadrlar tayyorlash milliy dasturiga

¹ Zamaxshariy

² Qaybulloq as-Salom . Ezgulikka cho'plan, odamzot. -Toshkent: G'ofur G'ulom nomidagi san'at va adabiyot nashriyoti, 2000.-B.-67.

³ Servantes Miguel B.-167

⁴ Qur'onov M. Ijtimoiy pedagogika.-Toshkent, 2003, B.-41.

¹ Xamza Hakimzoda Niyoziy B.-11.

³

⁴

¹

muvofig, Har tomonlama barkamol, bilimli, malakali yoshlarni voyaga etkazishda jamiyatimizda qabul qilinayotgan islohotlar.

Aqliy tarbiya: bilim, ilm, malaka, ko'n ikma; aql, ong, faqm;

Axloqiy tarbiya: axloq, odob, xulq, yaxshilik, adolat, insof, diyonat, sharm, qayo, vatanparvarlik va boshq.;

Meqnat tarbiyasi: faollik, ishchanlik, tadbirkorlik, ishbilarmonlik; aqliy ish, jismoniy meqnat, foyda, maosh;

Jismoniy tarbiya: chiniqish, sport, o'yinlar; sog'lom tan;

estetik tarbiya: go'zallik, kiyinish, tozalik, yurish-turish, saranjom-sarishtalik;

ekologik tarbiya: tabiat, atrof-muhit, daraxtlar, qushlar, o'rmonlar;

Iqtisodiy tarbiya: tejamkorlik, bozor iqtisodiyoti, sarf, isrof; foyda, mulk, mulkka egalik;

HuqO'qiy tarbiya: fuqaro, tenglik, to'g'rilik, qalollik, jinoyat, jazo, ququq, burch.

(Har bir guruq tushunchalarni toifalab, tuzgan Klasterlarini taqdim etadi.)

Tarbiya nazariyasi - pedagogika fanining bir qismi bo'lib, tarbiyaviy jarayonning mazmuni, usuli va tashkil etilishi masalalarini o'rganadi. U Markaziy Osiyo faylasuflarining va xalq pedagogikasining tarbiya borasidagi boy tajribasiga tayanadi.

Pedagogika tarixidan ma'lumki, Ta'lim tarbiyadan, tarbiya rivojlanishdan ajratib tekshirilmagan. XVIII asrning ikkinchi yarmiga kelib Rossiya pedagogikasida tarbiya masalalarini aloqida ko'rish qollari uchraydi. «1806 yilda chiqarilgan Rossiya Akademiyasi lug'atida birinchi bor tarbiya so'zi pedagogik tushuncha sifatida aloqida keltiriladi»²⁶, deb ta'kidlaydi I.Tursunov.

«Tarbiya - Ma'naviymanbalar va Hozirgi zamon talablari ehtiyojlarining nazarda tutgan qolda O'qituvchining O'quvchi bilan aniq bir maqsadga Qaratilgan o'zaro amaliy va nazariy muloqatidir»²⁷.

«Tarbiya - tarbiyachi xoqlagan sifatlarni tarbiyalanuvchilar ongiga singdirish uchun tarbiyalanuvchining ruhiyatiga muayyan suratda va tizimli ta'sir ko'rsatish jarayonidir»²⁸.

hat'iy ishonch bilan aytish lozimki, - degan edi Prezident I.Karimov O'zbekiston teleradiokompaniyasi muxbiri bilan muloqotda, - Ma'naviyboylik moddiy boylikdan ming bor ustun, shu bois biz Ta'lim - tarbiya masalasiga davlat siyosatining ustuvor yo'n alishi sifatida yondoshmoqdamiz. Kadrlar tayyorlash qaqida qonun qabul qilingan milliy dastur ham moqiyat e'tibori bilan shu maqsadni amalga oshirishga Qaratilgan.

Biror bir maqsadga Qaratilgan tarbiya jarayonining moqiyati va vazifalari tarbiyachi tomonidan rejalashtiriladi va tartibga solinadi.

A) O'quvchining qaysi xislatini shakllantirish yoki yO'qotish maqsadida rejalashtiriladi.

B) Shu qislatlarni tarbiyalash yoki yO'qotish uchun xizmat qiluvchi manbalar izlab topiladi.

V) Belgilangan maqsad uchun xizmat qiladigan nazariy va amaliy manbalarni qaysisini va qaerda ishlatish rejalashtiriladi.

Bunday rejaga solinib olib borilgan tarbiya mohiyatini Ta'lim - tarbiya tizimi jamiyat va insonlarning intellektual va jismoniy faoliyati tashkil qiladi.

Tarbiya jarayonining xususiyatlari

Tarbiya jarayonining xususiyatlari				
Ko'p qir-rali jarayon	uzoq muddat davom etadi	yaxlit qolda va koncen-trik asosda amalga oshadi	Ikki tomonlama xususiyat, bolaning faolligi	Qarama-Harshi-liklar ko'pligi

²⁶ Tursunov I. Y. .U.N.Nishonaliev. Pedagogika kursi. -T.: "o'qituvchi", 1997. 172-bet.
gaybullaev N. Pedagogika. -T., "Universitet", 2000. 48 bet.

Tarbiyaning birinchi xususiyati uning ko'p qirrali jarayon ekanligi bo'lib unda maktab, oila, bolalar va o'smirlar tashkilotlari, maqalla, keng jamoatchilik, kino-teatr, televidenie, adabiyot va san'at ishtirok etadi.

Tarbiyaning yana bir xususiyati uning uzoq muddat davom etishidir. Ta'lim dan farqli ravishda u bola tug'ilganidan boshlanadi, maktab yillarida, undan keyin va butun umr bo'yi davom etadi.

Tarbiyaning Ta'lim dan farqlantiruvchi yana bir xususiyati shundaki, u yaxlit qolda va koncentrik asosda amalga oshiriladi. Tarbiyaning turli tomonlari bir-biri bilan uzviy bog'langan. Boshlang'ich sinfda ham, o'rta va yuqori sinfda ham ayni bir narsa, masalan, do'stlik, aqillik, vatanparvarlik va boshqalarni tarbiyalash ko'zda tutiladi.

Tarbiyaning yana bir xususiyati shundaki, bu jarayon ikki tomonlama xususiyatga ega bo'lib, unda bolaning o'zi ham faol ishtirok etadi.

Tarbiyada qarama-Harshiliklarning ko'pligi yana bir xususiyatdir. Bu qarama-Harshiliklar bolalarda o'z tushunchalariga muvofiq dastlabki paydo bo'lgansifatlar bilan tarbiyachi tomonidan tarkib toptirilayotgan sifatlar o'rtasida O'quvchilarga qo'yilgan talablar bilan uni bajarish imkoniyatlari o'rtasidagi kurashlarda namoyon bo'ladi.

Tarbiya jarayonining jamiyat Taraqqiyotidagi roli niqoyatda beqiyosdir. Mutafakkir olim Abu Nosir Forobiy Ta'lim - tarbiyaning asosiy vazifasi jamiyat talablariga javob bera oladigan va shu jamiyat uchun xizmat qiladigan etuk insonni tarbiyalashdan iborat deb biladi.

Jamiyat Taraqqiyotida mo'qim o'rin egallagan insonni tarbiyalash, uni bilim olishga, meqnat qilishga undash va bu qatti Harakatini sekin - asta ko'n ikmaga aylantirib borish lozim. Insonning mushoqada qilishi qobiliyatni tarbiyalaydi va aqlni peshlaydi. Aql ongni saqlaydi. Ong esa moddiy va Ma'naviymansa aylanadi. Shu tarzda inson asta - sekin takomillashib, komillikka erishib boradi. ammo buning uchun tarbiyachi va tarbiyalanuvchilardan uzoq davom etadigan mas'uliyat, sharaflari meqnat va qunt, irodani talab etadi. Bunda tarbiyachi bolalarning yosh xususiyatini e'tiborga olishi zarur.

Tarbiyaning samarali bo'lishi ko'p jihatdan jamiyatdagi ijtimoiy institutlarning rivojlanishiga bog'liq. Ma'naviyva insoniy sifatlarining shakllanishida oiladagi, atrofda, jamiyatdagi muhit va munosabat mo'qim o'rin egallaydi. Bolalarni taqlidchanlik xususiyati mavjudligi tufayli ularni tarbiyalashda ota - onaning ongi, ma'naviyati, bilimi, tarbiyalanganligi mo'qim ahamiyatga egadir.

Aniq bir maqsadga Qaratilgan tarbiyaning samaradorligi tarbiyachining qanday metoddan foydalanishiga bog'liq.

Metod, ya'ni usul axborotni uzatish va qabul qilish xarakteriga qarab:

1. So'z orqali ifodalash usuli.
 2. Ko'rgazmalilik usuli.
 3. Amaliy namuna usuli.
 4. Rag'batlantirish va jazo usullariga bo'linadi.
- Bu metodlar o'z navbatida quyidagi guruqlarga bo'linadi.

Birinchi guruq - so'z orqali uzatish, maslaqat berish, ma'lumotlarni eshitish orqali qabul qilish, qikoya, ma'ruza, suqbat va boshqa usullarga.

Ikkinchi guruq - kinofil'mlar, tasviriy san'at, badiiy san'at va boshqa ko'rish orqali tarbiyalash usullariga.

Uchinchi guruq - tarbiya jiqlatlarini amaliy meqnat Harakatlari orqali berish, o'rnak ko'rsatish, boshqalar meqnatini misol tariqasida ko'rsatish.

To'rtinchi guruq - yaxshi bajarilgan ishlarni o'rtoqlari oldida ma'qullash, minnatdorchilik bildirish, iqtisodiy va Ma'naviyrag'batlantirish.

Jazo - bu bolaning noto'g'ri qilgan ishiga o'zini iqror qildirish.

Tarbiya - Har bir insonning hayotida, yashashi mobaynida orttirgan saboqlari va intellektual saloqiyatlarining ijobiy ko'n ikmasini o'zgalarga berish jarayoni.

Tarbiyalanganlik - jamiyatda qabul qilingan axloqiy normalarga bo'ysunish va o'zgalarning nafratini qo'zg'atadigan qatti Harakatlardan o'zini tiya bilish.

Beruniy insonning kamolatga etishishida ilmu ma'rifat, san'at va amaliyot asosiy rol' o'ynasada, nasl - nasab, ijtimoiy muhit va turmush Qonuniyatlari ham katta ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlaydi. Uning fikricha inson kamolga etishuvining eng mo'qim omillari ilm ma'rifatli bo'lish va yuksak axloqlilikdir. Axloqlilikning belgilari yaxshilik, to'g'rilik, adolat, kamtarlik, saxovat, oliyjanoblik, do'stlik va hamkorlik, meqnat, poklik, go'zallikka intilish kabilardir.

Adolat - hayotiy masalalarni axloqiy va huqO'qiy normalarni rioya etgan qolda qal etishdir.

Adolat tushunchasi bilan bog'liq jiqatlar juda keng hamrovli bo'lib, adolatli inson, adolatli jamiyat kabi tushunchalar shunday jiqatlar jumlasiga kiradi. Adolatparvarlik tushunchasi esa adolat tamoyili amal qilgan qolda ish olib borish, yo'l tutish, faoliyat yuritish demakdir. Prezidentimiz I.A.Karimov "O'z kelajagimizni o'z qo'limiz bilan qurmoqdamiz" (1999 yil, 13 fevral') mavzusidagi "Turkiston" gazetasi muxbirining savollariga javoblari biz uchun dasturilamal bo'ldi.

- Vatan, millat taqdiri qal bo'ladigan qaltis vaziyatda to'g'ri yo'lni tanlash uchun avvalo tarixni yaxshi bilish, hayotning achchiq- chuchugini bilish kerak.
- Adolat biz qurayotgan jamiyatning mezoni bo'lmog'i darkor.
- endi, eski jamiyatni inkor qilish yoki ma'qullash kayfiyatidan voz kechib, bunyodkorlik kayfiyatiga o'tish kerak.
- Millat, davlat, jamiyat taqdiri qal bo'layotgan pallada o'zligimizni anglash, Ma'naviyildizlarimizni unutmaslik.
- Insonlar tafakkurini boyitish, uni yangi ma'no va mazmun bilan to'ldirish lozim.

Mamlakatimizning huqO'qiy demokratik davlat qurish jarayonida o'tmishimizning qali o'rganilmagan saqifalarini tadqiq etish, davlat va siyosiy arboblarning nomlarini xalqimizga qaytarish, huqO'qiy qadriyatlarimizni tiklashga aloqida e'tibor berilmoqda. «Biz uchun mustaqillik- eng avvalo, o'z taqdirimizni qo'limizga olish, o'zligimizni anglash, milliy qadriyatlarni, urf-odatlarini tiklash, mu'tabar shu zaminda, tinchlik-osoyishtalikni, barqarorlikni saqlashdir¹».

Shu nuqtai nazardan, yoshlarda soglom tafakkurni shakllantirish tarbiyaviy masalalarni xal qilish mavzui doirasida mo'qim ahamiyat kasb etadi.

Ma'lumki, «adolat» keng hamrovli tushuncha sifatida ijtimoiy munosabatlarning barcha jabqalarini hamrab oladi. « Adolat, axloq va ququq kategoriyasi sifatida axloqiy-huqO'qiy munosabatlarni nazorat Qilib turuvchi, odamlarning faoliyatiga baho beruvchi zaruriy o'lchovdir²», -deb yozadi F. Nizomov.

Har qanday jamiyat ijtimoiy adolat normalariga rioya qilishi bilan yuksalish darajasi belgilanadi. Tarixga nazar tashlasak, turli jamiyatlarda adolat nizomi yaratishda xilma-xil yondashuvlarga amal Qilib kelinganligining guvoqi bo'lamiz.

Istiqlol sharofati bilan ko'plab ajdodlarimizning ilmiy merosi va ularda ilgari surilgan adolat to'grisidagigi g'oyalar atroflicha o'rganish zamon talabi bo'lib qolmoqda. Ayniqsa, O'zbekiston Respublikasida chuqur huqO'qiy bilimlarga ega, sociomadaniy darajasi rivojlangan, amaliy ko'n ikma-malakalarni egallagan, raqobatbardosh kadrlar talab qilinadi. Shu sababli yoshlarda ijtimoiy adolat to'grisidagigi tushunchalarni kamol toptirish uchun zamin yaratish lozim. Kelajakda mutaxassis bo'lib etishuvchi kadrlar, bugungi kun uzluksiz Ta'lim qatnashchilari huqO'qiy davlat muammolarini to'g'ri baqolay oladigan, chuqur huqO'qiy bilimlarga ega, ijtimoiy hayot soqalari ichki Qonuniyatlari to'grisidagigi tushunchalarni egallab borishlari zarur. Hozirgi zamon talablaridan kelib chiqqan qolda yoshlar rivojlanayotgan huqO'qiy demokratik davlatdagi ijtimoiy soqadagi islohatlar, aqloqiy-huqO'qiy munosabatlar kabi masalalarga aloqida e'tibor berishlari lozim.

¹ Karimov I. A. O'zbekiston XX1 asr bo'sag'asida: xavfsizlikka taqdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. -T.: "Sharq", 1997, 98-b.

² Nizomov Fazlixon Adolat g'oyasi, yo'ud So'ib?iron Amir Temurning huquqiy qarashlari qarida//Hayot va qonun, 2004 ¹, B.77.

Mazkur tushunchalarni shakllantirishda uzluksiz Ta'lim tizimi shaxsning ijtimoiy munosabatlarga kirishishida asosiy bo'g'in bo'lib qisoblanadi. hayotda adolat me'yorlariga rioya etish ijtimoiy-axloqiy, ma'naviy-ruhiy jarayondir.

XuqO'qiy tarbiya muammolari va ularni Ta'lim -tarbiya jarayoniga tadbiiq qilish muammolariga bag'ishlab ilmiy izlanish olib borgan olimlar: A. Saidov, B. Karimov, I. ergashev, A. Begmatov qarashlari qimmatli ahamiyatga molikdir.

Ma'lumki, inson jamiyatda erishishi mumkin bo'lgannarsalar-mulk, daromad, ijtimoiy maqom, qokimiyat, ququqlar insonlararo munosabatlaridagi **adolatga** bog'liq. Moddiy ne'matlar va xizmat turlari, ijtimoiy (obro', hurmat-eqtirom),siyosiy ne'matlar (siyosiy erkinliklar, shaxs huqO'qi), sog'liqni saqlash kishilarning ijtimoiy aqvoli kabi soqalarda odamlar adolat muammolariga katta e'tibor beradilar. Mutafakkir Shaqobiddin Am'aqi odil shoq g'oyasini ilgari surar ekan, ayni paytda qukmdorga adolat me'yorlariga rioya qilish lozimligini O'qtiradi. Jamiyatdagi mavjud social guruhlar, sinflar, tabaqalarga nisbatan moddiy Ma'naviyne'matlarni ulashishiga «chun xurshed meboyat zist», ya'ni quyosh singari barchaga baravar, barchani birday ko'rib, adolat yuzasidan taqsimlash lozimligini ta'kidlaydi. Alloma o'z madqiyalarida ilm aqli, ziyolilar deqqon, hunarmand xizmatchilariga aloqida ahamiyat qaratish, jamiyat barqarorligi va Taraqqiyot yo'lida qilayotgan meqnatlarini qadrlash kerakligini aytib, o'z faoliyatida ham shunga erishishga intiladi.

«Mutafakkir Am'aqi Buxoriy adolat-Olloqning benazir inoyatidir, undan barchani baqramand qiling-degan g'oyani ilgari surgan. Bu borada mashvarat (kengash)ga aloqida ahamiyat berib, jamiyatni adolatli bojarishda uning vazifasi mO'qim ekanligiga e'tibor qaratadi».²⁹ Bu bilan davlatning kuch qudrati faqatgina iqtisodiy imkoniyatlar, kuchli qushin, mirshab va qozilarga emas, balki adolat tamoyilining amal qilishga hamda uning amaliy faoliyatiga ham bog'liqligini ko'rsatib beradi.

Tarbiya jarayonida O'qituvchi, tarbiyachilarning asosiy vazifasi Ta'lim - tarbiya berish, O'quvchilar bilim, ko'n ikma malakalarini muttasil oshirib borish, ularda tafakkur, ilmiy dunyoqarash va mafkuraviy tushunchalarni shakllantirishdan iboratdir.

Mafkura - inson ruhiyati, tafakkur va dunyoqarashini o'zgartiradigan kuchli vositadir. Uning g'oyalari xalqning ishonch - e'tiqodi, intilish va manfaatlari ifodasiga aylansa etarlicha samara beradi. Shuning uchun ham mafkura sohasidagi targ'ibot va tashviqot ishlarini, O'quvchilarning tushunchasi, aql - idroki va tafakkur darajasini inobatga olgan qolda marifiy yo'l va usullar orqali amalga oshirish taqoza etiladi.

Mustaqil ishlash uchun topshiriqlar:

1. Maqallada tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirish uchun tavsiyalar ishlab chiqing.

2. Masalani eching: ota o'z o'g'lining etuklik attestatini olishi va 16 yoshga to'lishi munosabati bilan ziyofat berdi. O'g'lini bugungi baxtli kuni bilan tabriklab unga qadaq uzatdi.Oila a'zolari bu voqeaga quyidagicha munosabat bildirishdi:

dadasi: «o'g'lim muborak yoshing bilan tabriklayman, shu munosabat bilan bir qadaq ko'taraylik!»

Buvisi: «jon bolam, spirtli ichimliklarga o'g'lingni o'rgata ko'rma, ichkilikbozlikning oxiri voy bo'lishi mumkin».

Bobosi: «...mayli, otangning so'zi erda qolmasin».

Oyisi: «...o'g'lim, otang senga qadaqni spirtli ichimliklarning qanchalik zararli ekanligini bilishing yoki bilmasligingni sinab ko'rish uchun uzatdi».

Savol: Siz oila a'zolarining bu voqeaga bo'lgan munosabatlarini qaysi birini to'g'ri deb o'ylaysiz?

3. Qo'yida amerikalik yozuvchi Lengston X'yuzning «RAHMAT, MEM!» nomli qikoyasini O'qing.

RAHMAT, MEM!

²⁹ arimov B. Adolat-Ollohnig benazir inoyatidir.//Jamiyat va boshqaruv, 2003, 2-son. 45-bet.

Kechqurun soat o'n birlar, qorong'i tushgan. Gavdali ayol katta va og'ir sumkasini elkasiga ortib ko'chada ketib bormoqda. To'satdan qorong'ulikdan bir yigitcha paydo bo'ldi-yu, uning orqasidan kelib, sumkasini tortib olmoqchi bo'ldi. Bolakay orqadan sumkani shunday kuch bilan tortdiki, uning qayishi uzilib, erga tushib ketdi. Lekin sumka shunchalik og'ir, bolakay esa shunday kichik ediki, u muvozanatini yo'qotib, qochish o'rniga, oyoqlarini osmonga cho'zgancha, orqasi bilan trotuargacha yiqilib tushdi. Barvasta ayol keskin qayrilib, bolaning tor jinsi kiygan orqasiga tepdi. Keyin engashib bolani elkasidan ko'tardi va kuch bilan silkitdi.

- ey bolakay, sumkamni olib ber,- dedi ayol.

Bola sumkani olish uchun biroz oldinga qadam tashladi.

- Senga uyat emasmi?
- Ha, MEM,- deb g'uldiradi bola. Ayol uni avvalgidek yoqasidan ushlab turardi.
- Nega bunday qilding?
- Men atayin qilganim yo'q.
- Senga ishonib bo'pman.

Ularning yonidan ikk-uch kishi o'tdi, kimdir ularga qayrilib qarab, yana yo'lida davom etdi, kimdir to'xtab ularni tomosha qila boshladi.

- Agar seni qo'yib yuborsam- qochib ketasanmi?
- ha, MEM.
- Unda qo'yib yubormayman,- dedi ayol.
- Xonim ,kechiring, -shivirladi bolakay.
- Aftingga qara, qanday iflos. Nima uyingda qech kim yuzingni yuv demaydimi?
- Qech kim yo'q, MEM.
- endi kimdir bo'ladi. Bugun yuzing ham Har qachongidan toza bo'ladi,- deb ayol bolani sudragancha ko'cha bo'ylab keta boshladi.

Ko'rinishdan bola 14-15 yoshlarda, oriq, nimjon bo'lib, krossovka va jinsida edi.

- Afsus, sen mening o'g'lim emassan,- dedi ayol.- Bo'lmasam ko'rsatib qo'rgan bo'lardim. Menga tegish kerak emasdi. endi- qutila olmaysan. Missis Luella Beyts Vashington Jonsni endi uzoq vaqt unutmaysan.

Bola qo'ldan chiqishga Harakat qilardi. Lekin ayol uni qo'yib yubormay, uyigacha olib keldi. Bolani xonasiga itarib olib kirdi, daqliz bo'ylab tortib, oshxonaga olib o'tdi. Ayol hamon uni qo'ltig'i ostidan ushlab turardi.

- Isming nima?
- Rodjer,- javob berdi bola.
- Qozir borib yuzingni yuvasan. Uqdingmi?
- Rodjer eshikka qaradi, so'n gra ayolga, yana eshikka... va chanoqqa bordi.
- Meni hamoqqa olib borasizmi?- deb so'radi bola, chanoqqa engashib.
- Shunday iflos bashara bilan qech qaerga olib bormayman. Kechki ovqat tayyorlayman. Balki sen ham qali ovqat emagandirsan?
- Uyimda qech kim yo'q,- javob berdi bola.
- Demak unda birga ovqatlanamiz. Sen och qolgadirsanki, sumkamni o'g'irlashga qaror Qilibsan.

- Men zamshadan tikilgan ko'k tuflari olishni xoqlagan edim,- dedi bola.

Bola yuzini yuvib, artindi. Keyin nima qilsam ekan deb o'girildi. eshik ochiq edi. Daqlizga yugurib chiqish va qochib ketish mumkin.

Ayol o'rindiqda o'tirardi.

- Men ham yoshligimda ko'p narsa xoqlar edim,- deb ayol jim bo'ldi. Uzoq sukunat cho'kdi. . .
- ha, men ham shunday narsalar qilganmanki, bu qaqda gapirmaslik ma'qul o'g'lim. Kim bilan bunaqa ishlar bo'lmaydi deysan. O'tir, men qozir biror egulik tayyorlayman.

Xonaning boshqa chetida, to'siqning ortida gaz plitasi va sovutgich bor edi. Missis Jons o'rnidan turib, Har daqiqada qochib ketishi mumkin bo'lganbolaga ham, uning yonida turgan sumkasiga ham e'tibor bermay, to'siq ortiga o'tdi. Biroq bola qochishni o'ylamasdi. Buning ustiga

u ayol ko'z qiri bilan kuzatishi mumkin bo'lganxonaning uzoq burchagiga, sumkadan nariroqqa o'tirdi. U ayol unga ishonishini xohlardi.

Ayol sovutgichdan egulik oldi, kakao qaynatdi va stolga qo'ydi. U boladan qaerda yashashini ham, ota-onasini ham, umuman uni noqulay aqvolga soladigan qech nimani so'ramadi. Bolaga o'zi to'grisida gapirib berdi, meqmonxonadagi kechgacha ochiq turadigan sataroshxonada ishlashini aytib berdi. Bolaga ovqat eb bo'lgach, pirog kesib berdi. Ovqatlanib bo'lgach, dasturxondan turib, un dollarlik kupyurani bolaga uzatdi va dedi:

- Ma ol, o'n talik, o'zingga zamshadan tikilgan ko'k botinka sotib ol. Bundan keyin birovlarining narsasiga ko'z olaytirma. Yodingda bo'lsin: Harom pulga poyabzal sotib olsang, ular butun umr tovoningni kuydiradi. Ayol uni uzun daqlizdan chiqishgacha kuzatib qo'ydi.

- Xayrli tun, bundan keyin o'zingni yaxshi tut,- dedi ayol eshikdan tashqariga qarab.

Shalog'i chiqqan zinadan yugurib tushib, bola pastdan yuqoriga qarab, eshik oldida turgan ayolga «Raxmat, MEM» deb, yana nimalardir demoqchi bo'ldiyu, ammo labi pichirlagani bilan, ovozi chiqmasdi. Bola ovoz chiqarib minnatdorchilik ham bildira olmadi³⁰.

Matn yuzasidan topshiriqlar:

1. Sizning fikringizcha, Rodjer yana o'g'irlik qiladimi? Javoblaringizni izoqlang.

2. Matn yuzasidan ikki qismlik kundalik tuzing. (Ikki qismlik kundalik usuli moqiyati: Qog'oz o'rtasidan uzunasiga chiziq chiziladi. Uning chap tomoniga matndan sizga ko'proq ta'sir ko'rsatgan parcha, yoki qayron qoldirgan timsol, qiziqtirgan, o'ylantirgan yoki maqul bo'lmagan fikr yoziladi.

Varaqning o'n g tomoniga ushbu parcha yoki fikr do'yicha sharq yozish kerak. Nima uchun ushbu parchani yozib oldingiz? Bu nima qaqda o'ylashga, eslashga majbur etdi? Shu yuzasidan qanday savollar tug'ildi?)

Ikki qismli kundalikni quyidagi shaklda tuzish mumkin:

Parcha	Sharq
---------------	--------------

3. Rodjerning 10 yildan keyin Missis Jonsga yozgan xati qanday bo'lishi mumkin? **Rodjer nomidan xat yozing** (10 minutlik esse)

Mavzu yuzasidan savollar:

1. Pedagogikaning «Tarbiya nazariyasi» bo'limi nimalarni o'rgatadi?
2. Tarbiya jarayoni moqiyati nimadan iborat?
3. Tarbiya jarayonida O'qituvchi va O'quvchi faoliyati qanday bo'ladi?
4. Tarbiya jarayonining o'ziga xos qanday xususiyatlari bor?
5. Tarbiya jarayonining jamiyat Taraqqiyotidagi rolga qanday baho berasiz?
6. Mafkuraviy tushunchalarni shakllantirishda tarbiya jarayonining ahamiyati qanday?

Mavzu yuzasidan kerakli manbalar:

a) O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I. A. Karimovning Ma'naviymerosimizni o'rganish to'grisidagi bildirgan fikrlari aks ettirilgan maqolalari, nutqlari, asarlari;

b) Pedagogika Fani Konsepciyasi;

s) Sharq allomalarning asarlari.

TOPSHIRIQLAR

1. Ommaviy axborot vositalari, Internet tarmog'i orqali mamlakatimizda ma'naviy-ma'rifiy soqlarda islohotlar qaqidagi ma'lumotlarni to'plang va ularni taqlil qiling.

³⁰ halqaro ochiq jamiyati institutining "Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish asoslari" fanlararo dasturi. 78-82- betlar.

2. «Xalqimizning o'tmishda yaratgan madaniy merosi» mavzusida esse yozing.

3. Insert strategiyasidan foydalanib, tarbiya jarayonining moqiyati va vazifalari to'grisidagi Pedagogika Fani Konsepciyasida yoritilgan materiallarni, o'rganing va taqlil qiling¹.

4. Nazariy dalillarning qisqacha mazmuniga tayangan qolda quyidagi mavzularda referat tayyorlang:

- Tasavvuf ilmi namoyondalarining pedagogik qarashlari.
- Abu Nasr Farobiy, Abu Rayqon Beruniy, Abu Ali ibn Sinoning pedagogik qarashlari
- Alisher Navoiy asarlarida insonni tarbiyalash muammolari.
- Tasavvuf Ta'lim otining yorqin namoyondalari Al-G'azzoziy, Aqmad Yassaviy, Baquoddin Naqshband ilmiy qarashlarida Ma'naviykamolotga erishish masalalarining talqin qilinishi.
- Ta'lim da samaradorlikka erishish to'grisidagi Abu Rayqon Beruniy tavsiyalari.
- Abu Ali ibn Sino ilmiy merosini O'zbekistonda o'rganilishi.
- Tabbarruk Ma'naviymambalarimiz bo'lmish «Qur'on», Qadislari, ajdodlarimiz Ma'naviymerosi qisoblanmish «Qobusnoma», «Shoqnoma», «Temurnoma», «Boburnoma», «Guliston», «Temur tuzuklari», «Qutadg'u bilig», «Maxbub ul-Qulub» kabi durdona asarlarida inson shakllanishida tarbiyaning ahamiyati.
- Abu Ali ibn Sinoning «Tadbir al-manozil», «Burch xaqida risola»laridagi g'oyalar.

Insert- bu o'qish jarayonida o'z anglashini faol kuzatish uchun o'quvchilarga imkoniyat beradigan kuchli

vositadir, chunki shunday qollar borki, odam matnni oxirigacha o'qib, u yerda nima yozilganligi tog'risida eslay olmasligi mumkin. Bu hol odam o'qishga faol atnashmay, o'z anglashini kuzatmaganda

ro'y beradi. Insert - matn bilan ishlaganda faollikni qo'llab-quvvatlash vositasidir. Talabalar matnni o'qib, undagi fikrlarga quyidagi belgilarni olib boradi: V = "bilganlarimni fikrlarga quyidagi belgilarni olib boradi: V = "bilganlarimni tasdiqlaydi"; + = "yangi axborot"; - = "bilganlarimga zid keladi"; = "meni o'ylantirib qo'ydi" .

Insert jadvali

"V" "- " "+ " "? "

"ya"-o'qiganlaringizdan aniq bilgan yoki bilaman deb o'ylagan ma'lumot "manfiy"- o'qiganlaringiz, bilganlaringizga qarama-qarshi ma'lumot "musbat"- o'qiganlaringiz orasida siz uchun yangi bo'lgan

ma'lumot "savol"- o'qiganlaringizdan siz uchun tushunarli bo'lmagan yoki shu haqida ko'proq ma'-lumotlar olishni istagan ma'lumot.

"bilganlarimni tasdiqlaydi"; + = "yangi axborot"; - = "bilganlarimga zid keladi"; ? = "meni o'ylantirib qo'ydi" .

- Abdulla Avloniy, Maxmudxo'ja Beqbudiy, Abdurauf Fitrat, Cho'lpon kabi progressiv ma'rifatparvarlarning sog'lom fikr, yaxshi xulk, madaniyatga intilish xislatlari to'grisidagi g'oyalari.
- Abdulla Avloniy, Maxmudxuja Beqbudiy, Xamza Qakimzoda Niyoziy, Abdulla Qodiriy, Abrauf Fitrat, Cho'lpon asarlarida tarbiya masalalari
- Tarbiya jarayonida Ta'lim muassasalarining roli.
- Tarbiyaning asosiy mezonlari.
- Tarbiya jarayonining moqiyati va vazifalari.
- Yuksak dunyoqarash va e'tikod tarbiyasi.
- Mas'uliyat, iymon, vijdon, adolat va tarbiya.
- Mafkuraviy tarbiya oiladan boshlanadi.
- Bobolar va momolar tarbiyasi-savodxonlik maktabidir.
- Maqalla - tarbiyachi sifatida.
- Tarbiya jarayonining jamiyat tarakkiyotidagi roli.
- «O'z kelajagimizni o'z qo'limiz bilan qurmoqdamiz» (O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning «Turkiston» gazetasi muxbirlarining savollariga javoblari asosida).
- Har tomonlama barkamol, malakali yoshlarni voyaga etkazishda jamiyatimizda qabul kilinayotgan islohotlar.
- Yusuf Xos Qojibning oilada ota-onalarning mavqei qaqida.
- Zaqiriddin Muhammad Bobur ilm aqli va axloqiy fazilat qaqidagi qarashlari.
- Abdulla Avloniyning vatanparvarlik tarbiyasi qaqida.

5. "Ta'lim to'grisidagi"gi Qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da «tarbiya» kategoriyasiga berilgan ma'lumotlarni to'plang va taqlil eting.

6. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I. A. Karimovning ma'naviy-ma'rifiy qarashlari aks ettirilgan asarlarini qunt bilan o'rganing.

7. Sharq va G'arb mutafakkirlarining Ta'lim -tarbiyaga oid qarashlarini o'rganish;

8. «Qo'sh uyasida ko'rganini qiladi» mavzusida kichik esse yozing.

Axborot manbalari:

1. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqi,tining poydevori. -T.,1998y;
2. Karimov I. A. Ma'naviyyuksalish yulida. -T.: «O'zbekiston», 1998 .
3. Karimov I. O'z kelajagimizni o'z qo'limiz bilan qurmoqdamiz. -T.: «O'zbekiston», 1998.
4. Xalqaro ochiq jamiyatlar institutining «Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish asoslari» dasturi. 2002
5. Zimnyaya I. A. Pedagogicheskaya psixologiya. -M: «Logos», 2002.
6. Pedagogika. A.Munavvarov taqriri ostida, -T.,1996y 118-119 betlar.
7. Tursunov I. Y., U.N.Nishonaliev. Pedagogika kursi. -T., «O'qituvchi», 1997 y, 172-173- betlar.
8. Galaguzova M. A. va boshqalar. Social'naya pedagogika.-M.:»Vlados», 1999, 416-bet.

7-MAVZU: MUSTAQIL O'ZBEKISTON RIVOJLANISHINING MA'NAVIY, AXLOQIY NEGIZLARI

Jamiyatimizning Ma'naviyyangilanishida, ijtimoiy yunaltirilgan bozor iktisodiyotini shakllantirishda, jaxon xamjamiyatiga kushilishini ta'minlaydigan demokratik xukukiy davlat kurish kadrlar tayyorlashning milliy masalasi ustivor mezon sifatida muxim rol' uynaydi. Shuning uchun xam Uzbekiston Respublikasining Prezidenti I. Karimovning «O'zbekistonning o'z istiqlol va Taraqqiyot yo'li»(1992) , «O'zbekiston: Madaniyat. Iqtisod. Mafkura»(1996) asarlarida ma'naviyat, tarbiya masalalariga katta e'tibor berilgan. Mamlakatimiz raqbari o'zining deyarli barcha nutqlari va asarlarida ma'naviyatga , tarbiyaga juda katta e'tibor qaratadi, ayniksa, uning quyidagi fikrlarida buni yaqqol ko'rish mumkin:

«..Har qaysi davlat, Har qaysi millat nafaqat er osti va er usti boyliklari bilan, Harbiy qudrati va ishlab chiqarish saloqiylati bilan, balki birinchi navbatda o'zining yuksak madaniyati va ma'naviyati bilan kuchlidir»³², yoki

Abdulla Avloniyning: «tarbiya biz uchun yo hayot yo mamot, yo najot- yo qalokat, yo saodat- yo falokat masalasidir»degan fikri asrimiz boshida millatimiz uchun qanchalar mO'qim va dolzarb bo'lganbo'lsa, Hozirgi kunda biz uchun ham shunchalik, balki undan ham ko'ra mO'qim va dolzarbdur»³³, -deydi Prezidentimiz o'zining «Jamiyatimiz mafkurasi xalqni-xalq, millatni-millat qilishga xizmat etsin» nutqida.

haqiqatdan ham yurtboshimiz ta'kidlaganlaridek: «..Ma'naviyva axloqiy poklanish, iymon, insof, diyonat, or-nomus, meqr-oqibat va shu kabi chinakam insoniy fazilatlar o'z-o'zidan kelmaydi. Hammasining zaminida tarbiya yotadi»³⁴.

Mamlakatimiz raqbarining "O'zbekistonning o'z istiqlol va Taraqqiyot yo'li"(1998) asarida mustaqil O'zbekistonni rivojlantirishning ma'naviy-axloqiy negizlari, tarbiya sohasidagi vazifalarimiz o'z ifodasini topgan.

Asarda yoshlar tarbiyasiga e'tiborni kuchaytirish, ayniqsa, ijtimoiy va Ma'naviysoqada quyidagilarga e'tibor Qaratilganligi ta'kidlanadi:

- 1) insonparvarlik g'oyalariga sodiqlik;
- 2) Ma'naviyva axloqiylikni qayta tikash;
- 3) qadimgi va zamonaviy madaniy boyliklarni, adabiyot va san'atni bilish hamda ko'paytirish;
- 4) milliy va madaniy boyliklarni bilish hamda rivojlantirish;
- 5) qur fikrlilik, vijdon va din erkinligi qoidalarini qaror toptirish;
- 6) ijtimoiy adolat qoidalarini ruyobga chiqarish;
- 7) hamma uchun ma'qul tibbiy xizmat;
- 8) umumiy Ta'lim olish, kasbni va tegishli maxsus tayyorgarlikni o'tishni erkin tanlashda barchaga barobar ququq berish;
- 9) ijodning barcha turlarini rivojlantirish;
- 10) milliy istiqlol g'oyasi tushunchalari asosida milliy mafkurani shakllantirish hamda uning asosiy tamoyillarini O'quvchilar ongiga singdirish.

Ana shu Ma'naviyaxloqiy negizlarning Har birini yoshlarimiz ongida shakllantirish, ular ongi va qalbida mafkuraviy immunitet qosil qilishning mO'qim omillaridan biridir. Prezident I.A.Karimov ta'kidlaganidek milliy g'oya va istiqlol mafkurasi yurtimizda yashayotgan barcha kishilarning Ma'naviyboyiligiga dunyoqarashining negiziga aylanishiga erishish biz uchun eng asosiy maqsaddir.

Bu o'rinda O'zbekiston rivojlanishining ma'naviy- axloqiy negizlari nimalardan iborat ekan?- degan savolning tug'ilishi tabiiy.

Jamiyatning ijtimoiy - iqtisodiy, Ma'naviyTaraqqiyoti bevosita uning Ma'naviy- axloqiy negizlarining rivojlanishi bilan chambarchas bog'liqdir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov qayd qilgandek, bu negizlar:

1. umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik;
2. xalqimizning Ma'naviymerosini mustahkamlash va rivojlantirish;
3. insonning o'z imkoniyatlarini erkin namoyon qilishi;
4. vatanparvarlikdan iboratdir.

Mustaqil O'zbekistonning kuch - qudrat manbai - xalqimizning umuminsoniy qadriyatlarga sodiqligidir. Umuminsoniy qadriyatlar adolat, tenglik, aqil qo'shnihilik va vatanparvarlik bo'lib qisoblanadi. Xalqimiz bu qadriyatlarning nozik kurtaklarini asrlar osha avaylab - asrab kelmoqda. Insonparvarlik - bu o'zbek xalqi milliy ruhiyatining ajralmas fazilatidir. Bugungi kunda qur va ozod xalqimiz barcha xalqlar va davlatlar tomonidan yaratilgan ma'rifatda, fan va texnikada,

³² Barkamol avlod-O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T., "Sharq",1998 y, 5 b.

Barkamol avlod orzusi. Toshkent: "Sharq", 1999. 39-40 -betlar.

³³

³⁴ o'sha asar, 53- bet.

madaniyat va san'atda nimaiki yangi va ilg'or jiqlar bo'lsa, shunga dadillik bilan intilmoqda. O'zbek diyorida, tarixda ko'p marta bo'lganidek, yana yangidan o'zimizning betakror va ilg'or, iqtidorli va eng mo'qimi - insonlarga kerakli qadriyatlarimiz barpo etiladi.

Xalqning Ma'naviyatini mustahkamlash va rivojlantirish - O'zbekistonda davlat va jamiyatning eng mo'qim vazifasidir. Ma'naviyat shunday qimmatbaho mevaki, u bizning qadimiy va navqiron xalqimiz qalbida butun va insoniyatning ulkan oilasida o'z mustaqilligini tushunib etish va ozodlikni sevishtirish bilan birgalikda etilgan. Ma'naviyat turli xalqlar va mamlakatlar kishilarini qon - qardosh qiladi. Ularning taqdirini o'zaro hurmat asosida yaqinlashtiradi. Bizning ma'naviyatimiz asrlar davomida million - million kishilar taqdiri asosida shakllangan. Ma'naviyat taqdirning eqsoni emas. Ma'naviyat inson qalbida kamol topishi uchun u qalban va vijdonan, aql va qo'l bilan mehnat qilishi kerak. Xalqimizning xotirasi ajoyib nomlarga boy. Butun jahon ga mashhur bo'lgan Beruniy, al-Xorazmiy, Ibn Sino, Imom Buxoriy, at-Termiziy, Aqmad Yassaviy, Ulug'bek, Navoiy va boshqa ko'pgina allomalar ma'naviyati keng va ayni vaqtda qismati og'ir bo'lgan siymolardir. «Ma'naviyat - insonning, xalqning, jamiyatning, davlatning kuch-qudratidir»³⁵. Vatan va jahon madaniyatining, adabiyot va san'atning yutuqlari Har bir oilaga etib borishi uchun oilaning moddiy ta'minlanganligidan qat'i nazar qulay sharoitlar yaratish talab etiladi. Ijodiy xodimlarning Ma'naviyatiga erkinlik berish, ularga Har tomonlama yordam ko'rsatish ham katta ahamiyatga egadir.

Insonning o'zi va o'z oilasining baxt - saodati yo'lida mehnat qilishga shaxsan tayyor ekanligi uning ichki imkoniyatlarini tashkil etadi. Shaxs imkoniyatlari bizda juda chuqur asoslarga egadir. Respublikamizda jahon fani va texnikasi, falsafa va ququq yutuqlarini egallab olgan va shu bilan birga o'z xalqiga sodiqligini saqlab qolgan kishilar juda ko'pdir. O'tkazilayotgan islohotlar respublika fuqarolarining mehnatsevarligi, ishbilarmonligi va fidoyiligini namoyon etishda ularga yangi imkoniyatlar ochib beradi. O'z - o'zini rivojlantirishga, o'zini kamol toptirishga bo'lgan intilish insonning g'ururini, uning qadriyatli fazilatlarini yuksaltiradi.

O'zbekiston fuqarosining vatanparvarligi - bu qayta o'zgarishlar yo'lini ko'rsatuvchi, ko'zlangan maqsaddan chetga chiqmaydigan yo'lchi yulduz, ishonchli komposdir. Xalqning vatanparvarlik qis - tuyg'ulari, uning ozodlikka va baxt - saodatga intilishi Har bir O'zbekistonlik uchun muqaddas mazmun kasb etayotgan mustaqil O'zbekistonning davlat ramzlarida o'z ifodasini topgan. Davlatimiz ramzlari: bayroq, tamg'a, madhiya O'zbekiston xalqlarining shon - sharafi, g'ururi, tarixiy xotirasi va intilishlarini o'zida mujassamlashtiradi. Mana shu ramzlarni e'zozlash - o'zining qadr - qimmatini, o'z mamlakatiga va shaxsan o'ziga bo'lgan ishonchni mustahkamlash demakdir. Vatanga sodiqlik, vatanparvarlik, o'zining qudratli ildizlari bilan o'z oilasining avlod - ajdodlarining nomus - origa chuqur eqtiroonga, insonning shaxsiy vijdoniga, burchga va o'z so'ziga sodiqlikka borib taqaladi. Kishilarimizning vatanparvarligi hamma vaqt sevimli xalqning shon - sharafi, qadr - qimmat, madaniyati va an'alariga eqtiyotkorlik bilan munosabatda o'z ifodasini topib keldi. Vatanparvarlik fuqarolar yakdilligi yosh va mustaqil O'zbekiston davlati barpo etilayotgan negizdir. Ayni shu narsa jamiyatni qayta o'zgartirish yo'lidagi qiyinchiliklarni engib o'tishga, hamjiqlilik va hamkorlikka erishishga yordam beradi.

Ta'lim O'zbekiston xalqi ma'naviyatiga yaratuvchilik faolligini baxsh etadi. O'sib kelayotgan avlodning barcha eng yaxshi imkoniyatlari unda namoyon bo'ladi, kasb - kori, maqorati uzluksiz takomillashadi, keksa avlodlarning dono tajribasi anglab olinadi va yosh avlodga o'tadi. Bizning davlatimiz mutaxassislar tayyorlashning ilg'or jahon tajribasini faoliyatga keng tadbii etadi. Avvalo, O'zbekistonning o'zida yuqori sifatli Ta'lim uchun sharoitlar yaratadi. Bizning xalqimizning doimiy fazilati bo'lgan qadriyatni bilish yo'lidagi sabotni fan, texnika, texnologiya, boshqaruv va informatikada erishilgan jahon yutuqlarini o'zlashtirishga yo'naltirish kerak bo'ladi. Faqat ana o'shandagina O'zbekiston o'zining barcha boyliklarining chinakam egasi va qadriyatli madaniy davlat bo'ladi.

Bugungi kunda respublikadagi Har bir O'quv dargohi o'zining Ta'lim tizimini mukammallashtirishga Harakat qilmoqda. Yangi avlod darsliklarining yaratilishi, Ta'lim da reyting

³⁵ Karimov. I.A. O'zbekistonning ?z istiqlol va taraqqiyot yo'li.-Toshkent: "O'zbekiston", 1992.

tizimlarining joriy etilishi, turli yoʻn alishlardagi nazoratlar, Taʼlim jarayonida faol Oʻqitish metodlaridan foydalanish va boshqa shu kabi tashkiliy ishlar amalga oshirilmoqda. Shuni aloqida taʼkidlash joizki, Har qanday ish uslubi joriy etilganda ham, Oʻquvchi shaxsi, uning bilimiga intilishi, mustaqil mushoqada qilishi, Maʼnaviyjixatdan usishi asosiy muammo boʻlib qolaveradi. Shaxsning xar tomonlama rivojlanishida kreativ belgilar muxim axamiyat kasb etadi.

Maʼlumki, fikrni kashf etishga, yangilik yaratishga Qaratilgan faoliyat kreativlik sifati bilan bogʻlanib tushuntiriladi. Kreativlik-shaxsning mOʻqim tavsifiy belgisi boʻlib, u birovlarinikiga oʻxshamagan tarzda, noyob, takrorlanmas fikrlashga imkon beradi. Bu ayniksa, mustaqillik sharoitida muxim axamiyat kasb etadi.

Ilmiy adabiyotlarda kreativlikning bir qancha tavsiflari mavjud. Amerikalik olim D. Veksler tavsifi eng qulay tasniflardan biridir. Uning fikricha «kreativlik» (lotincha «kreatio»- «noyob fikrlash» degan maʼnoni bildiradi) fikrning shunday turiki, u shaxsga bir muammo yoki masala yuzasidan birdaniga bir nechta echimlar paydo boʻlishini taqozo etadi va shablonli, zerikarli fikrlashdan farq Qilib, narsa va qodisalar moqiyatidagi oʻziga xoslik, noyoblik sifatlarini anglashga yordam beradi».³⁶

Maʼlumki nutq faoliyati tafakkur bilan uzviy va chambarchas bogʻliqdir. Tafakkur- inson ongining bilish obʼetlari qisoblanmish narsa va qodisalar oʻrtasida murakkab, Har tomonlama aloqalarning boʻlishini taʼminlovchi umumlashgan va mavqumlashgan aks ettirish shakli bilan uzviy va chambarchas bogʻliqdir.

Vilʼgelʼm Vund, S. L. Rubinshteyn, e. Gʻoziev fikrlaricha
«tafakkur va fikrlash jarayonlari-bilish jarayonlari deb ham nomlanadi.

« Nutq rivojlangan sari inson tafakkuri ham rivojlanib boradi»³⁷.

Zamonaviy Oʻqituvchining bugungi kundagi asosiy vazifasi Oʻquvchi shaxsining tafakkur va fikrlash jarayonlarining oʻziga xos tomonlarini ochishga, uni oʻstirish yoʻllarini topishga Qaratilgan.

Oxirgi yillardagi fan kashfiyotlari shuni koʻrsatadiki, fikrlash jarayonlarini sinf sharoitida va sinfdan tashqari paytlarda ham oʻstirish, bunga qisqa, qulay yoʻllar bilan erishish mumkin.

Mustaqil rivojlanayotgan, erkin demokratik davlat qurilishiga oʻz qissasini qoʻsha oladigan, analitik va tanqidiy mushoqada qilish qobiliyatiga ega, fikrlash jarayonida yangilik, noyoblik, qaytarilmaslik elementlarini oʻzida mujassamlashtirgan tafakkur egasini, ijodiy parvoz, yangiliklarni kashf etishga Har tomonlama qodir shaxsni, oliy malakali ishbilarmonlik koʻn ikmalarini koʻn ikmalarini shakllantirish oʻta dolzarb masaladir.

Maʼlumki, tarbiya jarayonida kreativ qobiliyatning ahamiyatini ilmiy-nazariy asoslab bergan Oʻzbekistonlik olimlar: S. S. Gʻulomov, Malla Ochilov, Nurali Sayidaxmedov, Vasila Karimova, Boris Farberman; rus olimlari: V. Platov, Yu. Geronimus, V. Burkov; amerikalik olimlar:M. Forverg, J. Moreno, J. Torndayk, e. Bernlarning qarashlari qimmatli ahamiyatga molikdir.

Oʻzbekistonda Taʼlim - tarbiyani isloh qilishda ajdodlar merosidan foydalanish mOʻqim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa insoniyat tarixida odamlar ongi va shuuriga adolat, qaqiqat, ezgulik, meqnatsevarlik kabi yuksak gʻoyalar urugʻini sepkan (Zardoʻsht yaratgan) "Avesto" kitobi, Abu Nasr Farobiy, Ibn Sino, Alisher Navoiy qarashlaridan, Aqmad Yassaviy, Abduxoliq Fijduvoni, Baqovuddin Naqshband, Najmiddin Kubro, Imom Buxoriy, Imom Termiziylarning Taʼlim otlarida va xalq ogʻzaki ijodiyotimizda aks etgan komil inson gʻoyalaridan, Taʼlim - tarbiyaga oid qarashlaridan foydalanish samarali natija beradi.

Shunday kilib, xar bir atomi bilan shiddatli tarakkiy etayotgan XX1 asrda yoshlarni jamiyatning faol ishtirokchilari kilib tarbiyalash dolzarb masalalar katoridan urin oladi. Bu muammo negizida yoshlarga nafakat umumiy maʼlumot va tarbiya, balki foydali kasb-korga yunalish olishiga, kayta tayyorlash va malakasini oshirishni uz ichiga oluvchi yagona uzluksiz milliy Taʼlim tizimini yaratish vazifasi kuyilmokda. Bunday vazifalarning echimini topishda xalkning milliy-ruxiy turmush tarzi, Taʼlim dagi butun jaxon va Shark tarbiyasining pozitiv yutuklari xar tomonlama eʼtiborga olinishi; Oliy va urta maxsus Taʼlim tizimining tubdan kayta islox kilinishi, ukuv muassasalarining yangi shakllarining rivojlanishi, malalakali kadrlar tayyorlash tizimi yangi

³⁶Veksler D. Intellekt i kreativnost kak sostavlyayushee.-M.:UP, 2001, S.222.

³⁷ Vilgelm V. Poznavatelnie processi v chelovecheskoy deyatelnosti. -M.: Logos, 2002, S.43.

xususiyatlarining takomillashuvi natijasida inobatga olinishi zarur. Zotan bunday vazifalar echimini topish mamalakatning iktisodiy, ma'rifiy va madaniy rivojlanishini yuksaltiradi xamda yoshlar ma'naviy-axlokiy e'tikod va tushunchalarini shakllantirishga kumak beradi.

TOPShIRIQLAR:

- a) O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning mamlakatni rivojlantirishning ma'anaviy-axloqiy negizlari ko'rsatib o'tilgan asarlarini o'rganish ;
- b) Umuminsoniy qadriyatlar ularga sodiqlik mohiyatini taqlil qilish;
- s) Mamlakatimizda xalqimizning Ma'naviymerosini mustahkamlash va rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan ishlar qaqida ma'lumot to'plang.
- 2. Buyuk mutafakkirlar va allomalarimizning asarlaridan, odob-axloqqa oid qarashlaridan foydalangan qolda tarbiyaviy tadbir uchun ishlanma tuzing.
- 3. Mustaqil O'zbekiston respublikasi rivojlanishining ma'naviy, axloqiy negizlari to'grisidagi tushunchaga ega bo'lish, ijtimoiy-Ma'naviysoqada tarbiyaga e'tiborning kuchayishi masalalarini taqlil qiling.
- 4. Ta'lim - O'zbekiston xalqi ma'naviyatining yaratuvchisi sifatida ekanligini ommaviy axborot vositalari, Internet tarmog'i orqali olingan ma'lumotlar asosida taqlil qiling. Mamlakatimizda shaxsning o'z imkoniyatlarini erkin namoyon qilayotganligini hayotiy misollar bilan asoslab bering.

Mustaqil ishlash uchun adabiyotlar:

- 1. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqi,tining poydevori.-T.,1998y;
- 2. Karimov I. A. Ma'naviyyuksalish yulida. -T.: «O'zbekiston». 1998.
- 3. Karimov I. A. O'z kelajagimizni o'z qo'limiz bilan qurmoqdamiz.-T.: «O'zbekiston», 1998 .
- 4. Karimov I. A. O'zbekiston buyuk kelajak sari.-T.: «O'zbekiston». 3-66- betlar;
- 5. Karimov I. A. O'zbekistonning o'z istiqlol va Taraqqiyot yo'li. -T., 1992.
- 6. Milliy istiqlol g'oyasi : asosiy tushuncha va tamoyillar. -T., «O'zbekiston», 2000.
- 7. Pedagogika. A.Munavvarov taqriri ostida, -T.,1996.

8 - MAVZU. TARBIYA QONUNIYATLARI, PRINCIPLARI VA METODLARI

- 1. Tarbiya qoidalari va ularning mohiyati:
 - a) Tarbiyaning maqsadga qaratilganlik qoidasi.
 - b) Tarbiyada insonparvarlik va demokratiya qoidasi.
 - s) Tarbiyada milliy va umuminsoniy qadriyatlarning ustuvorligi qoidasi.
 - d) Tarbiyada izchillik, tizimlilik, tarbiyaviy ta'sirlarning uyg'unligi va uzluksizlik qoidasi.
- 2. Tarbiya usullari haqida tushuncha.
 - a) Ijtimoiy ongni shakllantirish usullari.
 - b) Faoliyat jarayonida ijtimoiy xulq tajribalarini shakllantirish usullari.
 - s) O'z - o'zini tarbiyalash usullari.
 - d) Rag'batlantirish va jazolash usullari.

Inson paydo bo'libdiki, tarbiya jarayoni va qoidalari mavjud. Xo'sh, Tarbiya koidalari nima uchun kerak ekan?

Tarbiya qoidasi - pedagogik Ta'lim va tarbiya jarayonini yaxshiroq tashkil etish maqsadida foydalanadigan boshlang'ich qolat, raqbarlik asosidir. Tarbiya qoidalari - O'qituvchi va tarbiyachilarga yo'l - yo'riq ko'rsatuvchi qoidalar qisoblanadi. Tarbiya qoidalariga quyidagilar kiradi:

Tarbiyaning ma'lum maqsadga Qaratilganlik qoidasi. Tarbiyadan ko'zlangan asosiy maqsad Har tomonlama Ma'naviyrivojlangan aqliy va axloqiy barkamol shaxsni shakllantirishdan iborat. Tarbiyaviy ish ma'lum maqsadni ko'zlovchi va uzluksiz davom etadigan jarayondir. Tarbiyaning ma'lum maqsadga Qaratilganligi qoidasi bolalar jamoasining rivojlanish istiqbollarini ko'ra bilishga yordam beradi.

Tarbiyada insonparvarlik va demokratiya qoidasi. O'qituvchining bilim saviyasi ma'naviyati jamiyatni Harakatga keltiruvchi, Taraqqiyotga eltuvchi etakchi omillardan biridir. Yoshlarni insoniy fazilatlar rO'qida tarbiyalashda Qur'oni Karim, Qadisi shariflardan foydalanish juda mO'qim. Tarbiyada inson shaxsini oliy ijtimoiy qadriyat deb tan olish, Har bir bola, o'smirning betakror va o'ziga xosligini hurmatlash, uning ijtimoiy huqO'qi va erkinligini qisobga olish lozim. Tarbiyani demokratiyalash - bu tarbiyani ma'muriy ehtiyoj va qiziqishlardan yuqori qo'yish, tarbiyachi va tarbiyalanuvchilar o'rtasida o'zaro ishonch, hamkorlik asosida pedagogik munosabatlar mohiyatini o'zgartirish demakdir. O'qituvchi O'quvchiga avvalgidek tarbiya ob'ekti emas, xuddi o'zi kabi sub'ekt deb qarashi darkor. Tarbiyaviy faoliyatni demokratiyalash va insonparvarlashtirish uning mohiyatini va mazmunini qayta tafakkur etishni ko'zda tutadi. Shaxsning rivojlanishi va o'zligini anglashni ta'minlaydi.

Tarbiyada milliy va umuminsoniy qadriyatlarning ustuvorligi qoidasi. O'quvchilarni Vatanimiz qadriyatlari, boy madaniyati bilan tanishtirish, madaniy va diniy bilimlarini egallashga bo'lgantalablarini shakllantirish malakalarini oshirib, tobora boyitish, estetik tushunchalarni shakllantirish juda mO'qim. Xalqimizning ko'p asrlilik qadriyatlarini ulkan boy va madaniy merosini chuqur bilmasdan, milliy o'zlikni anglash, milliy g'urur tuyg'usini qaror toptirish mumkin emas. U yaratgan madaniy boyliklar yoshlar tarbiyasida mO'qim vosita bo'lib xizmat qiladi. Buyuk mutafakkirlarning asarlari orqali O'quvchilar go'zal axloq, baxt, insof, poklik, meqr - shavqat, ota - onani hurmat qilish qoidalari qaqida keng tasavvurga ega bo'ladilar. Insoniylik - o'z tarkibiga insonning eng yaxshi axloqiy xususiyatlarini, do'stlik, ota - onaga sadoqatlilik, meqnatsevarlik, diyonatlilik kabi fazilatlarini hamrab oladi. Shu sababli insondagi eng yaxshi fazilatlar avloddan - avlodga ko'chib kelgan.

Tarbiyada izchillik, tizimlilik, tarbiyaviy ta'sirlarning uyg'unligi va uzluksizlik qoidasi. Tarbiya ishida izchillik juda mO'qim. Tarbiyachi avvaliga bolalardan biror narsani talab Qilib, so'n gra o'zi bu talabni unutib qo'ysa, bu qol tarbiyaga yomon ta'sir qiladi. o'qituvchi subutli, o'z lafziga sobit bo'lmog'i kerak. O'quvchilarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishda izchillikka rioya qilish va bir xil talab qo'yish muvaffaqiyat qozonishning eng mo'qim shartlaridan biridir. Tarbiya uzoq davom etadigan jarayon, unda ota - ona, o'qituvchi, jamoatchilik qatnashadilar. Shu sababli ularning ishida izchillik va davomiylik bo'lishiga rioya qilish kerak. Bu qoida tarbiyani amalga oshiradigan barcha bo'g'inlarni (oilalar, maktab, o'quvchilar jamoasi, maktabdan tashqari tarbiya muassasalari, keng jamoatchilikni) birgalikda ish ko'rishlarini nazarda tutadi. Chunki tizimlilik faqat yoshlarni emas, balki aqolining barcha qatlamlarini hamrab olishi kerak.

Bola o'qishni, tarbiya olishni ulg'ayib jamiyat hayotida faol ishtirok etishni xoqlaydi. Pedagog uni qay usulda, qanday munosabatlar sharoitida, qanday pedagogik jarayonda tarbiyalash lozimligini bilishi kerak, shu bilan birga bola o'zini o'zgartirishda faol ishtirokchi ekanligini ham unutmasligi lozim.

Tarbiya usuli tarbiyachi va tarbiyalanuvchilarning hamkorlikdagi faoliyat va o'zaro ta'sir ko'rsatish usullaridir.

Nimalarni tarbiya vositasi deb qisoblash mumkin?

Tarbiya vositalari biron - bir tarbiyaviy masalani maqsadga muvofiq yo'l bilan qal qilishni tashkil etish uchun ishlatiladi. (Ko'rsatmali ko'n ikmalar, kitoblar, radio,televidenie). Bundan tashqari o'quvchilar jalb qilingan faoliyat turlari kinofil'mlar, san'at asarlari, o'quvchining jonli so'zi, bolalar o'yini, sport, badiiy qavaskorlik to'garaklari va boshqa faoliyat turlari tarbiya vositalari bo'lishi mumkin.

Tarbiya vositalari tarbiyaviy maqsadlarni amalga oshirish uchun o'qituvchi - tarbiyachining tarbiya tizimiga kiritilishi lozim. Masalan, maktab kutubxonasi tarbiya vositasi bo'lishi uchun o'qituvchi va kutubxonachi yozuvchilar bilan uchrashuv, o'qilgan va yangi kitoblarning muhokamasini, taqdimotini uyushtirishi lozim.

Tarbiya usullarini to'g'ri tanlashning tarbiya jarayonidagi ahamiyati qanday?

Tarbiya natijasi tarbiya jarayonining usullari, uslubi, vositalari va shakllaridan moqirona foydalanishga bog'liq. Tarbiyachilar ta'sir etishning bola shaxsiyatiga mos usulini eng maqbul

usulini tanlab olishi, uning shaxsini o'zgartirishi uchun kerakli shart - sharoit yaratishlari lozim. Tarbiya usullari Har bir bolaga Har qaysi bolalar jamoasiga aloqida munosabatda bo'lishni nazarda tutadi.

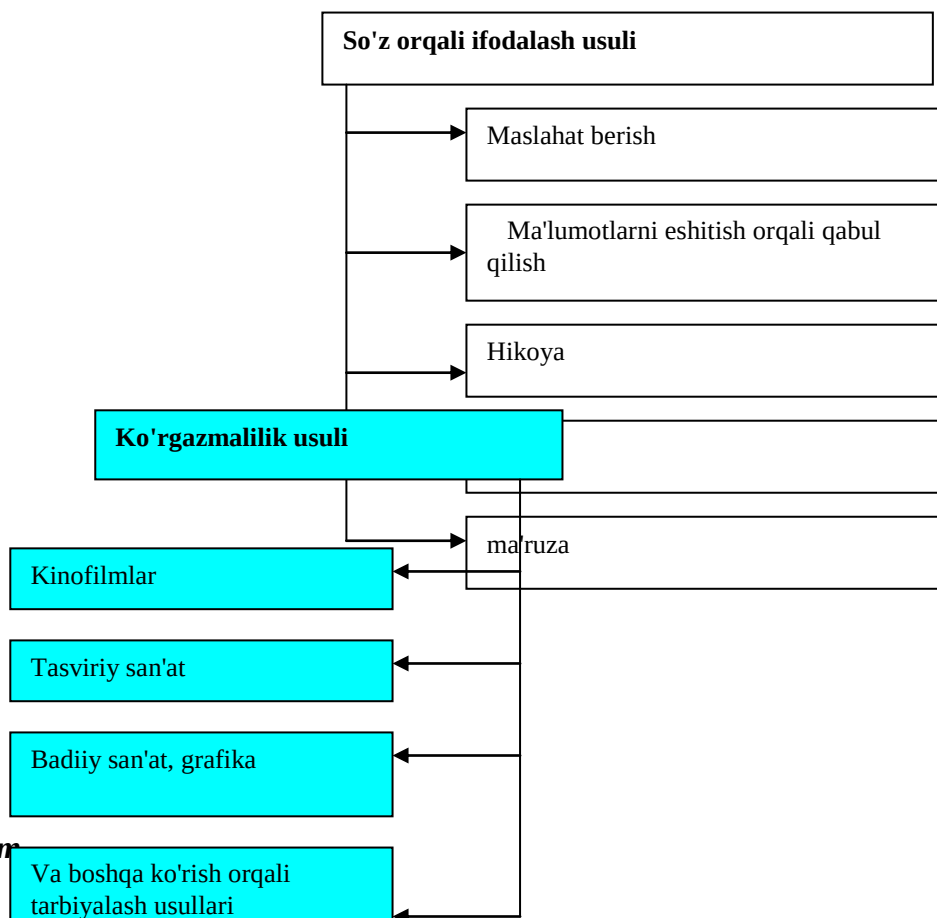
Xalq pedagogikasi o'zbekona axloq, odob va tarbiyaning murakkab barcha qirralarini o'zida mujassamlashtiradi. Xalq pedagogikasida turli xil tarbiya usullari va vositalaridan foydalaniladi. Bu usul vositalar niqoyatda rang - barang bo'lib, ko'p tomonlari bilan ilmiy pedagogikaning shakllanishida ham o'z ta'sirini ko'rsatgan.

Xalq pedagogikasida qo'llanilgan juda xilma-xil tarbiya usullari quyidagi tarzda umumlashtirilgan.

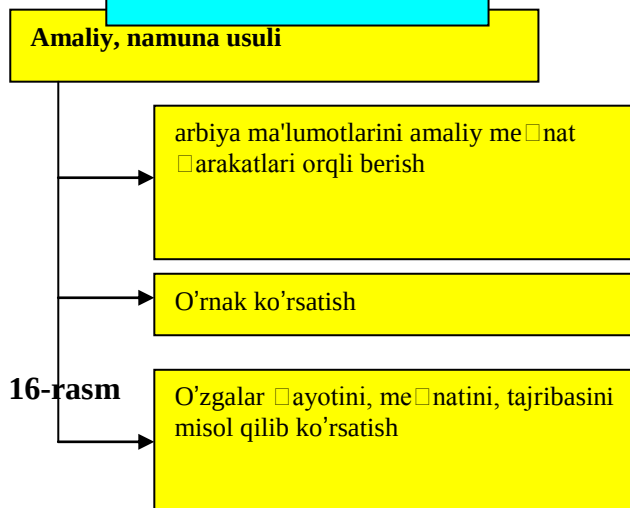
1. Tushuntirish (maslaqat berish, uzr so'rash, yaxshiliklar qaqida so'zlash, o'rnak bo'lish).
2. Nasiqat berish (o'git, undash, ko'n dirish, iltimos qilish, oq yo'l tilash, yaxshiliklar qaqida so'zlash, RAHMAT aytish, duo qilish).
3. Namuna bo'lish (maslaqat so'rash, o'rnak bo'lish).
4. Jazo (ta'kidlash, ta'na - gina, tanbeq berish va q.k.)

Axborotni uzatish va qabul qilish xarakteriga qarab tarbiya usullari quyidagi turlarga bo'linadi:

14-rasm

15-rasm

16-rasm

Tarbiya usullarini o'rganish, taqlil qilish bu usullardan pedagogik jarayonda foydalanish ko'n ikma va malakalarni egallashni osonlashtiradi. Ularni shartli ravishda quyidagi guruqlarga bo'lish mumkin:

1) ijtimoiy ongni shakllantiruvchi usullar, 2) faoliyat jarayonida ijtimoiy xulq va tajribalarni shakllantirish usullari, 3) o'z - o'zini tarbiyalash usullari, 4) rag'batlantirish usuli va jazolash usullari.

Ijtimoiy ongni shakllantiruvchi usullar. Bu guruqqa O'quvchilarda ilmiy dunyoqarash, e'tiqodni Ma'naviyva siyosiy g'oyalarni shakllantirish maqsadida ularni ongi, qislari, irodasiga ta'sir ko'rsatish usullari kiradi. Bu guruq usullarining moqiyati shundan iboratki ular orqali jamiyat O'quvchilar ongiga qanday talablar qo'yayotgani etkaziladi. Yoshlarning dunyoqarashini shakllantirish, hayot mazmunini tushunib olishlariga ko'maklashish uchun ijtimoiy ongni shakllantiruvchi usullar ishlatiladi. O'quvchilarda siyosiy onglilik va ijtimoiy faolligini tarbiyalash lozim. Tushuntirish bu ijtimoiy ongni shakllantirishda eng mo'qim ishlatiladigan omildir.

Tushuntirishning vazifasi O'quvchilarni yuksak madaniyatli milliy g'ururli Qilib tarbiyalashga yordam berishdan iborat.

Tushuntirishda O'quvchilarda mamlakatimiz fuqarosining o'z davlatiga nisbatan ququqlar va burchlar bilan bog'langanligi borasida ma'lumotlar beriladi. Bunda davlat bayrog'i, gerbi, madqiyasi, konstituciyasiga sadoqat ro'qida tarbiyalashning roli katta.

Suqbat va qikoya. O'quvchi shaxsini g'oyaviy - axloqiy shakllantirishda O'qituvchining jonli so'zi eng ta'sirli usul qisoblanadi. Suqbat turli mavzularda uyushtirilishi mumkin. Axloqiy mavzular (kishilarning jamiyatdagi axloq mezonlari, o'zini tutish qoidalari), estetik mavzularda (tabiat go'zalligi hamda inson go'zalligi), siyosiy mavzularda (davlatning ichki va tashqi siyosati), Ta'lim va bilimga oid mavzularda (koinot qayvonot dunyosi).

Suqbat davomida O'quvchilarni qalbidagi fikrlarini aytishga jasoratini uyg'otishga, O'quvchilarni fikrlashga majbur qiluvchi savollar berish juda mo'qimdir. Bu borada baqs va munozaralarning ahamiyati katta.

Qikoya. O'quvchilar, odatda hayotdan va boy badiiy adabiyotdan olingan aniq misol bilan to'liq qikoyalarni tinglaydilar. Ularga axloq mezonlari, tarix qoidalari, Vatanimizning tarixiy, tabiiy boyliklari, san'at qaqida qiqoya Qilib berish mumkin. Badiiy adabiyot, radio, televidenie, Internet tarmoqlaridagi, gazeta va jurnallardagi maqolalar ham qimmatli material bo'ladi. Suqbat ham, qikoya ham O'quvchilarning yoshiga mos mavzularda ular tushunadigan so'zlar orqali ravon va jonli o'tkazilishi kerak.

Namuna. O'quvchilar o'z atrofidagi kishilarda hamma yaqin axloqiy sifatlarni ko'rishlari va namuna olishlari niqoyatda mo'qimdir. O'qituvchining shaxsan o'zi namuna bo'lishi ayniqsa yoshlarga katta ta'sir ko'rsatadi. Ular O'qituvchining darsida va hayotda o'zini qanday tutishini, muomala qilishini, o'z vazifalarini qanday bajarishini kuzatib yuradilar. O'quvchilar o'zlariga yaqin kishilarning xulq atvoriga taqlid qiladilar. Xulq atvor bolalarda yaxshi sifatlarning, ba'zan esa yomon sifatlarning ham tarkib topishiga ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun O'qituvchi va ota - onalar Har qanday qolatda ham o'zlarini tuta bilishlari kerak. Maktablarda ishlab chiqarish ilg'orlari bilan uchrashuvlar o'tkaziladi. Bolalar o'z ota - onalarining ishlab chiqarishdagi muvaffaqiyatlari bilan faxrlanadilar. Ularga taqlid qilishga intiladilar. Namuna xalq pedagogikasida ham keng foydalanilgan. Ota - bobolarimiz o'z farzandlarini hamisha yaxshilardan, donolardan, ulug' kishilardan ibrat olishga da'vat Qilib kelganlar. Masalan, «Qush inida ko'rganini qiladi», «Onasini ko'rib qizini so'ra», «Axloqni axloqsizdan o'rgan», «Bola oldida birovlarining g'iybatini qilma, bolang g'iybatchi bo'ladi». Shu oddiy iboralar ostida qancha fikrlar jamlanib yotganligining guvoqi bo'lamiz.

Faoliyat jarayonida ijtimoiy xulq tajribalarini shakllantirish usullari. Bola rivojlanishining o'zligini bilishning asosiy omili bu faoliyatdir. Faoliyat nuqtai nazaridan yondoshilgan qoida maktab hayotining hamma jabqalarida Ta'lim - tarbiya jarayonlariga singib ketadi. Faoliyat O'quvchilar bilimlarini mustaqil egallashga undaydi, ularni qay ixtisosga moyilliklarini aniqlashga

ijodiy faoliyat tajribasini qissiy qadriyat munosabatlarini o'zlashtirishlariga yordam beradi. O'quvchilarni birinchi sinfdan boshlab imkoniyat darajasidagi foydali meqnat bilan shug'ullanishlariga erishish lozim. Bunday meqnat ko'pchilik jamoa bo'lib bajarilganida yaxshi natija beradi.

Mashq va o'rgatish usullari. Bolalar faoliyatini oqilona maqsadga muvofiq ravishda va Har tomonlama tashkil qilish mumkin. Mashq- bolalarni axloq mezonlari va xulq- atvor qoidalarini bajarishga odatlantirishdir. O'quvchilar odatlarni yaqinlaridan meros Qilib olmaydilar, balki ular bilan muntazam muloqotlari tufayli taqlid qilish tarbiya orqali qosil qilinadi. Oxir oqibatda odat ehtiyojga aylanadi.

Mashq - muayyan qatti- Harkatlarni ko'p marotaba takrorlashni o'z ichiga oladi. Mashq natijasida ko'n ikma, odat, yangi bilimlar qosil qilinadi. Mashq va odatlantirish O'quvchi uchun ongli ijodiy jarayondir.

O'rgatish. Ijodiy xulq- atvorning odatiy shakliga aylantirish maqsadida O'quvchilarning bajarishlari uchun rejali izchil tarzda tashkil qilinadigan turli Harakatlar amaliyot ishlaridir. O'rgatish bir necha izchil Harakatlar yig'indisidir. O'qituvchi bu Harakatlarni ko'rsatib berishi, tushuntirishi lozim. Tarbiya amaliyotida mashq qilishning turli xillari mavjud. Faoliyatda mashq qilish meqnat ijtimoiy faoliyat, jamoadagi faoliyat, o'zaro munosabat odatlarini tarbiyalashga Qaratilgan. Kun tartibi mashqlari maktabda, oilada o'rnatiladigan kun tartibiga amal qilish, shu bilan bog'liq o'z istak va Harakatlarini boshqarish va bo'sh vaqtdan to'g'ri foydalanish odatiga o'rgatadi.

Topshiriq. O'quvchilarning mehnat topshiriqlarini jamoa bo'lib bajarishlari ularda ijtimoiy xulq tajribalarini shakllantirishda alohida ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik talab - bu usul tarbiyaning eng mO'qim usullaridan biridir. Talab - bu O'quvchining turli vazifalarni bajarishi; ijtimoiy xulq atvor mezonlarini ifodalashi; u yoki bu faoliyatla qatnashib bajarilishi zarur bo'lgananiq bir vazifa sifatida namoyon bo'lishi; u yoki bu Haraktda rag'batlantiruvchi yoki uni to'xtatuvchi bo'lishi; oqilona Harakatlarga undovchi bo'lishi mumkin³⁸.

O'z - o'zini tarbiyalash usullari. O'quvchida o'z - o'zini tarbiyalashga, ya'ni o'z ustida ongli batartib ishlashga ehtiyoj paydo bo'lgandagina tarbiya jarayonini samarali deb qisoblasa bo'ladi. O'z - o'zini tarbiyalash O'quvchilarning o'zini - o'zi idora qilishi organlari faoliyatida qatnashishlari, ularning ijtimoiy faollik mavqeini shakllantirishning ta'sirchan vositasidir. O'quvchilar O'qishda, tarbiyada, dam olishda o'z -o'zini tarbiyalash usullaridan foydalanadilar, o'z-o'zini tarbiyalash tashabbuskorlik va mustaqillikka undaydilar. O'z - o'zini tarbiyalash sifatleri bola bunga tayyor bo'lganda, u o'zini shaxs deb anglay boshlagach, amaliy ishlarga mustaqillik ko'rsata boshlagan vaqtda paydo bo'ladi.

O'z - o'zini taqlil qilish- o'z shaxsini, fazilatlarini taqlil qilishga xatti - Harakatlari qaqida o'ylashga o'rgatadi. O'z - o'zini nazorat qilish uchun O'quvchi o'zining yurish -turishi, intizomi, ijobiy odatlarining ortib borishi va aksincha salbiy odatlarining kamayib borishi qaqida muntazam ravishda kundaligiga yozib boradi.

O'z- o'zini baqolash- o'quvchining qobiyalitini o'z kuchi bilan yuzaga chiqishiga yordam beradi. O'z - o'zini baqolash o'zining imkoniyatlarini qisob - kitob qilish, baqolash, chetdan turib xolisona baho berish, o'zidan qoniqish qosil qilishda yordam beradi.

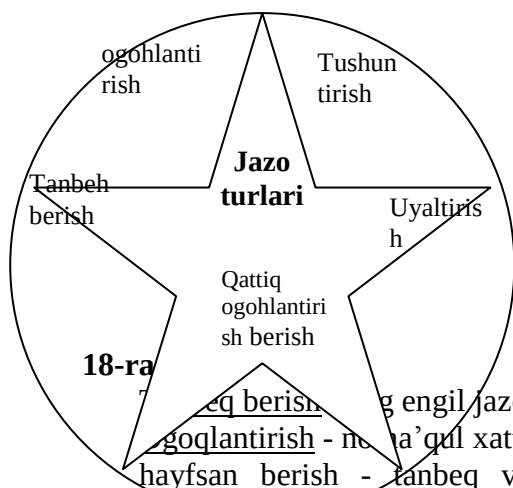
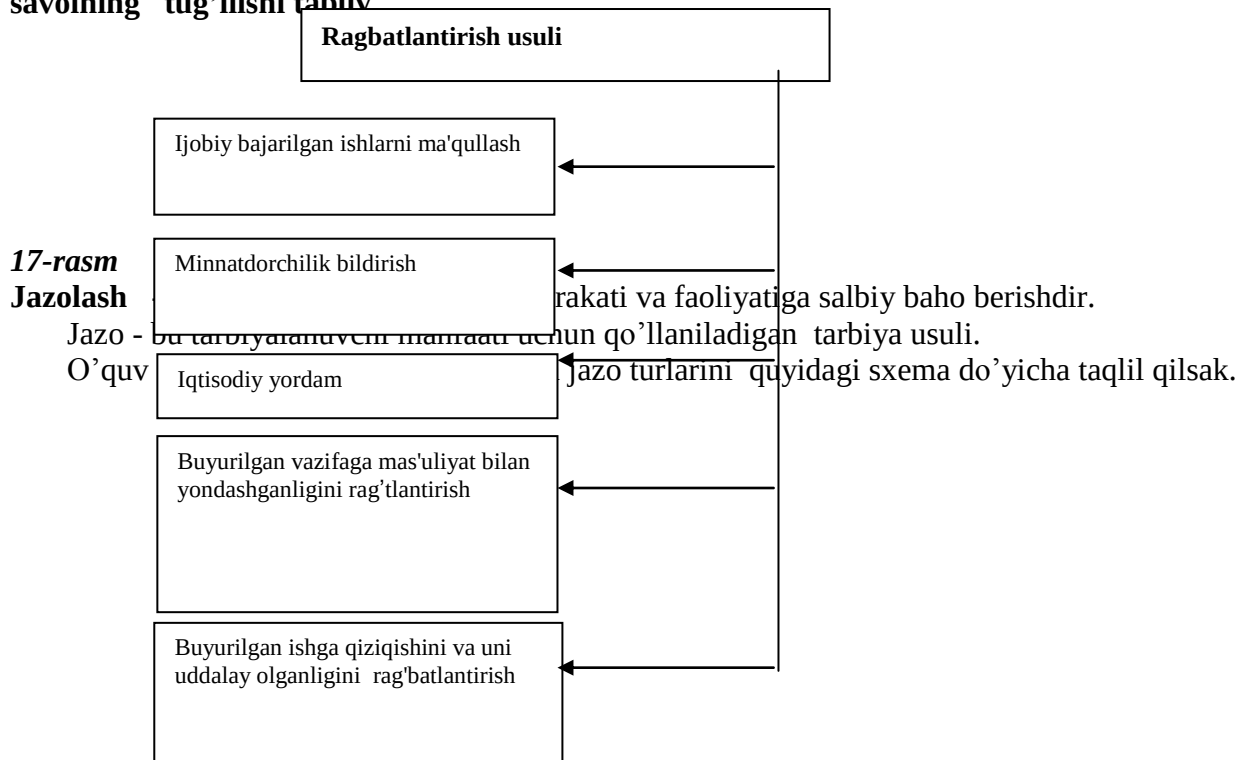
Tarbiyada rag'batlantirish usulidan qanday foydalaniladi, uning qanday turlari va ahamiyati bor? degan savol ko'pchilikni qiziqtirsa kerak. O'quvchi bolalarning Har biri o'sib kamol topib borayotganidan xursand bo'layotganini sezish kerak. Faqat shundagina bola o'zining olg'a siljib borayotganini ko'ra biladi. Bunga erishish uchun rag'batlantirish usulidan foydalaniladi. Rag'batlantirish bolaga ishonishga, unga bo'lganijobiy qobiliyat va fazilatlarining kuchini e'tirof etishga asoslangan. Rag'batlantirish o'quvchining ko'n glini oladi, uni quvontiradi, yanada yaxshiroq bo'lishga undaydi.

³⁸ Pedagogika .O'quv qo'llanma. A.Munavvarov taq'irida. Toshkent: "o'qituvchi", 1996 . 129-bet.

Rag'batlantirishning quyidagi turlari mavjud.

O'quvchining kuchi etadigan mas'uliyatli topshiriq berish orqali bolaga ishonch bildirish; Maqtash: (ota - ona, jamoa oldida); esdalik sovg'a berish; Maqtov yorlig'i berish; Stipendiya bilan taqdirlash; teleko'rsatuvlarda maqtash; Hurmat taxtasiga rasmini qo'yish; Qo'llab-quvvatlash; Ma'muriyat va jamoaning minnatdorchiligi; Musobaqalarda bayroq ko'tartirish; Gazetada e'lon qilish; Televideniya ko'rsatuv uyushtirish; Rag'batlantirish pedagogik talab asosida bo'lishi lozim. Tarbiyalovchi oshirib maqtashi, boshqa o'quvchi- yoshlarga taqqoslab kesatishga yo'l qo'ymasligi, rag'batlantirishga bo'lgan talabchanligini oshirish lozim.

Pedagogikada jazolash usuliga qanday qaraladi, uning qanday turlari qo'llaniladi degan savolning tug'ilishi tabiiy

tanbeq berish - engil jazo chorasini bo'lib qisoblanadi.
ogohlantirish - no'qul xatti - Harakatlarning oldini olish uchun ishlatiladi.
hayfsan berish - tanbeq va ogohlantirish kutilgan natija bermasa, O'quvchi intizomni buzaversa, hayfsan beriladi.

Uyaltirish - odamning eng nozik sezgilaridan biri uyat, or - nomus sharmu qayodir.

Odanda izzat - nafs, odamiylik qancha kuchli bo'lsa, o'zini - o'zi avvalo hurmat qilsa unda or - nomus kuchli bo'ladi.

Xalqimiz uyat - o'limdan qattiq deb bejiz aytmagan. Shu sababli bolani qa deb uyaltirmasdan boshqa vositalarni ham qo'llash kerak.

Jazo qaqqoniy me'yorda qo'llanilsa samarali bo'ladi.

Shunday Qilib: Tarbiya jarayoni inson hayotida rivojlanib, takomillashib boradi. Yuqorida ta'riflab berilgan tarbiya tamoyillari va umumiy metodlari O'quvchilarga pedagogik ta'sir ko'rsatish soqalarining hammasini hamrab olmaydi.

Pedagogika fani va amaliyoti Har doim rivojlanib boradi, shuning uchun ham tarbiya jarayoni ham, uning qoida va usullari ham takomillashib boraveradi. Tarbiyaning samarasi bu qoida va usullarning to'g'ri qo'llanishiga, tanlangan vosita va usullar muayyan ijtimoiy guruqda tarbiya tizimidan qanchalik o'rin olganiga, ularning tarbiya vazifalari va maqsadlariga qanchalik javob berishiga bog'liqdir.

Muammoli pedagogik vaziyatlarni eching.

1. 2- sinfda Har xil buyumlar: qalam ruchka, rezinka va boshqalar yo'qola boshladi. Bir kuni sinfdagi qizchaning bosh kiyimi yo'qoldi. o'qituvchi topilmalar byurosining faoliyati qaqida gapirib berdi. Bolalar topib olingan narsalar qaytarib berilishi to'grisidagigi kattalardan eshitgan misollarni aytishdi.

o'qituvchi qanday tarbiya metodini qo'llagan. Bu metodning samaradorligi nimalarga bog'liq. Har doim ham ushbu metod samara beradimi?

2. Muallim quyidagicha qikoya qiladi: «o'g'lim (9 yosh) qorong'idan va balandlikdan qo'rqadi. Men imkon boricha uni ko'proq ana shu qo'rquvni eng oladigan sharoitga qo'yaman: Goqo ob-qavo qandayligini bilib kelish uchun kechqurun qovliga, goqo go'yo esdan chiqqan narsani olib kelish uchun qorong'i xonaga yuboraman.

o'yin paytida ayrim paytlari chuqurlikka sakraymanda, «Daraxtning qov anavi novdasini menga olib ber. Uni emas, narigi, yuqoridagisini» deyman.

O'qituvchi to'g'ri qiladimi? Bu qanday tarbiya metodi.? U nima uchun samarali?

3. Dars boshlanishidan oldin o'qituvchi erda g'ijimlangan qog'oz parchasi yotganini ko'rib, bir o'quvchiga «qog'ozni ol», deb murojaat qildi. o'sha o'quvchi sekin partadan turib «men tashlamaganman, nega olarkanman» deb, yana joyiga o'tirdi.

O'qituvchi nima qilishi kerak? Sinfrning ta'sirlanishi qanday bo'ladi va bu nimaga bog'liq?

5. O'qituvchi o'zini-o'zi darsdan chiqarib yuborgan qolni eshitganmisiz? Bunga quyidagi voqea sabab bo'lganedi: o'qituvchi dars o'tish uchun sinfga kirs, tanaffusda navbatchilar sinfni darsga tayyorlamagan, doska o'chirilmagan, latta yo'q, bo'r yo'q. O'qituvchi : «Shunday oddiy masalani qal qila olmagan yomon o'qituvchi dars o'tishi mumkin emas»,- deb sinfdan chiqib o'qituvchilar xonasiga ketdi. Uch minutdan keyin esa sinf o'quvchilaridan vakillar borib, o'qituvchidan kechirim so'rab, uni sinfga qaytishini iltimos qilishdi.

Vaziyatni taqlil qiling. o'qituvchi to'g'ri yo'l tutdimi? o'quvchilarda ongli intizomni tarbiyalash usullari qaysi qollarda samara beradi?

Mavzu yuzasidan savollar:

1. Tarbiya jarayonida tarbiya qoidalarining ahamiyati qanday?
2. «Tarbiyaning maqsadga Qaratilgan bo'lishi» deganda nimani tushunasi?
3. Tarbiyada insonparvarlik va demokratiya qoidasining Hozirgi kundagi ahamiyati qanday?
4. Tarbiyada milliy va umuminsoniy qadriyatlar ustuvorligini ta'minlash nima uchun zarur deb o'ylaysiz?
5. Tarbiya usullariga nimalar kiradi? O'zbek xalq pedagogikasida qanday usullar qo'llanilgan?
6. Ijtimoiy ongni shakllantiruvchi usullarga nimalar kiradi?
7. Tarbiyada rag'batlantirish va jazolash usullariga qo'yilgan talablar to'grisidagi fikr bildiring.

Axborot manbalari:

1. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqi,tining poydevori. -T.,1998.
2. Vasil'ev A.S. Istoriya religii Vostoka. -M.: «Feniks», 1999.S. 425.
3. Pedagogika. A.Munavvarov taqriri ostida, -T.,1996. 118-132 betlar;
4. Pedagogika. Ma'ruzalar matni. N.G'aybullayev va boshqalar. -T.,2000.
5. Podlasiuy I.P. Pedagogika. -M.: «Vlados», 2003.

9- MAVZU: O'QUVCHILAR JAMOASI. TARBIYA JRAYONIDA ULARNING O'ZARO ALOQADORLIGI

1. «Inson», «shaxs», «indivud» tushunchalariga berilgan tavsiflar.
2. Jamoaga qo'yilgan umumiy talablar.
3. Sinf jamoasini jipslashtirish va shakllantirish yo'llari.
4. Jamoaning bolalar tarbiyasiga ta'sir ko'rsatish shakl va usullari.

Ijtimoiy va shaxslararo munosabatlarning maqsuli, ongli faoliyatning sub'ekti bo'lmish individga shaxs deyiladi. (Mazkur darslikning «Shaxsning biologik va psixologik rivojlanishi» mavzusida shaxs to'grisidagi fikr bildirib o'tgan edik.) Jamiyatda rivojlanuvchi, til yordamida boshqa odamlar bilan munosabatga kirishuvchi odam shaxsga - voqelikni biluvchi hamda faol o'zgartiruvchi sub'ektga aylanadi. Odamning insonlik jinsiga mansubligi individ tushunchasi bilan ifodalanadi. Xo'sh, shaxs va individ bir-biridan nimasi bilan farq qiladi?

«... Normal odamlarni ham, chaqaloqlarni ham, tilni va oddiy malakalarni o'zlashtira olmaydigan telbalarni ham individ deb atash mumkin. Biroq bulardan faqat birinchisigina shaxs, ijtimoiy mavjudot qisoblanadi, ijtimoiy munosabatlarga kirishuvchi va ijtimoiy Taraqqiyotda faol qatnashuvchi odamgina shaxs deb ataladi»³⁹, - deb ta'kidlashadi A.V. Petrovskiy, L.S. Rubinshteyn, A.Ya. Kolomenskiylar.

«Ijtimoiylashuv- bu chaqaloqning boshqa odamlar bilan muloqatga kirishish orqali o'zini anglaydigan, o'zi tug'ilgan madaniyatni tushunadigan aqlli mavjudotga aylanish jarayoni»⁴⁰.

Zigmund Freyd o'z asarlarida bayon qilgan nazariyaga ko'ra, bola agar atrof-muhitning talablari va ong ostidagi qudratli mayllarni muvozanatda ushlab tura olsagina, mustaqil mavjudotga aylanadi. Bizning o'zimizni anglashga bo'lgan qobiliyatimiz ongsizlik xurujlarini bosish yo'li bilan rivojlanadi.

J.G. Mid fikriga ko'ra bola boshqalar uning o'ziga nisbatan o'zlarini qanday tutayotganliklarini ko'rib, o'zini aloqida mavjudot sifatida anglay boshlaydi. Keyinroq, o'yinlarda qatnashib, o'yin qoidalarini o'rganib bola «umumlashtirilgan o'zga»- umumiy qadriyatlar va madaniy me'yorlarni tushuna boshlaydi.

Jan Piaje bolaning dunyoni ongli idrok etish qobiliyatining rivojlanishida bir nechta asosiy bosqichlarni ajratib ko'rsatadi. Har bir bosqich yangi bilish qobiliyatlarini o'zlashtirish bilan tavsiflanadi va oldingi bosqichning muvaffaqiyatliligiga bog'liq bo'ladi. Piaje fikriga ko'ra, kognitiv rivojlanishning bu bosqichlari ijtimoiylashuvning umumiy xususiyatlari qisoblanadi.

Ijtimoiylashuv agentlari- bu eng mo'qim ijtimoiylashuv jarayonlari yuz beradigan tuzilmaviy guruqlardir. Barcha madaniyatlarda bola ijtimoiylashuvining asosiy agenti oila qisoblanadi. Bundan tashqari, tengdoshlar guruqlari, maktab, ommaviy axborot vositalari ham ijtimoiylashuv agentlaridir.

Shuni ta'kidlash joizki, ijtimoiylashuvda jamoaning o'rni beqiyosdir. «Jamoaijtimoiy-foydali ahamiyat kasb etuvchi umumiy maqsad va birgalikdagi faoliyat uchun jipslashgan O'quvchilarning gurO'qidir»⁴¹

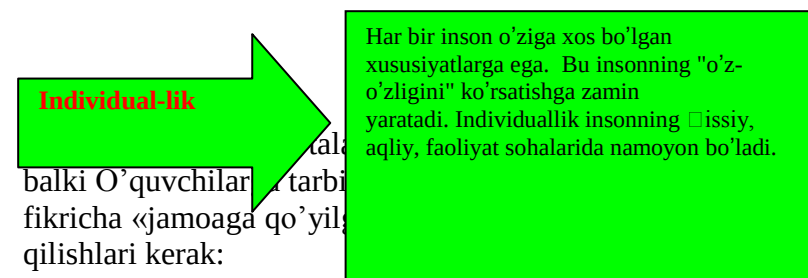
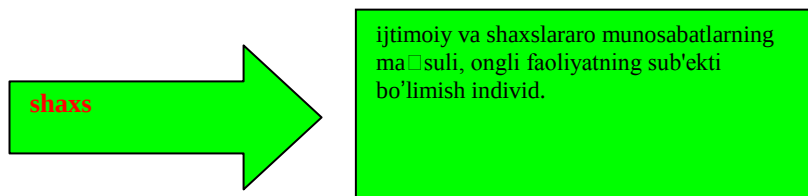
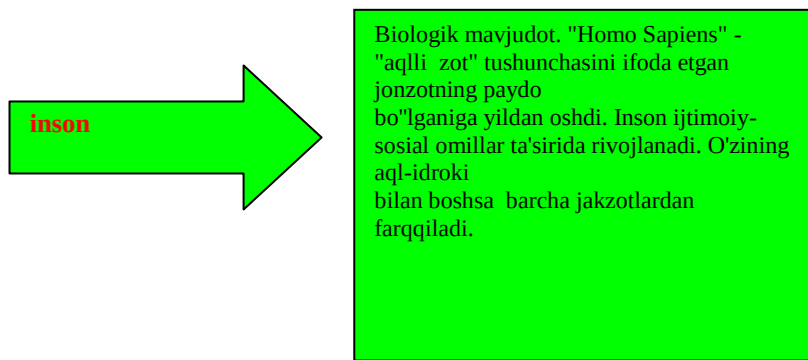
Quyidagi chizmada mavzuga oid kategoriyalarning taqlilini keltiramiz:

³⁹Petrovskiy A.V. Obshaya psixologiya. -M., 1994 .S. 147.

Entoni Giddens. Sosiologiya. -Toshkent: "SharQ". 2002. 111- bet.

⁴⁰

⁴¹ PPodlasiy I.P. Pedagogika. (2-Qism)-M: "Vlados", 2003. 236- bet.

faoliyati birligi bo'libgina qolmasdan, n jamoa shakli hamdir. Z. Qo'zievning a'zolari quyidagilardan qoniqish qosil

- o'zaro munosabatlardan;
- O'qish va meqnat jarayonidan;
- raqbarlikdan;
- uyushqoqlikdan;
- ongli intizomdan;
- oqilona va foydali faoliyatdan;
- xotirjamlikdan;
- o'z qadr-qimmatini saqlashdan;
- jamoa bilan faxrlanishdan;
- qimoyalanganlikdan.

Jamoa a'zolariga:

- ixtiyoriylik;
- demokratik faoliyat;
- so'z erkinligi;
- tashabbuskorlik;
- mastaqillik;
- faollik;
- ijodiy faoliyat ko'rsatishlari uchun imkoniyat yaratilishi kerak»⁴².

Jamoa va unga qo'yilgan talablar qaqida gapirar ekanmiz, **turli yoshdagi sinflarda jamoa tashkil etishning farqli tomonlari bormi? Ularning o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?** degan savol tug'ilishi tabiiy.

O'quvchilar jamoalarini tuzish guruqlarda, sinflarda turli farqlar bilan amalga oshiriladi. Shuning uchun barcha sinflar uchun bir xildagi yo'l-yo'riqlarni belgilab bo'lmaydi.

Ayniqsa, boshlang'ich, V va IX sinflarda O'quvchilar jamoasini tashkil etish va jipslashtirish katta qiyinchiliklar tug'diradi. Bu sinflarda ko'pincha O'quvchilar tarkibi mutloq yangi yoki qisman o'zgaradi. Shuning uchun O'quvchilar jamoasini yangidan tuzishga to'g'ri keladi.

⁴² Qo'ziev Z. Sinf raqbari ishini tashkil etish va rejalashtirish. Toshkent, 1997, 49- bet.

VI-VII sinflarda O'quvchilar faollari kengayib boradi. Ular ko'proq jamoatchilik ishlarida qatnashadilar, o'zlarining axloqiy tajribalarini boyitadilar, meqnat qilish malakalari va ko'n ikmalarini rivojlantiradilar.

Sinf raqbari quyi va o'rta sinflarda bu ishlarni amalga oshirishda bolalar va o'smirlar uyushmasiga, yuqori sinflarda «Kamolot» yoshlar ijtimoiy xarakati yordamiga tayanadi.

Sinf jamoasini jipslashtirish yo'llari:

1. Jamoatchilik topshirig'i berish;
2. Sinf faollarini to'g'ri tanlash;
3. O'quvchilarni istiqbolga chorlash;
4. Sinfda ijobiy an'analarni qaror toptirish;
5. O'quvchilarga yagona talablar qo'yish.

Jamoatchilik topshirig'i. Jamoa bo'lib ishlash, amaliy faoliyat ko'rsatish sinf jamoasini jipslashtirishda mO'qim ahamiyat kasb etadi. Bu faoliyat sinf jamoasi hayotini mazmundor va qiziqarli qiladi. Sinfda barcha O'quvchilarga, qatto qoloq, intizomi bo'sh O'quvchilarga ham jamoat topshirig'i berish kerak. Bu bolalarni meqnatsevarlik, tejamkorlik va tartib-intizomga o'rgatadi.

Sinfda faollarni aniqlash. Sinf raqbari dastlabki kunlardan O'quvchilarni jamoat topshiriqlari orqali kuzatib boradi. Ular ichidan faol bolalarni tanlab oladi. Shunday ongli, tashabbuskor, tashkilotchi, a'lochi O'quvchilardan sinf faollarini saylaydi.

Jamoat ishini faqat faollar zimmasiga emas, balki barcha O'quvchilar orasida taqsimlash maqsadga muvofiqdir.

O'quvchilarni istiqbolga chorlash. Istiqbol - bu yorqin qiziqarli va quvonchli voqealar manzildir. Sinfda yorqin va jozibador istiqbollarning bo'lmasligi, bu jamoada bir xillik va zerikarli qolatlarni keltirib chiqaradi.

Istiqbol odatda, oddiy kundalik ishlar: sinf xonasini jihozlash, kutubxona tashkil etish, musobaqalarga tayyorlanishdan boshlanib, sayr-tomoshalarga chiqish, kino, teatrlarga jamoa bo'lib borish orqali davom ettiriladi. So'n gra murakkabroq istiqbolli vazifalar qo'yiladi: kecha tayyorlash, dramatik to'garak tashkil qilish, olimpiadalarda qatnashish, sovrinlarni («Zulfiya», «Niqol»kabi) qo'lga kiritish uchun Harakat qilish kabi.

Sinfda ijobiy an'analarni qaror toptirish deganda nimani tushunasiz?

«An'ana» asli arabcha so'z bo'lib, uzoq zamonlardan beri avlodlardan avlodga, otalardan bolalarga o'tib davom etib kelayotgan urf-odatlar, axloq mezonlari, qarashlar va shu kabilardir»⁴³. Bu jamoa hayotiga mustaqkam o'rnatib qolgan ijobiy tajribalardir. Turli bayramlarni nishonlash, ijodiy ko'riklar tashkil etish, maktabni bitirganlar bilan uchrashuvlar, tug'ilgan kunlarni muborakbod etish kabi an'analarni bo'lishi mumkin.

Har qanday an'ana sinf O'qituvchilari va ota-onalar nazaridan chetda qolmasligi kerak. Ular qo'llab-quvvatlagan taqdirdagina bu boqiy an'anaga aylanadi. Yaxshi an'ana sinf jamoasining jipslashuviga ko'maklashadi.

O'quvchilarga yagona talablar qo'yishning jamoani jipslashtirishdagi ahamiyati qanday?

O'quvchilar jamoalarining tarbiyalanganlik darajalari pastligi ko'pincha maktabda O'quvchilarga qo'yiladigan Yagona talablarning yO'qligi bilan izoqlanadi. Yagona talablar O'quvchilarda javobgarlik munosabatini, yuksak o'zaro talabchanlikni tarbiyalashga, ularda yuksak axloqiy odatlarni tarkib toptirishga, mustaqkam an'analarni yaratishga yordam beradi.

Yagona talablarni ishlab chiqishda O'quvchilarning o'zlari, sinf raqbari, ota-onalar qatnashishlari mumkin. Uni tuzishda Har bir maktabning o'ziga xos xususiyatlari, maqalliy imkoniyatlari qisobga olinishi zarur. Yagona talablar buyruqbozlikka nisbatan katta afzalliklarga ega. U barcha O'quvchilar tomonidan g'oyat adolatli deb idrok etiladi, tirishqoqlik bilan bajariladi. Sinf jamoasining shakllanishi va uning rivojlanib, uyushib borishida O'qituvchining roli juda katta. U jamoani tarbiya maqsadiga muvofiq rivojlantirishga yo'n altiradi.

⁴³ Munavvarov A.Q. Oila pedagogikasi. Toshkent: "o'qituvchi". 1994. 7- bet.

Jamoaning faoliyatida sinf faollarining o'rnini ham muhim bo'lib, ishonchli, ishchan faollarni tanlash uchun O'qituvchi O'quvchilarning faoliyatini, sinf ishlariga kim qanday munosabatda bo'lishini kuzatishi, Har bir O'quvchi bilan shaxsan suqbatlashib ijtimoiy ish bilan shug'ullanish istagini bilishi, ishning uddasidan chiqadigan bolalarni aniqlashi zarur. Jamoani uyushtirishda jamoatchilik topshirig'idan, O'quvchilarni istiqbolga chorlash, sinfda ijobiy an'analarni qaror toptirish va O'quvchilarga yagona talablar qo'yishdan o'z o'rnida foydalana olishi lozim.

Ukituvchilik kasbini egallagan xar bir inson ukituvchilar jamoasini jipslashtirishda ukituvchi shaxsiga xos xususiyatlarni uzida mujassam etishi, ruxiy-pedagogik talablarga kuyiladigan kator talablarga javob berishi, maxsus kasbiy tayyorgarlikning tula xajmi va mazmunini uzlashtirgan bulishi, tanlangan ixtisos yuzasidan kerakli doirada pedagogik maxorat, texnika, nazokat, ziyraklik va kuzatuvchanlik, bilimlarni bolalarga etkaza olish kobiliyatiga ega bulmogi juda muxim. Zero. ukituvchilar Ta'lim -tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish uchun yoshlarni mustaqil fikrlashga urgata olishlari, jamiyatda bulayotgan uzgarishlarga, vokea-xodisalarga adekvat baxo berishga urgatishlari, e'tikodi mustaxkam vatanparvarlar kilib tarbiyalashlari bugungi kunning asos kirrasi bulib xizmat kiladi.

Muammoli pedagogik masalalar echish

1-masala. *Sinfda qator yillar davomida saylangan kat'iy «faollar» boshqarib, «passiv»lar unga bo'ysinib keldi. Lekin keyin ular bu qolatga Harshi chiqa boshlashdi. Yangi sinf raqbari oldingi O'qituvchining xatosini to'g'rilash maqsadida kat'iy chora ko'rdi. Sinfda qayta saylov o'tkazilib, «faollar» o'rnini «passivlar» egalladi. Lekin bir-ikki qaftadan so'n g saylov o'zini oqlamaganligi aniq bo'ldi. Yangi faollarning bir qismi o'z majburiyatini bajarishdan bosh tortsa, ikkinchi qismi kuch bilan tartib o'rnatishga Harakat qilishdi. Sinfda yangi guruqlar tashkil topib, «passivlar» ikki barobar ortdi.*

O'qituvchi qanday xatoga yo'l qo'ydi? Bu vaziyatda qanday yo'l tutish kerak edi? Qanday qol aktiv jamoani jipslashtirishga yordam berardi? Maktabda o'z-o'zini boshqarishning qanday xususiyatlari bor?

2-masala. *VI B sinf raqbari O'quvchilar o'rtasida norasmiy so'rov o'tkazishi natijasida kamsuqum Anvar sinfdagi eng faol Baxtiyordan ko'ra katta obro'ga ega ekanligini aniqladi. Baxtiyor sinfkom edi.*

Shunga asoslanib Baxtiyor noto'g'ri saylangan, uni Anvar bilan almashtirish kerak degan xulosaga kelish mumkinmi? Sinf raqbari qanday yo'l tutishi kerak?

3-masala *Yosh O'qituvchini 1X sinfga sinf raqbari etib tayinladilar. Bu ancha murakkab bo'lganva yaqinda tashkil topgan sinf edi. Sinf jamoa bo'lib uyushmagan, O'quvchilar tarqoq edi. Sinf raqbari ularni sinf va maktab ishlarini bajarishga chorlash bilan uyushtirishga Harakat qildi. Bunga kuzgi ekskursiya ham yordam berdi. Bu O'qituvchiga Har bir bolaning qiziqishi va imkoniyatini bilishga sharoit yaratdi. Sinfda tashkil etilgan xar bir tadbir o'zaro sog'lom munosabatlarni o'rnatishga, yuqori sinf O'quvchilarining jamoadan talablarini qondirishga Qaratilgan edi. Sinf O'quvchilaridan biri o'z inshosida shunday yozadi: «Men sinfga faqat O'qish uchun bormayman. Bu erda mening doimo yordamga tayyor bo'lgando'stlarim bor. Ilgari mening faqat ko'chada do'stlarim bor edi. Ular bilan juda ma'nisiz hayot kechirgan ekanman. Meni unday hayotdan sinfim olib chiqdi. Men go'zallikni qadrlashga, odamlarni sevishtga, ularning meqriga ishonishga, o'z qatti-Harakatim uchun javob berishga o'rgandim. Men sinfimga biror -bir ziyon etkazishdan xavotirlanaman».*

Yosh O'qituvchi faoliyatini taqlil qiling. Ancha tarbiyasi murakkab bo'lgansinfda ijobiy natijalarga erishishga nima yordam berdi deb uylaysiz?

Topshiriqlar:

1. «Bola tarbiyasiga jamoaning ta'siri» va «Jamoaga bolaning ta'siri» mavzularida munozara va debat uyushtiring. ikki guruqqa bo'linib, birinchi guruq jamoaning bolaga (shaxsga) ta'sirini, ikkinchi guruq shaxsning(bolaning) jamoaga ta'sirini yoritib o'zaro munozara uyushtiring. Bunda Har guruq o'z qarashlari va g'oyalarini hayotiy misollar bilan asoslab berishga Harakat qilishi lozim.

Munozarada quyidagi ma'lumotlarga tayanishni unutmang. Jamoaning bola tarbiyasiga ta'sir ko'rsatish shakl va uslublari quyidagilar:

1. Jamoaning jamoat fikriga tayanishi.
2. O'quvchilar jamoasida tanqid va o'z-o'zini, tanqidni rivojlantirish.
3. O'quvchilarning sinf majlisi.
4. Sinf devoriy gazetasi.
5. -Makro va -mikro guruqda liderning o'rni.

1. «Men guruq sardori bo'lganimda. . .» mavzusida 5 minutlik esse yozing.

Mavzu yuzasidan savollar:

1. Indivud, shaxs va jamoa tushunchalarini qanday tushunasiz?
2. Jamoaga qanday talablar qo'yiladi?
3. Sinf jamoasini jipslashtirish va shakllantirish yo'llari nimalardan iborat, deb o'ylaysiz? Bunda sinf raqbarining o'rni qanday?
4. Jamoa bola tarbiyasiga qanday ta'sir ko'rsatishi mumkin?
5. Sinf raqbari O'quvchini va sinf jamoasini qanday yo'llar bilan o'rganishi mumkin?

Axborot manbalari:

1. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqi, tining poydevori. -T.,1998.
2. entoni Giddens. Sociologiya. -T.: «Sharq», 2002 .
3. Pedagogika. A.Munavvarov taqriri ostida, -T.,1996.
4. Pedagogika. Ma'ruzalar matni. N.G'aybullaev va boshqalar. -T.,2000.
5. Umumiy psixologiya. A.V. Petrovskiy va boshqalar. -T.,1992.
6. Qo'ziev Z. Sinf raqbari ishini tashkil etish va rejalashtirish.-T.,1997.

10-MAVZU: OILADA TARBIYA ASOSLARI.

OILA TARBIYASINING ASOSIY FUNKCIYALARI

«Xalqimiz kadim-kadimdan oilani muqaddas deb bilgan. Oila aqil va totuv bo'lsa, jamiyatda tinchlik va hamjihatlikka erishiladi, davlatda osoyishtalik va barqarorlik qukm suradi. Oila farovonligi milliy farovonlik asosidir».

I.A.Karimov

Oila jamiyat ijtimoiy tuzumining birlamchi bo'g'ini bo'lib, inson shaxsini shakllantirish oiladan boshlanadi. Oila -murakkab ijtimoiy guruq. U biologik, ijtimoiy, axloqiy, mafkuraviy va ruhiy munosabatlarning birlashuvi natijasida vujudga keladi, shu sababli oilalar birlashib, jamiyatni tashkil etadi.

«Oila-kishilarning qon-qarindoshlik, mulk va manfaat umumiyligi va talab-ehtiyojlarini birgalikda qondirishga asoslangan, maqsadi yagona bo'lgan majmua. Ya'ni mikroijtimoiy tuzilmadir»¹, -deb ta'kidlaydi O'zbekistonlik olim A. O'lmasov.

Jamiyatdagi o'zgarishlar oilaga ta'sirini ko'rsatganidek, oiladagi o'zgarishlar ham jamiyatga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Oila davlatning, jamiyatning asosiy tayanchi ekan, uning mustaqamligi, tinch-totuvligi, farovonligi va barqarorligidan jamiyat manfaatdordir. Oilada Ma'naviy va jismoniy etuk avlodni shakllantirish, yoshlarni oilaviy hayot qurishga tayyorlash, zamonaviy kasb-hunar sirlari bilan qurollantirish lozim.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2004 yil 25 maydagi PF-3434 rahamli farmoni va unda ko'zda tutilgan maqsad va vazifalar, Vazirlar Maqkamasining 2002 yil 5 iyuldagi «Oilada tibbiy madaniyatni oshirish, ayollarning sog'ligini mustahkamlash, sog'lom avlod tug'ilishi va uni tarbiyalashning ustivor yo'n alishlarini amalga oshirishning maqsadli dasturi to'grisidagi»gi 242-sonli qarorining bajarilishi mamlakatimizda sog'lom oilalarning vujudga kelishiga zamin yaratmoqda.

Oila- jamiyatning boshlang'ich ijtimoiy bo'g'inidir. U o'zida oila a'zolarining ehtiyojlari, qiziqishlari, mayllari, tarbiyasi va boshqa ijtimoiy faoliyat turlarini aks ettiradi. Ota-onalarning bola shaxsiga ilmiy dunyoqarash asoslari, ma'naviy-axloqiy, nafosat, meqnat va boshqa ijtimoiy omillarni shakllantirish maqsadida tizimli ta'sir ko'rsatish jarayoniga oilaviy tarbiya deyiladi.

Oilalar respublikamiz shaHar va qishloqlarining yagona ijtimoiy-iqtisodiy umumiyligi asosida rivojlanadi. Ayni paytda oilaviy turmush va oilaviy tarbiya o'zining milliy xususiyatlariga ham egadir. Pedagogik diagnostikada oila tarbiyasi o'z milliy va demografik xususiyatlari bilan bir-biridan farqlanishini qisobga olish zarur. Oilaviy tarbiyada oilaning moddiy farovonligi, madaniy-Ma'naviysaviyasi, osoyishtaligi, oila a'zolarining soni, tarkibi aloqida ahamiyat kasb etadi.

O'quv maskanlarida beriladigan Ta'lim -tarbiya darajasi bilan O'quvchi-talaba shaxsining oilaviy turmush tarzi orasidagi aloqadorlikning pedagogik jihatdan ta'minlanganligi hamda Ta'lim oluvchilarning yutuqlari, ularda shaxsiy sifatlarning tarkib topib borishini jadallashtiradi.

Yoshlarning xulqida uchraydigan nuqsonlar: yolg'onchilik, agressivlik, ququqbuzarlik va jinoyatchilikning oldini olishda O'quv maskanlarida beriladigan Ta'lim -tarbiyaning ta'sirini oshirish yo'llarini tadqiq etishda oila diagnostikasining mO'qim ahamiyati mavjud.

Pedagogika va psixologiya fanlarida ota-onalar bilan ish olib borishga doir turli xil yondashuvlar mavjud. Bulardan K. Leongard, Myunstenberg, Dembo-Rubinshteyn, E. Klimov, I. Grebennikov, A.Q. Munavvarov, M. Qur'onov, O. Musurmonova, L. Maqmudovalar tomonidan yosh va pedagogik psixologiyaga asoslangan qolda yaratilgan ma'rifiy-axborotli yondashuvlardir. Bu yondashuvlarning mazmuni va moqiyatidan kelib chiqqan qolda ota-onalarga uzluksiz va ma'lum tizim asosida yordam berish maqsadida oila uchun ommaviy Ta'lim dasturlari ham ishlab chiqilgan. Bu dasturlar asosida oilaning yoshlar tarbiyasidagi rolini faollashtirishga muvaffaq bo'linmoqda.

Ma'lumki, aniq manzilga Qaratilgan Har qanday faoliyat o'z samarasini beradi, shuning uchun muayyan ijtimoiy- pedagogik yordamga muqtoj oilalarni ijtimoiy pedagogik tashxis asosida aniqlab, ularga real yordam ko'rsatish, ya'ni oilada valeologik sog'lom turmush tarzini shakllantirish va bolalarga to'g'ri tarbiya berish maqsadga muvofiqdir. Oila tarbiyasida aynan oila diagnostikasi mO'qim ahamiyat kasb etadi.

Har bir oilaning ehtiyojlarini inobatga olgan qolda ularga ijtimoiy-pedagogik yordam berishda maxsus amaliy ishlar (specpraktikumlar) mO'qim ahamiyatga ega.

Oilada sog'lom turmush tarzini barqarorlashtirish do'yicha amaliy ish quyidagicha amalga oshiriladi:

-maqsadni belgilash, ya'ni oiladagi erishilgan yutuqlarni aniqlab, ularga suyangan qolda ota-onalarning yana qanday imkoniyatlarga ega ekanliklarini hamda qanday yordamga muqtoj ekanligini belgilash;

¹ O'lmasov A. Oila iqtisodi.-Toshkent: Mehnat, 1998.-B.4.

-Harakatlar algoritmi, ya'ni ota-onalar orasida oila tashxisini o'rnatishga doir anketalar tarqatish, ularga javoblar olish, taqil etish, ularning tavsifiga ko'ra ota-onalarni kichik guruqlarga ajratish va tashqis natijalari bilan tanishtirish kabi faoliyatdir;

-diagnostika asosida pedagogik konsiliumlarni tashkil etish, psixologik xizmatni amalga oshirish rejalarini tuzish ishlari amalga oshiriladi.

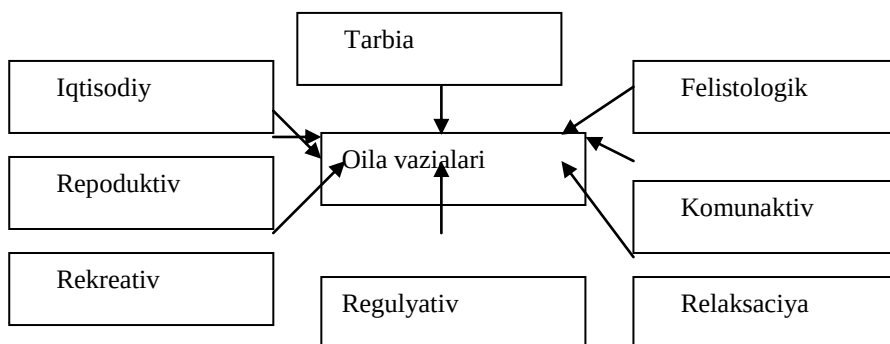
BOilaviy tarbiyaning o'ziga xosligi shundaki, u bolalarga ota-ona, qon-qardoshlik, avlod-ajdod xislatlarini uzatadi, uning davomiyligini saqlaydi, farzandni shaxs sifatida shakllantiradi, hayotga tayyorlaydi.

«Oilaviy tarbiya doimo o'zining murakkab va ko'p qirraliligi, ajoyib va serjiloligi bilan ajralib turadi»(104,54) -, deb ta'kidlaydi A. Munavvarov. Har bir oila o'ziga xos bir olam, olam ichidagi va shu bilan birga olamga sig'magan olam, u tarbiya ishida o'ziga xos, takrorlanmas xususiyatlarni o'zida namoyon qiladi. Ana shuning uchun ham oilaviy tarbiyaning hammaga ma'qul tushadigan yo'l-yo'riqlari mavjud emas.

O'zbek xalqining milliy xususiyatlari : axloqiylik, o'zini o'zi anglash, milliy tuyg'u, milliy madaniyat, milliy kiyinish va yurish-turishda o'z aksini topadiki, o'zbek oilasining tuzilishi va shaxslararo munosabatini o'rganishda ularni chetlab o'tish mumkin emas. O'zbek oilalari tuzilishiga quyidagi sifatlar xosdir: ko'p bolalilik; oilada otaning bosh tarbiyachi sifatida namoyon bo'lishi; qarindoshchilik, bir necha avlodlarning birgalikda yashashi.

Oilashunos olimlar: D.Abdullaeva, N.Ismoilova, F.Xabibullaevlar tomonidan oilaning asosiy funkciyalari turlicha klassifikatsiya kilingan. Bu o'rinda oila funkciyalarini sanab o'tish bilan kifoyalanmay, balki ularni bir tomondan odamlarning moddiy, xo'jalik-maishiy va ikkinchi tomondan, emocional va ijtimoiy-psixologik ehtiyojlarini qondiruvchi funkciyalarga farqlash mo'qim.

Jamiyatning asosiy bo'g'ini bo'lmish-oilarning vazifalari turli-tuman (-rasm):

Shaxs tarbiyasida oila vazifalari

Har bir oila ijtimoiy tizim sifatida jamiyat oldida quyidagi asosiy funkciyalarni bajaradi: iqtisodiy, reproduktiv, tarbiyaviy, rekreativ, kommunikativ, regulyativ (boshqaruv).

Oilaning iqtisodiy funkciyasi uning asosiy **tarbiyaviy funkciyasidir**. Bolalarning aqliy, jismoniy, axloqiy estetik tarbiyasiga oilada asos solinadi. Oila inson deb ataluvchi binoning faqat poydevorini qo'yish bilan cheklanmay, balki uning so'n gi g'ishti qo'yilguncha javobgardir. Jamiyatning komil fuqarosini shakllantirish, tarbiyalash Hozirgi zamon oilasining mo'qim funkciyasi darajasiga kiradi. Chunki shaxsning ijtimoiylashuvi dastavval oilada amalga oshadi(13,41).

Oilaning kommunikativ funkciyasi oila a'zolarining o'zaro muloqot va o'zaro tushunishga bo'lganehtiyojini qondirishga xizmat qiladi.

Oilaning rekreativ funkciyasi. Nikoq-oila munosabatlari yuzaga kelgan dastlabki, ibtidoiy zamonlardan buyon unga xarakterli bo'lganxususiyatlardan biri, oila a'zolarining axloqiy-

psixologik qimoyalanishini ta'minlash, yosh bolalarga va meqnatga yaroqsiz kishilar yoki keksa qarindoshlarga moddiy-Ma'naviyva jismoniy yordam ko'rsatish kabilardan iborat bo'lib kelgan. Bu qolat oilaning rekreativ funkciyasini tashkil qiladi. Oilaning rekreativ funkciyasi- o'zaro jismoniy, moddiy, Ma'naviyva psixologik yordam ko'rsatish funkciyalaridan biri qisoblanadi.

Oilaning mO'qim bo'lgan funkciyalaridan yana biri- bu **uning reproduktiv** (jamiyatning biologik uzluksizligini ta'minlash, bolalarni dunyoga keltirish) funkciyasidir. Bu funkciyaning asosiy mo'qiyati inson naslini davom ettirishdan iboratdir. Oilaning vazifasi faqatgina yangi avlodni dunyoga keltiribgina qolmasdan, insoniyat paydo bo'lgandavrdan boshlab yashab kelayotgan ilmiy va madaniy yutuqlari bilan tanishtirgan qolda, ularning salomatligini saqlab turishdan ham iboratdir. Tabiatan berilgan avlod qoldirish instinkti insonda farzand ko'rishga ularni o'stirishga va tarbiyalashga bo'lganehtiyojga aylanadi. Bu ehtiyojlarni qondirmasdan turib, kishi odatda o'zini baxtiyor qis eta olmaydi.

Oilaning felicitologik funkciyasi. Hozirgi zamon oilasining tobora ahamiyati ortib borayotgan funkciyalaridan biri uning felicitologik funkciyasidir (ital'yancha «felicite»- baxt degani). «Shaxsiy farovonlikka erishishga intilish oilaviy munosabatlar tizimida ko'p jihatdan qal qiluvchi omil bo'lib bormoqda. Oilada er-xotinning bir-birini to'liq tushunishi- ularning o'zlarini baxtli qis qilishlarini ta'minlaydi. Shuningdek, o'zidagi mavjud tabiiy-ijodiy imkoniyatlarni (iqtidorni) ro'yobga chiqarish, jamiyat va oila doirasida sarflash ham insonga o'zini baxtli qis qilish imkonini beradi»(13,42). Keyingi vaqtlarda insonning imkoniyatlari ortgan sari uning baxtga intilish darajasi ham ortib bormoqda.

Oilaning regulativ funkciyasi oila a'zolari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni boshqarish tizimini, shuningdek, birlamchi ijtimoiy nazoratni, oilada ustunlik va obro'n i amalga oshirishni ifodalaydi. Bunda kattalar tomonidan yosh avlodni nazorat qilish va ularni moddiy hamda Ma'naviytomondan qo'llab- quvvatlash nazarda tutiladi.

Oilaning relaksaciya funkciyasi uning eng asosiy funkciyalaridan biridir. Bu degani oila a'zolarining jinsiy, emcional faoliyatini, ruhiy-jismoniy quvvatini, meqnat qobiliyatini yana qayta tiklash demakdir(13,42).

Oilal funkciyalarining muvaffaqiyatli bajarilishi Har qanday oila baxtini ta'minlovchi mezon qisoblanadi. Shuning uchun oilaning o'z funkciyalarini muvaffaqiyatli bajarishi nafaqat uning ichki qolatiga, shu bilan birga jamiyatning ijtimoiy sog'lomligiga ham ta'sir etadi.

Bola maktabga kelgunga qadar oilada tarbiyalanadi. Oila bolaning dunyoqarashi, xulqi va didiga ta'sir ko'rsatishi tabiiy qoldir. Ota-onalarning bolalarni tarbiyalashdagi eng birinchi vazifalari ularning sog'ligini saqlashdir. Buning uchun bola to'yib ovqatlanishi, gigiena talablariga rioya etishi lozim bo'ladi. Ota-onalar o'zlarining meqnat faoliyatlari, xulq-atvorlari bilan ham bolaga namuna bo'lishlari shart. O'zaro oilaviy jamoada yaxshi iborali so'zlashuvni tashkil etish lozim.

Ota-onalar bolalarining maktab-O'quv vazifalarini yaxshi bajarilishini ta'minlash uchun quyidagilarga rioya qilsalar maqsadga muvofiqdir:

- bolalarning darsga kech qolishlariga va sababsiz dars qoldirishlariga yo'l qo'ymaslik;
- ularning mashg'uloti uchun uyda qulay sharoit yaratish;
- bolalarning uy vazifalariga qalollik bilan qarashga o'rgatish, ularning g'ayrat va chidamliligini oshirish;
- bolalarni vijdonli va rostgo'y bo'lishga, mustaqil ishlarga o'rgatish.

Oiladagi sog'lom muhit, odamiylik, insonparvarlik munosabatlari farzandning ruhiy dunyosiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ota-onaning o'zaro yaxshi munosabati, meqribonligi, g'amxo'rligi oiladagi farzandlarning munosabatlarini to'g'ri shakllantirishga yordam beradi. Ona qizida muloyimlik, shirinsuxanlik, qizlarga xos oriyat, uyatchanlik, ibo, iffat kabi fazilatlarini tarbiyalash bilan birga, unga uy-ro'zg'or yumushlarini o'rgatish ham lozim. Ota o'g'lida to'g'riso'zlik, meqnatsevarlik, olijanoblik, fidoiylilik, saxovatpeshalik kabi qislatlarni shakllantirishi bilan birga uyda erkaklar bajaradigan barcha yumushlardan xabardor qilishi kerak. Ayrim statistik ma'lumotlarga qaraganda, bugungi intensiv turmush tarzini kechirayotgan oilalarda ideal siymoga yaqin ota qaftasiga farzandlari tarbiyasiga atigi 1,5 soat, ona-4-5 soat, ish bilan mashg'ul deb

qaraluvchi ota-12 minut, ona-3 soat vaqtini ajratar ekan(129,7). Bundan ko'rinib turibdiki, bu ajratilgan vaqt bolalarning barkamol shaxs sifatida qaror topishida etarli emas. Ayrim oilalarda erkaklarning bola tarbiyasidagi ishtiroki kam vaqtni egallaydi. Shu sababli bugungi kunda ko'cha bezori, deviant xulqli bolalar paydo bo'lmoqda.

Ma'lumki, oila va qarindoshlik munosabatlari Har qanday kishi hayotining zaruriy qismi qisoblanadi. Oilaviy munosabatlar-er va xotin, ota-onalar va bolalar, aka-ukalar va opa-singillar o'rtasidagi munosabatlar Har jihatdan iliq va qoniqarli bo'lishi mumkin. Ammo bu munosabatlar yoshlarni chuqur umidsizlik va gunoqkorlik to'yg'ulariga etaklovchi muammolar va ixtiloflar bilan ham to'ladir. «Oilaviy hayotning «qorong'u tomonlari» televidenie va boshqa ommaviy axborot vositalarida namoyish qilinadigan ayrim ko'rkam manzaralariga ziddir.

Oilaning buzilishiga va ajralishiga olib keladigan ziddiyatlarni, janjallarni qisobga olgan qolda, oilaviy hayotning o'ziga tortmaydigan ko'pgina salbiy tomonlari ham mavjud. Ba'zan ruhiy kasalliklar ham oilaviy munosabatlar xarakteriga ta'sir etadi. O'zining salbiy oqibatlariga ko'ra, oilaviy hayotdagi agressivlik, ichkilikbozlik, giyoqvandlik va boshqa illatlar og'ir qolatlar qisoblanadi»(60, 450).

«Ayniqsa, ota-onalar ajralishining bolalarga o'tkazadigan salbiy ta'sirini baqolash juda qiyin. Ajralish oldidan ota-onalar o'rtasidagi tortishuvning qanchalik kuchli ekanligiga, bolalarning yoshiga, ularning qarindoshlari bor-yO'qligiga, farzandning ajralgan ota-onaga bo'lganmunosabatlariga, Har ikki ota-onaning tez-tez ko'rishib turish imkoniyatining bor-yO'qligiga ko'p narsa bog'liq. Bular va boshqa bir qator omillar bolaning ko'n ikish jarayoniga ta'sir ko'rsatadilar. Qatto oiladagi ruhiy-Ma'naviytanglikni bolalar tezda seza olish qobiliyatlariga egadirlar. Ajralish qolatlarining salbiy oqibatlari ular uchun niqoyatda og'ir kechadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ota-onalari ajralganidan so'n g, ko'p qolatlarda bolalar o'zlariga kela olmay, xomush yurishadi.

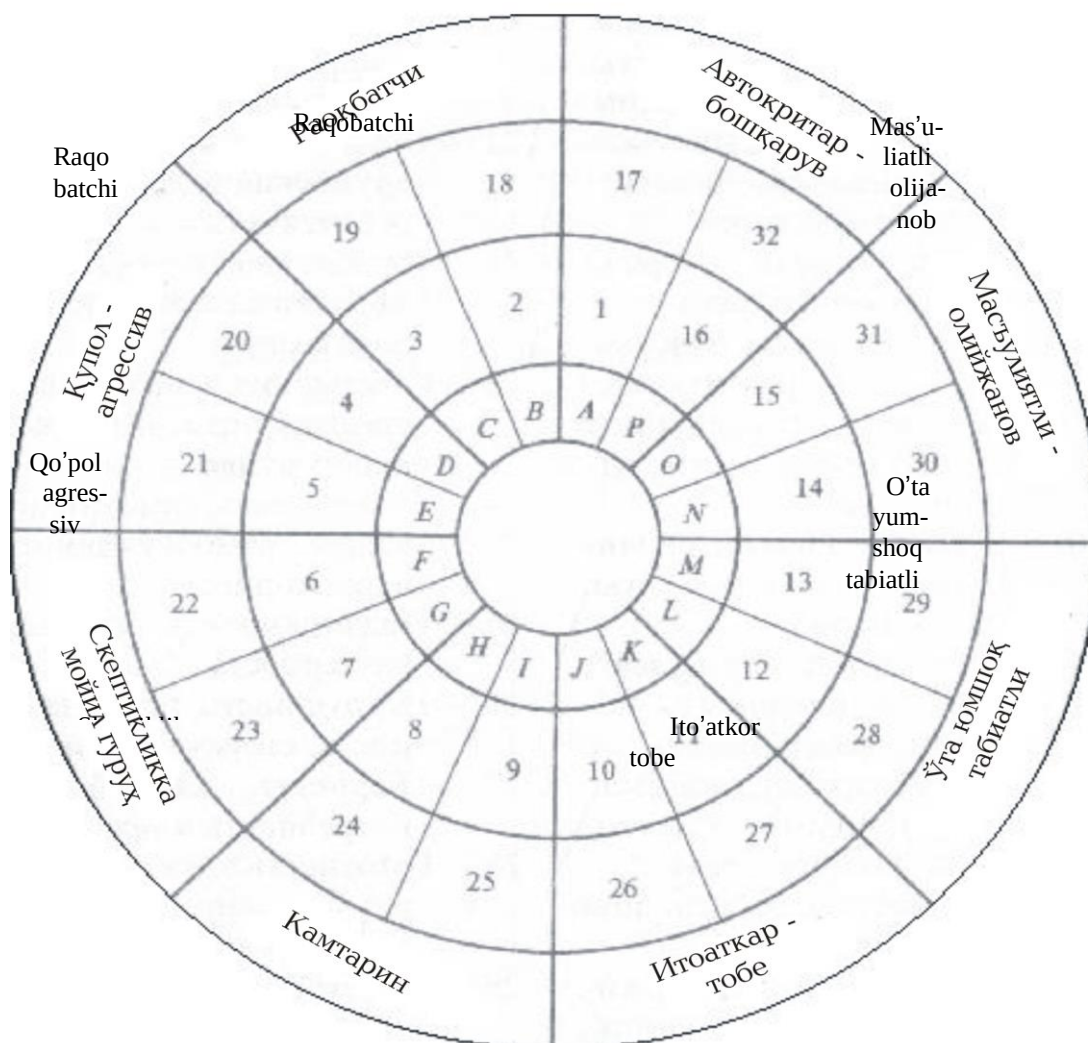
Navoiy, Samarqand va Qashqadaryo viloyatlarining tumanlari va shaHarlarida yaqin ora(2002-2006 yillar)da ajralgan ellik sakkizta oilalarning bolalari turmush tarzini hamda hayotini o'rganish shundan dalolat berdiki, mazkur oilalardagi 4-6 yoshli maktabgacha davr yoshidagi, 7-11 kichik maktab yoshidagi hamda 12-14 yoshli o'smirlar va 15-17 yoshli ilk o'spirinlar stress ta'siri ostida ekanligi aniqlandi. 2001 yilning kuz oyida o'tkazilgan so'rovda qatnashgan 142 ta bolaning qariyb barchasi ajralish vaqtida o'tkir emocional qolatni boshidan kechirganlar. Maktabgacha yoshdagi bolalar ba'zan yuz bergan qolat uchun o'zlarini aybdor qisoblab, kuchli tashvish va iztirob chekishgan. 12-14 yoshdagi o'smirlarning 69 tasida, ya'ni 48,6 foizi ajralish natijasida xulqida qo'rslik, qo'pollik alomatlarini kuzatildi. 15-17 yoshdagi 57 nafar o'spirin ota-onalarining niyatlarini tushunsalarda, lekin ajralish oqibatlari va o'zlarining kelajaklari uchun xavotirda ekanliklarini bildirdilar. Ularning 40,1 foizida g'azablanish va agressivlik qolatlarini kuzatildi. Biroq to'rt yillik davr oxirida(2005yil) bolalarning 2/3 qismi uydagi hayotidan va tevarak-atrofdagilari bilan muloqotidan Har qolda ko'n ikkanliklarini bildirishdi. Ularning 1/3 qismi yolg'izlik va yaqin odamlarini yO'qotish qayg'usida o'z hayotlaridan qoniqmaganliklarini namoyish etishdi.

O'tkazilgan so'rovnoma natijalaridan shu narsa ma'lum bo'ldiki, bolalar ota-onalarining Har ikkalasi bilan muntazam muomalaga kirishishi o'ta zarur pedagogik jarayondir. Bu jarayonda ularning xulqida ijobiy sifatlarni shakllantirish mumkin»¹.

Oilada pedagogik muhitni tashxislash do'yicha 1954 yili T. Liri, R. L. Laforje, R. F. Sucheklar tomonidan ota-onalarning interpersonal xulqini tashxislash metodikasi yaratildi. Mazkur metodikadan dunyoning ko'pgina rivojlangan mamlakatlarida qanuzgacha foydalanishadi, chunki u o'zining dolzarbligini yO'qotganicha yO'q. Ma'lumki, inson doimiy ravishda tevarak-atrofdagilar bilan muloqotda bo'ladi, shu sababli uning interpersonal xulqini 16 ko'rsatgich do'yicha turkumlash mumkin(-ram).

¹ Abdullaeva Sh. A. o'spirinlarning tarbiyalanganlik darajasini diagnostika qilish va xulqidagi nuqsonlarni korreksiyalash.-Toshkent:Fan, 2005.-B.- 142.

Avtokritar-
boshqaruv

21-rasm

Ota-onalarning interpersonal xulqlaridagi asosiy omillar

Bizning fikrimizcha, ota-onalarning oilada individual interpersonal xususiyatlari bola tarbiyasida mO'qim ahamiyat kasb etadi.

-rasmda tasvirlangan ota-onalarning interpersonal xulqlaridagi asosiy omillar quyidagilardan iborat:

A-Ota-onaning oiladagi dominantlik xususiyati-qukm qilishadi; Ish joyida boshqara oladi, raqbarlik qila oladi, mustaqil qaror chiqaradi, o'z bolalarida hurmat tuyg'usini o'yg'otadi ;

V-Ota-onaning egocentrik xususiyati-maqtanadi, kiborli, o'z-o'ziga o'ta oro beradi, qat'iyatli, o'ziga ishonchi komil, mustaqil;

S-raqobatlilik xususiyatiga ega, ekspluatatsiya qilishga moyil, ishonchsizlik bildirishga usta, bolalarida pessimistik tuyg'ularni shakllantiradi;

D-agressiv, kinoyali va kinoyaomuz xulqga ega, kat'iyatli;

E- Harakatchan, muxoliflarcha Harakat qiladi, ochiq, tanqidiy xatti-Harakatga ega;

F-tanqidiy-shikoyatchi, jaqldor,zug'um o'tkazishga moyil, ginachi, qaqiqatparvar, boshqalarga o'xshamaydi;

G-Shubqachi-ishonchsiz, o'zini o'zgalardan kam biladi, qushyor;Bolalarida ishonchsizlik alomatlarining paydo bo'lishiga sabab bo'lishadi;

N-Kamtarin-o'z-o'zini tanqid ostiga oladi, o'zini aybdorlarcha qis etadi, xulqida tez-tez o'zgarishlar seziladi, orqa o'rinda bo'lishni yoqtiradi;

I-O'zini xurlangan, hamsitilgan qis etadi, kuchsiz iroda va xarakterga ega, o'z ishini sidqidildan bajaradi, to'g'riso'z bo'lishga Harakat qiladi, o'zgalar fikrini ustun qo'yadi; Bolalaridan itoatgo'ylikni talab qilishadi;

U-Konformli-tez muloqotga kirishadi, kirishuvchan,o'ta meqribon, nazokatga ega, o'zgalar maslaqati va raqbarligini tan oladi, o'zgalar g'alabasini chin dildan qabul qiladi, bolalarining fikrini inobatga oladi;

K-Giperkonformli-kompromiss(yon berish)ga boradi, yordamga muqtoj, farzandlarining fikrini tan oladi, ishonuvchan, takallufli;

L- Kooperativ-kompromissga boradi, doim ko'n adi, meqribonlikka loyiq, oila a'zolari bilan hamkorlikda ishlashni xush ko'radi, kirishuvchan;

M-Giperaffiliativ-do'stona munosabatda ish qilishni xush ko'radi,ko'n gilchan, yoqimtoy,kirishuvchan, o'ta meqribon; Bolalari bilan o'z tenqurlari kabi munosabatda bo'lishadi;

N-Giperprotektiv ota-onalar- yumshoq, o'ta qis-qayajonga beriluvchan(ijobiy munosabatda bo'lishga loyiq), kirishuvchan, ko'n gilchan. Bolalarining qiziqishlarini inobatga olishadi;

O-Mas'uliyatli- bildirilgan ishonchni oqlashga Harakat qilishadi, yordamga tayyor, tashabbuskor, o'zgalar g'amini eydi. Bolalarida mas'uliyatlilik qissini o'stirishga moyil;

P-Avtokratik-hurmat va izzattalab, pedant, dogmaga moyil, boshqaruvchilik qobiliyatiga ega,maslaqat berishga usta, o'zgalarini o'rgatishni xush ko'radi.

Har bir ota-ona interpersonal omillarning besh bosqichini o'z boshidan albatta kechiradi. Ayniqsa, 1,2,5- bosqichlar mO'qim ahamiyatga ega. 1-bosqich toifasiga mansub ota-onalar o'zgalar tomonidan qabul qilingan xulq-atvor normalarini qabul qilishga tayyor kishilar deb baqolanadi. 2-bosqich gurO'qiga moyil insonlar esa ko'proq yaqin kishilarining-ota-onasi, rafiqasi, qarindosh-urug'i, do'stlari va qokazolarning axloq normalariga bo'lganqarashlarini inobatga oladi va mazkur

qoidalarga binoan yashashga Harakat qilishadi. 5-bosqich insonlarning idealiga mos ravishda, o'zining axloqiy «Men»ini aks ettiradi.

Tajribalar shuni ko'rsatmoqdaki, 16 ta omilning barchasi «Bo'ysunish dominantligi» va «Do'stona-Muxoliflik» omillariga aloqador. Bundan shunday xulosa kelib chiqadiki, barcha interpersonal omillar ushbu to'rtta bosqichga tobedir. Ularning kombinatsiyasi shaxsning vertikal O'q orqali to'rtga bo'lingan aylanadagi bo'laklar o'rmini belgilaydi (Bo'ysunish-dominantlik) va gorizontal O'q (Do'stona-muxoliflik).

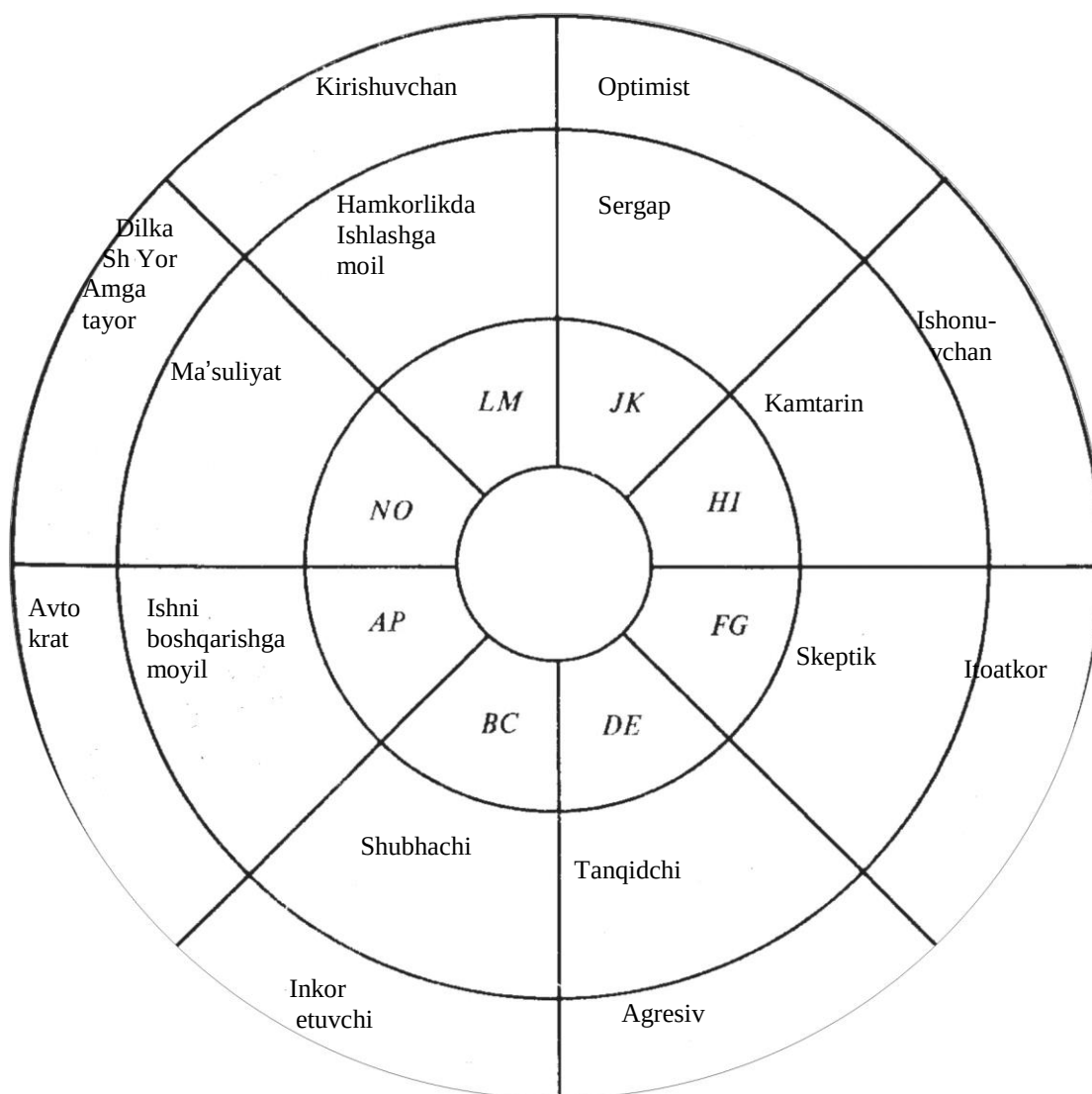
Aloqida interpersonal omillar qo'yidagi aspektlarda belgilanadi (6-rasmga qarang).

- 1) ichki aylana-adaptiv xulq;
- 2) o'rta aylana- o'zgalar ta'siri ostida paydo bo'luvchi xulq;
- 3) tashqi aylana-ekstremal qolatdagi xulq.

2.3.6-rasmda rahamlar bilan qo'yidagilar belgilangan:

- 1-Raqbarlik qilishga moyillik, o'z ortidan ergashtirish qissining mavjudligi;
- 2-O'z-o'ziga ishonch, erkinlik qissining mavjudligi
- 3-Musobaqalashishga istak-xoqishning mavjudligi;
- 4-Agressivlik, qat'iyatlilik;
- 5-Samimiylik, to'g'riso'zlik, tanqidiylik;
- 6-Realistik tuyg'ularga ega, o'zini oqlashga moyil, nostandart xatti-Harakat qiladi;
- 7-eqtiyotkorlik, sezgirlik, ziyraklik, kamtarinlik;
- 8- Oiladagi deyarli barcha vazifalarni bajarishga moyillik, tobelik xususiyatiga ega;
- 9- Hurmat ko'zi bilan qarash, o'zgalarga maqliyo bo'lish, tobe bo'lish;
- 10-Maslaqat so'rashga tayyor, oilada yangilik kiritish istagining kuchliligi, o'z yordamini ayamalik, ishonuvchanlik;
- 11-Hamkorlikda ishlashga moyillik, umumiy ishlarda qatnashishga bo'lganistakning kuchliligi;
- 12-Meqribon, muruvvatli, saxiy;
- 13- Dilkash, sevgiga o'ch, meqribon;
- 14- Yordamga tayyor, olishdan ko'ra berishga moyil;
- 15-Ishni boshqarishga moyil, raqbarlik xususiyatlariga ega;
- 16- Oilada ustunlik qilishga usta, uddaburon, qat'iyatli;
- 17-Maqtanchoq, kiborli, izzattalab;
- 18-ekspluatatsiya qilishga moyil, barcha narsani inkor va shubqa ostiga olishni yoqtiradi;
- 19-Jazolashni, do'q-po'pisa, masxaralashni yoqtiradi;
- 20-Agressiv, g'animlarcha ish ko'rishni xush ko'radi;
- 21-Qattiqqul, agressiv, cho'rtkesar;
- 22-Barcha narsadan ko'n gli to'lmaydi, agressiv, shubqali xatti-Harakatni xush ko'radi;
- 23-Xavotirli, o'zini qattiq tanqid ostiga oladi, ko'p vaziyatlarda o'zini aybdorlarcha qis etadi;
- 24-Bo'ysunuvchan, irodasiz, subutsiz, bolalariga qattiqqo'llik qila olmaydi;
- 25-Bo'ysunuvchan, gapga kiruvchan, ta'sirchan;
- 26-Sadoqatli, izzatli, farzandlaridan ham shuni talab qiladi;
- 27-Kompromissga moyil, kirishuvchan;
- 28-Qatti-Harakatlarida tizimsiz, o'rtoqlashishga moyi;
- 29-Raqmdil, meqribon, muqabbatli;
- 30-Mas'uliyatli, ekstremal vaziyatda operativ xatti-Harakat qiluvchi ;
- 31-Pedant, dogmaga moyil, izzattalab.

O'zgaruvchanlar orasidagi munosabat aylanada kamayuvchi funkciyani tashkil etishini ko'zda tutsak, ballar yig'indisi (vertikal O'qdagi) AR omillar dominantlik qiluvchi indeksda o'z aksini topadi. Aylana markazidan olingan ko'rsatkichlargacha bo'lganmasofa shaxsning interpersonal xulqidagi adaptatsiyaga yoki kam adaptatsiyalikka moyillikni bildiradi.

22-rasm

Ota-onalarning interpersonal xulqlaridagi asosiy kategoriyalar

Yuqorida keltirilgan ota-onalarning interpersonal xulq kategoriyalariga qarab oilada ular bilan ijtimoiy- pedagogik diagnostikani olib borish mumkin.

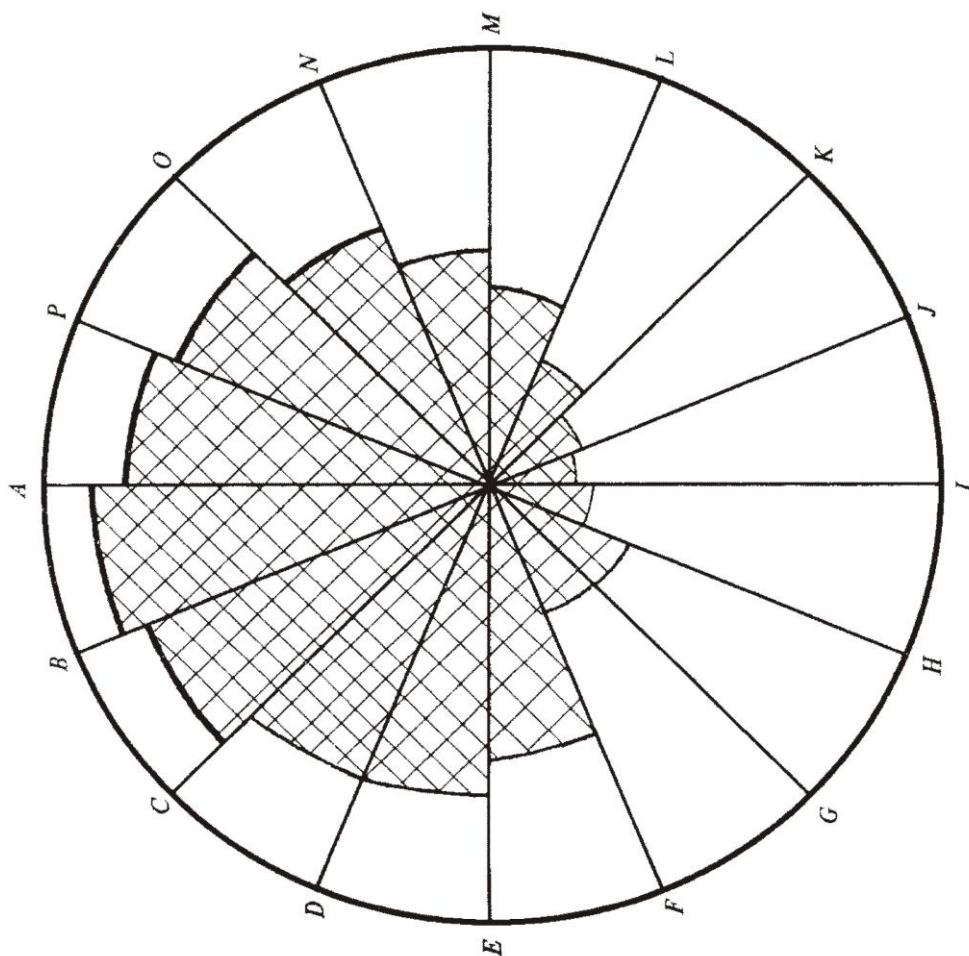
Fikrimizcha, ota-onalarning interpersonal xulqini nafaqat 16 omilli tizim do'yicha, balki xulq omillarini sakkiz ko'rgazmali xulq kategoriyalari do'yicha ham tavsiflash mumkin. Buning uchun yonma-yon joylashgan qo'shni omillar bittaga umumlantirilib, izlanuvchi 8 kategoriyani topish mumkin(2.3.7-rasm). Bu o'spirinlar ota-onalarining interpersonal xulq-atvorini, u yoki bu vaziyatga nisbatan bildirishadigan munosabatini ham o'rganishga imkoniyat yaratadi. Masalan, AR kodli shaxsning A (dominantlik) va R(tan olingan mashqurlik) omillari uchun quyidagi xususiyatlar ustunlik qilgan ekan:

Qukm, kuch va ambiciya(tez xafa bo'lish) xususiyatlarini namoyish etishadi. Adaptacion shaklda bu inson qobiliyatlariga asoslangan energetik mutasaddi xulq va obro' bo'lsa, ekstremal qolatda avtokratik, diktat va pedantizmga xos maniakal xususiyatni namoyish etishi mumkin. Bunday tipdagi ota-onalar IJ (Harflar aylanadagi xulq turlariga mansub belgilarni bildirishadi) xulqiga mansubligini namoyon etadi.

egocentrik shaxs-VS(o'zligini namoyish etuvchi):V-o'ziga ortiqcha erk berish; S-raqobatga asoslangan o'zligini namoyish etish.

Adaptiv qolatda bunday ota-onalar bolalari bilan erkin muloqotga kirishishi, ularda ishonch qissini qosil qilishlari, o'sib kelayotgan avlodda esa hurmat qissini o'yg'otishlari mumkin.

ekstremal (kutilmagan, g'ayritasodifiy) vaziyatlarda ularda egoizm, egocentrizm, ekskibicionizm xislatlari kuchayadiki, bu ularni o'z bolalaridan uzoqlashtiradi, yoshlarning qis-to'yg'ularini tushunmaslikka olib keladi. Natijada bola tarbiyasida salbiy o'zgarishlar sodir bo'ladi. Bu xulq GHIJ bilan belgilanadi.

2.3.7-rasm

Sub'ektning interpersonal diagnostik chizgisi

Agressiv shaxs-DE (agressivlik va dushmanlik): D-meqrsizlik va qattiqqo'llik; E-takallufsizlik va tanqidiylik. Mazkur xulqdagi ota-onalar bola tarbiyasida o'ta qattiqqo'lligi tufayli ikki muxoliflik lageri: ota-onalar va bolalar gurO'qiga bo'linib, oilada mushkul vaziyat yuzaga kelish xavfi bor. Adaptiv qolatda bu me'yorli vazminlik va qattiqqo'llik bo'lishi, kam adaptiv qolatda esa qissiz rigidli psixopatiya, sovuqlik va shafqatsizlik qolati (vaziyatni adekvat baqolay olmaydigan shaxslar sababli) bo'lishi mumkin. Bunda yoshlar kattalardan qayiq boshlab, ularga o'z sirlarini aytmaslikka Harakat qilishadi va ko'p qollarda ularning ichki dunyosi ota-onalarga qorong'uligicha qoladi. Natijada bir-biriga yot odamlar bir oilada yashayotganliklarining guvoqi bo'lamiz. Bu xulq-atvorlilar- FGN bilan belgilanadi.

Shubqachi ota-onalar- FG(barcha narsaga ishonchsizlik bildiruvchilar): F-o'ta ishonchsizlik; G-o'ta shubqalilik. Bu tipdagi ota-onalar ijtimoiy muhitga nisbatan bo'lganshubqasini bolalariga ham o'tkazishga Harakat qilishadi va o'zgalar bilan ma'lum masofada muloqotga kirishishi natijasida ko'p qollarda farzandlari ham kam komformli, ichimdagini top qabilada ish ko'ruvchan Qilib tarbiyalanadilar.

Adaptiv qolatda ijtimoiy muhit tanqid ostiga olinsa, kam adaptiv qolatda shubqali xulq oqibatida ijtimoiy normalardan chetlashiladi va natijada umidsizlik, hayotdan sovush kabi qislar

ularga ham o'z salbiy ta'sirini ko'rsatadi. Bu VSD bilan belgilanadi. Bo'ysunuvchan shaxs- HI(fan tilida: «submissivlik» deb nomlanadi): H-kamtarinona uyatchanlik; I-boshqaruvchan passivlik.

Mazkur xulqdagilar kamtarinligi, kuchsizligi, ayrim qolatlarda subutsizligi bilan ajralib turishadi. Adaptiv qolatda bunday ota-onalar emocional qis-tuyg'ularini bosiqlik bilan ko'rsatishadi, kam adaptiv qolatlarda ular passiv, gipersubmissivlik, vaziyatga mos bo'lmagan xatti-Harakatlar ko'rsatishadi. Ular VS va DE bilan belgilanadi.

Giperkonformli shaxs-JK(subutsizlik bilan bo'ysunuvchanlik): I-minnatdorlik qissining mavjudligi; K-xavotirli ishonch.

Tobeli konformlilik, yumshoqko'n gillik, maslaqatgo'ylikka o'chlik mazkur tipdagi shaxslarni tavsiflaydi. Adaptiv qolatlarda bunday ota-onalar o'z bolalarining O'qishi va xulqiga katta e'tibor berishadi, ularning axloqiy shakllanishida eng yaqin do'st sifatida ish yuritishadi. Bu yoshlarning ma'naviy-ma'rifiy kamol topishida ijobiy natijalarga olib keladi. Kam adaptiv qolatlarda esa bu xulqqa mansub ota-onalar bola tarbiyasining tizginini o'z oqimiga qo'yib yuborishadi, ayrim qolatlarda o'ta ko'n gilchanliklari natijasida yoshlarda e'tiqodsizlikni va o'z so'zida tura olmaslik kabi xislatlarni shakllantirishadi. Jiddiy pedagogik masalalarni o'zlari qal eta olmaydilar. Bu AR va NO bilan belgilanadi.

Giperaffiliativ shaxs-LM(affiliaciya):

L-ishonchli kooperativlik qissi; M-do'stona muqabbat.

Bunday tipdagi insonlarda do'stona muloqot va o'zgalar bilan o'rtoqlashish qissi kuchli rivojlanganligi bilan tavsiflanadi. Adaptiv qolatda: ekstravertiv do'stona xulq, hamkorlikda ishlashga moyillik, konformizmga ishtiyoq, ijobiy ijtimoiy munosabatga kirishish; kam adaptiv qolatda stereotipga asoslangan yoqimli, meqribon-o'zgalar xoqishini qoniqtirishga tayyor, ijobiy munosabatlarni xushlaydigan. Bu MN bilan belgilanadi.

Giperprotektiv shaxs-NO(protektivlik, qomiylik): N-yuqori darajadagi takalluflik;O-al'truistik mas'uliyat.Bu xulqdagi insonlar omadli, dunyoqarashi keng, mustaqil, kuchli xarakterga ega bo'lgan shaxslardir. Adaptiv qolatda oilada, ko'chada, uyda, jamoada o'zgalar va oila a'zolari, yaqinlari bilan do'stona munosabatda bo'lishadi, yordamga, emocional kontakt qilishga tayyor kishilar. Bunday oiladi tarbiyalangan farzandlar deyarli ko'pchiligi meqribon, o'z so'zida tura oladigan, o'zgalar manfaatini qisobga oluvchi, kirishimli, nazokatli, ayrimlari al'truist bo'lib voyaga etishadilar. Kam adaptiv qolatda KL bilan belgilanuvchi bunday shaxslar faol xatti-Harakatda bo'lishadi, mas'uliyatliliklari bilan ajralib turishadi.

Intiqoviy ma'noda mazkur metod 128 ta sifatlovchi belgilarni o'z ichiga hamrab olishi mumkin. Ularning sakkiztasi doimiy ravishda interpersonal xulqning o'n oltita omillari bilan o'sish tartibida shunday joylashadiki, bunda xulqning past, o'rta va ekstremal intensiv qolatini to'liq aks ettira oladi. Amaliyotda ko'p qollarda interpersonal xulqning ko'rsatilgan sakkiz omili: dominantli-submissivlik va muxolifona-affiliativ o'zgaruvchanliklari qo'llaniladi(2.3.7-rasm).

Savol va ko'rsatkichlar o'rtasidagi munosabat bisserial korrelyacion koefficientini o'lchash bilan aniqlanadi. Bunda ularning moqiyati asosan o'rtacha ahamiyatni kasb etgan qolda 0,12-0,61 diapazon atrofida tebranadi. Savollarning ijtimoiylashuvi oilalarda ota-onalarning muayyan xususiyatlari va tavsiflarini qiyoslash asosida besh ballik shkala do'yicha aniqlandi. Aloqida omillar va oktantlar uchun korrelyaciya ahamiyati sifatida 0,993 dan 0,999 gacha qabul qilindi. Savolning qabul qilinishi va uning ijtimoiylashuvi orasidagi ahamiyati 2-bosqichdagiga nisbatan 5-bosqichda yorqin namoyon bo'ldi (bunda 20%korrelyaciya koefficienti statistik ahamiyatlilikdan past darajada belgilandi). 2-bosqichda esa-39 foizi korrelyaciya koefficienti statistik ahamiyatlilikdan past darajada ekanligi aniqlandi.

Ichki kelishuvchanlik koefficienti 2-bosqichda 0,35 dan 0,72, 5-bosqichda esa 0,16dan 0,66gacha, ayrim oktantlar uchun 2-bosqichda-0,62dan 0,75gacha, 5-bosqichda-0,46dan 0,74 gacha ahamiyatli ko'rsatkichlarga molik bo'ldi. Vaqtdagi stabillik(10 kundan so'n g tadqiqot takrorlandi) korrelyaciya koefficientlarining ishonchliligini ko'rsatdi. Bunda ayrim omillarning 0,63dan 0,81gacha, oktantlar uchun esa-0,69dan 0,80gacha ekanligini ko'rsatdi. Mazkur metod va 16 ta RF o'rtasidagi munosabatni belgilovchi korrelyacion matrica 30 foizi yaqin korrelyacyalar statistik ahamiyatlilikka ega ekanligini yaqqol namoyish etdi.

Aylanma diagnostik modelning taqlili (ayrim og'ishlarni inobatga olmaganda) interpersonal xulqning aylanma o'zgaruvchilari joylashuvi nuqtalarining to'g'ri ekanligini isbot etdi. Omillar natijalari taqlili ikki ortogonal omil (DOM va LOW) mavjudligini ham isbotladi.

Oila maktab, maqalladagi pedagog-psixologlar, faollar bilan hamkorlikda ish olib borsa maqsadga muvofiq. Bu albatta yoshlarning ma'naviy-marifiy soqada yuksak samaradorlikka erishishlariga yordam ko'rsatadi va ularning tarbiyasiga ijobiy ta'sir qiladi. Davlatimiz, Prezidentimiz I. Karimov tomonidan bugungi kunda bu masalaga jiddiy e'tibor qaratilmoqda.

Prezidentimiz farmoni bilan 2003 yil «Obod maqalla», 2004 yil »Meqr-muruvvat», 2005 yil «Siqat-salomatlik» yillari deb e'lon kilindi. Maqallalarning obodonligini ta'minlash, yoshlar orasida tarbiyaviy ishlarni olib borish maqsadida qator tadbirlar amalga oshirildi, dasturlar ishlab chiqildi. Shunday amalga oshirilayotgan ishlardan biri sifatida Vazirlar maqkamasi tomonidan 2002 yil tasdiqlangan «Maqalla pedagog-tarbiyachisi to'grisidagigi Nizom»ini keltirish mumkin (95,4-11). Maxallaning jamiyat xayotidagi faoliyatini yanada oshirish, oila va maktab bilan hamkorligini mustahkamlash, undagi yoshlar va voyaga etmaganlar bilan ishlashni takomillashtirish maqsadida bu lavozim tashkil etilib, Har bir maqallaga pedagog lavozimi kiritildi.

Ushbu Nizom do'yicha maqalla pedagoglari quyidagi faoliyatni amalga oshirishadi:

1. Pedagog-tarbiyachilar ishini tashkil etish.
2. «Kamolot» yoshlar ijtimoiy Harakati tizimlari, kasb-hunar kollejlari, licey va maktab ma'muriyatlari bilan hamkorlikda tadbirlarni o'tkazish.
3. Sport-sog'lomlashtirish tashkilotlari bilan hamkorlikda faoliyat yuritish.
4. Maqalladagi fuqarolar yig'inlari va tegishli tashkilotlar bilan hamkorlikda amalga oshiriladigan vazifalar.
5. Ijtimoiy ta'minot va meqnat bo'limlari bilan hamkorlikda amalga oshiriladigan vazifalar.

Maqalladagi Ma'naviyva ma'rifiy, axloqiy tarbiya do'yicha mutasaddilarning xizmat faoliyatida qonunchilikka qat'iy rioya qilishi, yuqori darajada madaniyatli bo'lishi lozim. Bu lavozimga maqallada doimiy istiqomat qiluvchi, kamida 5 yillik pedagogik stajga ega, voyaga etmaganlar va yoshlar bilan ishlashga qobiliyatli, tashabbuskor, jismonan sog'lom, Ma'naviyjihatdan etuk, hurmat-e'tiborli, pedagogik hamda tarbiyaviy yo'n alishda oliy ma'lumotli, sudlanmagan kishi tayinlanishi lozim.

Maqalladagi Ma'naviyva m'rifiy, axloqiy tarbiya do'yicha mutasaddilarning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- Maqalla qududida yoshlar va voyaga etmaganlar orasida ququqbuzarliklarning oldini olish yo'n alishida tegishli muassasalar bilan hamkorlikda Har chorakka mo'ljallangan ish rejasini ishlab chiqadi va shu asosda tadbirlarni amalga oshiradi.
- Maqallada voyaga etmaganlar orasida ququqbuzarlik va jinoyatchilikning oldini olish, unga Harshi kurashda profilaktika inspektori bilan hamkorlikda tarbiyaviy-profilaktik ishni amalga oshiradi.
- Ququqbuzarlik va jinoyat sodir etishga moyilligi bor yoshlarni aniqlaydi, ular bilan tarbiyaviy-profilaktik ishlar olib boradi.
- Maqallada voyaga etmaganlar orasida jinoyat va ququqbuzarliklarning oldini olish maqsadida ququq tartibot idoralari, ququqshunoslar, taniqli sportchilar, san'atkorlar, psixologlar, tibbiyot xodimlari ishtirokida tarbiyaviy akciyalar, uchrashuvlar, davra suqbatlarini tashkillashtiradi.
- Yoshlarni vatanparvarlik, milliy g'urur, milliy ong, milliy istiqlool g'oyasi, milliy odob, fidoiyluk fazilatlarini shakllantirishda Ta'lim muassasalari, ijodiy tashkilotlar va boshqalar bilan hamkorlik qiladi.
- Yoshlar orasida Har qanday ko'rinishdagi separatizm va eksterimizmga Harshi Qaratilgan bilim beruvchi qiziqarli uchrashuvlar tashkil etadi.
- Ota-onalarga farzandlarning tarbiyasi do'yicha amaliy-uslubiy yordam ko'rsatadi. Farzand tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi ota-onalarni maqallada faollar o'rtasida muhokama qiladi.

- Maqalla qududida istiqomat qiluvchi yoshlarning qanchasi umumTa'lim maktablarining 9-11- sinflarni bitirganini, shundan nechtasi O'quv yurtlariga O'qishga kirgani, nechtasi ishga joylashgani, qanchasi O'qimay-ishlamay yurganligi qaqida ma'lumotlarga ega bo'ladi

Maqalla pedagogi «Kamolot» yoshlar Harakati tizimlari, «Xotin-qizlar qo'mitasi », sport tashkilotlari, fuqarolar yig'ini va ijtimoiy ta'minot bo'limlari bilan hamkorlikda qator ishlarni amalga oshiradi.

Shunday Qilib, oilaviy tarbiyani oqilona tashkillashtirib, Ta'lim bosqichlari, oila, maqalla, keng jamoatchilik bilan birgalikda Ta'lim iy va tarbiyaviy masalalarni ijobiy qal qilish mumkin.

MUSTAQIL ISHLASH UCHUN TOPSHIRIQLAR:

1. Oila kodeksining mohiyatini o'rganing va taqlil qiling.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I. A. Karimovning oila, uning muqaddasligi to'grisidagi bildirgan fikrlari aks ettirilgan maqolalari, nutqlarini o'rganing.

3. Ommaviy axborot vositalari, Internet tarmog'i orqali mamlakatimizda ijtimoiy soqada o'tkazilayotgan islohotlar, kam ta'minlangan oilalarga Davlatimiz tomonidan ko'rsatilayotgan g'amxo'rlik, maqallalarda diniy va ma'naviy-ma'rifiy ishlar do'yicha maslaqatchilar tomonidan olib borilayotgan ishlar aks ettirilgan ma'lumotlarni to'plang va ularni taqlil qiling.

4. Sharq va G'arb mutafakkirlarining oila muqaddasligi qaqidagi qarashlarini o'rganing. Hozirgi zamon oilasining qanday asosiy turlari farqlanadi? Nikoq – oila munosabatlari qanday yuzaga kelgan? «Avesto» da oila-nikoq masalalari qanday bo'lgan?

5. Hozirgi zamon oilasining qanday asosiy funkciyalari mavjud?

6. Oilaning ijodiy va reproduktiv funkciyalari nimadan iborat? Davlatimizda bu borada qabul qilingan qanday me'yoriy qujjatlarni bilasiz?

7. Oilaning tarbiyaviy funkciyasi deyilganda nima nazarda tutiladi?

8. Oilaning kommunikativ funkciyasi nimadan iborat? Javobingizni izoqlang.

9. Oilaning rekreativ funkciyasi nimadan iborat?

Oilaning felicitologik funkciyasi jamiyatimizning faravonligida aks ettirgan dalillarni keltiring.

10. Oilaning reguliyativ funkciyasi nimaga xizmat kiladi?

11. Oilaning relaksaciya funkciyasi deganda nimani tushunasiz?

12. Nazariy dalillarga asoslangan qolda «Oila farovonligi- milliy farovonlik asosidir» mavzusida o'tkaziladigan baqs-munozaraga tayyorlaning:

Baqs - munozara rejasi:

1. Oila jamiyatning asosiy bo'g'ini. Oila, uning maksadi va vazifalari.
2. Oila tarbiyasini takomillashtirish omillari.
3. Oilaning O'quv dargoqlari va jamoatchilik bilan hamkorligi.
4. Oila tarbiyasida ota-onaning obro'si. Ota-onaning farzand oldidagi va aksincha burchlari.

Mustaqqil ishlash uchun zarur manbalar:

a) O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning oila, uning muqaddasligi to'grisidagi nutqlari, asarlari;

b) O'zbekiston Respublikasi Konstituciyasi;

s) Oila Kodeksi;

d) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2004 yil 25 maydagi PF-3434 rahamli farmoni, Vazirlar Maqkamasining 2002 yil 5 iyuldagi «Oilada tibbiy madaniyatni oshirish, ayollarning sog'ligini mustahkamlash, sog'lom avlod tug'ilishi va uni tarbiyalashning ustivor yo'n alishlarini amalga oshirishning maqsadli dasturi to'grisidagi»gi 242-sonli qaror.

Mustaqil ishlash uchun adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov I.A. Barkamol avlod - O'zbekiston Taraqqiyotining poydevori.- Toshkent: Sharq, 1997.-118 b.
2. Karimov I.A. Milliy istiklol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. T. 2000.
3. Karimov I.A. Buyuk kelajak sari.- Toshkent: O'zbekiston, 1998.
4. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yuq.- Toshkent: Sharq, 1998.
5. Karimov I. A. «Barkamol avlod O'zbekiston Taraqqiyotining poydevori.-Toshkent: Sharq, 1997.
6. Karimov I. A. Istiqlol va ma'naviyat._Toshkent: O'zbekiston, 1994.
7. Ahwardt W. Die handschritteverzei chnisse der konislichen bibliotek zu Berlin. Sechzenter band Berlin, 1992.- 124r.
8. Barkamol avlod orzusi.-Toshkent: Sharq, 1999.- B.17-70, 77-90 .
9. Buronov K. Tasavvuf xaqida. // Til va adabiyot Ta'lim i, 2001, 3-son, 31-35 betlar.
10. Irisov A. Abu Rayxon Beruniy.- Toshkent: Fan, 1994.
11. Ibn Sino. Donishnoma.- Dushanbe: Irfon, 1990.- 388-b.
12. Komilov N. Tasavvuf-Toshkent: Uzbekiston, 1999.
13. Xasanboeva O., Xasanboev J Pedagogika tarixi.-Toshkent: Ilm manbai,2004. -234b.
14. Shoumarov G'. Oila psixologiyasi.- Toshkent: Mexnat, 2000.- B. 42-54.

11-MAVZU ILMIY DUNYO HARASH, KADRLARDA MILLIY ONG, MAFKURA VA DEMOKRATIK TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH

1. Bilim ilmiy dunyoHarashning asosidir.
2. DunyoHarash mohiyati va uning turlari.
3. Kishilar ongi, dunyoHarashida yangicha fikrlashni shakllantirish zarurati.
4. Milliy istiqloq mafkurasi mohiyat - mazmuni. Tarbiya jarayonida milliy ong va tafakkurni shakllantirish.

Yosh avlodda ilmiy dunyoHarashni shakllantirish hamma davrlarda millatning ilg'or kishilari diqqat markazida bo'lib kelgan. Insoniyat boshidan kechirgan barcha tuzumlarda davrning O'qimishli, ziyoli, bilimdon kishilari dunyo ilm faniga umuminsoniy madaniyatiga salmoqli hissalarini qo'shganlar. Bilim ilmiy dunyoHarashning asosi bo'lib hisoblanadi. Bilim olish albatta yoshlikdan boshlanadi. «YOshlikda olingan ilm toshga o'yilgan naqshdir», - deydi dono xalqimiz. Bilimli kishi hech qachon tarix sahifalaridan, xalqimizning qalbidan o'chmaydi. SHunday kishilar qatorida SHarq musulmon dunyosi mutafakkirlaridan al - Kindiy, G'azzoliy, Beruniy, Xorazmiy, Naqshbandiy, Yassaviylarni, G'arb allomalari I. Kant, F. Gegel', L. Feyerbax, A. SHopengauerlarning nomlarini tilga olmasdan bo'lmaydi. Eng buyuk allomalari donishmandlar, o'zlarining noyob asarlari, Ta'lim otlari bilan insoniyat rivojiga ulkan hissa qo'shganlar. Ular umrlarini ilmu fanga bag'ishlab, bu yorug' olamdan ketar chog'i hayot ilmini chuqur egalladingizmi? degan savolga hech narsa bilmay ketyapman degan ekanlar. Ne ajab, hayot ilmi sirli va murakkabki, anglab etmoqqa butun insoniyat umri ham etmaydi.

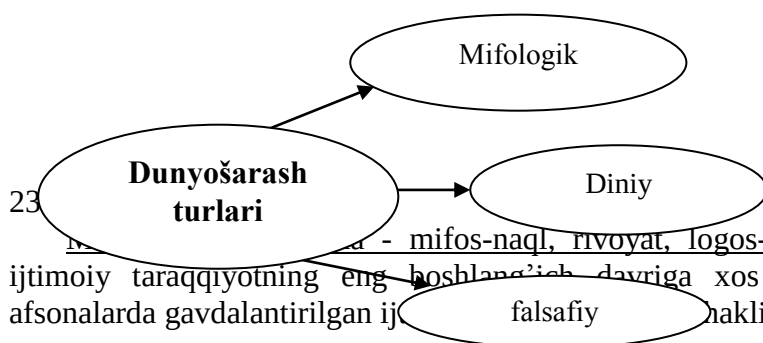
DunyoHarash, uning shakllari. Bilim ilmiy dunyoHarashning asosi. **DunyoHarash** - faqat insongagina xos xususiyat bo'lib, hayvonot dunyosi boshqa narsa, buyumlar va mavjudodlar uchun bu hol yotdir. Ularda dunyoHarash kishilarning olam va uning o'zgarishi, rivojlanishi haqidagi ilmiy falsafiy, siyosiy, huqO'qiy, axloqiy, estetik diniy, Harashlari va tasavvurlari tizimidan iborat. Demak, dunyoHarash bu olam haqidagi yaxlit umumiyashtirilgan bilimlar to'plamidir. Kishilar tevarak-atrofdagi narsa va xodisalar to'g'risida qancha ko'p ma'lumotlarga, bilimga ega bo'lsa, ularning dunyoHarashi ham shu darajada mukammal va puxta bo'ladi. Avvalo ta'kidlash lozimki ilmiy dunyoHarash turlicha buladi. Turli kasb egalari turli xil dunyoHarashga ega bo'ladi.

DunyoHarash kishilarda olam haqida yaxlit umumlashtirilgan bilimlar, g'oyalar turkumini hosil qiladigan ularni muayyan ijtimoiy guruhlar, sinflar, siyosiy partiyalar, ommaviy harakatlar, davlatlar maqsadidan kelib chiqib baholaydigan va shunga Harab hayotdagi o'z o'rni, amaliy faoliyat yo'nalishlarini, maqsadlarini aniqlab olishga imkoniyat beradigan ko'p qirrali va sarmazmun tushunchadir.

DunyoHarashning ikkita darajasi mavjuddir. Birinchisi, kishilarning kundalik hayotiy amaliy tajribasi hamda kasbiy faoliyati asosida to'plangan bilimlar, tasavvurlar, Harashlar tashkil qilsa, ikkinchisini ilm-fan tufayli to'plangan nazariy bilimlar, g'oyalar yig'indisi tashkil etadi. Ularning ikkalasi bir-biri bilan uzviy bog'langan bulib, bir-birini to'ldiradi.

DunyoHarash ijtimoiy borliqning in'ikosidir. Unda ijtimoiy turmush aks etadi va u ijtimoiy tuzumga bog'liq bo'ladi.

DunyoHarashning doimo o'zgarib, rivojlanib turishi uning tarixiy turlarining almashuvida yaqqol namoyon bo'ladi.

Harab - mifos-naql, rivoyat, logos- tushuncha, Ta'lim ot) dunyoHarash - ijtimoiy taraqqiyotning eng boshlang'ich davriga xos bo'lgan xalk og'zaki ijodi- naql va afsonalarda gavdalantirilgan ijodiy shaklidir.

«Olam qanday paydo bo'lgan? Quyosh, oy va yulduzlarni kim yaratgan? Bu sir-sinoatga to'la borliqning so'ngi qayerda?» degan savollar odamzotni azaldan qiziqtirib kelgan.

Ushbu savollarga odamzot topgan dastlabki javoblar miflarda ifodalangan va ular butun bir mifologik tizimni hosil etgan.

hadimiy turkiy xalqlarda ham shunday mifologik tizim mavjud bo'lgan. Misol tariqasida er, osmon, yulduzlarning paydo bo'lishi, tuzilishi va o'zaro munosabati haqidagi mifologik naqlarni keltiramiz:

1. Er(ning) ustidan osmon do'ppiday yopib turadi. Eng balandda, o'rtada Temir qoziq yulduzi turadi. Jami yulduz er bilan temir qoziqning (atrofida) chir aylanadi. Erning ostidayam bir temir qoziq yulduzi bor. Ikki temir qoziq tortishib, er qimirlamay turadi.

2. Hulkar avval etti yulduz bo'lgan. Birovini Etti Haroqchi olib, oltitasi qolgan. Etti Haroqchi Hulkar bilan Hambarning o'rtasida tushib, ularni yuz ko'rmas qilib qo'ygan. Avval ular bir-birini yaxshi ko'rishgan. Hozir Hulkar botsa, Hambar chiqadi. Hambar botsa, Hulkar tug'adi. Hulkar- qiz, Hambar- yigit deyishadi. Oxiri qiyomatda Hulkar bilan Hambar ko'risharmish.

3. Osmon qavat-qavat bo'lar ekan. Nechanchidir qavatida bir daraxt bor ekan. Har bir odamning oti yozilgan barg shu daraxtda bo'lar ekan. Odam o'lsa, barg so'lib, uzilib tushar ekan.

Barg erga tushayotganda, biror odamga tegib ketsa, shu odamning qulog'i chimirlar ekan. SHunday vaqtda kalima qaytarishi kerak ekan.⁴⁴

Diniy dunyoHarash mifologiya (afsona) negizida shakllangan va rivojlangan, voqelikning kelib chiqishi, rivojlanishi, istiqbolini xayoliy obrazlar, tasavvurlar va tushunchalarda aks ettiruvchi dunyoHarashdir⁴⁵. Diniy dunyoHarashning xalq ongiga singib, qalbida chuqur ildiz otib ketishining boisi shundan iboratki, ular oddiy kishilarning ruhiyatiga moslab, ularning hissiyoti, tafakkuriga ta'sir etadigan va ko'p vaqtgacha esda saqlanib qoladigan yorqin obrazlar, afsona va rivoyatlar shaklida izhor qilinishidadir.

Islom Ta'lim otidagi har bir afsona va rivoyatlarda katta hikmat, falsafiy fikr, ma'no mavjuddir. SHuning uchun ham ular barhayot bo'lib, avlodlardan avlodga o'tib, bizning davrimizgacha etib keldi. Bunday ma'naviyboylikni ehtiyot qilishimiz lozim.

Falsafiy dunyoHarash - bu olam haqidagi yaxlit va tizimlashtirilgan bilimlar yig'indisidir. Mifologik va diniy dunyoHarash hissiy a'zolarimiz orqali erishilgan ma'lumotlar asosida shakllansa, falsafiy dunyoHarash hissiy va aqliy a'zolarimiz tufayli ilm-fan yordamida to'plagan bilimlar yig'indisidir. Falsafiy dunyoHarash kishilarga tabiat, jamiyat, inson tafakkuri rivojlanishining umumiy qonuniyatlari haqida ma'lumot beradi. SHu bilan birga u insonni qurshab turgan olamni, dunyoni va uning taraqqiyot qonunlarini bilish mumkinligini, bilish esa murakkab, ziddiyatli jarayondan iboratligini ta'kidlaydi.

Hozirgi kunda dunyoHarashda yangicha fikrlashni hosil qilish mohiyati

Hozirgi kunda kishilarning ongi dunyoHarashida yangicha fikrlash yo'sini mustahamlanmasa, milliy istiqloq g'oyasi, mazmuni va mohiyati ularga tushuntirilmasa katta o'zgarish sodir bo'lmasligi mumkin. Hozirgi muhim dolzarb masalalardan biri kishilarning eskicha dunyoHarashini o'zgartirish iqtisodiy, siyosiy, madaniy jabhalarda fikrlashni o'rgatish, mustaqillikni mustahkamlashda o'z haq - huquqlarini anglab olish va noo'xshov holatlarning hayotga kirib qolmasligiga Harshi kurashishga undashdan iborat.

Milliy ong va mafkurani shakllantirish hozirgi kun talabi ekan, bu tushunchalar mohiyatini ham chuqur bilishimiz zarur.

Milliy ong va mafkura. Ongni arabcha «aql» suzidan olingan, deb ta'kidlaydi bir qator olimlar. Lekin ong va aql iborolari o'rtasida farqlar ham bor.

Odamning fikrlash qobiliyati nazarda tutilganda, ong va aql atamaları bildirgan ma'nolar bir-biriga mos keladi, ong ham, aql ham odam miyasining mahsulidir. «Odam onglaydi (anglaydi), aql yuritadi, fikrlaydi. Ong, shuningdek, kishining ruhiy, ruhoni, siyosiy, falsafiy nuqtai nazarlari, diniy, badiiy Harashlarining ham majmui hisoblanadi»⁴⁶

Milliy ong - bevosita har bir millat yoki elatning uzoq tarixiy etnogenez davri, turmush tarzi, iqtisodiy ishlab chiqarish usuli, diniy e'tiqodlari, madaniyati, boshqa xalqlarning o'zaro ta'siri tufayli shakllangan dunyoHarashi, iqtisodiy, siyosiy-ijtimoiy va madaniy-ma'naviysohalarda faollik darajasi.

«Milliy ong - O'zbekiston mustaqilligini mustahkamlashning samarali omillaridan biridir»⁴⁷. Milliy ongni davr talabi darajasiga ko'tarish uchun davlatimizda katta ishlar amalga oshirilmokda. Bunda Ta'lim -tarbiya muassasalari-ning roli ayniqsa muhimdir.

Mafkura (arabcha «mafkura» - nuqtai nazarlar va e'tiqodlar tizimi, majmui) - jamiyatdagi muayyan siyosiy, huquqiy, axloqiy, diniy, badiiy, falsafiy, ilmiy Harashlar, fikrlar va g'oyalar majmui.

⁴⁴ Turdimov SH. *Sir tæla dunyo. // «Maktabgacha tarbiya», 1992 yil, 2-son, 40-bet.*

⁴⁵ J.Tulenov, Z.Bofurov. *Falsafa. Darslik. T., «O'qituvchi», 1997 y. 25 b.*

⁴⁶ A.Ibroximov, X.Sultonov, N.Jæraev. *Vatan tuyjusi. T., «Ezzbekiston», 1996 y, 30 b.*

⁴⁷ *Mustaqillik. Izokli ilmiy-ommabop luhat. T., «SHarš», 133-134*

Mafkura ijtimoiy borliqning, ya'ni keng ma'noda jamiyat hayotining ma'naviy-siyosiy in'ikosidir, uning inson ongida aks etishi, inson tomonidan anglanib, bir butun tizim holiga keltirilishi va bu tizimning amaliy faoliyatda nazariy asos hamda ruhiy tayanch bo'lib xizmat qilishidir.⁴⁸

Ongimiz va dunyoHarashimizda milliy istiqlol mafkurasini shakllantirishimiz kerak ekan, dastlab bu mafkuraning mohiyatini chuqur anglab olishimiz kerak. Bu haqda oldingi mavzularda, boshqa fanlarni o'tish jarayonida ham kup to'xtab o'tilgan. SHu fikrlarni, bilimlarni yana bir esga tushiraylik.

*«Aqliy hujum» usuli qo'llaniladi. Talabalar guruhlariga bo'linib, **«Milliy istiqlol mafkurasi - xalqimiz manfaatlarini ifodalaydigan», «Milliy mafkuraga qo'yilgan talablar», «Milliy mafkuraning vazifalari», «O'quvchilarga milliy mafkurani singdirish yo'llari»** haqida guruh bilan muhokama qilib, o'z xulosalarini beradilar.*

«Aqliy hujum» qoidalari yozilgan chizma doskaga osib qo'yiladi.

Muhokamalardan so'ng chHariladigan XULOSA:

O'zbekiston jamiyatining milliy istiqlol mafkurasi, o'z mohiyatiga ko'ra, xalqimizning asosiy maqsad - muddaolarini ifodalaydigan, uning o'tmish va kelajagini bir - biri bilan bog'laydigan, asriy orzu - istaklarini amalga oshirishga xizmat qiladigan g'oyalar tizimidir.

Milliy istiqlol mafkurasi:

- O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi, milliy va umuminsoniy qadriyatlar, demokratiya tamoyillariga asoslanadi;
- xalqimizning asrlar davomida shakllangan yuksak Ma'naviyati, an'ana va udumlari, ulug' bobokalonlarimizning o'lmas merosidan oziqlanadi;
- adolat va haqiqat, erkinlik va mustaqillik g'oyalari hamda xalqimizning ishonch va e'tiqodini aks ettiradi;
- yurt tinchligi, Vatan ravnaqi va xalq farovonligini ta'minlashga xizmat qiladi;
- jamiyat a'zolarini, aholining barcha qatlamlarini O'zbekistonning buyuk kelajagini yaratishga safarbar etadi;
- millati, tili va dinidan qat'iy nazar, mamlakatimizning har bir fuHarosi qalbida ona Vatanga muhabbat, mustaqillik g'oyalari sadoqat va o'zaro hurmat tuyg'usini Haror toptiradi;
- jamoatchilik qalbi va ongiga fikrlar xilma - xilligi, vijdon erkinligi tamoyillariga rioya qilgan holda ma'rifiy yo'l bilan singdiriladi.

Milliy mafkura faqat bugun emas, balki hamma zamonlarda ham dolzarb siyosiy - ijtimoiy masala, jamiyatni sog'lom, ezgu maqsadlar sari birlashtirib, uning o'z muddaolariga erishishi uchun ma'naviy- ruhiy kuch - quvvat beradigan poydevor bo'lib kelgan.

U har bir vatandoshimizning oilasi, jamiyat, el - yurt oldidagi burch va mas'uliyatini qay darajada ado etayotganini belgilaydigan ma'naviymezondir.

O'zbekiston Respublikasida ijtimoiy hayot siyosiy institutlar, mafkuralar va fikrlarning xilma - xilligi asosida rivojlanadi.

Hech qaysi mafkura davlat mafkurasi sifatida o'rnatilishi mumkin emas.

Bu qoida O'zbekistonda faoliyat ko'rsatayotgan partiyalar, harakat va ijtimoiy - siyosiy guruhlardan birortasining dasturiy g'oyalari yagona davlat mafkursi bo'la olmasligini anglatadi.

Milliy istiqlol mafkurasi turli siyosiy partiya va ijtimoiy guruhlar mafkurasidan ustun turadigan sosial fenomen - ijtimoiy hodisadir. Bu mafkurada biron - bir dunyoHarash mutloqlashtirilmaydi yoki u mavjud siyosiy hokimiyatni mustahkamlash maqsadida siyosiy qurolga aylantirilmaydi. Milliy istiqlol mafkurasi, o'z mazmun - mohiyatiga ko'ra, O'zbekistonning ijtimoiy - siyosiy taraqqiyotiga xizmat qiladi, barcha siyosiy partiyalar, guruh va qatlamlarning - butun xalqimizning quyidagi umumiy manfaatlarini ifodalaydi:

- mamlakatning mustaqilligi, hududiy yaxlitligi, sarhadlar dahlsizligi;

⁴⁸ Mustashlik. Izokli ilmiy-ommabop luhat. T., «SHarš», 106-107 b.

- yurtning tinchligi, davlatning harbiy, iqtisodiy, g'oyaviy, ekologik, informasion tahdidlardan muhofaza etilishi;
 - mamlakatda fuHarolararo va millatlararo totuvlik, ijtimoiy barHarorlik muhitini ta'minlash;
 - har bir oila va butun xalqning farovonligi;
 - jamiyatda adolat ustuvorligi, demokratiya, o'z - o'zini boshHarish tamoyillarining amal qilishi.
- Istiqlol mafkurasi tom ma'nodagi milliy mafkuraga aylanishi uchun quyidagi talablarga javob berishi zarur:

- inson qalbi va ongiga ijobiy ta'sir etadigan tushuncha va tuyg'ular, go'zal va hayotiy g'oyalar tizimini o'zida mujassam etishi;
- millat, xalq va jamiyatni birlashtiruvchi kuch, yuksak ishonch - e'tiqod manbai bo'lishi;
- har qanday ilg'or g'oyani o'ziga singdirishi va har qanday yovuz g'oyaga Harshi javob bera olishi;
- zamon va davr o'zgarishlariga Harab, o'zi ifodalaydigan manfaat, maqsad - muddaolarni amalga oshirishning yangi - yangi vositalarini tavsiya etadi.

Milliy istiqlol mafkurasi ana shu talablarga javob bergan taqdirdagina quyidagi asosiy vazifalarni bajara oladi:

- mustaqil dunyoHarash va erkin tafakkurni shakllantirish;
- hur fikrli, mutelik va jur'atsizlikdan holi bo'lgan, o'z bilimi va kuchiga ishonib yashaydigan insonni tarbiyalash;
- odamlarimiz, ayniqsa, yoshlarimizning irodasini baquvvat qilish, iymon - e'tiqodini mustahkamliligiga xizmat qiladigan ma'naviymuhit yaratish;
- vatandoshlarimiz tafakkurida o'zlikni anglash, tarixiy xotiraga sadoqat, muqaddas qadriyatlarimizni asrab - avaylash, vatanparvarlik tuyg'usini kamol toptirish;
- xalqimizga xos bo'lgan iymon - e'tiqod, insof - oqibat, sharmu - hayo kabi fazilatlarni yanada yuksaltirish;
- mamlakatimizning ko'p millatli xalqi ongi va qalbida "O'zbekiston - yagona Vatan" degan tushunchani shakllantirish va rivojlantirish.

«Mafkura jamiyatda yashaydigan odamlarning hayot mazmunini, ularning intilishlarini o'zida mujassamlashtiradi»⁴⁹.

Istiqlol mafkurasini yoshlar qalbi va ongiga singdirishda jamiyat hayotining barcha sohalarini hamrab olish, Ta'lim - tarbiya, targ'ibot va tashviqotning samarali usul va vositalaridan oqilona foydalanish taqozo etiladi.

(Mustaqillik davrida O'zbekistonda amalga oshayotgan buyuk o'zgarishlarni tasvirlovchi videoyujetlar namoyish etiladi.)

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar

1. DunyoHarash deganda siz nimani tushunasiz?
2. Mifologik, diniy, falsafiy dunyoHarash turlari haqida nimalarni bilasiz?
3. Bilim- ilmiy dunyoHarash asosi ekanligini, ularning o'zaro munosabatini tahlil qiling.
4. Inson ongiga milliy istiqlol mafkurasini singdirish yo'llari nimalardan iborat?
5. Milliy istiqlol mafkurasiga qanday talablar qo'yilgan?
6. Milliy istiqlol mafkurasining vazifalarini nimalar tashkil qiladi?

1. «Oilada milliy istiqlol mafkurasini yoshlar ongiga singdirish yo'llari» mavzusida esse yozing.

2. G.Tulenovaning «Milliy ong va milliy iftixor o'sishining tarbiyaviy ahamiyati»⁵⁰ maqolasi bilan tanishib chiqing.

⁴⁹ Milliy istiqlol hjoyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. T., «Ezbekiston», 2000 yil, 43-46

⁵⁰ G.Tulenova. Milliy ong va milliy iftixor cesishining tarbiyaviy akamiyati.//«Xalsh ta'limi», 1997 y, 2-son,14-19 b.

Axborot manbalari:

1. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqi, tining poydevori. -T., «SHarq» 1998 y;
2. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. -T., «O'zbekiston», 2000 y;
3. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. (Ma'ruza matnlari uchun materiallar) - T., «YAngi asr avlodi», 2001 y;
4. Pedagogika. Ma'ruzalar matni. N.G'aybullaev va boshqalar. T.,2000y;
5. Mustaqillik izohli ilmiy-ommabop lug'at. -T., «SHarq», 1998 y, 106, 133-135-betlar;
6. A.Ibroximov, X.Sultonov, N.Jo'raev. Vatan tuyg'usi. -T., «O'zbekiston», 1996 yil, 30-34 betlar.
7. J.Tulenov, Z.G'ofurov. Falsafa. Darslik. -T., «O'qituvchi», 1997 y, 20-33, 176-191-betlar.

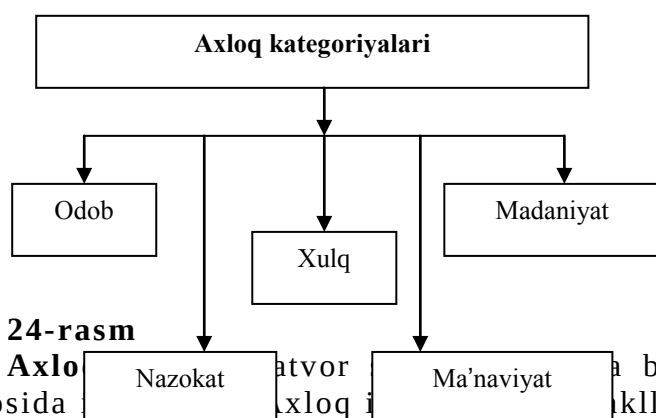
12 - MAVZU. MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYA. KOMIL INSON. MUSTAQIL FIKRLASHNI TARBIYALASH.

1. Axloq va axloqiylik haqida tushuncha. Axloqiy tarbiya mazmuni.
2. Ma'naviy-axloqiy tarbiyani amalga oshirish yo'llari.
3. Komil insonning ma'naviysifatlarini. Inson komilligi mezonlari.
4. Mustaqil fikrlashni tarbiyalash.

Ma'ruzani boshlashdan oldin, axloq tushunchasiga Klaster tuzib olaylik. **«Axloq» deganda xayolingizga qanday fikrlar keladi?**

Talabalar guruhlariga bo'lish qoidalari asosida guruhlariga bo'linadi. Har bir guruh o'zaro hamkorlikda «Axloq» tushunchasiga klaster tuzib, taqdimotni o'tkazishadi (10 minut). Klaster tuzish qoidalari doskada ko'rsatib qo'yiladi. (Bu qoidalar oldingi mavzularda berilgan)

Ularga yordam tariqasida quyidagi sxemani ham berish mumkin.

24-rasm

Axloq atvori bo'lib, ular o'zbek tilida ham o'z ma'nosida axloq atvori bo'lib, bu tartib-qoida ijtimoiy hayotning istisnosiz hamma sohalarida kishilarning hatti-harakatlarini tartibga solish funksiyasini bajaradi. Axloq- ijtimoiy ong shakllaridan biri hisoblanib, har bir kishining jamiyat va oiladagi yurish-turishi, tartib qoidalarining yig'indisi sifatida gavdalanadi. Demak, jamiyatga, oilaga, mehnatga bo'lgan munosabatlarda axloq namoyon bo'ladi.

Quyidagi donolarimiz bisotidan keltirilgan jumalarni O'qing va mushohada qiling.

«Axloq ilmi insonlarni yaxshi xulqlarga chaqirub, yomon xulqlardan qaytarmoq uchun yaxshi xulqlarning yaxshiligini, yomon xulqlarning yomonligini bayon qiladurgan, bildiradurgan bir ilmdir»

«Har kim axloq ilmini bilib amal qilsa, bu dunyoda aziz, oxiratda sharofatlik bo'lur»

«Agar bir kishining o'zidan, ishidan, so'zidan boshqa kishilar ozor topmasalar, yaxshi xulq deyulur. Agar ozor topadurgan bulsalar yomon xulq deb atalur»⁵¹

«Axloq insonlarni yaxshilikka chaqirguvchi, yomonlikdan qaytarguvchi bir ilmdir. Yaxshi xulqlarning yaxshiligini, yomon xulqlarning yomonligini dalil va misollar ila bayon qiladurgan kitobni axloq deyilur»

«Agar nafs tarbiyat topib, yaxshi ishlarni qilurga odat qilsa, yaxshilikka tavsif bo'lib, «yaxshi xulqlar», agar tartibsiz o'sib, yomon ishlar qiladurg'on bo'lib ketsa, yomonlikka tavsif bo'lib, «yomon xulqlar» deb atalur»⁵²

«Axloq tarbiyasi insonni axloqiy barkamollikka etkazish va uning bashariyat jamiyatiga foydali inson qilib tarbiyalashdan iboratdir...

Bolalar suvga o'xshaydilar. Suv qaysi rangdagi idishda bo'lsa, o'sha rangda tovlangani kabi, bolalar ham qanday muhitda bo'lsalar o'sha muhitning shunday odat va axloqini qabul qiladilar. Axloqiy tarbiyaning eng buyuk sharti shundan iboratki, bolalar ko'proq yaxshi va yomon axloqni o'z uylaridan, ko'chadagi o'rtoqlaridan, maktabdagi O'quvchilardan qabul qiladilar»⁵³.

Axloqiy tarbiya mazmuni.

Axloqiy tarbiya mazmuni asosan quyidagilarda o'z ifodasini topadi:

1.Jamiatga, Vatanga muhabbat va sadoqatni tarbiyalash. Bu xildagi munosabatlar shaxsning vatanparvarligi, fuHar o etukligi, baynalminallik kabi fazilatlarida aks etadi, uning maqsadlarida Vatan boyliklarini ko'paytirish, mustahkamlash va himoya qilishga Qaratilgan amaliy ishlarida namoyon bo'ladi.

2.Mehnatga axloqiy munosabatni tarbiyalash. Bu axloqiy munosabat shaxsning mehnat jarayonida namoyon bo'ladigan yuksak ongida, mehnatning hayotdagi rolini anglashida, xususiy va jamoa mehnatiga tayyorlik, mehnatsevarlikda ifodalandi.

3.Atrofdagi kishilarga axloqiy munosabat. SHaxsning jamoatchilik, ko'pchilik manfaatini o'z shaxsiy manfaatidan ustun qo'yishidir.

4.SHaxsning o'ziga, o'z xulqiga axloqiy munosabatni tarbiyalashi - bu O'quvchini ongli intizom ruhida tarbiyalashdan iboratdir.

Axloqiy tarbiyani amalga oshirish yullari

Maktabda O'quvchilarga axloqiy tarbiya berishda xilma-xil usullar qo'llaniladi:

- dars, Ta'lim jarayonida axloqiy tarbiyani qo'shib olib borish;
- ahil, inoq uyushtirilgan intizomli jamoa orqali axloqiy tarbiya berish;
- to'g'ri rejalashtirilgan tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etish orqali;
- Maktabda ijobiy emosional sharoit yaratish orqali. Masalan, Mustaqillik kuni, navro'z bayrami;
- Barcha O'quvchilarning maktabdagi umumiy va yagona tartib qoidaga rioya qildirish orqali;
- Turli tushuntirish, uqtirish, suhbat, munozara, rag'batlantirish, jazolash usullaridan foydalanish orqali;
- Tarbiyaviy soatlar, «Odobnoma» darslari saviyasini oshirish orqali;

⁵¹ Šori Nizomiddin bin mulla Kasan. «Ilmi axloš». T., «YOzuvchi», 1994 y. 3 b.

⁵² Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yokud axloš. T., 1994 y. 5-b.

⁵³ Axatova D. Abdurauf Fitrat. Ėzzbek pedagogikasi antologiyasi. Tuzuvchilar: S.Ochil, K.Koshimov. -T., «O'qituvchi», 1999 y, 55 b.

- Mehnat ilg'orlari, ilm-fan xodimlari, mehnat faxriylari, hojilar bilan uchrashuvlar uyushtirish orqali;
- Maktabda turli kechalar, olimpiada, festival', musobaqalar o'tkazish, turli axloqiy-ma'rifiy tele-radio eshittirishlaridan foydalanish;
- Dars va tarbiyaviy tadbirlar jarayonida milliy qadriyat va an'analarimiz aks etgan asarlarni O'qib-o'rganish orqali.

«Odob-axloq inson ko'rki» mavzusida qisqa (10 minutlik) munozara o'tkazing.

Munozara davrida qator insoniy sifatlarni ham ko'rib chikamiz. Eng avvalo inson fazilatlarining o'zaro munosabatlarini va o'rnini aniqlab olmog'imiz lozim. Insonning Ma'naviyati uning odobi, xulqi, madaniyatidan tashkil topadi. Ma'naviyat esa aqliy, axloqiy, huquqiy, iqtisodiy va siyosiy bilimlar zahirida shakllanadi.

Sifat alohida bir shaxsning muayyan bir xislatini ifodalovchi kategoriyadir.

Fazilat - alohida shaxs, el, elat, xalq ulusga taalluqli bo'lgan ijobiy axloqiy sifat majmui.

Odamning inson sifatida shakllana borishi jarayonida uning kamolat darajasi odob, axloq, madaniyat, Ma'naviyat elementlarining unda qanchalik mujassamlashganligi bilan belgilanadi. SHu o'rinda bu kategoriyalarning mohiyati ustida to'xtalib o'tish joizdir.

Odob - har bir insonning o'zi bir inson yoki jamoa bilan bo'lgan muloqotida hamda yurish - turishda o'zini tuta bilishidir.

Axloq - jamiyatda qabul qilingan, jamoatchilik fikri bilan ma'qullangan xulq - odob normalari majmui.

Madaniyat - jamiyat va unda yashovchi fuHarolarning faoliyati jarayonida to'plangan barcha ijobiy yutuqlar majmuasi.

Ma'naviyat - inson ongini aks ettiruvchi barcha ijobiy, ruhiy, intellektual fazilatlar majmuasi.

Mushohada qilish aqlning peshlanishiga olib keladi. Aql ongni sayqallaydi, ong esa moddiy va ma'naviymabaga aylanadi. SHu tarzda inson sekin - asta takomillashib, komillikka erishib boradi.

Musulmon axloqining asoslari mazmunan boy va rang - barang ko'rinishlarda namoyon etadi. Qur'oni Karimdagi, hadisi sharifdagi asrlar davomida ota - bobolarimiz hayotida tarkib topgan milliy urf - odatlar, Ma'naviyatimiz sarchashmalari Forobiy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy va boshqa olimu yozuvchilarning axloq haqidagi fikr mulohazalari hozirgacha o'z qadr qimmatini yo'qotmagan.

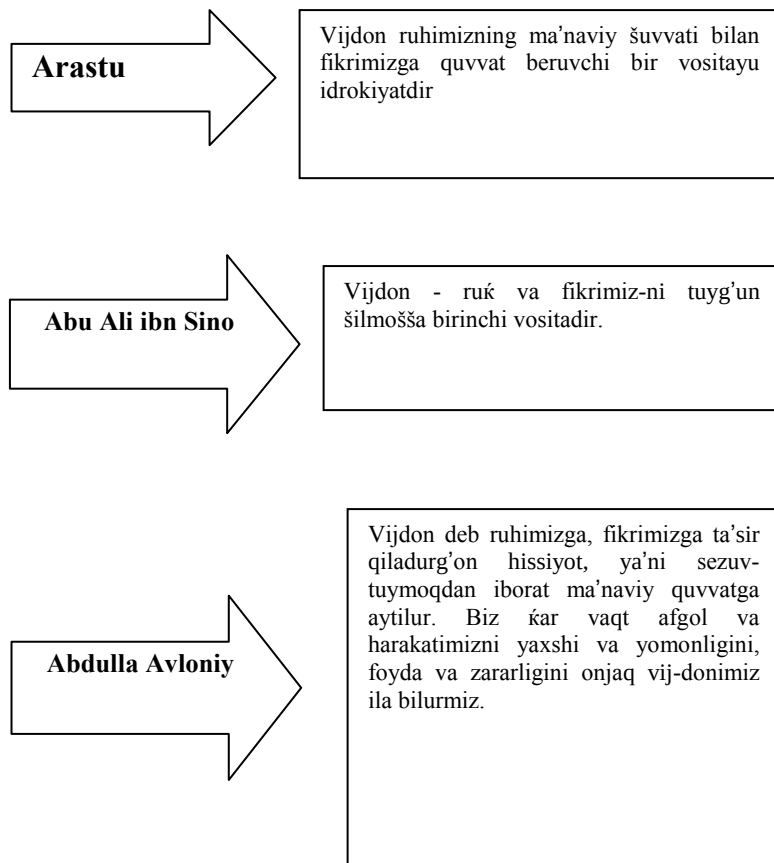
Milliy istiqlol mafkurasining ma'naviy, madaniy va yuksak axloqiy - ruhiy qadriyati shundaki, u hamma vaqt har qanday sharoitda kishini halollikka davat etadi. Zotan uning siyosiy ahamiyati va ma'naviyqadriyati ham xudd shu bilan belgilanadi.

Ma'naviy-axloqiy tarbiyada vijdonning o'ni

Tarbiyada vijdon eng oliy ma'naviy- insoniy sifattir. Vijdon tushunchasi, insonning vijdoniy sifati, uning ongi, qalbi, aqli va irodasiga bog'liqdir. CHunki insonning ichki ruhiy kechinmalarida yaxshilik va yomonlik doimo kurashda bo'ladi. Agar inson biror ma'naviyvaziyatda o'z qalbiga quloq solib, irodasini ishga solsa, g'arazgo'ylik, mansabparastlik, molparastlik kabi g'ayri insoniy illatlardan ustun chiqib oqilona ish ko'rsa uning vijdoniy sifati yuqoriligini ko'rsatadi. Inson qalbida g'ayri insoniy illatlarning ustun bo'lishi aslida ma'naviykasallikdir. "Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar" risolasida shunday deyiladi: «Milliy mafkura insonga faqat moddiy boyliklar va ne'matlar uchun emas, avvalo, Alloh taolo ato etgan aql - zakovat, iymon - e'tiqod tufayli yuksak Ma'naviyatga erishish uchun intilib yashash lozimligini anglatadigan, bu murakkab va tahlikali dunyoda uning taraqqiyot yo'lini yoritadigan mayoqdir»⁵⁴.

Har bir kishi o'z - o'ziga, kasbiga, davlatiga, xalqiga, insoniyatga, olamga vijdoniy munosabatda bo'lishi lozim.

⁵⁴ Milliy istiqlol hoyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. -T., «Ezzbekiston», 2000y, 6-bet.

Jamiyat mafkurası - milliy istiqlol mafkurasini shakllantirishda katta rol' o'ynaydi. Ularning merosini o'rganish talabalarni ruhiy - ma'naviybarkamol inson etib tarbiyalashga katta yordam beradi.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturning ilmiy - amaliy, ma'naviy- ma'rifiy qimmati, eng avvalo, shundan iboratki, u jamiyatda mustaqil fikrlovchi erkin shaxsning shakllanishiga olib keladi. Mamlakatimiz Prezidenti "Tafakkur" jurnali bosh muharririning savollariga bergan javobida aytgandek, bunday odamlar uyushgan jamiyatni, u barpo etgan ma'naviy- ruhiy muhitni soxta aqidalar, baqiriq - chaqiriqlar, havoi shiorlar bilan aslo buzib bo'lmaydi. Ularni aql - idrok va qalb amri bilan o'zlari tanlab olgan hayotiy maqsadlaridan ham chalg'itib bo'lmaydi.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturida ko'zda tutilgan asosiy maqsadlardan yana biri insonni intellektual va ma'naviy- axloqiy jihatdan tarbiyalash bilan bog'liq bo'lgan uzluksiz Ta'lim , ya'ni maktabgacha Ta'lim , umumiy o'rta Ta'lim , o'rta maxsus, kasb - hunar Ta'lim i, oliy Ta'lim va oliyO'quvyurtlaridan keyingi Ta'lim tizimi orqali har jihatdan barkamol shaxs - fuHaroni shakllantirishdan iboratdir.

«Komillikning asosiy belgilari»

M. Mahmudov yurtboshimizning «Jamiyatimiz mafkurası xalqni-xalq, millatni-millat qilishga xizmat qilsin» asarini taxlil kilib, komil inson shaxsi kontekstida Haraladigan yuzdan ortiq deskriptor⁵⁵ mavjudligini aytib, ularni qisHartirilgan holda keltiradi. Bular: 1) o'zini anglash; 2)

⁵⁵ Deskriptor-(lotincha «descripto») yozaman, tavsiflayman

o'zligini anglash; 3) an'analarini anglash; 4) xalqning orzu-istaklarini bilish; 5) jamiyat oldidagi maqsadni tushunish; 6) yagona milliy bayroq ostida birlashish; 7) xalq va davlat xavfsizligi to'g'risida qayg'urish; 8) vatanni sevrish; 9) el-yurtga sadoqat; 10) insonparvarlik hissi; 11) odamiylik fazilatlarini; 12) o'tmish va kelajak o'rtasidagi vorislik; ulug' ajdodlar merosini egallash; 14) milliy qadriyatlarni bilish; 15) umumbashariy qadriyatlarni egallash; 16) yurt birligi to'g'risida qayg'urish; 17) o'z oldiga maqsad qo'ya bilish; 18) Ta'lim -tarbiya birligi; 19) Ta'lim -tarbiyaning ongni o'zgartirishi; 20) ong, tafakkurning jamiyatni o'zgartirishi; 21) mustaqil fikrlash; 22) ijtimoiy-siyosiy iqlim o'zgarishi; 23) insonning hayotda o'z o'rnini topishi; 24) iymoni butunlik, 25) sog'lom fikrlilik; 26) zehn-zakovatli yoshlarni tarbiyalash va shakllantirish⁵⁶.

«Komillik- mehr-muruvvat, adolat, to'g'rilik, vijdon, or-nomus, iroda, tadbirkorlik, matonat kabi ko'plab asl insoniy xislat va fazilatlarining majmuidir»⁵⁷.

Komillikni orzu qilmagan, barkamol avlodni voyaga etkazish haqida qayg'urmagan xalqning, millatning kelajagi bo'lmaydi. Komil inson g'oyasi azal-azaldan o'zbek xalqimizning ezgu orzusi, millat Ma'naviyatining uzviy bir qismi bo'lib kelgan.

Yoshlarda mustaqil fikrlay olish va o'zining shaxsiy, to'g'ri xulosasini chiHara olish fazilatini tarbiyalash

Mustaqil fikrlash komillikning asosiy belgisidir. Komillik uch bosqichdan iborat:

1. Jismoniy salomatlik.
2. Axloqiy poklik.
3. Aqliy etuklik.

Bu bosqichlarni shakllantirishda mustaqil fikrlash etakchi ustuvor o'rin egallaydi. Mustaqil fikrlash sarchashmasi fahmlash, ya'ni anglashdan, fikr yuritishdan boshlanadi.

Anglash - biror bir g'oyani (fikrni) tub mazmuniga tushunib etish.

Tafakkur - inson ongidagi mavjud ilmiy va hayotiy bilimlar majmualaridan keragini saralab olish va amaliyotga qo'llash.

Amaliyotda (praktikada) qo'llash - hayotda bir necha bor qo'llangan o'zining ijobiy hosilasini bergan, ishonchli muammolar echimi bilan solishtirib, xulosa qilish so'ng tafakkur saviyasiga tayanib yagona echimini tanlash va undan amaliyotda foydalanishdir.

Inson mustaqil fikrlash orqali voqelikni umumlashtirib, bilvosita va bevosita aks ettiradi, narsa va hodisalar o'rtasidagi ichki, murakkab bog'lanishlar, munosabatlar, xossalar, xususiyatlar hamda mexanizmlarni anglab etadi. Binobarin inson muayyan qonun, qonuniyat va voqealarning vujudga kelishi, kechishi, rivojlanishi hamda oqibatini oldindan ko'rib turish imkoniyatiga egadirlar.

Fikr - inson faoliyati uning o'zligini kuch - qudratini o'zagini tashkil qiluvchi ma'naviy-insoniy sifatdir.

YOshlarimiz ma'naviy- ma'rifiy tarbiyasiga ayniqsa biz pedagoglar kuproq mas'ulmiz. Bu vazifani muqaddas bilib, amaliy faoliyatimizda hayotga tatbiq etaylik. Barkamol avlod mustaqilligimizning kafolatidir.

Mustaqil fikrlashni shakllantirish omillari

Xal qilinishi zarur bo'lgan muammo inson tomonidan anglab olinishi

Muammo yoki masalani hal qilish uchun zarur bo'lgan bilimlarni qullay olish

SHaxsiy tajribada uchragan holatni xotirada saqlash va shunga o'xshagan muam-molarni echishda ko'llash

⁵⁶ Milliy isti'shol h'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. -T., «YA» 31- bet.

⁵⁷ M.Ma'mudov. Komil inson shaxsi va ijtimoiy tajriba.// «Pedagogik ma'korat», 2002, 4-son, 6-10 bet.

Masala yoki muammoga taalluqli faraz ilgari surilib, uni echish vari-anlari taxlil šilinadi

Muammo oldiga quyilgan gipotezani tekshirish

Mustaqil fikrlash bosqichlari

Anglash

biror bir
g'oyaning tub
mazmuniga
tushunib etish

Mushohada

G'oya yoki fikrni
mantišan talqin qilish

Tafakkur

inson ongidagi mavjud
ilmiy va hayotiy
bilimlar
majmualaridan
keragini saralab olish
va amaliyotda qo'llash

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar.

1. Axloq va axloqiylik deganda nimalarni tushunasiz? YAXshi va yomon xulqlarga nimalarni kiritasiz?
2. Axloq va vijdonning qanday bog'liq tomonlari bor deb o'ylaysiz?
3. Axloqiy tarbiyaning maqsadi nimadan iborat, uning mazmunini nimalar tashkil etadi?
4. Sizningcha qanday kishini komil inson deb hisobash mumkin? Komillikning mezonlari nimalar?
5. Musulmon axloqining mohiyatini qanday tushunasiz va ahamiyati nimadan iborat deb o'ylaysiz?
6. Mustaqil fikrlashning komil inson shakllanishidagi o'rnini qanday tushunasiz?

1. Uchinchi sinf O'quvchilari shuhratparastlik va manmanlik so'zlarining mazmuni bir xil yoki boshqacha ekanligi to'g'risida bahslashib qoldilar. Nima uchun bolalar bu masalani tushunib olishlari qiyin? Ularga qanday qilib yordam berish mumkin?

2. «Uning vijdoni toza emas», «Bu- vijdonsiz kishi», «Bu ishni qilishga mening vijdonim yo'l qo'ymaydi», degan gaplarni siz qanday tushunasiz? Vijdonning kishi axloqiy tarbiyasiga qandaydir aloqasi bormi? Bu qanday aloqa?

3. Televidenie orqali namoyish etilayotgan chet el seriallarining yoshlar tarbiyasiga qanday ijobiy va salbiy ta'siri bor deb o'ylaysiz? Ularni tomosha qilish va unga munosabat bildirishda ota-onalar qanday yo'l tutishlari lozim deb hisoblaysiz?

4. Siz insonlarda qadrlaydigan, ulug'laydigan axloqiy fazilatlar qaysilar va siz «axloqsizlik» deb Haraydigan sifatlar nimalar?

Axborot manbalari:

1. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqi,tining poydevori. -T.,1998y;
2. I.A. Karimov. Ma`naviyyuksalish yulida. T., «O'zbekiston», 1998 y;
3. I.A. Karimov. O'z kelajagimizni o'z qo'limiz bilan qurmoqdamiz. -T., «O'zbekiston», 1998 y.;

4. A.Avloniy. Turkiy guliston yohud axloq». -T., 1994 y;
5. Mutafakkirlar axloq va adolat haqida. T., «Adolat», 1995 y;
6. Pedagogika.O'quvqo'llanma. A.Munavvarov tahriri ostida, -T.,1996y 139-145 betlar;
7. M. Mahmudov.Komil inson shaxsi va ijtimoiy tajriba. // «Pedagogik mahorat», № 2, 6-10 b;
8. .Mustaqillik izohli ilmiy-ommabop lug'at.-T., «SHarq», 1998 y;
9. A.Ibroximov,X.Sultonov, N.Jo'raev. Vatan tuyg'usi. -T., «O'zbekiston», 1996 yil;
10. Qori Nizomiddin bin Mulla Hasan. Ilmi axloq. -T., «YOzuvchi», 1994y.

13 - MAVZU. YAGONA O'QUV- TARBIYA JARAYONIDA FUHAROLIK VA VATANPARVARLIK TARBIYASI.

1. Fuqarolik va vatanparvarlik tarbiyasi jarayonida milliy istiqlol g'oyalarining mazmun, mohiyati.
2. O'zbekiston fuHarosining o'z Vatanini sevishi.
3. Qur'oni Karim va hadislarda huqO'qiy tarbiya.
4. YAgonaO'quv- tarbiya jarayonida fuHarolik va vatanparvarlik g'oyasini yoshlar qalbi va ongiga singdirish yo'llari.

Istiqlol mafkurasi ko'p millatli O'zbekiston xalqining ezgu g'oya - ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot barpo etish yo'lidagi asriy orzu - intilishlari hayotiy ideallarini o'zida aks ettiradi.

Milliy g'oya va istiqlol mafkurasi haqida gap borar ekan, biz nihoyatda keng hamrovli, murakkab, serqirra, insoniyat tarixida aniq va mukammal ifodani, tugal namunasi hali hanuz yaratilmagan tushunchalarni o'zimizga tasavvur qilishimiz kerak. Bu tushunchalar Vatan ravnaqi, yurt tinchligi, xalq farovonligi kabi yuksak g'oyalarning ma'no - mazmunini teran anglab etishga xizmat qiladi.

Xalqni buyuk kelajak va ulug'vor maqsadlar sari birlashtirish, mamlakatimizda yashaydigan millati, tili va dinidan qat'i nazar har bir fuHaroning yagona Vatan baxt - saodati uchun doimo mas'uliyat sezib yashashga chorlash, ajdodlarimizga munosib bo'lishga erishish, yuksak fazilatli va komil insonlarni tarbiyalash, ularni yaratuvchanlik ishlariga da'vat qilish, shu muqaddas zamin uchun fidoyilikni hayot mezoniga aylantirish milliy istiqlol mafkurasining bosh maqsadidir.

O'zbekiston xalqining milliy taraqqiyot yo'lidagi bosh g'oyasi - ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot barpo etishdir. Bu g'oya xalqimizning azaliy ezgu intilishlari, bunyodkorlik faoliyatining ma'no - mazmunini belgilaydi.

Milliy istiqlol mafkurasida fuHarolik va vatanparvarlik tarbiyasining talqini

Yosh avlodga yagona pedagogik jarayonda axloqiy tarbiya malakasini singdirishda avvalo fuHaroviylik yo'nalishini berish muhim masala sifatida Haralmog'i lozim. Zero Ta'lim tizimida yoshlar ongida fuHaroviylik tushunchasini hosil qilish vatanparvarlik g'oyalari asosida shakllanadi. SHuning uchun ham fuHaroviylik tarbiyasi vatanparvarlik tarbiyasi bilan uzviy bog'liq holda amalga oshirilaadi.

O'zbekiston qahramoni Abdulla Oripovning «Men nechun sevaman O'zbekistonni» she'rini O'qing (yod ayting) va mushohada qiling.

Vatan - insonning kindik qoni to'kilgan tuproq, uni kamol toptiradigan, hayotiga ma'no - mazmun baxsh etadigan tabarruk maskandir. U ajdodlardan avlodlarga qoladigan buyuk meros, eng aziz xotira. Vatan - ota - bobolarimizning xoki poylari jo bo'lgan, vaqti - soati etib har birimiz bosh qo'yadigan muqaddas zamindir.

Barcha fuHarolarning qonun oldidagi huqO'qiy tengligi va qonun ustuvorligini, jamiyat munfaatlari va aholi xavfsizligining muhofazasini kafolatlovchi huqO'qiy davlatni barpo etish yo'lidan borayotgan ekanmiz, biz barpo etayotgan yangi jamiyat yuksak ma'naviyva axloqiy qadriyatlarga tayanadi va ularni rivojlantirishga katta e'tibor Haratadi. Bu jarayon milliy istiqlol g'oyasi va mafkurasiga, o'sib kelayotgan yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga asoslanadi.

Vatanparvarlik haqida gapirganda ona zaminga bo'lgan muhabbat, uni sevisht, ardoqlash va uning ravnaqi yo'lida g'amxurlik qilish tushuniladi.

Millatimizning vatanparvarligi- bu xalqimizning qoniga singib ketgan iymon va isnof, mehr-muhabbat, vijdon va andisha, or-nomus, ona yurtga, elatiga sadoqat kabi azaliy axloqiy-ma'naviyqadriyatlar haqidagi g'oya va Harashlari yig'indisidir.

Jamiyatni ma'naviyyangilanishdan ko'zlangan bosh maqsad - yurt tinchligi, Vatan ravnaqi, xalq erkinligi va farovonligiga erishish, komil insonni tarbiyalash, ijtimoiy hamkorlik va millatlararo totuvlik, diniy bag'rikenglik kabi ko'p muhim masalalardan iborat. Misol uchun Vatan tuyg'usini olaylik. Vatanga muhabbat hissi odamning qalbida tabiiy ravishda tug'iladi, ya'ni inson o'zligini anglagani, nasl - nasabini bilgani sari yuragida Vatanga muhabbat tuyg'usi ildiz otib, yuksala boradi. Bu ildiz qancha chuqur bo'lsa, tug'ilib o'sgan yurtga muhabbat ham shu qadar cheksiz bo'ladi.

Qur'oni Karim va hadisi Sharif xuqO'qiy munosabtlarni tashkil etish manbai sifatida

Markaziy Osiyo xalqlari, shu jumladan o'zbek xalqi ko'p ming yillik boy huquq va huqO'qiy madaniyat tarixiga ega. Payg'ambar alayhissalom vafotlaridan so'ng islom olamida yangi qonun va qoidalarining paydo bo'lish jarayoni to'xtadi. Ana shu davrdan boshlab barcha huqO'qiy muammolar Qur'oni Karimda va Payg'ambar Alayhssalom sunnatlarida ko'rsatib bergan qonun va qoidalar asosida hal etilib huqO'qiy tarbiya beriladigan bo'ldi. Islom huquqshunosligi asosan Qur'oni Karim va sunnati Naboviya asosida shakllanadi va sunnatning negizini tashkil etuvchi hodisalarni jamlab kelajak avlodning huqO'qiy ehtiyoji vujudga keladi. Buyuk islom olimi faqih Burhonuddin-al Marg'iloniy Qur'oni Karim va hadis ilmini mukammal egallab fiqh- islom huquqshunosligi borasida benihoya chuqur ilimga ega bo'lgan va huqO'qiy tarbiya sohasida beqiyos durdona hisoblangan "Al Hidoya" asarini 573 yil (milodiy 1170y) da yozgan. "Al Hidoya" bir necha asrlar davomida ko'p musulmon mamlakatlarida, jumladan Markaziy Osiyoda huqO'qiy tarbiyaga oid eng yirik asosiy manbalardan biri bo'ldi.

O'zbekistonda mustaqil demokratik huqO'qiy davlat qurish yo'lidan borilayotganligini kuyidagi asoslab berish mumkin:

Buni avvalo Istiqlol mafkurasiga quyidagi umumbashariy qadriyatlarni e'tirof etishi va ulardan oziqlanishida ham ko'rish mumkin:

- qonun ustuvorligi;
- inson haq - huquqlari va hurfiqrlilik;
- turli millat vakillariga hurmat va ular bilan bahamjihat yashash;
- diniy bag'rikenglik;

- dunyoviy bilimlarga intilish, ma'rifatparvarlik;
- o'zga xalqlarning ilg'or tajribalari va madaniyatini o'rganish va hakoza.

O'zbekiston insonparvarlik qoidalariga asoslangan millati, dini, ijtimoiy ahvoli, siyosiy e'tiqodlaridan qat'iy nazar fuHarolarning huquqlari va erkinliklarini ta'minlab beradigan davlat. 1992 yil 8 dekabrda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi huqO'qiy tarbiyada asosiy dastur bo'lib xizmat qiladi. O'zbekiston Respublikasining mustaqil bo'lishi munosabati bilan maktablardagi Ta'lim - tarbiya ishlari rivojlanib takomillashib borayotir. Mamlakatimizda juda katta o'zgarishlar ro'y berganligi yangi jamiyat barpo etilganligi natijasida qonunchilik va huquq tartibotini yana da mustahkamlash, fuHarolarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishni kuchaytirish tobora katta ahamiyat kasb etmoqda.

HuqO'qiy tarbiyani berish, amalga oshirish yo'llari

Har bir pedagog Ta'lim bilan tarbiya berishga jiddiy e'tibor berishi lozim. O'quvchi yoshlarga tarbiya berishda ularga yuksak fuHarolik his - tuyg'ularni sifat va xislatini tarkib toptirishda Ta'lim va tarbiya birligi muhim ahamiyat kasb etgan. Maktabda O'qitiladigan har bir fanning o'ziga xos tarbiyaviy ahamiyati va imkoniyatlari bor. Ana shu imkoniyatlardan o'z o'rnida to'g'ri foydalanish O'qituvchining bilim, tajriba va mahoratiga, izlanishiga bog'liq. Ta'lim iy-tarbiyaviy omil va vositalar ko'p. SHulardan biri davlat ramzlaridan darslarda va sinfdan tashHari mashg'ulotlarda o'rinli foydalanishdir. Davlat ramzlaridan pedagogik maqsadlarda foydalanish, Ta'lim va tarbiya jarayonida ularning ahamiyatini O'quvchilarga tushuntirish, ularning xulq atvoriga chuqur ta'sir etadi. Hozirgi vaqtda Davlat ramzlaridan foydalangan holdaO'quvtarbiya ishlarini tashkil etish muhim masalalardan biri. Hayotga qadam qo'yuvchi har bir o'smir o'z respublikasining qomusini bilishi, unga amal qilishi kerak. O'quvchilarda O'zbekiston respublikasi Madhiyasi, Gerbi va Bayrog'iga nisbatan hurmat tuyg'ulari tarbiyalanishi zarur.

Hozirgi davrda bolalar va o'smirlar o'rtasida olib borilayotgan tarbiyaviy ishlarning yangi shakllari qo'llanilmoqda. YOshlar o'rtasida huqO'qiy tarbiya ishlarini tashkil etish va sodir etiladigan huquqbuzarliklarni oldini olish borasida pedagogik faoliyatni yanada kuchaytirish uchun quyidagilarni amalga oshirish kerak:

- 1.Umumiy Ta'lim maktablarida huqO'qiy bilimlarni targ'ib qiladigan xonalar tashkil etishga alohida ahamiyat berish.
- 2.Barcha maktablarning sud, prokuratura, advokatura, birinchi navbatda esa voyaga etmaganlar inspeksiyasi va voyaga etmaganlar ishlari bilan shug'ullanuvchi komissiyalar bilan aloqalarini mustahkamlash.
- 3.Doimiy ravishda yangi tajribalarni o'rganish, umumlashtirish va ularni hayotga keng tatbiq etish. To'plangan ilmiy bilimlardan pedagogik tajribalarda oqilona foydalanish, o'smirlarga davlatimiz qonunlariga muntazam rioya qilish ko'nikmalarini singdirish huqu-qiy tarbiyaning samarali amalga oshirish garovidir.

Asrlar davomida insoniyat bosqichma - bosqich dunyoviylik sari intilib keldi. Umum e'tirof etilgan tamoyillar va qonun ustuvorligi, siyosiy plyuralizm, millatlararo totuvlik, dinlararo bag'rikenglik kabi xususiyatlar dunyoviy jamiyatning asosini tashkil etadi.

Insonning haq - huquqlari va erkinliklari, jumladan, vijdon erkinligi ham qonun yo'li bilan kafolatlanadi. "Taraqqiyotning o'zbek modeli"- yurtboshimiz tomonidan jamiyatni isloh qilishning chuqur ilmiy asoslangan tamoyillaridan birida shunday deyiladi: "Jamiyat hayotining burcha sohalarida qonunning ustuvorligi, demokratik yo'l bilan qabul qilingan Konstitutsiya va qonunlarni hech istisnosiz hamma hurmat qilishi va ularga og'ishmay rioya etishi lozim"⁵⁸.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar:

1. «Vatanparvarlik bu-...» mavzusida esse yozing.

⁵⁸ . Milliy isti'sol hoyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. T., «Ezbekiston», 2000 y, 37 bet.

1. Milliy istiqlol g'oyasining mohiyatini qanday tushunasiz?
2. Milliy ongni shakllantirish qanday yo'llar bilan amalga oshirilishi mumkin?
3. FuHarolik tarbiyasining asosini nimalar tashkil qiladi?
4. FuHaroning vatanparvarligi nimalarda namoyon bo'ladi deb o'ylaysiz?
5. Qur'oni Karim va hadislarida huqO'qiy tarbiya masalalari qanday qo'yilgan? Unga munosabatingiz.
6. HuqO'qiy tarbiyaning maqsadi nima va uning mazmunini nima tashkil etadi?
7. HuqO'qiy tarbiyani qanday yo'llar bilan amalga oshirish mumkin deb hisoblaysiz?
 1. «Tarbiya jarayonida davlat ramzlaridan foydalanish» mavzusida kichik ma'ruza tayyorlang.
 2. Vatanparvarlik his-tuyg'usini baholashga oid test-so'rovnomalariga⁵⁹ javob bering.
 3. Quyidagi testlarni eching.

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi qachon qabul qilingan va necha bob, bo'lim, moddadan iborat?

- A. 1991 yil 31 avgustda, XXU bob, 6 bo'lim, 125 moddadan
 V. 1992 yil 2 iyulda, XXU1 bob, 5 bo'lim, 127 moddadan
 S. 1992 yil 8 dekabrda, XXU1 bob, 6 bo'lim, 128 moddadan
 D. 1992 yil 18 noyabrda, XXU1 bob, 4 bo'lim, 125 moddadan.

2. «Har kim bilim olish huqO'qiga ega» degan gap Konstitutsiyaning nechanchi bob va moddasida yozilgan?

- A. 1X bob, 41 modda. S. 1X bob, 31 modda.
 V. 1X bob, 40 modda. D. X bob, 43 modda.

3. HO'qiqiy tarbiyaga oid eng yirik asar «Al-hidoya» kimning qalamiga mansub?

- A. At-Termiziy. S. Al-Mrg'inoniy
 V. Al-Buxoriy, D. Ahmad YAssaviy.

4. Konstitutsiyamizning 31 moddasida nima haqida so'z boradi?

- A. Fikr yuritish erkinligi haqida.
 V. Bir joydan ikkinchi joyga ko'chish haqida.
 S. Ilm olish huqO'qi haqida.
 D. Vijdon erkinligi haqida.

5. O'zbekistonning davlat ramzlari nimalar kiradi?

- A. O'zbekiston bayrog'i va gerbi.
 V. O'zbekiston madhiyasi.
 S. O'zbekiston Konstitutsiyasi
 D. YUqoridagilarning barchasi.

6. Mustaqil O'zbekistonni rivojlanti-rishning ma'naviy-axloqiy negizlari Prezident I.A. Karimovning qaysi asarida o'z aksini topgan?

- A. O'zbekiston iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlari.
 V. O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li.
 S. O'zbekiston XX1 asrga intilmoqda.
 D. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q.

7. «Men nechun sevaman O'zbekistonni» she'rining muallifi kim?

- A. Abdulla Oripov. S. Muhammad YUsof.

⁵⁹ . Shuvvatov. E. Boziev. Vatanparvarlik kis-tuyhusini bakolash mezonlari. // «Xal's ta'limi», 1997 y, 2-son, 4-9 b.

Axborot manbalari:

1. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqi, tining poydevori. -T., «SHarq» 1998 y;
2. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. -T., «O'zbekiston», 2000 y;
3. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. (Ma'ruza matnlari uchun materiallar) - T., «YAngi asr avlodi», 2001 y;
4. Pedagogika. Ma'ruzalar matni. N.G'aybullaev va boshqalar. -T., 2000y;
5. Mustaqillik. Izohli ilmiy-ommabop lug'at. -T., «SHarq», 1998 y;
6. A.Ibroximov, X.Sultonov, N.Jo'raev. Vatan tuyg'usi. -T., «O'zbekiston», 1996 yil, 30-34 betlar.

14 - MAVZU. O'QUVCHILARNING MEHNAT, KASB VA JISMONIY TARBIYASI.

«Har bir insonning, ayniqsa, endigina hayotga qadam qo'yib kelayotgan yoshlarning ongiga shunday fikrni singdirish kerakki, ular o'rta qo'yilgan maqsadlarga erishish o'zlariga bog'liq ekanligini, ya'ni bu narsa ularning sobitqadam g'ayrat - shijoatiga, to'la - to'kis fidokorligiga va cheksiz mehnatsevarligiga bog'liq ekanligini anglab etishlari kerak. Xuddi shu narsa davlatimiz va xalqimiz ravnaq topishinig asosiy shartidir".¹

1. Yosh avlodni tarbiyalashda mehnat tarbiyasining o'rni.
2. Yoshlarni to'g'ri kasb tanlashga yo'naltirish.
3. Sog'lom avlodni tarbiyalashda jismoniy tarbiyaning ahamiyati.
4. O'zbekistonni dunyoga tanitishda sportning o'rni.

Mehnat umuminsoniy, milliy va ma'naviyqadriyatlar taraqqiyotining negizidir. Har tomonlama etuk, barkamol avlodni etishtirishda mehnat tarbiyasining roli va o'rni beqiyos kattadir. Mehnat tarbiyasi shaxsni har tomonlama rivojlantirishning ajralmas qismidir. SHuningdek bolaning har

¹ Karimov I.A. "O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li"

tomonlama shakllantirish vositasi, uning shaxs sifatida ulg'ayish omili hamdir. Buyuk ajdodlarimiz mehnat tarbiyasi tugrisida tuxtalib, kimmatli fikrlarini bildirib utishgan. Masalan, Abduraxmon Jomiy : «Oltin topmaginu o'rgangin hunar, hunarning oldida xasdir oltin-zar»,-degan fikr bildirsalar, ulug mutafakkir Alisher Navoi: «Umrni zoe etma, mehnat qil, mehnatni saodatning kaliti bil»,-deydilar.

Francuz adibi Anatol' Franc: «Eng yaxshi axloqiy va estetik dori – mehnat»,-degan fikrni ilgari suradi.

Bir kator 'zbek xalq maqollarida xam inson xayotida mehnat aloxida uluglanadi. Masalan, «Mehnat baxt keltirar», «Mehnat e'tibor garovi», «Mehnatsiz rohat yo'q», «Mehnat qancha og'ir bo'lsa, keti shuncha shirin bo'lar» va boshkalar.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturi va boshqabir kator me'yoriy xujjatlarda yoshlarning mehnat tarbiyasiga aloxida e'tibor karatilgan. Mehnat yoshlar uchun ham zaruriyat, ham burch bo'lishi, buning uchun uyda ham, O'quvyurtlarida ham mehnat qilish uchun sharoitlar yaratish lozim. Agar bola kichikligidan mehnat qilishga o'rgatilsa, o'yindan mehnat qilishga hech bir qiyinchiliklarsiz o'tadi. Inson huquqlari umumjahon deklarasiyasining 23-moddasida "Har bir inson mehnat qilish, mehnat turini ixtiyoriy tanlash, adolatli, qulay mehnat sharoitida ishlash huquqiga ega", - deb ta'kidlangan.

Shunday ekan, bugungi kunda O'zbekiston mustaqilligini mustahkamlash, xalq farovonligini ta'minlash yo'lida fidokorona mehnat qilayotgan kishilar bilan faxrlanish va o'rnak olish lozim. YOshlar mehnati dastlab oilada, keyin esa O'quvyurtlarida amalga oshiriladi. Bu jarayonda ayniqsa akademik lisey, kasb - hunar kollejlarini o'rni va ahamiyati beqiyos kattadir. Ta'lim to'g'risidagi qonunning 13-moddasida ta'kidlanganidek, "kasb - hunar kollej O'quvchilarining kasb - hunarga moyilligi, mahorati va malakasini chuqur rivojlantirishni tanlangan kasblar bo'yicha bir yoki bir necha ixtisos olishini ta'minlaydigan uch yillik o'rta kasb - hunar O'quvyurtidir"⁶⁰.

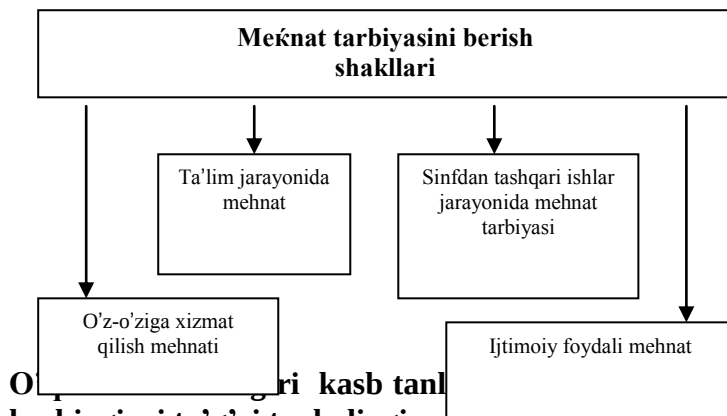
Inson faoliyatining asosiy turi mehnat, atrof - muhitni o'zlashtirish, bunyod qilish orqali ham ijtimoiy, ham shaxsiy ehtiyojlarini qondiradi. SHuning uchun mehnatga murakkab ijtimoiy hodisalar sifatida Haraladi. Mustaqillik milliy kadrlar tayyorlash ko'lami va sifatini oshirishni taqozo qilmoqda. Yirik korxonalarda milliy kadrlarning kamligi etuk mutaxassislarning migrasiyasi ushbu muammoga davlat nuqtai nazaridan jiddiy yondashishni talab etmoqda.

YOshlar mehnatining mazmuni mamlakat oldida, ijtimoiy siyosiy va iqtisodiy vazifalar, viloyat va tumanlardagi kadrlarga bo'lgan ehtiyoj, O'quvyurtlarining ichki imkoniyatlari va talablari asosida belgilanadi. Avvalo, bolalar Ta'lim jarayonida mehnat haqida dastlabki bilim va tasavvurlarga ega bo'ladilar. O'qish ham mehnat ekanligini tushunib oladilar. O'quvchilariga kiritilgan mehnat darslarida esa mehnat qilish malakalarini egallaydilar. Bu jarayonda o'z mehnatlarining natijalarini ko'rib zavqlanadilar va yanada yaxshiroq mehnat qilishga harakat qiladilar. Mehnat qilish jarayonida sinfdan va maktabdan tashqari mehnat, o'z - o'ziga xizmat qilish mehnati, ijtimoiy foydali mehnat turida faol ishtirok etadilar va chiniqadilar. Pedagogika fani mehnat tarbiyasini tashkil qilishda qo'yayotgan talablar quyidagilar:

- mehnatning ijtimoiy axloqiy ahamiyatiga alohida e'tibor berish;
- mehnat O'quvchining yoshi, hayoti tajribasi va imkoniyatlariga mos bo'lishi;
- O'quvchilarning mehnat faoliyatlari ijodiy harakterda bo'lishi;
- o'z vaqtida turli kasblar haqida ma'lumotlar berib borilishi;
- mehnat ahlilari bilan doimo suhbat va uchrashuvlar tashkil qilish.

Mehnat tarbiyasi fan asoslarini o'rganish jarayonida O'quvchilarning olgan bilimlarining aniq maqsadga yo'nalganligi, ishlab chiqarish jarayonining ilmiy asoslarini, bilim va kasbiy qiziqishlarni ko'zda tutadi.

⁶⁰ O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim tæhrisida»gi shonuni. Barkamol avlod_O'zbekiston taraššiyotining poydevori. T., «SHarq», 1998 y. 23 b.

O'z-o'ziga xizmat qilish mehnati

qanday ishlar olib borish lozim? Siz o'z kasbingizni to'g'ri tanladingizmi?

Mehnat jamoalari inson umrining asosiy qismi o'tadigan, uning tafakkuri, hayotga munosabati shakllanadigan ijtimoiy - ma'naviy muhitdir. Ular kishida jamoa ruhi, mehnatsevarlik, omilkorlik, adolat tushunchasi, mehr - oqibat tuyg'ularini tarbiyalaydigan o'ziga xos maskan bo'lib hisoblanadi. Kasb tanlash jiddiy va mas'uliyatli ishdir. O'z hayot yo'llarini jiddiy suratda belgilab borish jiddiy masala. Buning uchun maktablardagi politexnika tizimidagi to'garaklar muhim o'rin tutadi, fan tugaraklarida bolalar texnik saviya va bilimlarini kengaytiradi, kasb tanlashga tayyorlanadi. Maktabda yuqori sinf O'quvchilari uchun "ishlab chiqarish asoslari, kasb tanlash" kursi O'qitiladi. Kasbga yo'naltirish umumiy o'quv tarbiya jarayonida amalga oshiriladi. O'quvchilarni kasbga yo'naltirishda ota - onaning ham roli kattadir.

Kasbga nisbatan qiziqishni vujudga keltirish O'qituvchining pedagogik faoliyati bilan bevosita bog'liqdir. Ta'limni oqilona, optimal yo'l bilan tashkil qilish va olib borish orqali turli yoshdagi maktab O'quvchilarida mehnatga ongli munosabatni tarkib toptirish, kasb - hunarga nisbatan qiziqishni o'stirish mumkin.

Barkamol avlodni jismoniy komilliksiz tasavvur qilib bo'lmaydi, bu tarbiyaning bosh maqsadi jismonan chiniqqan, mard va sabotli, kat'iyatli vatanparvarlarni kamol toptirishdir.

Jismoniy tarbiyaning inson kamolotidagi orni. Жамият ривожланишининг козирги босқичида баркамол инсонни тарбиялаш энг асосий, кечиктириб бўлмайдиган муқим вазифалардан биридир. Президентимиз таъкидлаганидек: «Соҳлом авлодни тарбиялаш буюк давлат пойдеворини, фаравон қаёт асосини ўриш деганидир». Шундай экан, мамлакатимизда соҳлом авлод дастури қаракатининг кенг тус олгани, «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» асосида таълим-тарбия тизимининг тубдан ислоқ этилаётгани кам ана шу улўҳвор вазифани амалга ошириш йселидаги муқим ўадамдир.

Хукукий демократик давлатимиз, очик фукаролик жамиятининг энг устувор йуналишларидан бири саналмиш таълим соҳасида олиб борилаётган ислохатларнинг асосий мақсади бу жараённинг сифати ва самарадорлигини оширишга қаратилган тадбирлар мажмуасидан иборат. Шу боисдан мамлакатимиз мустақиллигидан сснг ёш авлоднинг тарбиясига, соҳлигига алоҳида эътибор ўратила бошланди. Президентимиз Ислам Каримов томонидан чиқарилган «Мамлакатимизда спортни ривожлантириш тўғрисида», (20003), Ўзбекистон Республикаси Олий ва ссрта махсус таълим вазирлиги, Маданият ишлари вазирлиги қамда Давлат жисмоний тарбия ва спорт ўсмитасининг «Ўсўвчиларнинг бсш ваўтларини мазмунли сстказиш ва фойдали машўлотлар билан таъминлаш тўғрисидаги (1999 йил, 21 сентябр, 277/201/693 сонли бсйруўи), каби меъёрий қужжатларда ёшларнинг жисмоний камолоти масаласига алоқида эътибор ўратилган.

2001 йилнинг «Соҳлом авлод йили» деб аталиши қам бежиз эмас эди, чунки қаёт тажрибаси «соҳлом танда - соҳ асл» бселишини аллаўачон исботлаган.

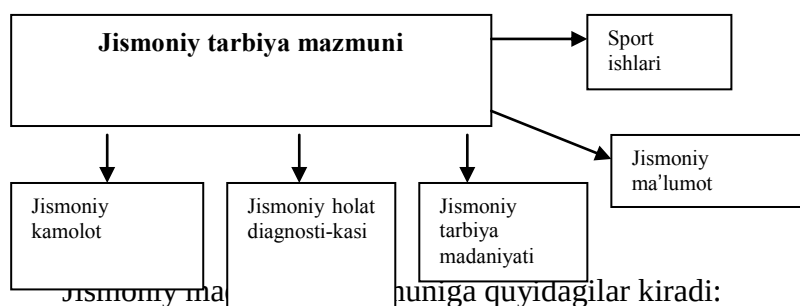
Кузатиш ва тажрибаларнинг таҳлиллари шуни курсатадики, бошлангич синф уқувчилари учун жисмоний тарбия ёш авлодни тараўсий эттиришда муқим восита қисобланади. Тана

аъзоларининг мостади фаолияти учун қаракат жуда зарурийдир. Буюк қаким, мутафаккир Абу Али ибн Сино: «Бадантарбия-соҳлишни саълашда улуҳвор усулдир», -дейдики, бу фикр: «Кимки килса қаракат- соҳлигида бөөлар баракат» деган наълни эслатади.

Жисмоний тарбияга эътиборни кучайганлигини мактаб сёшувчилари сёртасида «Умид ниқоллари», коллеж ва лицей талабалари иштирокида «Баркамол авлод», олийгоқ талабалари сёртасида «Универсиада» спорт мусобаёларининг ташкил этилганлиги ва мунтазам сётказилиб келинаётганлигида, ёки спортнинг кёплаб турлари бёйича Ёзбекистондан Олимпиада ва жақон чемпионлари етишиб чиёиб, Ёзбекистон номини бутун дунёга ёёётганида қам кёриш мумкин. Бундан ташёари барча мактабларда, мақаллаларда қам турли спорт мусобаёлари ташкил этилмоёда, айрим оилавий мусобаёлар қам сётказиш йёлга ёёйилиб борилмоёда.

Жисмоний тарбиянинг мақсоди - О'қувчилар танасидаги бarcha а'zolarini sog'lom o'sishini ta'minlash barobarida ularning aqliy va jismoniy mehnatga, shuningdek, Vatan mudofaasiga tayyorlashdan iborat. Abdulla Avloniyning fikricha, sog'lom fikr, yaxshi axloq va ilm - ma'rifatga ega bo'lmoq uchun badanni tarbiya qilish zarur.

Жисмоний тарбия кishilarga кatta та'sir ко'rsatib, salomatligini mustahkamlaydi, ishlash qobiliyatini oshiradi, uzoq umr ko'rishga yordam beradi.

Жисмоний тарбиянинг маъноси ва аъзолига қуйдагилар киради:

1. Инсон а'zolarining tuzilishi va ularning funksional kamoloti.
2. О'қувчиларнинг sog'ligini mustahkamlash.
3. Gigena qoidalariga ko'nikish.
4. Bo'lajak ishchi-mehnatчиларнинг jismoniy va fiziologik sifatlarini kasb ahamiyati jihatidan shakllantirish, ish qobiliyatlarini oshirish.
5. О'қувчиларда iroda, chidamlilik, qat'iy intizom, do'stlik hissini kamol toptirish.
6. SHaxsiy jismoniy qobiliyatlarni tarbiyalash.

Инсоннинг куч ва ёобиятларини тақлил этганда, у учга бёелинади: жисмоний, аёлий ва ақлоёий. Шунга биноан инсоннинг бу куч-ёобиятларининг тараёёийси, юксалишини таъмин этадиган тарбия қам уч ёисмга ажралади, булар бадан тарбияси, аёл тарбияси, ақлоё тарбиясидир.

Бадан тарбияси инсон каётида катта ақамиятга эга. Биринчидан, каётда қар кимнинг мукамал соҳ-саломатликка, куч-ёувватга эга бёелиши ёктиёежи бор. Иккинчидан, тан соҳлиёи фикр ва ақлоёнинг қам соҳлиёини таъмин этади. Фикр ва ақлоё билан миёоз ва соҳломлик узвий боёлий.

Бадан тарбиясининг маёсади қар томонлама етук: жисмонан чиниёёан, соф фикрли, мард, саботли, ёатёиятли, Ватанни кимоя ёила оладиган шахсларни камол топтиришдан иборат.

Ёёувчиларни жисмоний тарбиялаш жараёнида ёуйидаги асосий вазифалар қал этилади. Биринчи вазифаси-соҳлиёни мустақкамлаш, тана аъзоларини чиниёштириш, жисмоний жикатдан тёёри ривожланиш қамда унинг иш ёобиятининг ошишига таёсир этишдир.

Мактаб ёшидаги болаларни ёадди-ёоматини тёёри-мутаносиб шакллантириш, суяк-бёёинларини ва мускулларини уйёунлашган тарзда ривожлантириш, юрак-ёон томир қамда нафас олиш аъзоларини, асаб толалари маёмуасини мустақкамлаш муқим.

Тана аъзоларини мөътадил фаолияти учун қаракат жуда зарурийдир. Ҷадимда халқимиз бадантарбияни риёзат деб аташган Буюк қаким Абу Али ибн Сино: «Бадан тарбия-соғлиқни сағлашда улуғвор усулдир», дейдики, бу фикр: «Қимқи ғилса қаракат-соғлиғида бөлар баракат» деган нағлини эслатади. Улуғ мутафаккирнинг «Тиббий достон» («Урғуза») асарида риёзат-бадан тарбияси ҳағида батафсил фикр билдирилган. Олим жисмоний машғлар билан сөртача шуғулланиш соғлиғша фойдали эканлиғини бундай тағрифлайди.

«Билсанг риёзат турлари неча-нача
Шарофатли бөлар эса у сөртача.
Төғри ва мөътадил бөлиб сөгай бадан
Қир-қир ила қиғиндидан ғутулар тан».

Буюк диношманд жисмоний машғсиз юриш баданда ёмон хилтларнинг йиғилишига сабаб бөлишини алоқида уғтириб, бундай деб ёзади.

«Риёзатсиз ётишдан көп топма роқат,
Бу роқатдан тополмассан кеч манфаат.
Жим ётсанг ифлос хилт-ла төлар бадан,
Ѓизоча кеч қозирланмас бирор маскан».

Жисмоний машғларининг сиқат-саломатлиққа фойдаси чексиз эканлиғини Д. Адиссон бундай тағрифлайди: «Мутолаа ағл учун ғанча зарур бөлса, жисмоний машғлар қам бадан учун шунча зарур дейди:

Суғрот қаким эса бундай дейди: «Гимнастика ёрдами ила баданимнинг мувозанатини төғрилаб оламан.

Шуни қам айтиш керакки, сөғувчиларнинг соғлиғини жисмоний тарбия дарслари қамда мактаб шароитларида сөтказиладиган махсус тадбирлар қисобигагина мустақкамлаш ғийин. Чунки бу жараён ота-она, тарбиячи, бутун педагоғлар жамоасининг иши бөлиб, соғломлаштириш билан болаларни мунтазам равишда, бутун йил давомида шуғуллантириш керак.

Иккинчи вазифаси- сөғувчиларда янғи қаракат турларига ғизигиш, ксеникма ва малақалар қосил ғилиш, уларни махсус билимлар билан ғуроллантириш. Сөғитиш жараёнида сөғувчилар қаракат, ксеникма ва малақаларини эғаллайдилар. Бу малақа ва ксеникмалар жисмоний тарбиялар бөйича тузилган сөғув дастурида назарда тутилган бөлиб, улардан бағзилари, масалан, тез юриш, юғуриш, сакрашлар амалий машғлардир. Шу билан бирга, бу машғлар гимнастика асбоб-анжомларида машғ ғилиш, акробатика, бадий гимнастика қаракатларини мувофиғлаштиришга, шунингдек, янғи қаракатларини осонроғ ва ғисса вағт ичида сөрганиб олишга ксемақлашади, ксеникма ва малақалар қосил ғилади.

Учинчи вазифа -сөғувчиларнинг ёшига, жинсига мувофиғ келадиган (куч, тезкорлик, чағшонлик, чидамлилиқни) асосий қаракат сифатларини ривожлантириш. Юғорида айтилган жисмоний сифатлар алоқида мавжуд бөлмай, балки улардан бири у ёки бу фаолият турида етакчи уринни эғаллайди. Масалан, қаракатли ва спорт уйинларида-чағшонлик, ғисса масофага юғуришда-тезкорликни айтиш мумкин, Мактаб дастури сөғувчиларининг қаракатлари, сифатларини қар томонлама ривожлантириш қамда уларининг жисмоний ривожланишлари ва умумий иш ғобилиятларининг ортиши учун керакли шароитини яратади, албатта. Шу билан бирга, сөғувчиларда ақлоғий - иродавий сифатларини тарбиялаш, хулғ-атвор маданияти ксеникмаларини таркиб топтириш керак.

Төсертинчи вазифа-сөғувчиларда сөз соғлиғига онғли муносабатни тарбиялаш бөлиб, бу уларнинг озода-саришталик тартибида, гигиена ғоидаларига риоя ғилишларида, эрталабки гимнастика билан шуғулланишларида қамда спорт машғулотларида мунтазам ғатнашишларида намоён бөелади. Бадантарбиянинг сиқат-саломатлиққа фойдасини сөғувчи ғанча яхши билиб олса, унга бөелган ғизигиши шунчалик ортади.

Мөътадил равишда, сөз вағтида бадантарбия билан шуғулланувчи одам даволанишга муқтож бөелмаслиғини чуғур англаб олиши керак.

Олим ва шифокорларнинг кузатишиларича, бадан тарбия туҳма иссиқликни оширади. Чунки улар енгилгина иссиқлик пайдо бўлади, аъзолардан тоъпланувчи чиқиндиларни йиқотади.

Бадантарбия машълари тартибли ва йисели билан бажарилса, фикрни уйғунлаштиради, шон юришига ёрдам беради, қазмни яхшилаиди, асабни шувватлантиради, тана қароратини орттиради, зекни чарқлайди.

Инсон жисмоний соҳлом ва бардам-баъувват бўлса, қайт ҳозалликларини идрок этади, аёл-заковати юксала боради, атроф-муқитни зийрак бўлиб кузатади. Шу нуқтаи назардан, инсоннинг соҳлом-баъувват бўлишида бадантарбия муқим омил экани аниқ. Демак, бу тарбия аълий, ақлобий ва эстетик тарбиянинг замини экан. Таъбир жоиз бўлса, бир ерда туриб ўлган қолмак сув кеч фойдасиз дейилса, қаракатсиз одам қам қолмак қабидир, шаръираб ошсан сувнинг сизи ҳозал бўлиши билан бирга, дала-бўғларини яшнатгани қабидир, серқаракат, жисмоний машълар билан шуғулланадиган одамнинг қам сизи (жисмонан) ҳозал, қам аълий ҳозал, қам одоб- ақлоби ҳозал бўлади.

Бадантарбия инсонни қар томонлама тетик, қушёр, шобилятли бўлиб қамолга етказадик, донолар жисмоний тарбия- ҳозаллик тарбиясидир, деб бежиз айтишмаган.

Инсон жисмонан соҳлом, қар томонлама етук ривожланиши учун маълум маъсадни қозлаган қолда тежамли қаракат бўлиши, табиат шайнида ёки озода-шинам спорт залида қаракатли машълар билан шуғулланиши-буларнинг қаммаси унда нафосат қис-туйғусини, аълий тушинчасини дидини тарбилайди. Шубқа йиқки, хилма-хил, аниқ, ифодали бажарилган жисмоний машълар эстетик кечинма, қисларни юзага келтиради. Жисмоний машъларни бажариш жараёнида қаракатлар маъсадининг қам шакл, қам мазмун жикатидан бир-бирига мос келиши эса унинг ҳозалигини таъминлайди.

Ҳозаллик- бу аввалло қаракатларнинг содда, енгил, изчил ва тугал бўлишидирки, сўйувчи қам сўувчи қам бунга интилсалар, нафосатга эришилади. Албатта, жисмоний тарбиянинг вазифаси сўувчида фаъат ҳозалликни идрок этишгина шакллантириш бўлиб ўлмай, балки уларни қиши қаракатидаги

Болаларни жисмоний чиништиришда синф рақбарларининг маъсулияти қатта. У жисмоний тарбия сўйувчиси билан қамкорликда болаларни мунтазам равишда эрталабки бадан тарбия бўлишга одатлантиради, мактабда жисмоний тарбия бўйича амалга ошириладиган тадбирларга жалб этади. Болаларни чиништириш масаласини фаъат жисмоний тарбия дарсларида қал этиб бўлмайди. Жисмоний тарбия бўйича олиб бориладиган ишлар дарсдан ташъари ваътларда, синфдан ва мактабдан ташъари ташкил этиладиган тадбирлар жараёнида амалга оширилади.

Синф рақбари сўувчилар сўртасида «Спорт тинчлик элчиси», «Олимпиадачилар орамизда», «Донолар спорт қайида», «Ўзбек спортчилари - бизнинг фахримиз» қабидир мавзуларда сўқбатлар, синф соатлари, машъур спортчилар билан учрашулар ташкил этса, болалар жамоасида соғлом турмуш тарзини тарғиб қилишга замин яратилади.

УОш авлодни жисмонан чиниқтиришда о'қув yurtlari rejasi bo'yicha o'tiladigan jismoniy tarbiya darslarining roli, ahamiyati beqiyos kattadir. Тоҳри ташкил этилган жисмоний тарбия, шахсининг меъёрий жисмоний тараъшиётини таъминлайди, саломатлигини мустақкамлайди, ёшларни меқнатга, турмушга тайёрлайди.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar:

1. Койил инсон шаклланишда меҳнат ва жисмоний тарбиянинг тутган о'рнини қандай тushunasiz?
2. Меҳнат ва жисмоний тарбиянинг мақсади, мазмуни ва вазифалари нималардан иборат?
3. Меҳнат ва меҳнатсеварлик ҳақида мутафаккирларимизнинг Ҳарашларидан мисоллар ва мақоллар келтира olasizми?

4. O'quvchilarni to'g'ri kasb tanlashga yo'llash uchun qanday ishlar olib borish lozim deb o'ylaysiz?
5. Hozirgi kunda davlatimiz tomonidan jismoniy tarbiyaga e'tibor kuchaytirilishining sabablari nimada deb bilasiz?
6. Mehnat va jismoniy tarbiyani qanday yo'llar bilan amalga oshirish mumkin?

1. «O'zbekistonni dunyoga tanitayotgan mashhur sportchilar» mavzusida kichik esse yozing.

2. Muammoli masalalar echish

1. masala: Ko'p bolali oilaning otasi mamnun bo'lib hikoya qiladi: Er ag'darish biz uchun hech gap emas. 1-2 kg konfet, pechen'e sotib olib kelamanda, qani bolalar bu sizlarga, lekin oldin erni chopib beringlar, deymen.

- Bolalar konfetsiz er ag'darishmaydimi?- so'radik biz.

-Uncha tirishib ishlashmaydi-da,- tushuntirdi ota.

Ota qo'llagan rag'batlantirish usuliga qanday baho berasiz?

2. masala: 3-sinf O'quvchisining onasi hikoya qiladi: Avvallari o'g'limning hamma ishi joyida

edi. Men ishlamasdim, unga ko'p vaqt ajratardim. Ishga kirganimdan so'ng «ikki baholar» ola boshladi. Kechqurun darsini tekshirsam, topshiriqlarning bir qismi bajarilmagan, bajarilgani esa iflos, tushunarsiz bo'lgani uchun uni qayta ko'chirish kerak. Lekin qachon ulgurardi? Uxlash vaqti bo'lib qolardi.

Ota-onaning xatosi nimada? Siz qanday yo'l tutardingiz?

Axborot manbalari:

1. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqi, tining poydevori. -T., 1998y;
2. I.A.Karimov. Ma'naviyyuksalish yulida. -T., «O'zbekiston», 1998 y;
3. I.Karimov. O'z kelajagimizni o'z qo'limiz bilan qurmoqdamiz. -T., «O'zbekiston», 1998 y.;
4. Pedagogika.O'quvqo'llanma. A.Munavvarov tahriri ostida, -T., 1996y 157-159, 168-172 betlar;
5. O'zbek bolalar an'anaviy o'yinlarining tarixiy asoslari. //«Pedagogik mahorat», 2002 y, 4-son, 52-56 b.

15-MAVZU: TA'LIM -TARBIYA JARAYONIDA PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA VA KORREKCIYA VAZIFALARI

Diagnostika (yunon tilida «dia»- shaffof, «gnosiss»-bilim degan ma'noni bildiradi)- o'rganilayotgan ob'ekt yoki jarayon to'grisidagi aniq ma'lumot olishning umumiy vositasi bo'lib xizmat qiladi. Diagnostikaning ahamiyatini medicina nuqtai nazaridan qarasak, kasallik belgilari va ularni kelib chiqish sabablari to'g'ri aniqlansa, davolanish natijasida bemor tuzalib ketishining kafolati oshadi. Xato diagnoz esa faqat shifokorlarning aqliy Harakatini yO'qqa chiqaribgina qolmay, balki kasalning tuzalish imkoniyatini ham susaytirishi mumkin. Tana a'zolari salomatligi to'grisidagi aytilgan ushbu fikrlar ruhiy sog'liqqa ham bevosita aloqadordir.

Inson jismoniy rivojlanishini diagnoz qilish ancha oson kechadi, buning uchun ayrim mashqlar bajarilgach, uning natijasiga binoan xulosa chiqarish mumkin. Lekin ruhiy, ma'naviy, ijtimoiy rivojlanishni diagnostika qilish mashaqqatli faoliyatning maqsulasi qisoblanadi. Bu maqsadda qo'llanayotgan metodikalar muayyan darajada murakkab bo'lib, Har doim ham to'g'ri natija beraveradi, deb xulosa chiqarish, shoshilinch qaror qabul qilish noxush oqibatlariga olib keladi. Pedagogik amaliyotda pedagog-psixologlar va O'qituvchilar shaxsning aloqida sifatlarini o'rganadilar, lekin olingan natijalarga asoslangan qolda, rivojlanishning barcha tarkiblariga umumiy baho berishga Har doim ham musharraf bo'lavermaydilar. Chunki tajriba uzluksizligini

ta'minlash integrativ yondashishni taqozo etadi, ko'pomillik taqlilgina uning echimiga ijobiy ta'sir etadi, xolos.

Ta'lim oluvchilarning shaxsiy-xarakterologik sifatlarini aniqlashning, qech bo'lmaganda oddiy metodikasini egallash, uni tatbiq etish, kasbiy-pedagogik tayyorgarlikning mO'qim unsurlaridan biridir. Oliy va o'rta maxsus O'quv maskanlari O'qituvchilari ko'pincha O'quvchi-yoshlarning aqliy qobiliyatlarini o'rganishga e'tibor qaratadilar, ammo ularning tarbiyalanganlik darajalarini (keng ma'noda) va xulqiy nuqsonlarini korrekciyalash muammolarining uzluksiz Ta'lim tizimida yagona uzviylik va yaxlitlik nuqtai nazaridan talqin qilishga, uning echimlarini topishga o'rinishmaydi. O'quvchilar va talabalarning aqliy rivojlanishlari ko'p jihatdan mustaqil fikrlashga, umumiy tarbiyalanganlik darajasiga bog'liq. Ularning tarbiyalanganlik darajasini diagnostika qilish, ma'naviy-ma'rifiy rivojlanish xususiyatlarini o'rganish, zarur bo'lsa xulqiy nuqsonlarini bartaraf etish Hozirgi davrning mO'qim talablaridan biridir.

Ijtimoiy pedagogik diagnostika- pedagogik omillarning samaradorligini oshirish maqsadida shaxsga axloqiy, intellektual, estetik, jismoniy, sociologik, ekologik va ijtimoiy - psixologik ta'sir ko'rsatish qagidagi axborotlarning majmui. Yoshlar jamoasidagi Har bir shaxsning tarbiyalanganlik darajasini tashxis qilish uchun avvalambor «tarbiya» va «tarbiyalanganlik» atamasining tarkibiy qismlari, mezonlari nimalar bilan belgilanishini tushunish zarur.

Jahon pedagogikasida «tarbiya» atamasi keng hamrovli tushuncha sifatida baqolanganligi tufayli, uning moqiyati xususida turli nazariyalar mavjud. Tarbiyani kattalar (O'qituvchilar, murabbiylar va ota-onalar)ning bolalarga ta'sir ko'rsatish jarayoni sifatida tushunish eng ko'p tarqalgan tendenciya. Bun o'rinda kattalar to'g'ri deb qisoblaydigan, baqolaydigan ideallar, maqsadlar, vazifalar, normalar va talablarga muvofiq tarzda ta'sir ko'rsatish ko'zda tutiladi, albatta.

Tarbiyani bunday tushunish qaqiqatga yaqinroq, biroq u bir tomonlama xususiyatga ega bo'lib, mazkur jarayonning faqat muayyan qismini aks ettiradi, xolos. Tarbiyaga bunday ta'rif berishda bolaga kattalarning ta'siri yo'n altirilgan ob'ekt sifatidagina qaraladi. Pedagogik tashxislashning asosiy maqsadi ham tashabbuskor va mustaqil shaxslarni tarbiyalashni nazarda tutadigan bo'lsa, u tarbiyalanuvchiga pedagogika jarayonida faol Harakat qiluvchi sub'ekt rolini beradi.

Bugungi kunda pedagogik nazariya va amaliyot muammolarini tadqiq qilish va echimini topishda pedagogik diagnostika hamda korrekciya mO'qim ahamiyat kasb etadi.

«**Pedagogik diagnostika**» atamasi ilk bor 1968 yili nemis olimi Karlxaync Ingenkamp tomonidan fanga kiritildi.

K. Klauer (Germaniya), B.Burk, Rollet(Angliya), S.D. Smirnova, I. V. Dubrovina (Rossiya) va boshqa bir qator olimlarning «pedagogik diagnostika»ning «psixologik diagnostika» zahirida tug'ilganligini ta'kidlashlari, albatta, o'ransiz. Bir paytlari psixologik diagnostika biologiya va tibbiyotning tashxis modellarini andoza Qilib olgani kabi pedagogik diagnostika ham zarur bo'lganda psixologik ilmiy-tadqiqot metodlardan o'z o'rnida foydalandi. Pedagogik, psixologik, sociologik adabiyotlar taqlili tashxislashga turli qarashlar mavjudligini ko'rsatdi. Bu pedagog shaxsining diagnostikasi (o'zini-o'zi tashxislash), ota-onalar, pedagoglar tomonidan O'quvchilar jamoasini tashxislash; ma'muriyat, mutasaddi mutaxassislar va Ta'lim bo'limlari uslubiyotchilari tomonidan O'quv dargoqining faoliyatini tashxislash va qokazolar bo'lishi mumkin.

Pedagogik diagnostika o'z moqiyatiga binoan korrekcion tadbirlarni amalga oshirishni nazarda tutadi.

«**Korrekcija**-deb ta'kidlaydi M. Quronov- hayotiy chekinishlarga uchragan bolalar va o'smirlar bilan olib boriladigan aniq faoliyatdir»(156, 34).

Bir qator olimlar: (R.S. Nemov, D. V. Ol'shanskiy G. Broyer, G. Mattes) «**Pedagogik korrekciya**-tarbiya jarayonida yoshlarning ma'naviy-ma'rifiy soqalarda oldin yo'l qo'ygan nuqsonlarini bartaraf etish jarayonidir»(106,79),-deb qisoblaydilar.

Fikrimizcha, **korrekciyalash** jarayoni-yoshlarning ongiga, qis-tuyg'ulariga ta'sir etuvchi va turli ijobiy qobiliyatlari hamda shaxsiy fazilatlarni shakllantiruvchi faoliyat turidir.

Korreksiya qilish ta'sirida ularning g'oyaviy, axloqiy, irodaviy, estetik xislatlari shakllanadi, tabiatga, jamiyatga nisbatan ilmiy qarashlari tizimi tarkib topadi, jismoniy kuch-quvvatlari mustaqamlanadi va shu bilan birgalikda tarbiyaviy masalalar amalga oshiriladi.

Korreksiya jarayonida yoshlarda jamiyatning shaxsga qo'yadigan axloqiy talablariga muvofiq keladigan xulq-atvor malaka va odatlari qosil qilinadi. Bunga erishish kezida yoshlarning **ongiga** (Ta'lim jarayonida), **qissiyotiga** (darsda va sinfdan tashqari ishlarda), **irodasiga** (faoliyatni uyushtirish, xulqni idora qilish jarayonida) tizimli va muntazam ta'sir etib boriladi.

Pedagogik diagnostika va korreksiya jarayonida shaxsning tafakkuri, ongi, qissiyoti, irodasi, qarashlari e'tibordan chetda qolsa, u qolda maqsadga erishish qiyinlashadi.

«Muayyan bir maqsadga Qaratilgan tarbiya jarayonining moqiyati va vazifalari tarbiyachi tomonidan rejalashtiriladi va tartibga solinadi. U O'quvchining qaysi xislatini shakllantirish yoki illatini yo'qotish maqsadida rejalashtiriladi», - deb yozadi Fleyk Xobson o'zining « Razvi-tie rebyonka i ego otnoshenie s okrujajuShimi» asarida (143,185). Uning fikricha, shu xislatlarni tarbiyalash yoki illatlarni yo'qotish uchun xizmat qiluvchi manbalar izlab topiladi va belgilangan maqsadni ro'yobga chiqarishga xizmat qiladigan nazariy va amaliy manbalarning qaysisini va qaerda ishlatish mumkinligi rejalashtiriladi.

Reja asosida o'tkazilgan tarbiya moqiyati Ta'lim - tarbiya tizimini, jamiyat va insonlarning intellektual va jismoniy faoliyatini tashkil qiladi. Pedagogik diagnostika va korreksiya reja asosida, tizimli va maqsadli olib borilsa, komil insonni tarbiyalashdek asrlardan beri azaliy orzuni amalga oshirish istiqbollari, imkoniyatlari ko'lamini yanada kengayadi.

Islom Karimovning: «Ma'naviyat qaqida gap ketar ekan, men, avvalo, insonni ruhiy poklanish va yuksalishga da'vat etadigan, inson ichki olamini boyitadigan, uning iymon- irodasini, e'tiqodini mustaqamlaydigan, vijdonini uyg'otadigan qudratli kuchni tasavvur qilaman»(10,73) deyishida chuqur nazariy va ilmiy ma'no bor.

Respublikamiz olimlari: R.Q.Jo'raev, R.G'.Safarova, X. I. Ibragimov, U. Q.Musaevlar tomonidan yaratilgan «Pedagogika fani Konsepciyasi»da ham pedagogika fani Ta'lim -tarbiya darajasi hamda shaxsning Ma'naviyqiyofasi, uni sociokorreksiya qilish yo'llari va Qonuniyatlari, insonning intellektual saloqiylari orasidagi aloqadorlikni Har tomonlama o'rganib, ilmiy jihatdan asoslab berishi kerakligi aloqida ta'kidlangan. «Bunda pedagogik diagnostika hamda diagnostikaning asosiy yo'n alishlaridan biri-kognitiv diagnostika usulidan foydalanish ko'zda tutiladi», deb aloqida qayd etiladi (67,8). Xudi shu nuqtai nazardan kelib chiqqan qolda, O'quv muassasalari Ta'lim -tarbiya ta'sirchanligini oshirish yo'llarini tadqiq etish taqozo etiladi.

«Pedagogikada ilgari etarli darajada e'tibor berilmagan yo'nalish-pedagogik diagnostika shaxsning ma'naviy qiyofasini sociokorreksiya qilish, xususan, O'qish va xulq-atvordagi nuqsonlarni bartaraf etish masalalari bugungi kunda salmoqli ahamiyatga ega bo'lib borishi bilan belgilanadi va u quyidagilarda o'z aksini topadi:

1. Mafkuraviy tizimning o'zgarishi, ijtimoiy yangilanish tarbiyalanganlikka yangicha yondashish, qarash, munosabat, mezon, talab, moqiyat, mazmun, shakl, atribut taqozo etishi.

2. Milliylik bilan diniylikning uyg'unlikka ega ekanligi, millatlararo munosabatlardagi bag'rikenglik tarbiyalanganlik fenomenologiyasi ko'lamini yanada kengaytirishni talab qilishi.

3. Bilimdonlik va tarbiyalanganlik zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol yondashuv asosida talqin qilinishiga ijtimoiy zarurat tug'ilishi.

4. Pedagogik tadqiqotlarda psixologik nazariya va amaliy-ilmiy apparatni ko'llanilishi, muhitga muvofiqlantirilishi tendenciyasi kuchayishi.

5. Test, testologiya (prinsiplari, funkciyalari, parametrlari, interpretaciyasi) hamda matematik statistika imkoniyatlaridan foydalanilishi, diagnostika, korreksiya turkumlari tatbiqiyiligi namoyish etilishi.

6. Xulq-atvorda og'ish, ya'ni deviant qolati ko'lamini kengayishi va uni bartaraf qilish ehtiyoji umumbashariy ahamiyat kasb etishi kabilar.

Yoshlar jamoasida pedagogik diagnostika va pedagogik korreksiya ishlari metodik jihatdan to'g'ri yo'n altirilganda jamiyatning Har bir a'zosi ongiga milliy istiqlool g'oyalarini singdirishda, mafkuraviy immunitet qosil qilishda, ularning o'zligini anglashda, vatanparvarlik va

fidoiylilik tuyg'ularini, millatlararo totuvlikni, diniy bag'rikenglikni, tolerantlikni shakllantirishda hamda komil insonga xos bo'lgan fazilatlarni: sofdillik, to'g'riso'zlik, adolatparvarlik, saxovatlik, or-nomuslik, tantilik sifatlarini tarkib toptirishda ijobiy samaralarga erishish mumkin.» ¹Bu yo'n alish mustaqil O'zbekistonning Har tomonlama rivojlanishida, jamiyat a'zolarining ma'naviy-ma'rifiy hayotida paydo bo'lgan muammolarini muvaffaqiyatli qal etishda mO'qim ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik diagnostikaning ilmiy-nazariy yo'n alishini belgilashda xorijiy olimlardan: Karlxaync Ingenkamp, Ingo Xartman, Linert, Frike, Lyumann, Rorshax, Diderix, Xeginger, Baxmayr (Germaniya); Bol'sho, Burk, Rollet, Royleke (Angliya); Jorj Fisher, Jeyms Rays, T.Stoun (Amerika); A. V. Mudrik, V. D. Semyonova, G. N. Filova, S. D. Smirnov I. V. Dubrovina, Y. Langmeyer, G. M. Breslav, L. P. Fridman, E. I. Rogov (Rossiya), va tadqiq qilinayotgan muammoga daqlдор O'quv-uslubiy adabiyotlar, respublikamiz olimlari: M. Quronov, R. Safarova, O. To'raeva, R. Mavlonova, V. Karimova, X. I. Ibragimov, O. Musurmonova, O. Qasanboeva, K. Zaripov va L. Maxmudovalarning pedagogik diagnostikaga oid tadqiqotlari, O'quvqo'llanmalari, ilmiy maqolalari, qarashlari salmoqli o'rin tutadi.

Oliy, o'rta maxsus va umumiy o'rta Ta'lim muassasalari taqsil oluvchilarining bilimdonlik darajasini diagnostika qilish masalalari muayyan darajada o'rganilgan bo'lsa-da, lekin bugungi kunga qadar yoshlarning tarbiyalanganlik darajasini diagnostika qilish va xulqiy nuqsonlarini korrekciyalashni ta'minlaydigan yaxlit pedagogik nazariyasi va amaliyotga tatbiq etish yo'llari tadqiq etilmagan.

Pedagogik diagnostikaning jamiyatimizdagi yosh avlod ichki imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishdagi ahamiyatini ilmiy asoslab berish, ularning Ma'naviyqiyofasi, ularni sociokorreksiya qilish yo'llari va Qonuniyatlari, intellektual saloqiyati orasidagi aloqadorlikni aniqlash, mavjud ma'naviy-ma'rifiy ishlarining bugungi qolatidan kelib chiqqan qolda uning Ta'lim bosqichlariaro uzviylik va uzluksizligini ta'minlaydigan metodikani yaratish dolzarb muammo qisoblanadi.

Agar:

- birinchidan*, yoshlarning ma'naviy-ma'rifiy soqadagi bilimlari, ularning individual-psixologik xususiyatlari, motivacion soqasi atroflicha o'rganilganda;

- ikkinchidan*, ularning tarbiyalanganlik darajasini tashxislaydigan va xulqiy nuqsonlarini qorreksiyalaydigan mavjud metodikalar chuqur taqlil etilib, ulardan amalda foydalanish tizimi ishlab chiqilganda;

- uchinchidan*, yoshlar uchun yaxlit uzluksiz tarbiya tizimini ta'minlaydigan metodik majmualar yaratilganda;

- to'rtinchidan*, turli tarbiyaviy tadbirlar (suqbatlar, kechalar, treninglar, sport-shoulari, ma'naviy-ma'rifiy soqadagi bellashuvlar) uyushtirilib, ularning imkoniyati, qiziqishlari, kamolot bosqichlari, jinsiy tafovutlari inobatga olingan qolda turli jamiyat, klub va to'garaklarga jalb qilinganlarida;

- beshinchidan*, ularning intellektual rivojlanishlari va qobiliyatlari, oila, maqalla, guruq va O'quv muassasadagi pedagogik-psixologik muhit atroflicha o'rganilganda, oliy va o'rta Ta'lim maktabi bilan oila hamkorligi rivojlantirilganda;

- oltinchidan*, ijtimoiy pedagog nufuzi va imtiyozlari yuqori darajaga ko'tarilganda;

- ettinchidan*, barcha davlat va nodavlat Ta'lim muassasalarida ijtimoiy pedagog ishchi o'rni joriy qilinib, ularning maxsus dastur va reja asosida faoliyat ko'rsatishlari uchun qulay imkoniyatlar yaratilsa, pedagogik diagnostika va korrekciyalash markazlari tashkil qilinsa, yoshlarning bilim olish va tarbiyalanganlik darajasini diagnostika qilish va xulqini korrekciyalash jarayoni samarali kechishi mumkin.

«O'zining maqsadi, vazifalari, tatbiq qilish soqasi do'yicha pedagogik diagnostika hamisha mustaqil yo'n alish bo'lgan. Ammo qanuzgacha pedagogik diagnostikani mavqum va turli baqs-munozaralarga sabab bo'luvchi yo'n alish, uni «dastur sifatidagina qabul qilish mumkin», - deb

¹ Абдуллаева Ш. А. Успиринларнинг тарбияланганлик даражасини диагностика кили шва хулкидаги нуксонларни корекциялаш.-Тошкен: Фан, 2005.- Б.7.

qisoblaydigan olimlar ham yo'q emas. Shu sababli bugungi kunda «*pedagogik diagnostika*» atamasining bir necha talqinlari mavjud bo'lib, ular mazmun-moqiyatiga ko'ra xilma-xildir.

Bir qator tadqiqotchilari olimlar (G. Royleke, R. Rollet, K. Leongard, A. Bass, A. E. Lichko, A. Shmelev) **pedagogik diagnostikani**: «Pedagogik faoliyatni optimallashtirishda, qulaylashtirishda zarur bo'lgan xaborotni qo'lga kiritish jarayoni» (115, 54), -deb ta'kidlaydilar.

X. Feger, N. Petillon, V. Bogackiyalar pedagogik diagnostikani psixologik diagnostikadan ajralib chiqqan, degan fikrni ilgari surishadi.

Ya. Yirasek, A. Kern yoshlarning bilim olishga moyilliklarini aniqlovchi yo'naltiruvchi testlari, D. B. el'koninning «Grafik diktant», A. L. Vengerning «Nuqtalar do'yicha chizish», I. Shvancarning «Aqliy rivojlanishni diagnostika qilish», V. V. Xolmovskayaning «Kichik maktab yoshidagi O'quvchilarning qobiliyatlarini tashxislash» kabi metodikalari mashhurdir.

Germaniyaning «Ta'limni rivojlantirish yagona rejasi»da shunday deyiladi: «Pedagogik diagnostika tushunchasi pedagogika sohasidagi barcha jarayon va muammolarni yoritilishini, o'zlashtirishni va O'quv jarayoni samaradorligini o'lchashni, Ta'lim olish sohasidagi Har bir kishining imkoniyatlarini aniqlash choralarini, ayniqsa, maktab Ta'limi tizimida xoqlagan kasbni va Ta'limning uchinchi bosqichini⁶¹ tanlash choralarini nazarda tutadi».

Bu erda asosiy e'tibor kasb tanlashga yordam berishga Qaratilgan.

Nemis olimi Mauermanning yozishicha: «Pedagogik diagnostika o'zlashtirish va O'quv jarayoniga tayyorgarlik o'rtasida aloqa o'rnatadi, O'quv jarayonida kechadigan O'quv maqsadini to'g'ri belgilaydi va O'quv-tashkiliy shakllarni sharoitga mosligini baqolaydi» (90, 22).

K. Klauer pedagogik diagnostikaga ta'rif bergan bir qator olimlarni tanqid ostiga olib, shunday fikrlarni bildiradi: «Pedagogik diagnostika (tashxislash) vazifalarini birvarakayiga klassifikatsiyalash (turkumlash)ni, bir paytning o'zida amalga oshirishi mushkul, shu sababli u pedagogik diagnostika atamasining mohiyatini belgilamasligi kerak. Pedagogik diagnostika dolzarb pedagogik qarorlarni, hukmlarni chiqarishga bo'lgan urinishlar majmuidan iborat» (84,5).

Rus olimi V. I. Zverev: »Pedagogik diagnostika-bu turli pedagogik vaziyatlarni o'rganish, aniqlash, Ta'lim tizimi qatnashchilarining xilma-xil qobiliyatlari darajasini bilishdan iborat jarayon» (65,12), -degan fikrni ilgari suradi. Boshqa rus olimasi L. Denyakina: «Pedagogik diagnostika-bu pedagogning O'quv- tarbiyaviy jarayonni tashxislashda individual-malakaviy sifatlarini belgilovchi, shaxsning ijodiy taraqqiy topishida ko'makchi, pedagogik jamoaning muvaffaqiyatini oshiruvchi faoliyatdir» (64,6), -deb yozadi.

«Pedagogik diagnostika O'quv jarayonining samaradorligini oshirish, mazmunini boyitish va attestatsiya uchun qo'llaniladi» (Moreno, 4,86).

Barcha tavsiflarni umumlashtirib, quyidagicha fikr bildirishni joiz deb o'ylaymiz: **pedagogik diagnostika**-pedagog shaxsining va u bilan muloqotga kirishuvchilarning pedagogik tizim natijalarini taqlil qilish, kafolatlash va tavsiyalar berish jarayoni.

Pedagogik diagnostika: birinchidan, individual Ta'lim jarayonini qulaylashtirishi, *ikkinchidan*, jamiyat talabidan kelib chiqqan qolda, Ta'lim -tarbiya natijalarini to'g'ri aniqlashni taminlashi, kafolatlashi, *uchinchidan*, o'ziga xos Ta'lim yo'nalishi va mutaxassislikni oqilona tanlashga yordam berishi kerak. Pedagogik diagnostika yordamida ma'naviy-ma'rifiy jarayon taqlil qilinadi va Ta'lim -tarbiya natijalari aniqlanadi.

Tashxislashda nafaqat Ta'lim -tarbiya natijalarini sarqisob qilish, balki ularning o'zgarish dinamikasini ham nazarda tutish lozim.

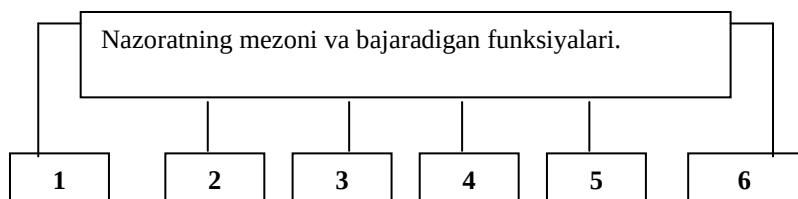
Shakllanib borayotgan demokratik huquqiy davlatning yoshlarga nisbatan amalga oshirayotgan siyosati yigit va qizlarga o'z qobiliyati va iste'dodini to'la ro'yobga chiqarishda, yangilanish va Taraqqiyot jarayonlariga faolroq qo'shilishga yordam berishdan iboratdir. Shu jihatdan Ta'lim-tarbiya jarayonini diagnostika qilishga zarurat oshmoqda.

Yoshlarning kamolot darajasini diagnostika qilishda va xulqidagi nuqsonlarni korrektsiyalashda intellektual va tarbiyalanganlik darajasi orasidagi aloqadorlikni aniqlash, xalq pedagogikasi tajribalarini zamon talablari bilan uyg'unlashtirish, Ta'lim -tarbiya tizimini

⁶¹ Германияда таълим тизими уч босқичдан иборат: 1-босқич- бошланғич мактаб, 2-босқич- септа мактаб, реал мактаб ва гимназия, 3- босқич- олий сескув юрти.

qulaylashtirish, komil inson fazilatlarini shakllantirishga Qaratilgan milliy qadriyatlar va ilg'or metodikalar uzluksiz Ta'lim tizimida taqsil olayotgan yoshlarning tarbiyalanganlik darajasini takomillashtirishda mO'qim yo'n alish sifatida qaralmoqda.

Ta'lim jarayonini diagnostika qilishning bir necha funkciyalari farqlanadi(-rasm)

1. Nazoratning diagnostik funkciyasi. Nazorat natijasida bilim, iqtidor va ko'n ikmalarning shakllanganlik darajasi aniqlanadi.
2. Nazoratning talabalarda bilim olishga ishtiyoqini o'stirish funkciyasi. Nazorat natijasida talabalarda o'z bilim, iqtidor va ko'n ikmalarini yanada takomillashtirish ehtiyoji uyg'onadi.
3. Nazorat jarayonida talabalarining shaxsiy xislatlari shakllantiriladi va eng asosiysi rivojlantiriladi. Rivojlanish faol O'quv orqali, shu jumladan, nutq faoliyati orqali amalga oshiriladi.
4. Taqsil funkciyasi. Nazorat jarayonida talabalar o'z bilimlarini mustaqkamlaydilar. O'quv materiallari yanada chuqur o'zlashtiriladi, qodisalar o'rtasida yangi bog'lanishlar o'rnatiladi, shu bilan aqliy faoliyat yanada takomillashadi.
5. Nazoratning tarbiyaviy funkciyasi. Nazorat jarayonida O'quvchilarning psixologik ijobiy xislatlari shakllanib bormog'i lozim.
6. Nazoratni baqolash funkciyasi. Nazorat natijasida sifat o'zgarishlarining me'yori aniklanadi.

Yukorida kursatilgan funkciyalar albatta bir-biriga uzviy boglangan xolda yuz beradi.

Nazorat – ko'p qirrali murakkab jarayon qisoblanadi, taqsil oluvchilarda doimo jonli qiziqish uyg'otib, aqliy faoliyatni faollashtiradi.

Dastlabki nazorat - yangi mavzuni boshlashdan oldin uni o'zlashtirishga kanchalik tayyorgarlik darajasini aniqlash maqsadida amalga oshiriladigan nazorat turi.

Joriy nazorat - O'quv jarayonining hamma jabqalarida judayam chuqur bo'lmasa-da, tez-tez o'tkazilib turilishi zarur bo'lgan, uquv materiallari ustida tizimli ishlashni ta'minlaydigan nazorat turi.

Mavzu asosidagi nazorat - O'qituvchi tomonidan nazorat ish kichik va katta kollokvium, maxsus seminar shaklida bir mavzu yoki bo'lim tugagandan so'n g, semestr mobaynida 3-5 marotaba o'tkaziladigan nazorat turi.

Natijaviy nazorat - O'quv fanining bir qismi yoki butunicha tugatilgandan keyin, agarda dastlabki, joriy tematik va busag'ali nazorat natijasida kursga mo'ljallab tayyorlangan testlar do'yicha o'tkaziladi.

Nazorat jarayonini faollashtirish maqsadida turli nazorat shakllarini o'ziga hamrab oluvchi mezon - reyting uslubi xisoblanadi.

Reyting - baqolash, tartibga keltirish, klassifikatsiyalash, birorta qodisani oldindan belgilangan shkala buyicha baqolash tushuniladi.

Shkalalash - (ingl. - o'lchov birligini aniqlash) - real jarayonlarni rahamlar tizimi yordamida modellashtirish.

Reyting do'yicha nazoratni amalga oshirishda test usulidan xam foydalaniladi.

O'zlashtirishni nazorat qilish va baqolash quyidagi pedagogik sharoitlarni bajarish asosida amalga oshiriladi:

1. Ob'ektivlik
2. Loyiqalash
3. Modellashtirish
4. Oshkoralik
5. Mazmunlilik
6. Tadqiqotchilik
7. Izchillik
8. Individuallik
9. Differenciacya

Jamiyatimizda tarbiyaviy ishlarni tashkil qilishda bosh omil-yoshlarni Vatanga muqabbat, milliy g'urur, muloqot odobi, o'zbek va jahon madaniyati, san'ati, xalq yodgorliklarini tushunish va ardoqlash kabi yuksak insoniy fazilatlarini shakllantirish, shaxs milliy dunyoqarashini kamol toptirishdir. Shu sababli bugungi kunda diagnostika Ta'lim iy-tarbiyaviy jarayonning samaradorligini oshirishda, mO'qim tarbiyaviy vazifalarni qal etishda etakchi o'rinni egallab kelmoqda.

Pedagogik diagnostikaning natijalari kadrlar tayyorlash va ularning kasbiy malakalarini oshirishda katta ahamiyatga ega. Tashxislashda mavjud pedagogik muammolar ravshanlashadi, ularning echimini topish zarurati borligi aniqlanadi. Muammolar echimi faoliyatning tarkibiy qismlarida, vazifalarni oqilona taqsimlashda o'z aksini topishi mumkin. Pedagogik diagnostika funkciyalari (vazifalari) aynan shu nuqtai nazardan kelib chiqadi:

-teskari aloqa funkciyasi-ko'zlangan O'quv-tarbiyaviy maqsadlarga erishish shakllari va yo'llarini taqlil qilish;

-maqsad va vazifalarni belgilash funkciyasi- jamoaning taraqqiy qilish istiqbollarini, istiqboliy rejalarini aniqlash;

-taqsimot funkciyasi-jamo a'zolari o'rtasida burchlarni, vazifalarni taqsimlash;

-yaratish funkciyasi- kattalarning yoshlar bilan muloqot qilishining sog'lom muhitini tarkib toptirish;

-pedagogik tajribani o'rganish va umumlashtirish funkciyasi;

-pedagogik korrekciyalash funkciyasi- yoshlar xulqidagi, Ta'lim iy faoliyati, tarbiyaviy jarayondagi nuqsonlarni bartaraf etish vazifasini o'taydi, Ta'lim beruvchi va Ta'lim oluvchilarni attestaciyalashda qo'l keladi;

-motivacya va rag'batlantirish funkciyasi-O'quvchi-yoshlarning hamda tarbiyachi-O'qituvchilarning Ta'lim olish va Ta'lim berish faoliyatini rag'batlantirishni, tashqi stimullarni adekvat qabul qilishni nazarda tutadi. Tarbiyaviy jarayonda komillikka intilishni kuchaytiradi;

-nazorat funkciyasi-Ta'lim iy-tarbiyaviy jarayonda turli xil nazorat turlarini o'tkazishni nazarda tutadi, chunki diagnostika ma'aviy-ma'rifiy jarayon qolati to'grisidagigi axborotga ega bo'lishni bildiradi.

Rus olimi N.S. Suncov ta'kidlashicha, pedagogik diagnostika qo'yidagi tamoyillar asosida olib boriladi: *maqsadga yo'n altirilganlik; aniqlik va ishonarlilik; tizimlilik va uzviylik*(118, 48).

Diagnostikaning *maqsadga yo'n altirilganligi* avvalambor, tashkiliy shakl, vosita va metodlarning oxirgi natijalar bilan mutanosibli va pedagoglarning kasbiy talablari: O'quv-tarbiyaviy ishlarning samaradorligini oshirishga Qaratilganligi bilan belgilanadi.

Diagnostikaning *ma'lum ob'ektga yo'n altirilganligi* Ta'lim berishda O'quvchi-yoshlarning, tarbiyachi-O'qituvchilarning individual tafovutlarini qisobga olish, ularning intellektual rivojlanishlari, jinsi, ijtimoiy nufuziga qarab belgilanadi.

Diagnostikaning *aniqlik va ishonarlilik* muolajalari metod va vositalarning ilmiy asoslariga bog'liqligi bilan belgilanadi.

O'quvchi-yoshlarning tarbiyalanganlik darajasini uzviy va tizimli diagnostika qilish ko'p jihatdan Ta'lim iyo-tarbiyaviy faoliyatning qo'p qirraligi va shaxsning ijtimoiy-individual xususiyatlarining xilma-qilligi bilan tavsiflanadi. Ma'lumki, O'quvchi-yoshlarning bilimlarni idrok etishiga uning ilgari tajribasi, aqliy rivojlanish darajasi salmoqli ta'sir ko'rsatadi. Agar yangi materialga aniq bo'lmagan yoki noto'g'ri tasavvurlar va tushunchalar qo'shilsa, bu yangi taassurot yoshlar ongida noadekvat tarzda joy egallaydi. Natijada ularda xato bilimlar, noto'g'ri malakalar to'planib qolishi mumkin. Bu esa O'quvchi-yoshlarning qatti-Harakatlarida, axloqiy xulq normalaridan chekinish alomatlarining paydo bo'lishiga sabab bo'ladi. Bunday paytlarda ular ongida xato tarzda paydo bo'lgan tushunchalarni korrekciyalash tadbirlarini zudlik bilan o'tkazish lozim bo'ladi.

Pedagogik diagnostika O'quv-tarbiyaviy ishlarning yakuniy natijalar ko'rsatkichlarini hamda mazkur jarayonning kechish qolatini yaqqol aks ettirish xususiyatiga ega.

Yoshlar orasida pedagogik diagnostikani tashkil qilishda beriladigan nazariy bilimlarni yoshlar qalbiga etkazish, ularni kundalik ehtiyojiga yo'n altirish uchun quyidagi ish usullariga e'tibor berish lozim:

- O'quv muassasa, mas'ul shaxslar sinf, guruq jamoasining ruhiy qolati, ya'ni Har bir shaxsning faoliyati, qiziqish darajasiga;
- O'quvchi-yoshlarning tartib-intizomiga, davlat mulkiga bo'lgan munosabatiga;
- O'quvchi-yoshlarning ijtimoiy hayotdagi faolligiga;
- yoshlar bilan o'tkaziladigan tarbiyaviy tadbirlarga bo'lgan munosabatiga (ijobiy, salbiy, befarqligiga);
- yoshlarning kattalar, o'z tengdoshlari bilan axloqiy muomala va munosabatlariga;
- O'quv maskanlarida tashkil etilgan qonun-qoidalarga munosabat va ularga amal qilishga;
- O'quv muassasasidagi ijtimoiy fikrga bo'ysunuvchanligiga.

Yuqoridagilarga amal qilinganda pedagogik diagnostikani o'tkazish yo'n alishlarini to'g'ri tashkillashtirishga imkoniyat yaratiladi.

Mustaqil ish yo'n alishlari:

- a) Pedagogik diagnostika va korrekciyaning mohiyatini o'rganish;
- b) Pedagogik diagnostika funkciyalari va ijtimoiy tamoyillari to'grisidagi ma'lumot to'plash;
- s) Pedagogik diagnostikaning jamiyatimizdagi yosh avlod ichki imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishdagi ahamiyatini taqlil qilish.

Mustaqil ish bosqichlari:

1-bosqich: «Pedagogik diagnostika va korrekciya» matnini sinchiklab o'king va Insert strategiyasidan foydalanib taqlil qiling.

2-bosqich: Pedagogik diagnostika metodlari orqali gurO'qingizdagi biron talabaning tarbiyalanganlik darajasini aniqlashga Harakat qiling. Kuzatuvlaringizni daftarga qayd eting.

3-bosqich: Reyting, test, dasturlashtirilgan topshirik usullaridan foydalanib, mutaxassisligingizga oid fanlar do'yicha diagnostika o'tkazing.

KERAKLI MANBALAR:

- 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I. A. Karimovning Ta'lim -tarbiyani rivojlantirishga Qaratilgan asarlari
2. O'zbekisto Respublikasining «Ta'lim to'grisidagi»gi Qonuni, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»
3. Pedagogika Fani Konceptiyasi
- 4.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maqkamasining Ta'lim sohasidagi qarorlari
5. Oliy va o'rta maxsus Ta'lim , Xalq Ta'lim i vazirliklarining «Reyting asosida baqolash» to'grisidagigi me'yoriy qujjatlari

ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstituciyasi.-T.: O'zbekiston, 2003.- 38 b.

2. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'grisidagi»gi Qonuni. -T., 1997 .
3. O'zbekiston Respublikasining Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. -T., 1997 .
4. Karimov I.A. O'zbekistan the road of independenge and progress.- T., «Uzbekiston», 1992, -R. 70.
5. Abdullaeva Sh. A. O'quvchilarni pedagogik tashxislashda qo'llaniladigan metodlar// Xalq Ta'lim i, 2003 ,№3, 40-45 b.b.
6. Abdulloq Avloniy. Muxtasari tarixi anbiyo va tarixi islom.-T.: Fan, 1994.- 293b.
7. Klauer K. Pedagogicheskoe diagnostirovanie.-M.: Logos,1999.- 421s.

3-BO'LIM

TA'LIM NAZARIYASI (DIDAKTIKA)

17-MAVZU: TA'LIM JARAYONINING TA'LIM IY, TARBIYAVIY VA RIVOJLANTIRISH FUNKCIYALARI
(4soat)

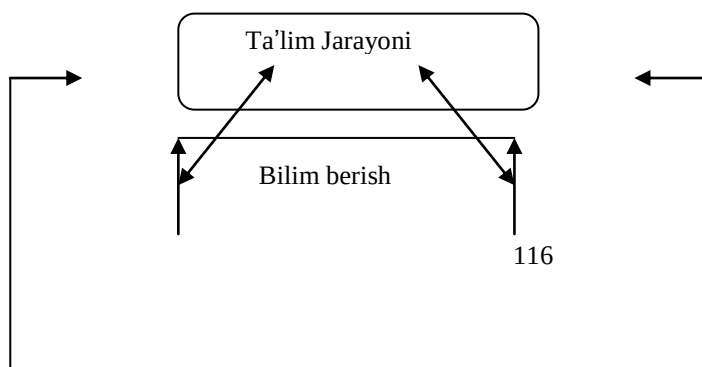
«O'z mustaqil fikriga ega bo'lgan, o'z kuchiga, o'zi tanlagan yo'lning tug'riligiga ishongan inson doimo kelajakka ishonch bilan qaraydi. U jamiyatdagi fikrlar xilma-xilligidan cho'chimaydi, balki zamonaviy bilim va falsafiy harashlarga, hayot xaqiqatiga suyangan qolda Har qanday g'arazli niyat, taqdid va intilishlarni fosh qilishga qodir bo'ladi».

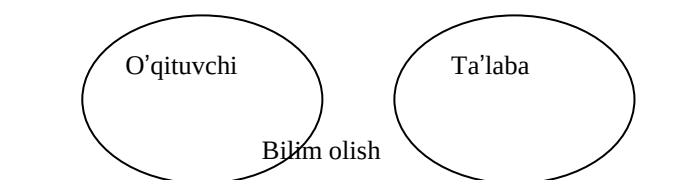
I.A.Karimov

Bilim jarayonining ilmiy, nazariy, uslubiy va amaliy asoslarini, ya'ni Ta'lim , bilim berish, O'qitish nazariyasi bilan pedagogikaning mustaqil bo'limi didaktika- Ta'lim nazariyasi shug'ullanadi.

Didaktika - grekcha so'z bo'lib, "didasko", ya'ni O'qitish, o'rgatish ma'nolarini bildiradi. Ta'lim Qonuniyatlarini o'rganish, taqlil qilish jarayonida Ta'lim tushunchasi uning moqiyati, mazmun va vaziflari, O'qitish prinsiplari, shakllari qaqidagi bilimlarni bayon etiladi. Didaktika pedagogikaning «nimaga O'qitish», «nimani O'qitish» va «qanday O'qitish» kabi savollariga javob izlaydi.

Ta'lim - insoniyat tajribasining ma'lum tomonlarini, ya'ni O'quvchilar ijtimoiy Taraqqiyotining Hozirgi talablariga muvofiq darajada bilim va tarbiyaga ega bo'lishlarini ta'minlaydigan faoliyatdir. O'qituvchi Ta'lim jarayonida faqat bilim berish bilan chegaralanmaydi, balki bu jarayonda O'quvchi, talabaga ta'sir ko'rsatadi, bu esa ularning bilim olishlarini yanada faollashtiradi, natijada O'quvchi Ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi. Ta'lim dagi yutuqlar avvalo O'qituvchiga bog'liq. Mutaxassis sifatida o'z fanini chuqur bilishi, pedagogik muloqot ustasi bo'lish psixologik - pedagogik va uslubiy bilim va malakalarni egallashi, xar xil pedagogik vaziyatlarni zudlik bilan o'rganish va baqolash, pedagogik ta'sir ko'rsatishning maqbul usul va vositalarini tanlay olish qobiliyatiga ega bo'lish kerak.

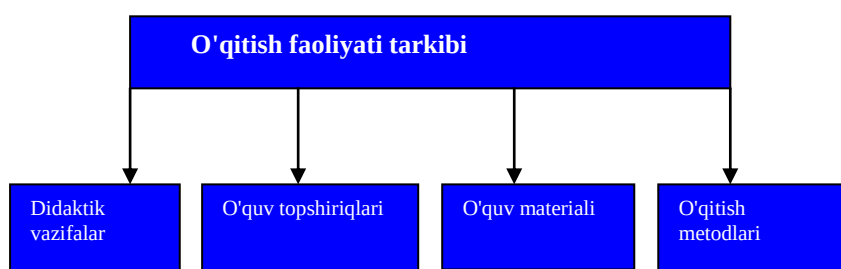

1-rasm Ta'lim jarayoni

2-rasm
Bilim

Bilim o'zlashtirilayotganda psixikaning namoyon bo'lish shakllari		
Psixik jarayon	Psixologik qolatlar	Shaxsning xususiyatlari
Bilish jarayoni	Xissiy irodaviy	Individuallik
Sezgilar	emociyalar	Yo'n alishlar
Idrok	e'tiqodlilik	Temperament
Xotira	Bardamlilik	Xarakter
Tafakkur	Tetiklik	Qobiliyatlar
Xayol	Apatiya	Iqtidor
Nutq	Qiziquvchanlik	Aqliy saloqiyat
Diqqat	Qayratlanish	Xulq motivaciyasi
	Ishonchililik	Ish uslubi
	Ijodiy ruxlanish	Mas'uliyat

o'zlashtirilayotganda psixikaning namoyon bo'lish s h a k l l a r i

3-rasm O'qitish faoliyati tarkibi

Mustaqil ishlash iste'dodini shakllantirish, kasbiy layoqat qissini, pedagogik voqea va qodisalarni taqqoslash, taqlil qilish va xulosalash ko'n ikmalarini rivojlantirish- bularning barchasi Ta'lim jarayoning asosiy vazifalaridir .

Ta'lim jarayoni- ma'lumot mazmuni hamda unga oid faoliyat usullarini O'quvchilarning o'zlashtirishi uchun O'qitish va O'qish faoliyatlarining real aloqalashuvi, sababiyatli bog'lanishi, bir-biriga muvofiqlashuvi asosida Ta'lim ning aktlar, zvenolar, cikllar shaklida makon va zamonda Harakatlanadigan maqsadga muvofiq shirkat faoliyatidir⁶².

Ta'lim ning asosiy vazifalari shaxsni ilmiy bilimlar, ko'n ikma va malakalar bilan qurollantirishdan iborat. Ta'lim inson bilish faoliyatining bir turi sifatida bir necha ma'noni bildiradi, ya'ni Ta'lim oluvchilarda bilim, ko'n ikma va malakalar qosil qilish, ularda dunyoqarash, fikr va e'tiqodlarni shakllantirish hamda ularning qobiliyatlarini o'stirishdir.

Ta'lim orqali yosh avlodga insoniyat tajribasi orqali to'plangan bilimlar beriladi, zaruriy ko'n ikma va malakalar hamda e'tiqodlar shakllantiriladi. Ta'lim O'qituvchi va O'quvchilarning birgalikdagi faoliyati bo'lib, u ikki tomonlama xarakterga ega, ya'ni unda ikki tomon O'qituvchi va O'quvchi faol ishtirok etadi. O'qituvchi aniq maqsadni ko'zlab, reja va dastur asosida bilim, ko'n ikma va malakalarni singdiradi, O'quvchi esa uni faol o'zlashtirib oladi. Bildirish, bilish murakkab, qiyin, ziddiyatli jarayondir. Bu jarayonda inson psixikasiga tegishli sezgi, idrok tassavvur va tafakkur kabi jarayonlar faol ishtirok etadi va mO'qim rol' o'ynaydi. Ta'lim berish, yoshlarga bilim berish, ularda ko'n ikma va malakalarni qosil qilish, ya'ni qariqatlarni ocha olishga qodir bo'lganjiddiy mantiqiy tafakkurni tarbiyalashdir.

O'qituvchi, O'quvchi va talabalaridagi fikrlash jarayonni to'g'ri yo'lga solish uchun amaliyot Har qanday bilishning negizidir, degan qoidani qisobga olish zarur. Ta'lim da O'qituvchi bilim berish bilan cheklanmaydi, u O'quvchilarning fikrlash faoliyatiga ham raqbarlik qiladi, O'quvchilarda ishdagi mustaqillik, ijodkorlik qobiliyatlarini o'stiradi va shu tariqa o'rganilayotgan narsaning ongli ravishda o'zlashtirib olishga erishiladi, materialni idrok qilishlari va tushunib olishlari bilan birga, uni puxta esda saqlab qolishlari to'grisidagi ham g'amxo'rlik qiladi.

O'qituvchi O'quvchi - talabaning bilish faoliyatlarini tashkil qilish maqsadida O'quv ishlarni olib borar ekan, avvalo Ta'lim jarayoni orqali uch vazifani, ya'ni bilim berish orqali uch maqsadni qal qilish lozimligini unutmasligi kerak. Bu maqsadlar O'qituvchi va O'quvchilar faoliyatini birlashtiradi.

1.Ta'lim iy maqsad - O'quv materialining mazmunini bilish, ya'ni ushbu fanga tegishli ilmiy bilimlarni o'zlashtirish va amaliyotga tadbiiq qila olishdir.

2.Tarbiyaviy maqsad - fan asoslarini o'zlashtirish orqali uning mazmunida yotgan g'oyalar, dunyoqarashlar ta'sirida o'zining shaxsiy sifatlarini, imon - e'tiqodlarini shakllantirishdir.

3.Rivojantiruvchi maqsad - Ta'lim jarayoni ta'sirida shaxsning aqliy kamolatini, bilish qobiliyatini, O'qishga, meqnatga bo'lganmunosa-batini rivojlantirishdan iborat.

Bu maqsadlarni amalga oshirish natijasida O'quvchi - talabada mustaqil ishlash iste'dodi paydo bo'ladi. Uni o'ylashga o'rgatadi, Ta'lim jarayonida tafakkur qukmronlik qiladi .

Bu bog'liqlikni, avvalo, Ta'lim ni amalga oshish bosqichlarda ko'rishimiz mumkin. Bu bosqichlar quyidagilardan iborat:

Birinchii bosqich - O'quv materiallarini idrok qilishdan iborat. Bunda O'quvchi talaba Ta'lim ning mazmuni bilan tanishib, o'zining bilish vazifalari nimalar iborat ekanligini tushunib oladi. Bunda sezgi, idrok, tasavvur kabi jarayonlar faol ishtirok etadi.

⁶² oziqov O. R. va boshqalar. Didaktika.Toshkent.: "Fan", 1997. 111- betlar.

Ikkinchi bosqich - ular O'quv materiallarini tushunib oladilar, uning mohiyatini anglaydilar va umumlashtiradilar. Natijada ularda yangi bilimlar paydo bo'ladi. Buning uchun ular analiz, sintez, taqqoslash, xulosa chiqarishdan foydalanadilar.

Uchinchi bosqich - yangi bilimlar, mashqlar, mustaqil ishlar O'qituvchining qo'shimcha izoqlari orqali mustaqamlanadi.

To'rtinchi bosqichda - ular o'zlashtirib olgan bilimlarni imkoniyatga qarab amaliyotga tadbiiq qiladilar.

Bularni bilish orqali O'qituvchi Ta'lim - tarbiya jarayonini samarali boshqarishi mumkin. Shuning uchun O'quv jarayonining hamma bosqichlarida O'qituvchi etakchilik va boshqaruvchilik rolini o'ynaydi. Yuqoridagi fikrlardan xulosa chiqaradigan bo'lsak, O'qitish jarayoni bilish faoliyatining mO'qim tarmog'i sifatida qator vazifalarni bajaradi.

Jumladan:

- 1.O'quvchi va talabalarda bilim ko'n ikma va malakalarni qosil qiladi.
- 2.Ularda dunyoqarash, ishonch va e'tiqodlarini o'stiradi.
- 3.Yoshlarni muayyan darajada O'qimishli, muayyan tarbiyali kishilar bo'lib etishishlariga, qobiliyat va is'tedodlarini o'stirishga erishiladi.

Bu vazifalarni muvaffaqiyatli qal etish uchun O'qituvchida o'z kasbiga layoqat bo'lishi lozim. Layoqatlilik pedagogik meqnatni muvaffaqiyatli bajarishga qodir bo'lishdir. Bu, avvalo, pedagogik kasbning ijtimoiy roli va zaruriyatini yaqqol tasavvur qila olishda ko'rinadi. Bundan tashqari O'qituvchi O'quvchiga qiziqib qarashi, uning ehtiyoj va xususiyatlarini tushuna bilish lozim.

O'qituvchi keng ko'lamdagi didaktik bilimlarga, pedagogik maqoratga ega bo'lishi lozim. Shundagina o'qituvchi kadrlar tayyorlash milliy dasturi talablari darajasida Ta'lim jarayonini tashkil qiladi va boshqaradi.

Mustaqil ishlash uchun adabiyotlar:

1. Barkamol avlod - O'zbekiston Taraqqiyotining poydevori. -Toshkent: Sharq,1997.
2. Karimov I. A. Ma'naviyyuksalish yo'lida. -Toshkent O'zbekiston, 1998.
3. Abduqodirov A. UmumTa'lim maktablari uchun elektron darslik yaratishning nazariy asoslari // «Pedagogik maqorat». 2003 . 2-son, 6-10- betlar.
4. Pedagogika.O'quvqo'llanma. A. Munavvarov taqriri ostida, -T.,1996. 68-74- betlar;
5. Roziqov O. va boshq. Didaktika. Darslik. -T.: «Fan», 1997, 81-109 b;
6. Tursunov I. Y., Nishonaliev U. Pedagogika kursi.-T.: «O'qituvchi», 1997. 89-92- betlar.
7. Musaev U. va boshq. Darslik- bilim, ma'lumot va axborot manbai// «Ma'rifat gazetasi»,2003 yil, 26 fevral.
8. Ibragimov X. I., Abdullaeva Sh. A. Pedagogika.O'quvqo'llanma.-Toshkent: Fan, 2004. B.234-239.

Topshiriklar

1. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim to'grisdagigi Qonuni, Kadrlar tayyorlash milliy dasturida aks ettirilgan maqsad va vazifalardan kelib chiqqan qolda Ta'lim -tarbiya jarayonini tashkil etish tamoyillarini o'rganing.
2. Pedagogika fani Konsepciyasini o'rganing.
- 3.Ommaviy axborot vositalari, Internet tarmog'i orqali mamlakatimizda ma'naviy-ma'rifiy soqalarda islohotlar qaqidagi ma'lumotlarni to'plang va ularni taqlil qiling.
4. Nazariy dalillar ruknini sinchiklab o'qing va a) Ta'lim jarayonining tuzilishi (bosqichlari) aks etgan chizma tayyorlang; b) Ta'lim jarayonining moqiyati va vazifalari, O'qitish jarayonining Ta'lim iy, tarbiyaviy va rivojlantirish funkciyalari qaqida og'zaki gapirib bering.

Mavzu yuzasidan zarur manbalar:

- a) O'zbekiston Respublikasining Ta'lim to'grisdagigi Qonuni;
- b) Kadrlar tayyorlash milliy dasturi;
- s) Pedagogika Fani Konsepciyasi.

18-MAVZU: TA'LIM MAZMUNI. DAVLATTA'LIM STANDARTLARI. O'QUV REJALARI VA VOSITALARI

1997 yil 29 avgustda O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'grisidagi"gi Qonuni va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» qabul qilindi. Bu qonunda ta'kidlanishicha, Ta'lim ning mazmuni Har bir o'sib kelayotgan yosh avlodni hayotga va dunyoviy demokratik jamiyat baxt - saodati yo'lidagi yuqori unumli meqnatiga barkamol avlod Qilib tayyorlash bilan belgilanadi.

Ta'limning asosiy mazmuni uning vazifalarida oydinlashtiriladi. Asosiy vazifalarga aqliy tarbiya bilan bog'liq bo'lgan vazifalar kiradi.

Yangi demokratik jamiyat qurishda Ta'lim ning mazmuni bu jamiyat ehtiyojlaridan kelib chiqib quyidagilarga amal qilgan qolda belgilanadi:

- ilmiy bilimlarni etakchi roli to'grisidagi qoidaga;
- insoniyatning madaniy - ma'rifiy merosiy boyliklarini umuminsoniy qadriyatlarni egallab olish qaqidagi "Milliy dasturi" ko'rsatmalariga;
- tarbiyalanuvchi shaxsni barkamol Qilib rivojlantirish, iymon - e'tiqodini, ilmiy dunyoqarashini tarkib toptirish;
- ilmiy hayot bilan yangi demokratik jamiyat qurilishi tajribasi bog'liqligi qaqidagi qoidaga;
 - Ta'lim ning bir maqsadga Qaratilganligi;
 - Ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplariga va didaktik prinsiplariga muvofiqligiga amal qilinadi.

"Yangi demokratik jamiyat qurayotgan bizning mamlakatimizda Ta'lim ning mazmunini quyidagi yo'llar bilan takomillashtirishni nazarda tutiladi:

- fan va tajribadagi eng yangi muvaffaqiyatlarni aks ettirish;
- ikkinchi darajali va ortiqcha murakkablashtirilgan materiallardan qutilish;
- o'rganilayotgan fanlar Ro'yxatini va materiallar qajmini aniqlash hamda O'quvchi yoshlar, albatta, o'zlashtirib olishi kerak bo'lgan malaka va ko'n ikmalarning optimal qajmini belgilash;
- O'quv fanlariga oid asosiy tushunchalarni va etakchi g'oyalarni juda ham aniq bayon qilish;
- O'quvchilarni pedagogik texnologiyalar: komp'yuter, kserks, elektron pochta va shu kabi boshqa bilimlar bilan qurollantirish hamda ularda shu texnologiyalardan foydalanish ko'n ikmalarini qosil qilish.

Umumiy Ta'lim - bu O'quvchilarning Har tomonlama umumiy tayyorgarligini va rivojlanishini ta'minlovchi fan asoslarini egallab olishdir.

Kasbiy Ta'lim - insonning o'zi tanlagan, nisbatan tor yo'n alishdagi meqnat faoliyatiga xizmat qiladi.

Politehnika Ta'lim i - O'quvchilarning Hozirgi zamon ishlab chiqarish asoslari, uning energetikasi qaqidagi bilimlar sistemasi bilan ta'minlaydi hamda inson faoliyatining turli sohalaridagi ish operaciyalarini o'zlashtirib olish uchun baza ahamiyatiga ega bo'lgan bir qator meqnat ko'n ikma va malakalarini egallash nazarda tutiladi.

Ma'lumot mazmuni - yoshlarning ma'lumoti, Taraqqiyoti, tarbiyasini mo'ljallab Hozirgi zamon fani, texnikasi, ishlab chiqarishi, fikrlashining umumiy asoslarini didaktik ishlov berish yo'li bilan tanlangan bilimlar, ko'n ikma-malakalar, ijodiy faoliyat tajribasi va munosabatlardir⁶³.

Ta'lim mazmuni - yoshlarni ma'lumotli qilish, taraqqiy ettirish, tarbiyalash maqsadida ma'lumot mazmunidan tanlanib, Ta'lim jarayoniga olib kirilgan bilim, ko'n ikma-malaka, faoliyat usullari hamda tabiat, jamiyat va tafakkur xodisalarini emocional baqolashga doir munosabatlardir. Ta'lim mazmuni ma'lumot mazmuni asosida tanlanadi. Ta'lim mazmunini o'rgatish va o'zlashtirish yo'li bilan ma'lumot mazmunini amalga oshirishga, binobarin, yoshlarni ma'lumotli qilish, taraqqiy ettirish, tarbiyalashga qarab boriladi.

⁶³ Roziqov O. R. va boshqalar. Didaktika. Toshkent: "Fan", 1997. 111- bet.

Ma'lumot mazmunini tanlashga oid nazariyalarning ayrimlari uzoq o'tmishga borib taqalsa, ayrimlari XX asrda paydo bo'lgan.

Moddiy Ta'lim nazariyasi XIX asrning keyingi choragida kirib keldi. (1879 y, F.Doerfel'd. «Didaktik materializm» kitobi). Moddiy Ta'lim nazariyasi asoschilari maktabning vazifasi bolalarga imkoniyati etguncha ko'proq bilim o'rgatishdan iborat deb qisoblardilar.

Formal Ta'lim tushunchasi 1791 yili (e.Shmidtning «empirik psixologiya» kitobida) ishlatilgan.

Formal Ta'lim nazariyasi tarafdorlari maktabning vazifasini bolalar Taraqqiyotida ko'rishadi. Ular maktabning ishi bilim berish emas, aksincha, bolalarda turli qobiliyatlarni rivojlantirishdan iborat, deb bilishadi. Bilimlarni esa Har kim o'zi istagancha, o'z qobiliyatiga yarasha o'rganadi.

Ta'lim mazmuni nima ekanligini tushunib oldik, endi O'quvchilarga **beriladigan Ta'lim mazmuni nimalarda o'z aksini topadi degan savol sizni qiziqtirishi** o'rinlidir.

Ta'lim mazmuni quyidagi davlat qujjatlari va rasmiy qujjatlarda o'z aksini topadi.

1. O'quv rejasi.
2. O'quv dasturi.
3. Darslik.

O'quv rejasi - davlat qujjatidir. Unga barcha umumTa'lim maktablari so'zsiz amal qiladi. Bu qujjatda sinflar do'yicha o'rganilishi lozim bo'lganO'quv fanlari va shu fanlar uchun ajratilgan O'quv soatlari ko'rsatiladi. Bu qujjat maktabning yagona O'quv rejasi qisoblanib, u xalq Ta'lim i vazirligi tomonidan tasdiqlanadi. Aloqida aniq bir fanning O'quv rejasi - shu fanni O'qitish uchun ajratilgan soatlar va O'quv yilining tuzilishini belgilab beruvchi davlat qujjatlaridir.

O'quv rejasini tuzishda quyidagi omillarga asoslaniladi.

O'quv tarbiya ishining maqsadi, O'quvchilarga aniq ilmiy bilim berish, olgan bilimlarini ko'n ikmaga aylantirib, uni hayotga qo'llay olishga o'rgatish.

Maktab O'quvchilariga bilim berish yoshiga qarab tizimga solinadi va qoidalarga asoslanadi:

- a) boshlang'ich Ta'lim - 1-4 sinflar
- b) umumiy o'rta Ta'lim - 5-9 sinflar
- v) o'rta maxsus kasb - hunar Ta'lim i, akademik liceylar, kasb - hunar kollejlari.

Shu o'rinda Ta'lim tizimining yangi zamonaviy bo'g'ini bo'lgan**akademik licey va kasb-hunar kollejlari**ga ham to'xtab o'tsak.

Ta'lim to'grisidagigi qonunga asosan akademik liceylar va kasb - hunar kollejlarning maqomi tenglashtirilgan. Shu bilan birga akademik licey va kasb - hunar kolleji o'z oldiga qo'yilgan maqsadlar bilan bir - biridan ma'lum ma'noda farq qiladi.

Akademik liceylar - O'quvchilarning qiziqishlarini va qobiliyatlarini qisobga olgan qolda ularning jadal intellektual rivoj-lanishini chuqurlashtirilgan, ixtisoslashtirilgan qolda O'qitishni ta'minlaydi. Akademik liceylar, asosan oliy O'quv yurtlari qoshida tashkil etiladi. Akademik liceylarda Har bir O'quvchi o'zi xoqlagan mutaxassislik do'yicha O'qishi mumkin.

Akademik liceylarda O'quvchilarni iqtidorlilari o'zlarini qiziqtirgan mutaxassisliklarda O'qib o'z iqtidorlarini ocha oladilar, ana shu maqsadni amalga oshirishga iqtidorli, iste'dodli bolalarni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Kasb - hunar kollejlari esa O'quvchilarning kasb - hunarga moyilligini, layoqatlarini, bilim va ko'n ikmalarini chuqur rivojlantirish, ularning tanlagan yo'n alishlari do'yicha bir yoki bir necha zamonaviy kasb egallash imkonini beradi. Kasb - hunar kollejlari oldingi bilim yurtlaridan ham mazmunan, ham shaklan farq qiladi. Bu farq - bularning eng avvalo O'quvchilarni O'qishga qabul qilishdan boshlab, O'quv jarayonining tashkil etilishi, mazmuni bilan mezonan va bir necha kasb - hunar egasi, ustasi, kichik mutaxassis bo'lib O'qishni tamomlashdan iboratdir. O'quv jarayoni Davlat Ta'lim standartlari, yangi zamon talablariga javob beradigan O'quv reja va dasturlar asosida tashkil etiladi.

Kasb - hunar kollejlari O'quv dasturlarida oldingi bosqichi- umumiy o'rta Ta'lim maktablari, oliy O'quv yurtlarining O'quv dasturlari bilan o'zaro Ta'lim ning uzluksizlik va izchillik prinsiplariga amal qiladi.

O'quv dasturi_ Har bir aloqida fan uchun tuziladi. Dastur O'quv rejasiga asoslanadi. Dasturda fanning mazmuni, mavzu ketma - ketligi, ikkinchi mavzu birinчисini to'ldirishi, izchilligi bilan yoritiladi va ma'lum mavzular orqali ko'rsatiladi. O'quv dasturida mavzu maqsadi qisqacha izoqlanadi.

Fanning maqsad va vazifalaridan kelib chiqqan qolda yo'n alishlari ajratiladi. Ular boblarga bo'linadi. Boblar katta katta mavzularga, katta mavzular esa kichik mavzularga bo'linadi va O'quvchilarga tushuntiriladi. O'quv dasturining o'zini amal qilishi kerak bo'lgan qoidalari mavjud.

1. Dasturning aniq bir g'oyaga asoslanganligi. Dastur mustaqil jamiyatimiz Taraqqiyotining tamoiylariga asoslangan qolda isloh qilingan Har bir fan, texnika, ishlab chiqarish, ijtimoiy munosabatlar qirralaridagi erishilgan yutuqlar darajasini ilmiy asosda aks ettirishi lozim. Dastur uzoqni ko'ra bilishi qoidalari asoslanishi kerak.

2. Dastur ilmiylik prinsiplariga asoslanadi. Har bir Ta'lim va tarbiya g'oyalari, ilmiy jihatdan tekshirilgan, ishonchli dalillar, kuzatishlar, manbalar va materiallar asosida kiritiladi.

3. O'quv dasturi aniq mazmun va mantiq g'oyalarini o'zida aks ettirishi lozim. Dasturda fanning maqsad va vazifalari undagi bilim asoslari misollar va masalalar orqali o'rganiladi. Aks qolda tushuntirish qiyin bo'ladi.

4. Nazariyot bilan amaliyotning birligi prinsiplari. Talabalar nazariy olgan bilimlarini amalda qo'llay olish ko'n ikmasini shakllantirish nazarda tutiladi.

5. O'quv dasturini tuzishda fanning tarixiy saboqlari inobatga olinadi. Vaqt o'tishi bilan fan olamida yangi - yangi kashfiyotlar, ma'lum bir ilmiy qonun - qoidalar paydo bo'lib, fan takomillashib boradi.

O'quv dasturi davlat tomonidan tasdiqlangan reja asosida bakalavriat, magistratura , licey, gimnaziya, kollejlarga aloqida - aloqida tuziladi.

Darslikni hammamiz bilamiz. Undan uzoq yillar davomida foydalanib kelganmiz, ayrimlarga u eng yaqin do'st bo'lib qolgan.

Darslik. Darslik O'quv jarayonining asosi. O'quvchining uydagi muallimi, yordamchisi. Darslik quyidagi talablarga amal qilgan qolda yaratiladi.

1. Darslikda aks etgan ilmiy bilimlar sinf O'quvchilarining yosh xususiyatiga mos kelishi kerak.
2. Darslikda bayon qilingan ilmiy bilimlarning nazariy asosi, g'oyalari tizimli va izchil bo'lishi talab qilinadi. Ular hayotdan olingan, ishonarli bo'lishi lozim.
3. Nazariy bilimlar ishlab chiqarish amaliyoti bilan bog'langan bo'lishi kerak.
4. Darslikda mavzu sodda ravon tilda yozilishi hamda tegishli qoida va ta'riflar berilishi kerak. Darslik ichidagi va muqovasidagi rasmlar va bezatilishi O'quvchining yoshiga mos, fanning xarakteriga monand bo'lishi kerak.
5. Mavzulardagi fikrlar aniq va qisqa bo'lishi, ilmiylikka asoslanishi kerak.

O'quv predmetlari. Har bir O'quv predmetida o'ziga oid fanning umumiy asoslari beriladi. Fan va O'quv predmeti bir-biridan quyidagi belgilariga ko'ra farq qiladi:

Birinchi, fan qajm va mazmun jihatidan keng bo'lib, unda shu fanga oid g'oyalar, qarashlar, bilimlar, tushunchalarning barchasi o'z aksini topadi. O'quv predmeti qajmi nisbatan tor bo'lib, unda bolalarning hayotiy tajribalari, real imkoniyatlariga mos keladigan bilimlarni o'rgatish ko'zda tutiladi.

Ikkinchi, fan hamma uchun- yoshu-qari, o'zbeku-qozoqqa bir xil xizmat qiladi. O'quv predmetlari esa faqat yoshlarga mo'ljallab tuziladi.

Uchinchi, fan va O'quv predmetining faqat o'zigagina xos vositalari mavjud.

To'rtinchi, fan o'zini-o'zi rivojlantiradi. O'quv predmetlari esa yoshlarni ma'lumotli qiladi, rivojlantiradi, tarbiyalaydi.

Lekin farqlariga qaramasdan ular o'zaro uzviy bog'langan. Fan rivojlangan sari O'quv predmetlari sayqallashib, takomillashib boradi.

TOPSHIRIKLAR

1. Ta'lim to'grisidagi qonun va Kadrlar tayyorlash milliy dasturida Ta'lim mazmuniga qo'yilgan talablarni taqlil qiling.

2. Ta'lim mazmunining belgilanishini o'rganing, uning tarixiy xarakterini taqlil qiling.

3. Umumiy o'rta Ta'lim davlat standartlari asosida Ta'lim mazmunining ifodalanishini o'rganing.

4. Ta'lim mazmunini aks ettiruvchi normativ qujlatlar:

A) O'quv rejalari,

B) dasturlar,

V) darsliklar va ularning tuzilishiga qo'yilgan talablarni o'rganing va mutaxassislik fani buyicha DTS asosida kalendar-reja tuzishni mashq qiling.

5. Moddiy Ta'lim va formal Ta'lim nazariyalari g'oyalarini T-chizma asosida¹ solishtirib, taqlil eting:

Moddiy Ta'lim nazariyasi		Formal Ta'lim nazariyasi	
Ijobiy tomonlari	Salbiy tomonlari	Ijobiy tomonlari	Salbiy tomonlari

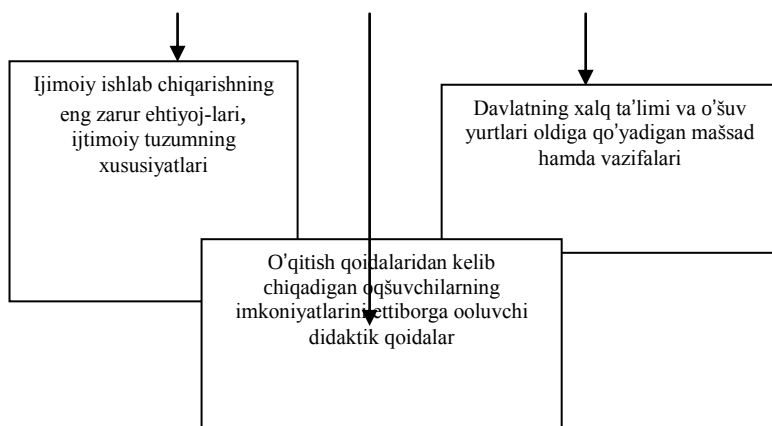
6. *Hozirgi kunda yangi pedagogik texnologiyalar qo'llanilishi munosabati bilan qanday yangi O'quv adabiyotlari paydo bo'ldi va qo'llanilmoqda? A. Abduqodirovning «UmumTa'lim maktablari uchun elektron darslik yaratishning nazariy asoslari» («Pedagogik maqorat», 2003, № 2, 6-10- betlar) maqolasini Insert usulida O'qib, taqlil qiling.*

7. Mutaxassisligingizga oid darslikdan birorta O'quv materialini tanlab, quyidagi ishlarni bajaring:

- O'quv materialini O'quv elementlariga ajrating;
- O'quv elementlari do'yicha beriladigan savollarni belgilang;
- O'quv materialini mazmunini qisobga olib kurgazma qurol yasang;
- mazmunga mos keladigan O'quv topshiriqlari tiplarini aniqlang.

8. Mutaxassislik faningiz buyicha DTS, O'quv dasturga asoslanib, chorak uchun kalendar-tematik ish reja tuzishni mashq qiling.

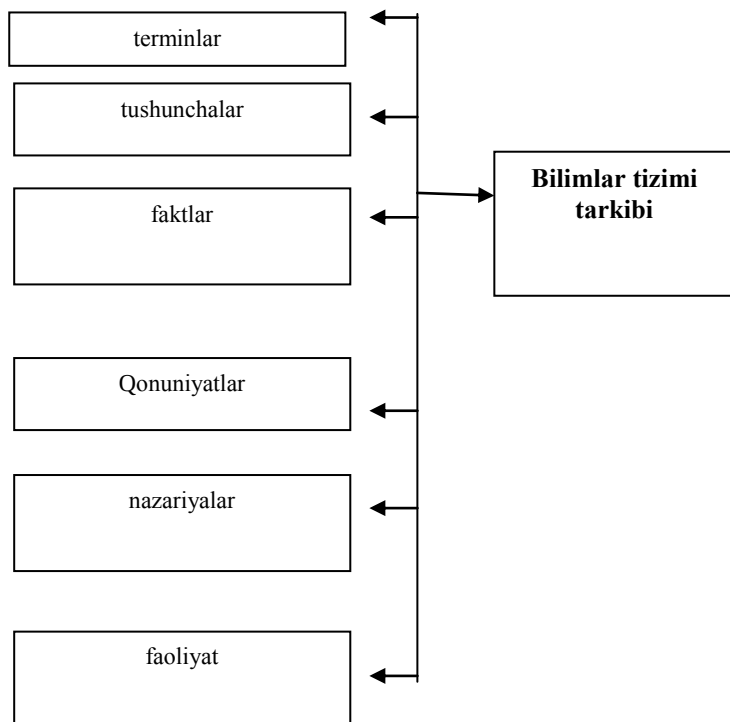
9. **erishilgan natijani o'lchash, baqolash:** Mutaxassisligingizga oid fanning O'quv dasturini va o'shanga tegishli darslikni olib bir-biriga solishtirib ko'ring. Darslikning dasturga muvofiqligini taqlil qiling.

¹ T-chizma-innovasion strategiya bo'lib, unda taqlil qilish, musho'ada yuritish kunikmalari shakllantiriladi

Moddiy Ta'lim va formal Ta'lim nazariyalari g'oyalarini T-chizma asosida solishtirib, tahlil eting:

Moddiy Ta'lim nazariyasi		Formal Ta'lim nazariyasi	
Ijobiy tomonlari	Salbiy tomonlari	Ijobiy tomonlari	Salbiy tomonlari

Axborot manbalari:

1. Karimov I. A. Ma'naviyyuksalish yo'lida. –Toshkent O'zbekiston, 1998.
2. Abduqodirov A. UmumTa'lim maktablari uchun elektron darslik yaratishning nazariy asoslari // «Pedagogik maqorat». 2003 . 2-son, 6-10- betlar.
3. Oliy Ta'lim me'yoriy qujjatlar to'plami.-T.:Sharq, 2001.
4. Ibragimov X. I., Abdullaeva Sh. A. Pedagogika.O'quvqo'llanma.-Toshkent: Fan, 2004. B.234-239.
5. Petillon P. Diagnostika social'niux i emocional'niux priznakov.- M.: Torgoviuy dom Grand, 2003. – S. 137 s.
6. Piaje J. Rebenok i ego razvitie.-M.: Znanie,1984.-S. 45-49.
7. Podlasiuy I.P. Pedagogika. -M.: Vldos, 2003.- S. 162.
8. Raygorodskiy D. Ya. Prakticheskaya psixodiagnostika.-M.: Baxrax,1998.- S.67.
9. Roziqov O. va boshq. Didaktika. Darslik. -T.: «Fan», 1997, 81-109 b;
10. Tursunov I. Y., Nishonaliev U. Pedagogika kursi.-T.: «O'qituvchi», 1997. 89-92- betlar.
11. Musaev U. va boshq. Darslik- bilim, ma'lumot va axborot manbai// «Ma'rifat gazetasi»,2003 yil, 26 fevral.

20 - MAVZU. TA'LIM TAMOIYILLARI (PRINSIPLARI).

Uzluksiz Ta'lim kadrlar tayyorlash tizimining asosi va kadrlar tayyorlash milliy modelining tarkibiy qismlaridan biri, - deb ta'kidlanadi, Kadrlar tayyorlash milliy dasturida. Uzluksiz Ta'lim tizimi O'quv- tarbiya jarayonining hamma bosqichlarini hamrab oladi hamda har tomonlama etuk barkamol avlodni eishtirish uchun shart - sharoitlar yaratadi. Dasturda uzluksiz Ta'lim ni tashkil etish va rivojlantirish prinsiplari ham o'z ifodasini to'liq topgan. Bular

- Ta'lim ning ustuvorligi,
 - Ta'lim ning demokratlashuvi,
 - Ta'lim ning insonparvarlashuvi,
 - Ta'lim ning ijtimoiylashuvi,
 - Ta'lim ning milliy yo'naltirilganligi,
 - Ta'lim va tarbiya uzviy bog'liqligi,
 - iqtidorli yoshlarni aniqlash va yuqori darajada bilim olishlari uchun shart - sharoit yaratish⁶⁴
- kabilardir.

Pedagogikada Ta'lim ning ilmiy - nazariy, uslubiy asoslari alohida, ya'ni didaktika qismida o'rganiladi. Bu jarayonda Ta'lim prinsiplariga alohida to'xtaladi. Xo'sh, **Ta'lim prinsiplari kim uchun va nima uchun kerak? U O'quvchi faoliyatiga ham dahldormi?**

Ta'lim jarayoni murakkab hamda ko'p qirralidir. Bu jarayonning muvaffaqiyatli va samarali natijasi Ta'lim jarayonining qonun qoidalari, ya'ni Ta'lim ga qo'yilgan didaktik talablarga qay darajada amal qilishlariga bog'liq.

Ta'lim prinsiplari O'quvtarbiya jarayoniga qo'yiladigan ijtimoiy talablar, Ta'lim ni tashkil etish va boshqarishda rioya qiladigan qoidalar sifatida amal qiladi.

Ko'pchilik adabiyotlarda «O'qitish prinsiplari» iborasi ishlatiladi. Lekin Ta'lim prinsiplari Ta'lim jarayonining ikkala sub'ektiga- O'qituvchi va O'quvchiga ham daxldor. SHuning uchun ularni Ta'lim prinsiplari deb atagan ma'qul, deb ta'kidlaydi prof.O.Roziqov.

Ta'lim ni tashkil etish, boshqarish va nazorat qilishda o'qituvchi va O'quvchi faoliyatiga qo'yiladigan talablar, qoidalar Ta'lim prinsiplari deb ataladi.

Prinsiplar umumdidaktik kategoriya bo'lib, ular Ta'lim ning barcha turlari, darajalari, sub'ektlari, O'quv-tarbiya jarayonining hamma komponentlariga dahldor umumiy qoidalaridir.

«Принциплар ва таълим қонуниятлари узвийликда мавжуддир. Қонуниятлар принципларнинг айрим томонларини ёритади. Принцип умумийлик хусусиятига эга булиб, таълимда барча укув фанларини уқитиш босқичларида қўлланади.»¹

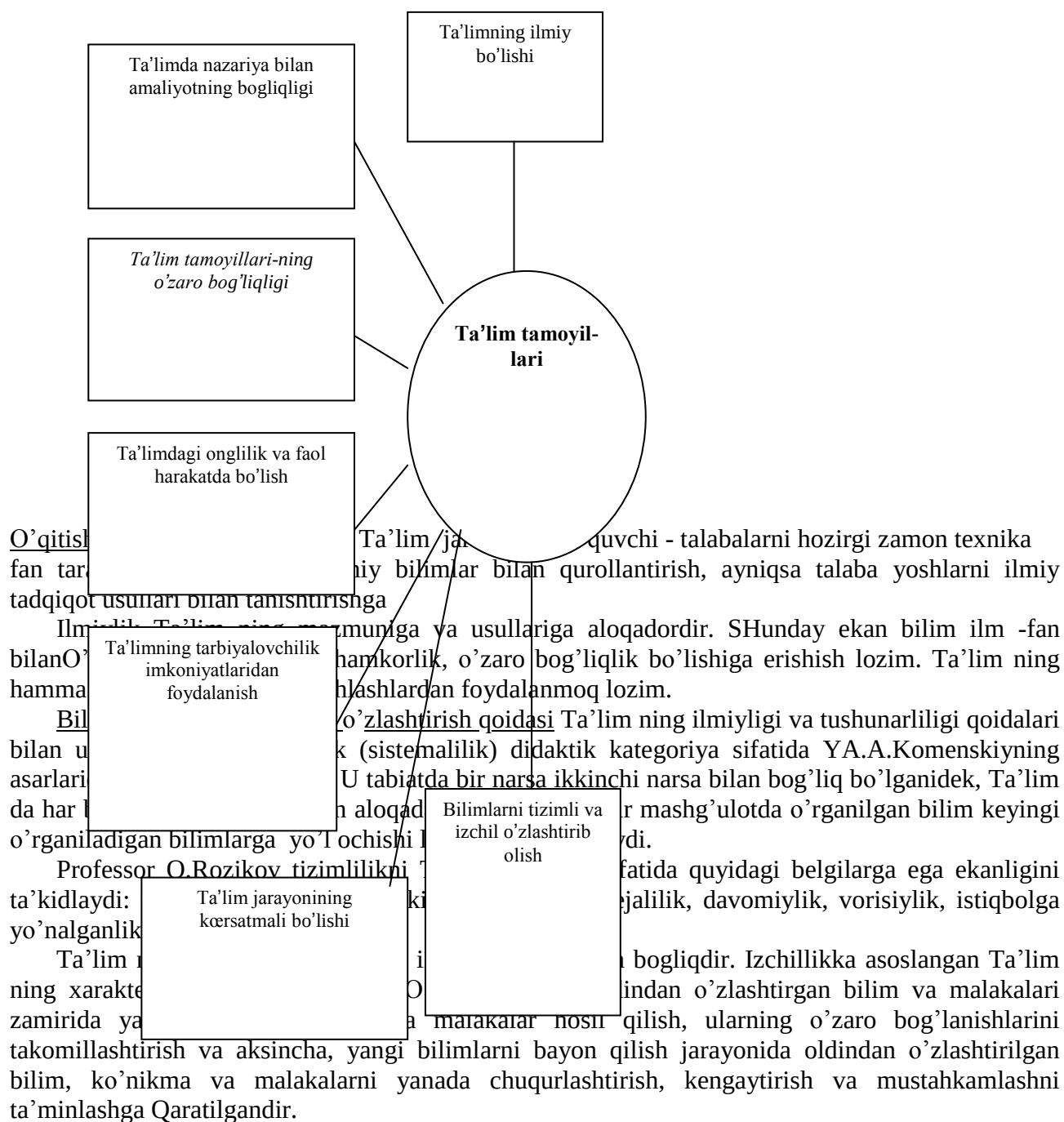
O'qitish bilish faoliyatining ajralmas qismi sifatida, insonning tevarak - atrofdagi dunyoni bilishining umumiy qonunlari asosida sodir bo'ladi. SHuning uchun O'qitish tamoyillari Ta'lim jarayonining eng muhim masalalarini nazariy va amaliy jihatdan to'g'ri hal qilishning asosiy negizi hisoblanadi.

Ta'lim tamoyillari O'quvyurtlari oldida turgan ulkan vazifalar asosida belgilanadi. Ular o'zaro bir - biri bilan mustahkam bog'liq holda bir sistemani tashkil etadi. Har bir darsda didaktik tamoyillarning bir nechitasi ishtirok etishi mumkin. Ular Ta'lim oldida turgan asosiy maqsadlarni hal etishga o'z hissasini qo'shadi. Ta'lim tizimi isloh qilinayotgan hozirgi jarayonda O'quvchi talabalarga mustahkam bilim berish, ularni erkin, mustaqil fikrlay oladigan insonlar qilib tarbiyalashda, Ta'lim tamoyillarning mohiyatini chuqur anglash va hayotga tatbiq etish muhim muammolardan biridir.

O'quv yurtlarida beriladigan bilim ilmiy xarakterga ega bo'lishi, texnika va fanning so'nggi yutuq va kashfiyotlarini o'zida ifoda etishi lozim. SHunday ekan O'quvchi ilm fandagi yangiliklardan xabardor bo'lishi lozim.

⁶⁴ Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. Barkamol avlod-o'zbekiston taraqqiyotining poydevori. T.,1998 y, 43-44 b

¹ Зуннунов А., У. Махкамов Дидактика.-Т.:Шарк,2006.-Б.49.

Tizimlilik va izchillik O'quv fanlarining bir-biri bilan bog'liq bo'lishini ham nazarda tutadi.

Nazariy bilimlarning amaliyot bilan turmush tajribalari bilan bog'lab olib borish Ta'lim ning etakchi qoidalaridan hisoblanadi. Ta'lim - tarbiya sohasidagi yutuqlar, eng avvalo nazariya bilan amaliyotning o'zaro bog'liqligiga asoslanadi. SHundagina O'quvchi - talaba o'rganayotgan O'quv materiallarining tub mohiyatini tushunib etadi va amaliyotda ulardan foydalana oladi. Buning uchun O'qituvchi Ta'lim jarayonida O'quvchilarning faol ishtirok etishlariga erishmog'i lozim. Faol ishtirok esa bilimlarni ongli tushunib o'zlashtirishga olib keladi.

Ta'limdagi onglilik va faollik, O'quvchidagi ko'tarinki kayfiyat, ko'proq bilishga intilish, mustaqil fikrlash va xulosalar chiqarishga undaydi. Bilimlarni ongli va faol o'zlashtirish O'qitish jarayonining psixologik tomonlarida o'z ifodasini topadi. O'qitishda nazariy bilimlar qanchalik qat'iy bayon etilsa, o'quvchi talabaning fikr yuritishi shunchalik aniq va ravshan bo'ladi va O'quv materiallarini ongli o'zlashtirish darajasi ham oshadi.

⁶⁵ O.R. Rozišov va boshšalar. Didaktika. T., «Fan», 1997 yil, 111 b.

Ta'lim tizimi isloh qilinayotgan hozirgi jarayonda yoshlarning mustaqil fikr yuritishi, mustaqil suratda bilim olishga intilishi talab qilinadi. Buning natijasida bilimlarni o'zlashtirish jarayoni ijodiy tus oladi. Bunday jarayonda O'qituvchi o'quvchining mashg'ulotlarga munosabati va bu jarayonda o'zini qanday tutishga e'tibor bermog'i lozim. SHunday ekan, Ta'lim ning samaradorligi O'qituvchining O'quvchilarni O'qishga izchil va muntazam qiziqtirib borishga bog'liqdir. Buning uchun O'qituvchi ularni O'qishga ijodiy munosabatda bo'lishga, mustaqillikka, ishchanlikka odatlantirishi lozim.

Ta'lim jarayoni, uning mazmuni, unda ko'tarilgan hayotiy masalalar yoshlar tarbiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. SHu sababli Ta'lim shaxsni shakllantirishning asosiy manbaidir.

O'qitib tarbiya berish deganda Ta'lim va tarbiyaning bir - biridan ajralmasligini tushunamiz. Xar bir O'quvfani hatto, ayrim mavzu va mavzuchalari ham shubhasiz, tarbiyalovchilik xarakteriga ega.

Tabiiy fanlar- matematika, kimyo, biologiya, astronomiya va boshqalarni o'zlashtirish orqali O'quvchilarda ilmiy e'tiqod, dunyoHarash shakllana boradi. Ular dunyoni o'rganish mumkinligini ilmiy asosda anglab oladilar. Xar bir narsa yuzasidan haqqoniy hukm chiHarishga o'rganadilar.

Gumanitar fanlarning tarbiyaviy ahamiyati yanada kengroq bo'lib, ular komil insonning axloqiy sifatlarini shakllantirishga har tomonlama yordam beradi.

O'quvchi-talaba ilmiy bilimlarni o'zlashtirar ekan, uning dunyoHarashi, iymon e'tiqodi va qobiliyati o'sib rivojlanib boradi. Ta'lim ning tarbiyaviy imkoniyatlaridan foydalanish O'qituvchining, avvalo, Ta'lim ni uslubiy jihatdan to'g'ri tashkil etishiga, O'quvmateriallarining mazmuni bilan bog'liq tarbiyaviy maqsadlarni aniq belgilashiga va O'quvchilarning bilim olishga qiziqтира olishiga bog'liqdir. SHu bilan birga O'qituvchining O'quvchilar oldidagi obro - e'tibori muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega.

Ta'lim ning ko'rsatmalilik qoidasi- Ta'lim jarayoni sifatini oshiradi, O'quvchilarning bilim olishlarini osonlashtiradi. Bu qoida O'qitish jarayonida ko'rish, eshitish, hid, ta'm, maza bilish, terimuskul harakat kabi sezgi organlarining bir yo'la ob'ekt ustida safarbar qilinishini talab etadi.

Ta'lim jarayonida ko'rsatma materiallar O'quvpredmetlarining xakteri va mazmuniga Harab turli - tuman bo'lishi mumkin.

Jumladan:

- a) buyum va narsalarni aslini tabiiy holda ko'rsatish;
- b) tasviriy ko'rsatmali materiallarni namoyish qilish;
- v) narsa va buyumlarni shartli belgilar orqali ko'rsatish;
- g) ovozli ko'rsatmali materiallarni ko'rsatish.

Ta'lim da ko'rsatmalilikning samarali natijalar berishi uchun uning quyidagi tomonlariga ham e'tibor berish kerak.

Birinchidan, ishlatiladigan ko'rsatmali qurollar u yoki bu sinf O'quvchilarining yoshi va o'ziga xos xarakter xususiyatlari, umumiy tayyorgarligi- saviyasiga mos keladigan bo'lishi lozim.

Ikkinchidan, foydalaniladigan ko'rsatmali qurollar o'tilayotgan dars mavzusining mazmunini ochib berishga yordam beradigan materiallar bo'lishi lozim.

Uchinchidan, dars jarayonida foydalanish uchun belgilangan ko'rsatmali materiallardan unumli foydalanmoq uchun zarur bo'lgan Ta'lim usullari to'g'ri tanlangan bo'lishi lozim.

Ta'lim jarayonida muvaffaqiyatlarga faqat bilim berishda O'quvchi - talabaning o'ziga xos shaxsiy xususiyatlarini hisobga olganda erishish mumkin. SHuning uchun O'qituvchilarda bolalar psixologiyasiga oid bilimlar etarli bo'lishi lozim. Sinf O'quvchilar jamoasiga xos umumiy xususiyatlar va har qaysi O'quvchiga tegishli xususiyatlar Ta'lim ning har bir bosqichida e'tiborga olinishi kerak. Bunga erishish uchun O'qituvchi O'quvchilarni kuzatishi va ularning ruhiy olamini o'rganishi lozim. Faqat shundagina O'quvchidagi kamchiliklarning kelib chiqish sabablari aniqlanadi va ularni bartaraf qilish uchun izlanishlar olib boriladi.

Xulosa qilib aytganda Ta'lim qoidalari umuminsoniy tarbiyaning maqsad va vazifalarini amalga oshirishga qaratilgan O'qish va O'qitish jarayonlarining yo'nalishi, O'quvchilar tomonidan ilmiy bilimlarning o'zlashtirilishi, bilim va

ko'nikmalar hosil qilishning asosiy qonun va qoidalari yig'indisi bo'lib, ular bir-biri bilan uzviy bog'liqdir.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar

1. Ta'lim prinsiplarining ahamiyati nimada?
2. Ta'lim prinsiplari tizimiga nimalar kiradi? Ta'lim ning ilmiy bo'lishi prinsipi mohiyatini qanday tushundingiz?
3. Ta'lim da nazariya bilan amaliyotning bog'liq bo'lishi prinsipini mutaxassisligingizga bog'lab tushuntira olasizmi?
4. Ta'lim da onglilik va faol harakatda bo'lish prinsipi o'quvchiga nima beradi?
5. Ta'lim ni tarbiyalovchilik imkoniyatlaridan foydalanishning pedagogik jarayondagi ahamiyati nimadan iborat?
6. Ta'lim jarayonining ko'rsatmali bo'lishi Ta'lim samarasiga qanday ta'sir ko'rsatadi?
7. Bilimlarni puxta va sistemali o'zlashtirib olish prinsipiga misol keltiring.
8. Ta'lim jarayonida O'quvchining shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish prinsipining mohiyati nimadan iborat?

9. *Ta'lim ning tizimlilik va izchillik prinsiplarini amalga oshirish qoidalarini mutaxassisligingizga oid mavzu misolida bayon eting.*

10. *Ko'rgazmalilik va onglilik prinsiplarining o'zaro bog'liqligi, xususiyatlari va ularni amalga oshirish qoidalari to'g'risida mini ma'ruza tayyorlang.*

11. *Pedagogik muammoli masalalarни есинг:*

O'quvchi she'rni yaxshi ayta turib, birdan to'xtab qoldi, yana boshladi va txtadi. So'ngra yig'lab «Yodlagan edim», dedi. O'qituvchi «Mayli hayajonlanma, Dilbar javob bersin, keyin aytib berasan»-dedi.

O'quvchi o'zini tutib olib she'rni tuxtamay aytib berdi. O'qituvchi 5 baho qo'ydi.

Darsdan sung darsni kuzatgan talabalar o'rtasida bahoni oshirib qo'ymadimikin degan munozara boshlandi. O'qituvchi esa, men bahoni tushira olmayman, u juda intiluvchan, harakatchan, lekin doskada hayajonlanib qoladi. Masalan, Anvar shunday xato qilsa kechirmayman, chunki u O'qimagani bo'ladi.

O'qituvchi haqmi? Bu erda qaysi Ta'lim prinsipi qo'llanilayapti?

АХБОРОТ МАҲБАЛАРИ:

1. Баркамол авлод - Ёзбекистон тарафши , тининг пойдевори. -Т.,1998.
2. Каримов И. А. Маънавий юксалиш йегида. -Т.: «Ёзбекистон», 1998.
3. Умумий ерта таълим муассаса(мактаб)ларида еъувчилар билимини назорат ёилишининг рейтинг тизими тееърисиди мувафъат Низом. // «Халф таълими», 2000 , 4-сон. 10-24- бетлар.
4. Фарберман Б., Мусина Р., Жумабоева Ф. Олий еъув юртларида еъитишинг замонавий усуллари. -Т., 2002.
5. Розифов О. ва бошф. Дидактика. Дарслик. -Т.: «Фан»,1997 .
6. Турсунов И. Й., Нишоналиев У. Педагогика курси.Т.: «Еёитувчи», 1997..
7. Зуннунов А., У. Махкамов Дидактика.-Т.:Шарк,2006.-Б.49.

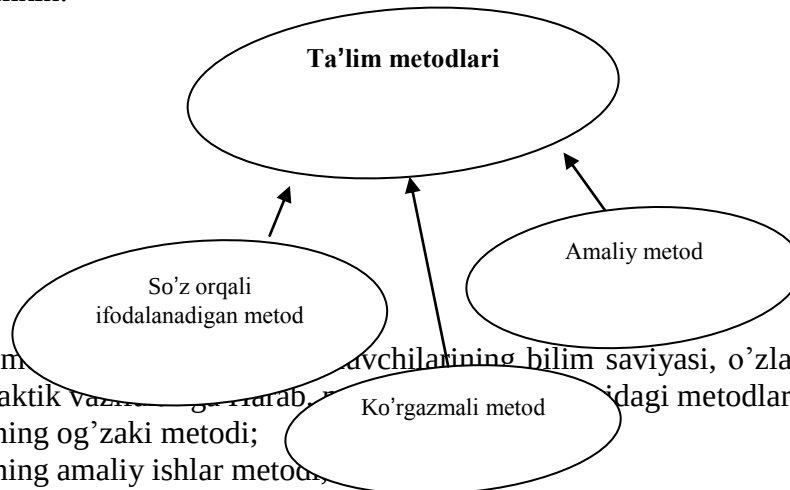
21-MAVZU: TA'LIM METODLARI VA VOSITALARI

O'qitish metodi deganda ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning kutilgan maqsadga erishishga Qaratilgan birgalikdagi faoliyati tushuniladi. o'qitish usullari Ta'lim jarayonida O'qituvchi va O'quvchi faoliyatining qanday bo'lishini , O'qitish jarayonini qanday

tashkil etish va olib borish kerakligini belgilab beradi. O'qitish usullari har ikkala faoliyatning a) O'qituvchi tomonidan O'quvchilarni bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish, b) O'quvchilar tomonidan berilayotgan ilmiy bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish faoliyatida qo'llanadigan yo'llarni o'z ichiga oladi. Ta'lim berish O'qituvchidan izlanishni, pedagogik mahoratni talab qiladi. Ilmiy salohiyati boy bo'lgan ustozgina mavzuni talabalarga maxorat bilan etkazib beradi. Mavzuning maqsadiga Harab, Ta'lim metodlarini tanlay biladi, kerakli vositalardan o'z o'rnida foydalaniladi.

Ta'lim metodi Ta'lim ning maqsadi va vazifalariga bog'liq. Metodlar O'quvchilarning yoshiga Ta'lim ning mazmuniga va funksiyasiga Harab tanlanadi.

Metodlarni har qanday muammoni uzatish va qabul qilish xarakteriga Harab quyidagi turlarga ajratish mumkin:

Ta'lim mazmuni, O'quvchilarning bilim saviyasi, o'zlashtirish qobiliyati, Ta'lim manbai, didaktik vazifa va boshqalar Harab, Ta'lim metodlarini tanlay biladi. Ta'lim metodlarini tanlay biladi.

- O'qitishning og'zaki metodi;
 - O'qitishning amaliy ishlar metodi;
 - O'qitishning ko'rgazmali metodi;
 - muammoli evristik modellashirish metodi;
 - O'qitishning muammoli izlanish va reproduktiv metodi;
 - O'qitishning induktiv va deduktiv metodi;
 - O'qitishda rag'batlantirish va tanbeh berish metodi;
 - O'qitishda nazorat va o'z-o'zining nazorat qilish metodi.
- Metodlar o'z navbatida guruxlarga bo'linadi.

Ta'lim metodlarini solishtirib o'rganish maqsadida quyidagi shakldagi T-CHizmadan foydalanamiz (uning mohiyati va qo'llanish qoidalari oldingi mavzularda berilgan)

Ta'lim ning og'zaki metodlari		Ta'lim ning amaliy metodlari		Ta'lim ning muammoli metodlari	
Afzal-ligi	Kamchi-Ligi	Afzal-ligi	Kamchi-ligi	Afzal-ligi	Kamchi-ligi

O'quv informasiyasini so'z orqali uzatish va informasiyani eshitish orqali qabul qilish metodlariga nimalar kiradi va ularga qanday talablar qo'yiladi?

O'qitishning og'zaki usullari uch turga a) O'qituvchining hikoyasi, b) suhbat, v) maktab ma'ruzasiga bo'linadi.

Hikoya usuli boshlang'ich sinflarda ko'p qo'llansa, yuqori sinflarda ma'ruza usuli ko'p qo'llaniladi. Ta'lim mazmuni notanish bo'lsa hikoya va ma'ruza usullari qo'llaniladi.

Ta'lim mazmuni O'quvchiga qisman tanish bo'lsa suhbat usuli qo'llaniladi. Og'zaki bayon qilish usulida har ikkala faoliyatning O'qituvchining bayon qilishi va O'quvchilarning shu bayon qilingan bilimlarini diqqat bilan tinglab ongli va mustahkam o'zlashtirishlari birligiga amal qiladi.

Hikoya maktab Ta'lim tizimida eng ko'p qo'llanadigan usul bo'lib, u hamma sinflarda barcha fanlarni O'qitishda, maktab Ta'lim ining hamma bosqichlarida qo'llaniladi. Boshlang'ich sinflarda bu ancha qisqa va aniq bo'ladi, sinflarning o'rta guruhiga kelib hikoya ancha kattaroq hajmda va

davomli bo'ladi. YUqori sinflarda hajmi katta bo'ladi, ma'ruzadagi kabi butun darsni band qilmaydi.

Nutq madaniyatini o'stirishda hikoyaning o'rni katta bo'ladi. SHu jihatdan O'qitishning og'zaki usullari Ta'lim da doimo eng ko'p qo'llaniladi

O'quv ma'ruzasi -O'quvmaterialini og'zaki bayon qilish uchun muljallangan. Uning hajmi hikoyadan katta bo'ladi.O'quvma'ruzasi dars yoki mashg'ulotning barcha qismini egallab oladi.

Ma'ruza asosan yuqori sinflar, kollej va oliyO'quvyurtlarida qo'llaniladi. Maktab ma'ruzasi o'tilayotgan mavzuning haqiqiy ilmiy mohiyatini ochib berish, ulardan ilmiy xulosalar chiHarish va umumlashirish yo'li bilan to'liq mashg'ulot davomida bilimlarni izchillik bilan bayon etishdir.

O'quv materialini og'zaki bayon qilish usuli bir qator didaktik qoida va talablarga asosan qo'llaniladi.

1.Bayon qilinayotgan materiallar g'oyaviy jihatdan mazmunli, ilmiy hamda nazariyani amaliyot bilan bog'lashga Qaratilgan bo'lishi kerak.

2.Bayon qilinadigan materiallarning tarbiyaviy ahamiyatini to'g'ri ko'rsatish orqali O'quvchiga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish.

3.Bayon qilishda O'quvchining nutqi yagona manba hisoblanadi va u nihoyatda katta ahamiyat kasb etadi.

4.Bayon qilishda O'qituvchi ishlatadigan ta'riflar, qoida va qonunlar kitob matnidan farq qilishi, mazmuniga mos bo'lishi kerak.

handay hollarda suhbat usuli qo'llaniladi? Uni qo'llashda qanday qoidalarga amal qilish lozim?

Suhbat usuli - savol javob usuli deb ham yuritiladi.

O'quvchilar darsga etarli darajada tayyor bo'lsa O'qituvchi rahbarligida muammoli savollarga javoblarni o'zlari axtarib topadigan suhbatlar maqsadga muvofiqdir. Bunday suhbatlar evristik izlanish, axtarib topish xarakterida bo'ladi.

O'qitish jarayonida o'rganilayotgan mavzu yuzasidan kirish, asosiy va yakunlovchi suhbatlar ham qo'llaniladi.

Suhbatlar ayniqsa, O'qitishning tarbiyalovchilik xarakterida dunyoHarash, e'tiqodni tarkib toptirishda qo'l keladi. Suhbatlar butun sinf hamda O'quvchilarning ayrim guruhlar bilan ham o'tkaziladi.

Suhbatlar orqali a) O'quvchilarning o'z hayotlarida uchratgan voqea hodisalar yuzasidan savollar berish orqali O'quvchilarning mustaqil fikr qilishlarini amalga oshiradigan holatlarga e'tibor qilish, b) O'quvchilarning ilgari o'rgangan tayanch bilimlarini esga tushirishga erishish lozim, suhbat usuli bilan ish ko'rganda O'qituvchi quyidagilarga amal qilishi lozim:

1.O'qituvchining suhbat uchun tayyorlab kelgan savollari sinf o'quvchilarining hammasiga taalluqli bo'lib so'roq o'rtaga tashlanishi kerak.

2.O'quvchilardan biri javob berish uchun chaqiriladi.

3.Sinfning hamma O'quvchilari javob berayotgan O'quvchini qunt bilan tinglashi, uning javobini to'ldirishi, tuzatishi, oydinlashtirishga yordam berishini ta'minlashi kerak.

4.O'quvchilarning javobi qay darajada to'g'ri - noto'g'ri bo'lishidan qat'iy nazar O'qituvchi tomonidan izohlanishi, yakunlanishi va baholanishi zarur.

Ta'lim jarayonida turli ko'rgazmali qurol-lardan foydalanishga harakat qilamiz. Xo'sh, ushbuO'quvinformasiyasini ko'rgazmali uzatish va ko'rish orqali qabul qilish metodining ahamiyati qanday? Ko'rgazmalilikning qanday turlari mavjud? , degan savollarga javob topishga harakat qilaylik.

Ko'rgazmali usulning muhimligi o'rganilayotgan narsa va hodisalarni hissiy idrok etishga, ularni kuzatib mushohada qilishga O'quvchini undash, mantiqiy va nazariy elementlarning birligiga ishonch hosil qilishga, nihoyat nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llay olishga o'rgatishdan iborat.

Ta'lim da ko'rgazmalilik usuli namoyish etish, ilyustrasiya va ekskursiya tariqasida olib boriladi.

Ta'lim jarayonida namoyish etish usulidan foydalanish asosiy materialning xarakteriga - mazmuni, shakli va hajmiga bog'liq. Bu xarakter ikki turlidir.

Aslicha ko'rsatilishi mumkin bo'lgan buyum va narsalar: o'simliklar, ularning tarkibi, hayvonlar, ma'danlar, kolleksiyalar, asbob va mashinalar, modellar va h.k.

Tasviriy ko'rgazmali materiallar ikkiga bo'linadi. A) buyum, narsa, hodisa va voqealarning tasvirini ifodalovchi materiallar, rasm, surat, fotosurat, diafil'm va h.k. B) buyum, narsa, voqealarning biror shartli belgisi orqali ifodalangan simvolik va sxematik tasviriy materiallar geografiya va tarix kartalari, chizmalar, jadvallar, diagrammalar va h.k.

Tasviriy ko'rgazmali materiallar turliligi har xil qo'llashni talab etadi. Masalan, 1. Buyum va narsalarni tabiiy holda ko'rsatishni ikki usulda namoyish etiladi.

a) o'tilayotgan mavzuga oid badiiy ko'rgazma materiallari O'quvchi bayon qilayotgan bir vaqtda (faqat O'qituvchi ko'rsatadi).

b) tabiiy ko'rgazmali materiallarning soni etarli bo'lsa ular har bir O'quvchiga tarqatib beriladi.

2. Tasviriy ko'rgazmali materiallarning har ikkala turini ham ikki xil usulda olib borish mumkin.

a) ko'rgazmali materiallarni O'qituvchi namoyish etadi.

b) ko'rgazmali materiallar O'quvchiga tarqatiladi.

O'qitilayotgan mavzuning xarakterini hamma vaqt sinfda ochib bo'lmaydi. Bu holda nima qilish kerak? **Ekskursiya metodidan foydalanish mumkin.** Mavzuni ekskursiya usuli bilan ham ko'rsatish mumkin. Bu usulda o'rganilayotgan narsa hodisalarni tabiiy sharoitda zavod, fabrika, tabiatda, muzey, ko'rgazmalarda tashkiliy ravishda ko'rsatiladi. Agar ko'rsatilayotgan joyda o'tilayotgan mavzu mazmunini keng ochib berish imkoni bo'lsa, buni O'qituvchi oldindan borib kuzatib keyin O'quvchilarni olib boradi, ekskursiya usulidan foydalanadi, O'quvchilar ekskursiya davomida ob'ekt ustidan ma'lumotlarni eshitish yoki kuzatish bilan chegaralanmasdan zarur materiallarni yozib oladilar, rasmini chizadilar, o'lchash, hisoblash ishlarini olib boradilar.

O'qituvchi ekskursiya oxirida mulohaza va fikrlarni umumlashtirib, xulosa chiqaradi va mashg'ulotni yakunlaydi.

O'qitishning amaliy metodlarini qo'llash O'quvchilarga nimalar beradi?

O'quv informatsiyasini amaliy mehnat harakatlari orqali berish (amaliy metodlar, mashqlar, laboratoriya, ishlari, dastur tuzish, pedagogik masalalarni echish, mehnat harakatlari va boshqalar)

O'qitishning amaliy usullari doirasi keng. Bu usullarga: yozma mashq, tajriba, laboratoriya xarakteridagi mashqlar, mehnat topshiriqlarini bajarish kabilar misol bo'ladi.

YOzma mashqlar jarayonida olingan nazariy bilimlar bevosita amaliyotda qo'llanadi. Mashq qilish davomida ilmiy bilim va ma'lum ish harakat o'zlashtiriladi, takomillashadi, ular aniq O'quvfanining xakteri hisobiga maqsadli, rejali tarzda amalga oshadi. Mashq davomida har bir mashq e'tiborga olinadi. Masalan, ona tilidan grammatik tahlil, matematikadan misol, masala echish, tabiiy fanlardan ximiyaviy tenglamalar tuzish, koeffitsientlar tanlash, masala echish, o'simliklarni turlarga ajratish va h.k. Mashq davomida ilgari egallangan bilim, ko'nikma, malakalar, qonunlar faoliyatga tadbiiq etiladi.

O'quvchilarning o'zlashtirilgan ko'nikma va malakalarni mustahkamlash ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish asosida mashq qilishda

- mashq uchun berilgan topshiriqning maqsadi o'quvchilarga aniq tushuntirilgan bo'lishi;
- mashq ustidan sinf O'quvchilar jamoasi va har qaysi O'quvchilarning shaxsiy intilish, qiziqishini hisobga olishi;
- topshiriq butun sinf O'quvchilarining aktiv faoliyatini ta'minlaydigan bo'lishi va mashqni belgilangan vaqt ichida bajarishi talab etiladi.

Mashq qilishda O'quvchilarning yozma, ijodiy mashqlari alohida o'rin egallaydi.

YOzma ijodiy mashqlar ona tili, adabiyot, tarix, geografiya fanlarida ham qo'llaniladi. Ular insho, va'z, referatlar yozish kabilarda o'z aksini topadi.

O'quvchilarning yozma grafik ishlari rasm solish, xaritalar chizish, chizma va sxemalar ishlash, jadval, diagramma, grafik, plakat, al'bom, stendlar ishlash, laboratoriya mashq ishlari, tajribalar O'qitish jarayonida O'quvchilarga atrofni o'rab olgan ob'ektlarni

borliqdagi narsa va hodisalar, ularning shakli, hajmi, tarkibi, tuzilishi, o'zgarish va rivojlanishi qonuniyatlari haqida yangi bilim beradi. Bu usullar O'quvchilar bilan yoppasiga va alohida ish olib boriladi.

Amaliy mashg'ulotlar O'quvchilarga umumiy politexnik Ta'lim berish va mehnat malakasi bilan qurolantirishda asosiy usul bo'lib xizmat qiladi.

Psixologik test: 1. Harsak chalistirish

2. Qo'llarni chalistirish

3.

Oyoqlarini chalistirish
unga Harash.

4. Varaqchada tirkish xosil qilib

XULOSA: Kaysi qo'l panjalari ko'p harakat qilgan bo'lsa, chap yoki o'ng miya yarim sharlari ishtirok etadi.

O'qitishning reproduktiv metodini qachon qo'llash mumkin?

Bu usullar O'quvchilarning yangi tushuncha, hodisa va qonunlarni bilishdagi ijodiy faolliklari darajasini baholash asosida qismlarga ajratiladi. Reproductiv usullar O'quvchilarning O'quvmateriallarini mustahkamroq eslab qolishlarini ta'minlash, bilishga doir faoliyatni bevosita bosh Harish, kamchiliklarni tez aniqlash uchun amaliy ko'nikma va malakalarni tarkib toptirish maqsadida qo'llaniladi.

Reproductiv usullar -O'quvmaterialining mazmuni asosan axborot xarakterida bo'lsa, amaliy harakatlarning usullarini ta'riflash, O'quvchilarning bilimlarini mustaqil qidirib olib bilishlari uchun juda yangi hisoblansa, vaziyatlarni hal qilish uchun tayyor bilimlar yO'q bo'lsa samarali qo'llanadi.

Bu usulda tafakkur qilish katta samara beradi. Reproductiv usulda O'quvchilar ilgari yoki yaqinda egallagan bilimlarini qo'llaydi.

Muammoli Ta'lim nima? Qanday qilib muammoli vaziyat yaratish mumkin?

Muammoli deyilganda O'quvmaterialini O'quvchilar ongida ilmiy izlanishga o'xshash bilish vazifalari va muammolari paydo bo'ladigan qilib o'rganish tushuniladi.

O'quvchilarning fikrlash faoliyatida mantiqiy to'g'ri, ilmiy xulosalarni izlash va o'zlashtirishga rag'batlantiradigan muammoli vaziyatlar vujudga keladi.

Har qanday Ta'lim O'quvchi uchun muammolidir. O'quvchi ongida muammoli vaziyatni vujudga keltirish, O'quvchining faol fikrlash faoliyati O'quvmaterialini puxta o'zlashtirib olishlari haqida sharq pedagoglari qimmatli fikrlar aytib o'tganlar.

Mutafakkir Abu Rayxon Beruniy (937-1048) didaktik Harashlarida O'quvchilarni O'qitish hamda tarbiyalash jarayonida birinchidan turli mavzularda mulohazalar yuritishni, O'quvchining zerikmasligini, zo'riqmasligini ta'kidlagan.

Muammoli vaziyatda:

- O'quvchi uchun bilish qiyinchiligiga ega, ya'ni o'rganilayotgan muammo ustida fikr yuritish;
- O'quvchilarda bilishga qiziqish o'yg'otish;
- tahlil jarayonida O'quvchilarning avvalgi tajribasi va bilimiga suyanish.

Ta'lim jarayonida muammoli vaziyatni vujudga keltirish, undan foydalanish usullarini yaratish, Ta'lim tizimining har bir bosqichida o'rganiladigan fanlarga xosdir.

Muammoli vaziyat fanning mazmuni o'ziga xos xarakter xususiyatlari, uni o'rganish usullarini hisobga olgan holda yaratiladi.

Ta'lim jarayonida O'qitishning induktiv va deduktiv usullariga ehtiyoj sezilmoqda. **Qanday holda induktiv va deduktiv usullar qo'llaniladi?** Ayniqsa deduktiv O'qitishga talab va e'tibor kuchaydi. Bu usulda tafakkur qilish katta samara beradi. Induktiv yoki deduktiv usullarni qo'llash o'rganilayotgan mavzu mazmunini ochishning ma'lum mantiqini - xususiyan umumiyga yoki umumiydan xususiya o'tishni tanlashni anglatadi.

Induktiv usullar texnik qurilmalarni o'rganishda va amaliy topshiriqlarni bajarishda keng qo'llaniladi.

Deduktiv usul O'quvmaterialini tezroq o'tishga yordam beradi, tafakkurni bir muncha faol rivojlantiradi.

Nazariy materialni o'rganishda anchagina umumiy holatlardan ayrim oqibatlarni aniqlashni talab qiluvchi masalalarni echishda deduktiv usulni qo'llash ayniqsa foydalidir.

Ta'lim da ragbatlantirish va tanbeh berishning qanday turlaridan foydalaniladi?

1. Ta'lim ga qiziqishni ragbatlantirish metodi.
2. Ta'lim ga burch va ma'suliyatni rag'barlantirish metodi.

O'quv faoliyatini rag'batlantirish deb kishining aktiv faoliyatiga bo'lgan tashqi mayliga aytiladi. SHu sababli rag'batlantirish O'qituvchi faoliyatining omili hisoblanadi.

Rag'batlantirish kishining ichki mayliga ta'sir qilganda real maqsad sari undaydigan kuchga aylanadi. O'qishga qiziqishni rag'batlantirish turlaridan biri O'qishda ma'lum qiyinchilik sezayotgan O'quvchilarga muvaffaqiyatli sharoit yaratishdir.

Rag'batlantirish va tanbeh berish usullari o'ziga xos xususiyatlarga ega. Rag'batlantirish: baho bilan, imo - ishora bilan, mukofot bilan amalga oshadi.

O'qishga doir tanbehlar dars paytida, og'zaki tanbeh berish, bahosini pasaytirib qo'yish, ish daftoriga yozish, xatolarni ko'rsatish kabi usullar bilan amalga oshadi.

Maktabda O'quvchiga tan jazosi berish, o'zlash-tirmagani uchun haqorat qilish, shaxsiga tegish, yomon iboralar bilan so'kish aslo mumkin emas.

Ta'limda nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish metodlarining zarurati nimada va uning qanday turlari bor?

1. Og'zaki nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish.
2. YOzma nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish .
3. Laboratoriya - amaliy nazorat va o'z-o'zini nazorat.
4. Test nazorati (kartochkalar tarqatiladi).

O'qitish tizimida nazoratning zarurligi shundan iboratki, butunO'quvyurtlari tizimiga samarali ishlayotganligi haqida axborot olishga bo'lgan ijtimoiy ehtiyoj hisobga olinadi.

Nazorat maktabdagi O'qitish jarayoniga xos bo'lgan: Ta'lim iy, tarbiyaviy, rivojlantirishdek asosiy vazifalarni bajaradi. Nazoratni quyidagi turlarga bo'lamiz.

Og'zaki nazorat - yakka va guruhiiy so'rash yo'li bilan amalga oshiriladi. Alohida so'rashda O'qituvchi ma'lum vaqt davrida O'quvchilar tushuncha, qonun nazariya holda dalillarni qay darajada egallaganliklarini aniqlaydi. O'quvchilar bilimi ona tili, matematika, fizika, kimyo fanlarida yozma tarzda ham baholanadi.

YOzma ishlar turli davomiylikka ega. Ayrim vaqtda qisqa, ayrimda esa to'la dars davomida yozma ishlar o'tkaziladi. YOzma nazoratda baholar ob'ektiv bo'lishi va O'quvchilarning tipik xatolari aniqlanib kelgusida ularning bartaraf etilishi belgilab olinadi. O'z - o'zini nazorat qilish O'quvchilarningO'quvfaoliyatini muhim elementidir. Nazorat kelgusidagi ishlarga reja tuzish nimalarga e'tibor berish kerakligini aniqlab beradi.

Ta'lim maqsadini muvaffaqiyatli amalga oshirish yo'lida Ta'lim vositalaridan foydalaniladi. Komp'yuter, EHM, kodaskop, fil'moskop, logorifm lineykasi, sirkul', apparat turlari bular jumlasiga kiradi.

Ta'lim metodlarini to'g'ri tanlash va ulardan o'rinli foydalanish Ta'lim samarasini ta'minlashga yordam beradi. Ta'lim metodi mavzuning maqsadiga Harab tanlanadi.

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar:

1. O'qitish usullarining Ta'lim jarayonidagi ahamiyati qanday?
2. Uslub va vosita nima? Ularning mohiyatini ochib bering.
3. O'qitishning og'zaki usuli qanday turlarga bo'linadi?
4. O'qitishning ko'rgzmali usulidan foydalanishga quyilgan talablar qanday?
5. O'qitishning amaliy usullariga nimalar kiradi?
6. O'qitishning reproduktiv va muammoli izlanish usullarini qaysi hollarda qo'llash yaxshi samara beradi?

7. O'qitishning induktiv va deduktiv usullarini qo'llashga doir misollar keltiring (Mutaxassislik faningiz misoliad).
8. Agar siz O'qituvchi bo'lganingizda Ta'lim tizimini yaxshilash uchun yana qanday metodlarni tadbiq etgan bo'lardingiz?
9. Muammoli izlanish va reproduktiv metodlarining qo'llanilishini o'z mutaxassislik faningiz misolida aytib berishga tayyorlaning.

Axborot manbalari:

1. I.A.Karimov. Barkamol avlod-O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. -T., «SHarq», 1998 y.
2. Pedagogika.O'quvqo'llanma. A.Munavvarov tahririda. -T., «O'qituvchi» 1996y. 86-102 betlar.
3. N.Gaybullaev. R.YOdgorov. Pedagogika. Ma'ruzalar matni -T.,2000y, 104-110 betlar.
4. I.Tursunov, U.Nishonaliev. Pedagogika kursi. -T., «O'qituvchi», 1998 y.
5. G'aybulloh as-Salom. Ezgulikka choglan, odamzod. -T., «SHarq», 1997y, 312-313-betlar.

22 - MAVZU. TA'LIM - TARBIYANI TASHKIL ETISH SHAKLLARI. (NOAN'ANAVIY SHAKLLAR)

- 1.Ta'lim shakllarining tarixan paydo bo'lishi.
- 2.Ta'lim ning asosiy shakli-dars va unga qo'yilgan talablar.
- 3.Darsning xil (tip)lari va ularning tuzilish shakllari.
- 4.Seminar va amaliy tajriba ishlari shaklidagi mashg'ulotlar.
- 5.Ta'lim ning samaradorligini ta'minlovchi noan'anaviy shakllar.

Ta'lim ni tashkil etish shakllari deganda, aniq muddatda va tartibda O'qituvchilar O'quvchilar bilan olib boradigan mashg'ulot turlarini tushunamiz. Hozirgi kunda umumTa'lim maktablarida Ta'lim ni sinf-dars shaklida olib borish keng tarqalgan. **O'tmish davrlarda Ta'lim qanday shakllarda tashkil etilgan? Uning taraqqiyot bosqichlari qanday?**

Insoniyat tarixiga nazar tashlar ekanmiz Ta'lim ni tashkil etish shakllari ijtimoiy tuzum manfaatlariga mos holda paydo bo'lgan va rivojlangan. Dastlabki davrlarda Ta'lim berish ishlarini odamlarning mehnat faoliyati, turmush tarzi bilan uzviy bog'langan hamda bilim berish, o'rgatish ishlari yakka tartibda olib borilgan.

Davr o'tishi bilan ko'pchilikka bilim berish ehtiyoji paydo bo'ladi, Ta'lim tizimi mazmuni, bilimlarni murakkablashuvi bolalarni guruh - guruh qilib, to'plab O'qitishni taqazo qilgan hamda Ta'lim bilan shug'ullangan mutaxassislar - O'qituvchi tayyorlash zaruriyati kelib chiqadi.

SHu davrda dars va sinf - dars tizimi paydo bo'la boshlaydi. Xalq orasida hayotiy tajribaga, bilim va tarbiyaga ega bo'lgan kishilar murabbiy, O'qituvchi bo'lib faoliyat ko'rsatadi.

Xalqimiz tarixiga nazar tashlar ekanmiz, maktab va madrasalarda yoshlarga bilim berish bilan shug'ullanganligi "Avesto" va boshqa tarixiy manbalardan ma'lum. Ammo qadim davrlardan Ta'lim ni qat'iy chegaralangan vaqtda bir xil yoshdagi bolalar bilan olib borish, Ta'lim mazmunini bosqichma - bosqich berish masalalariga aniqlik kiritilmagan edi.

Forobiyning "Fan va aql zakovat" asaridaO'quvfanlarini guruhlariga bo'lib O'qitish, ularning tarbiyaviy mohiyatini ochish masalalariga e'tibor berilgan.

Sinf-dars tizimini didaktik talablar asosida yaratishda buyuk chex pedagogi YAn Amos Komenskiyning xizmatlari katta, uni sinf - dars tizimining asoschisi sifatida butun dunyo tan olgan.

A.YA.Komenskiy "Buyuk didaktika" asaridaO'quvmashg'ulotlarini guruh shaklida tashkil etish,O'quvyili vaO'quvkunini bir vaqtda boshlash, mashg'ulotlar orasida tanaffuslar berilishi, guruhdagi bolalarning yoshi va soni bir xil bo'lishiga alohida e'tibor berdi. Dars davomida O'quvchilar diqqatini to'plash, materialni batafsil tushuntirish, O'quvchiga savollar berish, o'zlashtirish jarayonini nazorat qilish zarurligini ta'kidlaydi.

«Ta'lim ni tashkiliy shakllari» mavzusiga klaster tuzamiz. (Uning qoidalari oldingi mavzularda tushuntirilgan)

Biz hammamiz sinf-dars tizimida O'qiganmiz. Xo'sh, bu tizimning **mohiyati nimadan iborat va u qanday tuzilishga ega?**

Ta'lim ning maqsadi - mustaqil jamiyatimizning ravnaqiga nazariy va amaliy hissa qo'sha oladigan "barkamol avlod"ni tarbiyalash.

Ta'lim ning vazifasi - yosh avlodni ilmiy bilimlar, ko'nikma va malakalar tizimi bilan qurollantirish.

Darsning maqsadi - O'qituvchining rejalashtirgan aniq bir mavzusini O'quvchilarga bildirishi va O'quvchilar o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarni tekshirib ko'rish hamda yangi mavzuga zamin yaratish.

Darsning mazmuni - uni O'qituvchi tomonidan rejalashtirilgan tugal ma'noga ega matn tashkil etadi. Uni O'quvchilar ongiga singdirish jarayonida manba, xulosa va hikoyalardan foydalanadi.

Sinf - deganda, yoshi va bilim darajasi bir xil bo'lgan O'quvchilar guruhi tushuniladi.

Dars - aniq maqsadni ko'zlab belgilangan vaqtda bir xil yoshdagi O'quvchi, yoshlar bilan O'qituvchi rahbarligida olib boriladigan mashg'ulotlardir. Dars - o'z oldiga qo'yilgan aniq maqsad va tugal mazmundan iborat.

Darsning maqsadi, mazmuni, hajmi Ta'lim standartlari asosida belgilanadi. Dars O'quvchilarining asosiy tashkiliy shakli ekan, bu jarayonda quyidagilarga amal qilinishi lozim:

- Har bir sinfda O'quvchilarni yoshi va bilim darajasi bir xil bo'lishi lozim.

- Dars qat'iy jadval bo'yicha belgilangan muddatda olib borilishi kerak.

- Dars O'qituvchi rahbarligida butun sinf bilan va alohida O'quvchilar bilan ishlash shaklida olib boriladi.

- Dars, O'quvfanining xarakteri, O'qitilayotgan materialning mazmuniga Harab turli usullar va vositalarda olib boriladi hamda Ta'lim tizimining bir qismi sifatida tugallangan bilim beradi, navbatdagi bilimlarni o'zlashtirmoq uchun zamin yaratadi.

SHuni unutmaslik kerakki, Ta'lim ishlari darsdan tashqari ham to'g'arak, ekskursiyalar shaklida olib boriladi.

Dars oldiga qanday talablar qo'yiladi? Ularning mohiyati nimadan iborat?

Har bir dars oldiga quyidagi talablar qo'yiladi: a) tarbiyaviy talab, b) didaktik talab, v) tashkiliy talab.

Darsga qo'yilgan didaktik talablar sirasiga quyidagilar kiradi:

1. Har bir dars aniq maqsadni ko'zlagan holda puxta rejalashtirilmog'i lozim. Bu jarayonda O'qituvchi darsning Ta'limiy va tarbiyaviy maqsadini belgilaydi. Dars bosqichlarini, ya'ni qanday tamomlash, ko'rgazmali materiallardan foydalanish kabilarni oldindan hal qilib oladi.

2. Har bir dars aniq g'oyaviy mafkuraviy izlanishga ega bo'lishi lozim. O'qituvchi esa ulardan tarbiyaviy maqsadda foydalanmog'i lozim.

3. Har bir dars maktabning, ijtimoiy muhitning imkoniyatini hisobga olgan holda amaliyot bilan bog'lanmog'i, ko'rsatmali vositalar bilan jihozlanmog'i lozim.

4. Har bir dars xarakteriga mos usul, uslub va vositalardan samarali foydalangan holda tashkil etilishi lozim.

5. Dars uchun ajratilgan soat va daqiqalarni tejash va unumli foydalanish darkor.

6. Dars jarayonida O'qituvchi va O'quvchi faol munosabatda bo'lishi lozim, O'quvchi-talaba passiv tinglovchiga aylanmasligi lozim.

7. Mashg'ulotlar butun sinf bilan va har bir O'quvchi bilan, ularning shaxsiy xususiyatlarini e'tiborga olgan holda olib borilishi kerak.

8. O'qitilayotgan mavzuni mazmuniga bog'liq holda mustaqil yurtimizdagi o'zgarishlardan talabalarni xabardor qilish.

9. Darsda prezidentimiz I.A.Karimovning Ta'lim sohasidagi fikrlari, yurtimiz kelajagi bo'lgan yoshlarimizga, farzandlarimizga Harata qilgan murojaatlaridan o'z o'rnida foydalanish.

Dars bilim va ko'nikma, malakalar bilan O'quvchilarni qurollantirishda asosiy rol' o'ynaydi. SHu sababli O'quvmashg'ulotlariga ajratilgan vaqtning asosiy qismi dars o'tish uchun sarflanadi.

Darsga quyilan tarbiyaviy talablar:

- Darsda o'rganiladigan O'quv materiallari bo'yicha tarbiyaviy xulosalar chiHarish;
- Nazariy bilimlar asosida ilmiy dunyoHarashni shakllantirish;
- Bolalarda O'qishga oid ijobiy motivlarni uyg'otish, bilish, O'qish-o'rganishga havas, ishtiyoq, qiziqishni shakllantirish;
- Dars jarayonida pedagogik takt qoidalariga rioya qilish.

Darsga qo'yilgan tashkiliy talablar:

1. Dars uchun puxta o'ylangan konspekt yoki reja tuzish;
2. Darsning logikasiga (dars etaplarining o'zaro bog'liqligi, darsda amalga oshiriladigan ishlar; O'quv tpshiriqlarining o'zaro aloqadorligiga) rioya qilish;
3. Dars tempini O'quvchilarning tayyorgarligiga moslashtirish;
4. Dars uchun ajratilgan vaqtdan rasional foydalanish;
5. Darsda ongli intizomni tashkil etish.

Dars tiplari nima, ular qanday tiplarga ajratiladi?

Dars turlari - darsning maqsadi va mazmuni, O'quvchining yosh xususiyatiga Harab, darsning tuzilishi har xil bo'ladi. Endi biz darsning yanada ravshanroq ko'rsatib berish maqsadida darsni turlarga ajratamiz, saralaymiz va ularni tuzilishi bilan tanishamiz. **Dars qanday tiplarga ajratiladi?**

Ular quyidagilarga asoslangan turlarga ajratiladi.

1. Darslarning asosiy maqsad va mazmuniga Harab turlariga bo'lish.
2. Darslarni O'qitish jarayonining analiziga Harab turlarga bo'lish.
3. Darslarni tuzilishiga Harab turlarga bo'lish.

Dasrlarni turlarga ajratishda birinchi qoida eng ob'ektiv va ma'quldir. Darsning mazmuni dasturda ko'rsatilgan bo'ladi.

Darslarni saralash dars tuzilishini bilishimizga o'rganishimizga yordam beradi.

Ta'lim tizimida tajribadan o'tgan dars turlari quyidagilardan iborat.

1. YAngi bilimlarni bayon qilish darsi.
2. O'quv materiallarini mustahkamlash.
3. Takrorlash va bilimlarni umumlashtirish darslari.
4. O'quvchilarning o'zlashtirishini nazorat qilish va baholash darslari.
5. Dars turlari uyg'unlashgan (aralash)darslar.

YAngi mavzuni o'tish darsida yangi mavzuni o'tish kerak ekan deb mashq qildirish yoki o'tgan mavzularni qaytarish mumkin emas deganlari noto'g'ri. O'quvchilarga biron nazariy mavzuni amaliyotga tadbiqini o'rgatganimizda, shu ishni qanday bajarilishini O'quvchilarning o'zlariga taklif etamiz. Bu ishlarni bir necha bor o'zlari sekin - asta shu ishni bajarishga ko'nikma hosil qiladilar. SHunday qilib oxirgi tegishli natijaga erishamiz.

O'tilgan mavzuni qaytarish mashq qildirish darsi O'qitilgan bilimlarnigina emas o'rgatilgan ishni qaytarish, mehnat malakalarini beradigan malakalarni o'tkazishdan iborat bo'lmog'i lozim.

O'quvchining bilimi, malaka va ko'nikmalarini tekshirish va ularga baho berish darsi bunda O'quv-chilarning olgan bilimi tekshirilib ular qanchalik o'zlashtirilganligiga Harab baho qo'yiladi.

YUqoridagi asosiy turlardan boshqa yana qo'shimcha darslar turi ham mavjud. Bu dars turida yuqoridagi saralash nuqtai nazaridan olinganda, O'quvchilarni o'zlashtirishini tekshirish, yangi mavzuni o'tish va uni pishiqtirish uchun qaytarish kabi turli ishlar qo'shilsa ham lekin qo'shimcha darslarning asosini bu ishlarning bittasi, qo'-shimcha darslarning maqsadga to'laroq javob bera oladigani tashkil qiladi qo'shma darsdagi boshqa ishlar esa shu asosiy ishga yordamchilik vazifasini bajaradi.

Ta'lim jarayonida eng ko'p qo'llaniladigan **yangi bilimlarni bayon qilish darsi va aralash darsning tuzilishida qanday farqlar bor?** Buni ko'rib chihamiz:

Aralash dars namunasi
1. O'tilganlarni takrorlash: a) oldin o'tilgan mavzu yuzasidan berilgan faktlarni tahlil etish; b) savol-javob; v) qoida-ta'riflarni esga tushirish. 2. YAngiO'quvmaterialini o'rganishga tayyorgarlik: a) darsning mavzusi va maqsadini bolalarga etkazish; b) mavzuga oid faktlarni tahlil etish; v) bilishga rag'batlantiruvchi savollarni o'rta tashlash. 3. YAngiO'quvmaterialini bayon qilish (tasvir, suhbat, mustaqil ishlash kabi metodlardan foydalanib yangiO'quvmaterialini tushuntirish). 4. YAngiO'quvmaterialini mustahkamlash(mashq qilish, mustaqil ishlash). 5. Uy vazifasini belgilash. Bolalar bilimini baholash. Darsni yakunlash.

Yangi bilimlarni bayon qilish darsi namunasi
1. Bolalarni yangiO'quvmaterialini o'rganishga tayyorlash: a) darsning mavzusi, maqsadi bilan tanishtirish; yangi mavzuga oid faktlarni tahlil etish. 2. YangiO'quvmaterialini bayon qilish (tasvir, tushuntirish, suhbat metodlaridan foydalanib, kuzatilgan faktlarga asoslanib yangi mavzuni tushuntirish). 3.YAngi mavzuni mustahkamlash: a) darslikning ma'lum betlarini O'qish; b) mashq, misol, masalalarni bajarish. 4.Oldin o'rganilgan mavzularni bugungiO'quvmaterialiga oid bilimlarni paralell takrorlash. 5. Uy vazifasini topshirish. 6. Bolalar bilimini baholash. 7. Dars yuzasidan yakuniy xulosalar chiqarish ⁶⁶ .

Ta'lim tizimida takrorlash va bilimlarni mustahkamlash darslari ham ko'p qo'llaniladi. O'qituvchi darsning ma'lum bir qismi, yirik mavzularni o'tib bo'lganidan so'ng bunday darslar uyushtiriladi. Bu darslar oraliq nazorat baholashda ham xizmat qiladi. Har bir darsning muvaffaqiyati ko'p jihatdan mashg'ulotni to'g'ri tashkil qilishga bog'liqdir. Bu davrda sinfning tayyorgarligini sinchiklab kuzatish, bolalarni darsni tinglashga ruhiy jihatdan tayyor ekanliklarini o'rganish darkor. SHundan so'ng mahoratli pedagog fursatni qo'ldan boy bermay, shogirdlarini diqqatini chalg'itmay darsning asosiy qismini boshlab yuboradilar, chunki sinf o'kuvchilarini tezlik bilan mashg'ulotga faol kirishishlarini ta'minlash lozim.

Dars O'qituvchi va O'quvchining ijodiy hamkorligiga asoslanishi lozim. SHundagina O'quvchilarda mustaqil fikrlay olish, iroda tarbiyalanadi. Nutq madaniyati rivojlanadi. Muammoli vaziyat orqali o'z yo'lini topa oladilar.

Har bir dars turidagi O'qituvchi va O'quvchi faoliyatini quyidagi T-chizma orqali chuqur tahlil qilib chihamiz:

⁶⁶ O.Rozišov va boshšalar. Didaktika. T., «Fan»,1997 y. 233 b.

YAngi bilim berish darsi		O'quv materia lini mustahkamlash darsi		Takror-lash va umumlash-tirish darsi		Aralash dars	
O'qituvchi faoliyati	O'quvchi Faoliyati	O'qituvchi faoliyati	O'quvchi faoliyati	O'qituvchi faoliyati	O'quvchi faoliyati	O'qituvchi faoliyati	O'quvchi Faoliyati

O'quv ishlarini tashkil etish darsdan tashkiliy shakllari ham bormi? Ularga nimalar kiradi?

O'quv mashg'ulotlarining sinfdagi shakli darsdan tashkiliy shakllari yana qo'shimcha qator Ta'lim shakllari mavjud bo'lib, bular amaliy - tajriba mashg'ulotlari, qo'shimcha darslar, fakul'tativlar, ekskursiya kabilardir.

Bular darsda berilgan bilimlarni to'ldirish, mustahkamlash, amaliyot bilan bog'lash uchun uyushtirilgan qo'shimcha mashg'ulotlardir.

Bulardan tashkiliyO'quvyurtlari tajribasida fan tugaraklari, ishlab chikarish amaliyoti, o'yin shaklidagi mashg'ulotlardan ham foydalanmoqda.

Laboratoriya mashg'ulotlarida bolalar turliO'quvpredmetlari bo'yicha tajribalar, turli qurilmalar yordamida sinov ishlari o'tkazishadi. Laboratoriya mashg'ulotlari amaliy dars ham deb yuritiladi. Amaliy darslarda O'quvchilar guruhlariga ajralib, turli esperimental topshiriqlarni bajarishadi.

Seminar mashg'ulotlari nazariy muammolarni faol o'rganish shakli hisoblanadi. O'rta umumTa'lim maktablarida seminarlar quyidagicha o'tkaziladi: seminar uchun mavzu tanlanadi; mavzu buyicha reja, ko'rsatmalar beriladi; tayyorganlik uchun etarli vaqt ajratiladi; asosiy manbalar, ularning betlari aytiladi; maslahatlar beriladi. Seminarga barcha O'quvchilar tayyorganlik kurishadi. Seminarining oxirida O'qituvchi yakunlovchi suhbat o'tkazib, kelgusi seminarda qilinadigan ishlarni belgilaydi.

Oliy Ta'lim tizimida Ta'lim ning qanday tashkiliy shakllari qo'llanilmoqda?

Uzluksiz Ta'lim ning hamma bosqichlarida Ta'lim ning o'ziga xos tashkiliy shakllari mavjud. Jumladan: ikki bosqichli oliy Ta'lim tizimida o'ziga xos Ta'lim shakllari mavjud. Bularga: ma'ruzalar, seminar va amaliy mashg'ulotlar, kafedra O'qituvchilarining ochiq ma'ruzalarida qatnashish, ma'ruza matnini tayyorlash va muhokama qilish, O'quvkurslari bo'yicha dasturlar tayyorlash ishlari kabilar kiradi.

Oliy Ta'lim tizimida ma'ruzaO'quvjarayonining ham usuli, ham shakli hisoblanib, u talabalarga fan asoslarini og'zaki, uzviy va muntazam singdirishga xizmat qiladi. Ma'ruza tufayli talaba shu fanning mohiyatini tushunib boradi hamda ularni erkin fikrlashga, fan ustida o'ylashga majbur etadi. SHu sababli ma'ruza ilmiy tafakkurni rivojlantirishning o'ziga xos maktabiga aylanadi.

Ma'ruzani shunday O'qish lozimki, uning ta'sirida talabalarda shu fanga, uning vazifa va kelajagiga nisbatan turli Harashlar, ilmiy e'tiqod, g'oya va milliy mafkura asoslari shakllansin. Buning uchun O'qituvchi har bir ma'ruzaning mazmunini, fandagi yangiliklar bilan boyitishi va tanlay bilishi lozim.

Ma'ruza ijobiy hamkorlikka tayanib tashkil qilingandagina samarali natija beradi. Buning uchun ma'ruza jarayonida ham Ta'lim iy ham tarbiyaviy vazifalarni samarali amalga oshirish yo'llaridan biri - O'qituvchilar bilan talabalar o'rtasidagi do'stona, faol munosabatlarni tiklab olishdan iborat.

Bundan tashqari dars va ma'ruzaning samarali natijasi O'quvchi talabalarining O'quv jarayonidagi ruhiy holatlarini qay darajada hisobga olinishiga ham bog'liq. Shunday ekan Ta'lim ni samarali tashkil etish, uning dars, ma'ruza va boshqa shakllaridan O'qitish jarayonida foydalanishlari uchun shubhasiz, O'qituvchining pedagogik mahorati, pedagogik madaniyati, o'z fanini puxta bilishligi va O'quvchi - talabalar bilan umumiy til topa olishlari g'oyat katta ahamiyatga egadir.

Ta'lim ni tashkil etishning zamonaviy (noan'anaviy) shakllari zarurati nimada? Uning qanday shakllari qo'llanilmoqda?

Mustaqil O'zbekistonimizda Kadrlar tayyorlash milliy dasturini amalga oshirishda Ta'lim tizimiga yangi pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish bilan bog'liq ishlar qilinmoqda. Ta'lim ni KVN, munozara, disput, konferensiya, mushoira, sud o'yinlari va boshqa shakllarda tashkil etishga harakat qilinmoqda. O'quvchilar faolligini oshiruvchi turli interfaol usullar keng qo'llanilmoqda. Bularga misol tariqasida Sinkveyn, Klaster, Aqliy hujum, T-CHizma, Insert jadvali, B-B-B jadvali, Venn diagrammasi, Konseptual jadval, Semantik xususiyatlar tahlili va boshqalarni keltirish mumkin.

An'anaviy va noan'anaviy Ta'lim shakllarini taqqoslab quyidagi chizmani to'ldiring:

Ta'lim ning an'anaviy shakli		Ta'lim ning noan'anaviy shakli	
Afzalligi	Kamchiligi	Afzalligi	Kamchiligi

An'anaviy metodlarning afzalliklari:

- ma'lum ko'nikmalarga ega bo'lgan va aniq ma'lum tushunchalarni, fanni o'rganishda foydali.
- O'qituvchi tomonidan O'qitish jarayonini va O'qitish muhitini yuqori darajada nazorat qilinishi.
- Vaqtdan unumli foydalanish.
- Aniq, ilmiy bilimlarga tayanish.

Kamchiliklari:

- O'quvchilar passiv ishtirokchi bo'lib qoladilar.
- O'qituvchining to'la nazorati barcha O'quvchilar uchun motivasiyani vujudga keltirmaydi.
- O'quvchilar O'qituvchi bilan bevosita muloqatga kirisha olmaydi.
- Eslab qolish darajasi hamma O'quvchilarda bir xil bulmaganligi sababali, sinf bo'yicha o'zlashtirish darajasi past bulib kolishi mumkin.
- Mustaqil o'rganish va echimlar qabul qilish uchun sharoitlar yaratilmaydi.

Noan'anaviy O'qitish metodlarining afzalliklari:

- O'qitish mazmunini yaxshi uzlashtirishga olib kelishi.
- O'z vaqtida aloqalarning ta'minlanishi.
- Tushunchalarni amaliyotda qo'llash uchun sharoitlar yaratilishi.
- O'qitish usullarining turli xil ko'rinishlari taklif etilishi.
- Motivasiyani yuqori darajada bulishi.
- O'tilgan materialning yaxshi eslab qolinishi.
- Muloqatga kirishish ko'nikmasining takomillashishi.
- O'z-o'zini baholashning o'sishi.
- O'quvchilarning predmetning mazmuniga, O'qitish jarayoniga bo'lgan ijobiy munosabati.
- Mustaqil fikrlay oladigan O'quvchining shakllanishiga yordam berishi.

- Tanqidiy va mantiqiy fikrlashni rivojlantirishi.
- Muammolar echish ko'nikmalarining shakllanishi.

Kamchiliklari:

- Ko'p vakt talab etilishi.
- O'quvchilarni har doim ham kerakli nazorat qilish imkoniyatining pastligi.
- Juda murakkab mazmundagi material o'rganilayotganda ham O'qituvchi rolining past bo'lishi.
- «Kuchsiz» O'quvchilar bo'lganligi sababli «kuchli» O'quvchilarning ham past baho olishi.
- O'qituvchining o'zi ham yaxshi rivojlangan fikrlash qobiliyatiga va muammolar echish ko'nikmalariga ega bulishining talab etilishi.

XULOSA: Ko'p yillar davomida an'anaviy dars utish Ta'lim ning asosiy shakllaridan biri bo'lib keldi.

An'anaviy dars- muayyan muddatga mo'ljallangan, Ta'lim jarayoni ko'prok O'qituvchi shaxsiga Qaratilgan, mavzuga kirish, yoritish, mustahkamlash va yakunlash bosqichlaridan iborat Ta'lim modelidir. Ma'lumki an'anaviy darsda Ta'lim jarayonining markazida O'qituvchi turadi.

An'anaviy dars o'tish modelida ko'prok ma'ruza, savol-javob, amaliy mashq kabi metodlardan foydalaniladi.

SHu sabab, bu xollarda an'anaviy dars samaradorligi ancha past bo'lib, O'quvchilar Ta'lim jarayonining passiv ishtirokchilariga aylanib qoladilar. An'anaviy dars shaklini saqlab qolgan holda, unga turli- tuman O'quvchilar faolligini oshiradigan metodlar bilan boyitib borilsa, O'quvchilar o'zlashtirish darajasini ko'tarilishiga olib keladi.

Buning uchun daras jarayoni oqilona tashkil qilinishi, O'qituvchi tomonidan O'quvchilarning qiziqishini orttirib, ularning Ta'lim jarayonida faolligi muttasil rag'batlantirilib turilishi, O'quvmaterialini kichik-kichik bo'laklarga bo'lib, ularning mazmunini ochishda baxs, munozara, aqliy hujum, kichik guruhlarda ishlash, tadqiqot rolli o'yinlar metodlarini qo'llash, rang-barang qiziqitiruvchi misollarning keltirilishi, O'quvchilarni amaliy mashqlarni mustaqil bajarishga undash, rang-barang baholash usullaridan foydalanish, Ta'lim vositalaridan urinli foydalanish talab etiladi.

O'qitishning noan'anaviy shakllarini 3 ga ajratish mumkin: hamkorlikda O'qitish modeli; modellashtirish; o'rganishning tadqiqot modeli.

Bu modellar asosan O'quvchi shaxsiga Qaratilgan bo'lib, ularni markazida O'quvchi turgan Ta'lim modellari deb ataladi.

Modellashtirish - real xayotda va jamiyatda yuz berayotgan xodisa va jarayonlarni ixchamlashtirilshan va soddalashtirilgan kurinishini (modelini) sinfxonada yaratish va ularda ukuvchilarni shaxsan katnashishi va faoliyat evaziga Ta'lim olishini kuzda tutuvchi metod.

Hamkorlikda o'rganish modeli - O'quvchilarning mustaqil guruhlarda ishlashi evaziga Ta'lim olishini ko'zda tutadigan metod.

O'rganishning tadqiqot modeli - O'quvchilarni muayyan muammoni echishga yo'naltirilgan, mustaqil tadqiqot olib borishini ko'zda tutuvchi metod.

Mustahkamlash uchun topshiriqlar:

1. Kadrlar tayyorlash milliy dasturida Ta'lim samaradolgini oshirish zarurati haqida nimalar deyilgan?
2. Ta'lim shakllarining paydo bo'lishi haqida nimalarni bilasiz?
3. Ta'lim ni tashkil etishning dars shakli qachon paydo bo'ldi va uning mohiyati nimadan iborat?
4. Darsga qanday talablar qo'yiladi?

5. Darsning qanday xillari (tiplari) bor va ular qanday tuzilishga ega?
6. Seminar va amaliy tajriba ishlari shaklidagi mashg'ulotlarqanday tashkil etiladi?
7. Ekskursiyalardan qaysi vaqtlarda foydalaniladi?
8. Ta'lim ni tashkil etishning qanday noan'anaviy shakllarini bilasiz?
9. KVN, munozara, o'yin, mushoira, sud shaklidagi mashg'ulotlar haqida qanday tushunchaga egasiz?

10. Mutaxassisligingizga oid darslikdagi biror mavzu asosida noan'anaviy shakldagi mashg'ulot uchun ishlanma tuzing; (Turli interfaol usullardan foydalanib)

- a. *Test savollariga javob berish, pedagogik muammoli masalalar echish (testlar ilova qilinadi);*
- b. *An'anaviy va noan'anaviy Ta'lim shakllariga munosabatingizni yozma bayon eting.*

Mustaqil ish uchun adabiyotlar RO'YXATI:

1. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqi, tining poydevori. -T.,1998.
2. Karimov I. A. Ma'naviyyuksalish yo'lida. -T.: «O'zbekiston», 1998.
3. Pedagogika.O'quvqo'llanma. A.Munavvarov taqriri ostida, -T.,1996. 74-86- betlar.
4. Roziqov O. va boshq. Didaktika. Darslik. -T.: «Fan», 1997. 147-164- betlar.
5. Tursunov I. Y., Nishonaliev U. Pedagogika kursi.-T.: «O'qituvchi», 1997., 49-57- betlar.
6. Musaev U. va boshqalar. Darslik- bilim, ma'lumot va axborot manbai// «Ma'rifat gazetasi»,2003 .26fevral.

1-bosqich: O'zbekiston Respublikasi «Ta'lim to'grisidagi»gi Qonunining vazifalari to'grisidagi mini-debatga tayyorlaning. Bunda «Ta'lim da umuminsoniy va milliy-madaniy kadriyatlarining ustuvorligi», «Davlat Ta'lim standartlari doirasida xammaning Ta'lim olishi uchun imkoniyat yaratilganligi» kabi tushunchalarni dalillar asosida isbot etishga xarakat kiling.

2-bosqich: O'tilgan mavzu do'yicha 20-25 minutlik «mini-dars» o'tishga tayyorlanib keling. Bunda O'qituvchi psixologiyasi va talabalarni darsga qiziqtirish yo'llari to'g'risida chuqurroq uylab, bu boradagi qarashlaringizni «Taklif va muloqaza» rukni ostida daftaringizga qayd Qilib boring.

3-bosqich: eng mazmunli O'quv ko'rgazmasi konkursida faol ishtirok etishga Harakat kiling.

Mustaqil ish uchun adabiyotlar RO'YXATI:

1. Karimov I. A. Ma'naviyyuksalish yo'lida. -T.: «O'zbekiston», 1998.
2. Pedagogika.O'quvqo'llanma. A.Munavvarov taqriri ostida, -T.,1996. 74-86- betlar.
3. IbragimovX.I.,Abdullaeva Sh. A. Pedagogika.O'quvqo'llanma.-Toshkent: Fan, 2005.- B. 67-74.
4. Roziqov O. va boshq. Didaktika. Darslik. -T.: «Fan», 1997. 147-164- betlar.
5. Tursunov I. Y., Nishonaliev U. Pedagogika kursi.-T.: «O'qituvchi», 1997., 49-57- betlar.

23 - MAVZU. YOSHLARNING MA'NAVIY- INTELEKTUL SIFATLARINI ANIQLASH VA RAG'BATLANTIRISH USHLARI

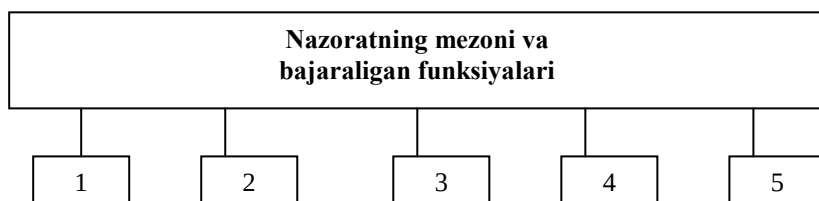
- 1.YOshlarni ma`naviy- intellektual rag'batlantirishning maqsad va vazifalari.
- 2.Ma`naviy- intellektula sifatlarini zamonaviy usullarda aniqlashning samaradorligi.
- 3.YOshlarning intellektual sifatlarini aniqlashda testning ahamiyati. Test va uning turlari.
- 4.Oliy o'kuv yurtlarida rag'batlantirishning o'ziga xos usullari.

YOshlarni mustaqil bilim olishga o'rgatish bugungi kunning eng muhim va dolzarb vazifalaridan biridir. SHuning uchun ham Prezidentimiz I.A.Karimov O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi IX sesiyasida so'zlagan nutqida "Faqatgina chinakam ma'rifatli odam inson qadrini, millat qadrini, bir suz bilan aytganda o'zligini angalash, erkin va ozod jamiyatda yashash mustaqil jamiyatimizning jahon hamjamiyatida o'ziga munosib, obro'li o'rin egallash uchun fidokorlik bilan kurashishi mumkin"⁶⁷ degan edi. SHu o'rinda ta'kidlamoq lozimki bugungi kunda yoshlarni ma`naviy- intellektual rag'batlantirishning ahamiyati kattadir.

O'quvchi va talabalarining bilimini, aqliy kamolotlarini nazorat qilish va baholash davlat miqiyosida muhim ahamiyatga egadir. SHu bilan birga nazorat va baholash jarayoni O'quvchi shaxsini rivojlantirishga va tarbiyasiga ta'sir ko'rsatadi.

Bilimlarni nazorat qilishda qo'yilgan ball va baholar O'quvchi va talabada qanday taassurotlar qoldirganini, ular o'rtoqlarining O'qishdagi yutuq va kamchiliklariga qanday munosabatda bo'lishlarini doim kuzatib borish lozim

Bilimlarni o'z vaqtida nazorat qilish va baholash nima uchun kerak, uning qanday ahamiyati bor, u qanday vazifa bajaradi? degan savol sizni qiziqtirsa kerak.

1. Nazoratning diagnostik funksiyasi. Nazorat natijasida bilim, iqtidor va ko'nikmalarning shakllanganlik darajasi aniqlanadi.

2. Nazoratning talabalarda bilim olishga ishtiyoqni o'stirish funksiyasi. Nazorat natijasida talabalarda o'z bilim, iqtidor va ko'nikmalarini yanada takomillashtirish ishtiyoqi uyg'onadi.

3. Nazorat jarayonida talabalarining shaxsiy xislatlari shakllantiriladi va eng asosiysi rivojlantiriladi. Rivojlanish faolO'quvorqali, shu jumladan nutq faoliyati orqali amalga oshiriladi.

4. Tahsil funksiyasi. Nazorat jarayonida talabalar o'z bilimlarini mustahkamlaydilar.O'quvmateriali yanada chuqur o'zlashtiriladi.

5. Nazoratning tarbiyaviy funksiyasi. Nazorat jarayonida talabalarining psixologik ijobiy xislatlari shakllanib boradi.

6.Nazoratni xususan baholash funksiyasi. Nazorat natijasida sifat o'zgarishlarining me'yorini aniqlanadi.

Nazorat jarayonida uning yozma, og'zaki va amaliy usullaridan keng foydalanilmoqda. Bu jarayonda og'zaki so'rash orqali o'zlashtirishni nazorat qilish keng tarqalgan. Bu asosan savol - javoblar orqali olib boriladi. Bunda yakka so'rash, frontal surash kabi turlari qo'llaniladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimovning "O'zbekiston kelajagi buyuk davlat" va "O'zbekistonning o'z istiqlool va taraqqiyot yo'li", "Istiqlool va Ma'naviyat" kabi asarlarida mustaqil

⁶⁷ Barkamol avlod-*Ўzbekiston taraqqiyotining poydevori. T., «SHarʼs», 1998 y, 5-bet.*

O'zbekistonning ma'naviyhayotining kelajagi haqida asosiy yo'nalishlar belgilab berilgan. Jumladan, mutaxassislar tayyorlashda ularni intellektual rivojlantirish zarurligini alohida qayd qilingandi.

YOshlarni tarbiyalash jarayoni ma'naviy- intellektual rivojlanish sifatlarini aniqlashning aniq maqsadi va vazifalari ishlab chiqilgan.

Boshlang'ich sinfdan boshlab O'quvchidagi bor imkoniyatlarini ro'yobga chiHarish ustida muntazam ishlansa, bolaning intellektual imkoniyatlarini ro'yobga chiHarishga asos solinadi. O'quvchilar tafakkurini rivojlantirishning eng samarali yo'li O'quvchilarda ongli bilim, mustahkam ko'nikma va malakalarni shakllanish jarayonini ularning tarbiyasi bilan birga tashkil etishdir. Buning uchun O'qituvchi tinimsiz izlanishi, O'qitishning yangi texnologiyalaridan samarali foydalanishi lozim.

O'quvchilarning intellektual imkoniyatlarini ro'yobga chiHarish ularning bilim faoliyatining psixologo-pedagogik qonuniyatlarini chuqur bilishni taqoza etadi.

Nima uchun bilimni nazorat qilishning reyting tizimini joriy etish zarurati tug'ilganligi haqida o'ylab ko'raylik.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturi asosida ishlab chiqilgan davlat Ta'lim standartlarida Ta'lim ning har bir bosqichida O'quvchilar egallashi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning minimal darajasi belgilab berilgan. Lekin bu bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish jarayoni bolaning intellektual imkoniyatlarini hisobga olib tashkil etilsa, yuqori samaradorlik ta'minlanadi.

Ma'naviy- intellektual shakllanish sifatlarini zamonaviy usullarda aniqlash tarbiya jarayoniga samarali o'zgartirishlar kiritadi. O'quvchi yoshlarning, talabalarning ma'naviy- intellektual shakllanish sifatlardagi yutuq va kamchiliklarni rag'batlantirish, tuzatish tarbiya mazmuni usullari va tashkiliy shakllarini yaxshilashga mos tuzatishlar kiritish lozim bo'ladi.

Qo'yilayotgan talablar bilan har tomonlama intellektual rivojlantirishning pedagogik sharoitlarining mufassal emasligi orasida tafovut yaratadi. Ayniqsa, mutaxassis tayyorlashda maktabdan boshlab oliyO'quvyurtlarini bitirib chiqqunlarigacha nazorat shaklining to'liq bo'lmaganligi Ta'lim - tarbiya jarayonining asosiy muammolarini tashkil etadi. Masalani muhim tomoni shundaki, mutaxassislar ommaviy tusda tayyorlanganda tarbiyachilarning har bir talaba bilan etarli darajada yakkama - yakka muloqot qilishga vaqti etmaydi. Muloqot tezkor savol - javob tarzida o'tsa, tabiatan bunday muloqot talabani ham tarbiyachini ham qanoatlantirmaydi. O'quvchi va talabalar bilimini nazorat qilish va baholashO'quvyili davomida har doim muntazam amalga oshirilishi uchun reyting tizimi joriy qilinib, u ba'zan o'tkaziladigan tasodifiy tekshirishlarni oldini oladi va tartibli doimiy baholash uchun imkoniyatlar ochib beradi.

UO'T Reyting tizimi to'g'risidagi Nizomda «O'quvchilar bilim darajasi sifatini nazorat qilishning reyting tizimini joriy etishning asosiy maqsadi nazoratning har xil turlari va shakllaridan foydalanish yo'li bilan umumiy o'rta Ta'lim davlat Ta'lim standartlari talablari bajarilishini ta'minlash, Ta'lim samaradorligini oshirish hamda O'quvchilarning intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishdan iborat»⁶⁸, deb ko'rsatiladi.

Reyting deganda - baholash, tartibga keltirish, klassifikasiyalash, bironta hodisani oldindan belgilangan shkala bo'yicha baholash tushuniladi. Reyting yordamida psixologik ob'ektlarni, ular uchun umumiy bo'lgan xususiyatlarning yorqin darajasiga Harab (ekspert baholash) dastlabki klassifikasiyalash amalga oshiriladi.

SHkalalash - aniq jarayonlarni rahamlar tizimi yordamida modellashtiradi. Ularning turli uslublari, tavsiflari qay bir miqdoriy o'zgaruvchilarga turlicha aylantirish uslublariidan iborat.

Hozirgi kunda uzluksiz Ta'lim ning umumiy o'rta Ta'lim , o'rta - maxsus, kasb - hunar Ta'lim ini va oliy Ta'lim bosqichlarida O'quvchi talabalar bilimi reyting tizimida baholanadi. Baholashning

⁶⁸ UET muassasalarida o'suvchilar bilim darajasini nazorat qilishning reyting tizimi tahririda muvaššat Nizom. // «Xalš ta'limi», 2000y, 4-son, 10-23 b.

bunday shakli O'quvchi talabalarni butun O'qish davomida o'z bilimlarini oshirish uchun muntazam ishlashni hamda o'z ijodiy faoliyatini takomillashtirishni rag'batlantirish g'oyasiga asoslanadi.

Bilimlarni baholashda reyting nazorat tizimiga o'tish orqali qator vazifalar hal etiladi. Jumladan:

- O'quvchi talaba bilimning sifat ko'rsatkichlarini haqqoniy, aniq va adolatli ballar bilan baholash;
- O'quvchi talabalarining o'zlashtirishini doimiy nazoratga olish bilan ularning o'z ustida butun O'quvchilik davomida faol ishlashini jonlantirish;
- O'quvchi talabalar mustaqil ishlarining samaradorligini oshirish;
- reyting nazoratida EHMli va EHMsiz testlardan foydalanish;
- ko'plab kamchiliklarga ega bo'lgan mavjud sinov, imtihon sessiyalaridan voz kechish.

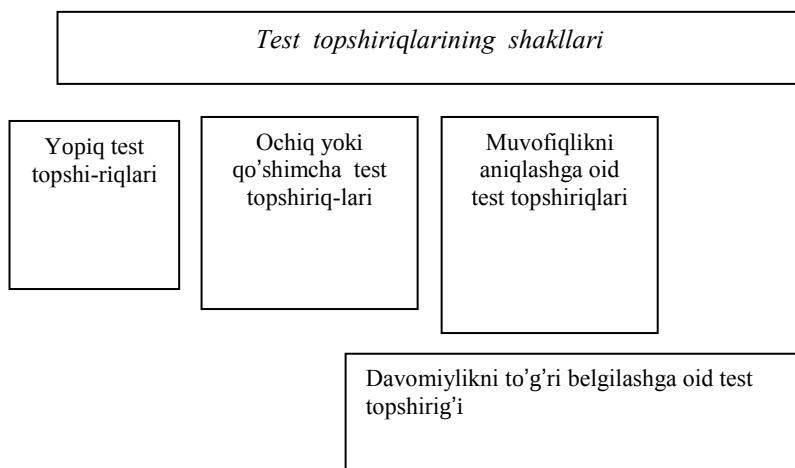
Reyting nazorat tizimining asosida O'quvchilikka kiritilgan har bir fan bo'yicha talaba o'zlashtirishining sifat ko'rsatkichlarini ballar bilan baholash yotadi.

Reyting tizimida testning o'ri qanday va uning qanday afzalliklari bor?

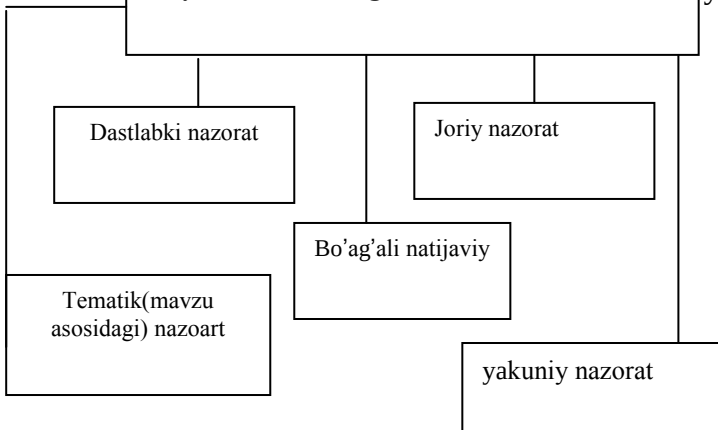
Reyting nazoratida test ham samarali qo'llaniladi. Test deganda - aniq vazifani takomillashtirish darajasini aniqlashda, sifat va miqdoriy o'lchamlarda belgilash imkonini beradigan, faollikning biron shaklini qiziqtiruvchi biron aniq topshiriq shaklidagi sinov quroli tushuniladi.

Testning afzalligini quyidagicha baholash mumkin:

- nazorat uchun kam vaqt sarflanadi;
- nazariy va amaliy bilimlar darajasini ob'ektiv sharoitda aniqlash imkoniyatini beradi;
- ko'p sonli talabalar bilan bir vaqtning o'zida nazorat olib borish mumkin;
- bilim natijalari O'qituvchi tomonidan tezkorlik bilan tekshiriladi;
- barcha talabalarga bir xil qiyinchilikdagi savollar berilib bir xil sharoitlar yaratiladi;

Nazorat jarayonini faollashtirish kam vaqt ichida ko'p sonli talabalarni nazorat qilish uchun bir qancha rasion **Oliy ta'lim tizimidagi nazorat turlari** foydalanish maqsadga muvofiqdir.

CHet el tajribalari va ko'plab tajribalarning natijasi o'laroq reyting uslubi bugungi kunning nazorat mezonini deb qabul qilindi.

Har bir semestrdagi fanlardan to'plangan ballar yig'indisi talabani davomidagi, O'quvchilarning davomidagi fanlardan to'plangan ballar yig'indisi esa talabani kurs reytingini tashkil etadi. Har bir fan bo'yicha o'quvchi talabani o'zlashtirishini baholash chorak va semestr davomida muntazam ravishda olib boriladi va quyidagi nazorat turlari orqali baholanadi:

- joriy nazorat;
- oraliq nazorat;
- yakuniy nazorat.

Joriy nazorat - bu o'rganilayotgan mavzularni O'quvchi talabalar tomonidan qanday o'zlashtirayotganini muntazam ravishda dars jarayonida nazorat qilishdan iborat. Bu nazorat O'qituvchi tomonidan o'tkazilib, talabani bilim darajasini, shu fanning har bir mavzusi bo'yicha aniqlab borish ko'zda tutiladi. Bu esa O'quvchining uzluksiz bilim olishini va natijasini muttasil nazorat qilib borishni nazarda tutadi.

Oraliq nazorat - bu mazkur fan bo'yicha o'tilgan bir necha mavzularni o'z ichiga olgan bo'lim yoki qism bo'yicha talabani bilimini aniqlash oraliq nazorat darsdan tashqari vaqtda o'tkaziladi va talabalarga o'zlashtirish ko'rsatkichlarini oshirish imkonini beradi.

Yakuniy nazorat - bu nazorat semestrlari uchun belgilangan mavzular to'liq O'qitilib bo'lingan, o'tilgan mavzular bo'yicha yozma, og'zaki, test shaklida o'tkaziladi.

Talabani fan bo'yicha semestrdagi reyting bahosi joriy, oraliq va yakuniy nazoratlarda to'plangan ballari bo'yicha aniqlanadi.

Har bir fan maksimal reyting bali shu fan uchun o'quv rejasida ajratilgan umumiy dars soatlari miqdoriga teng deb hisoblanadi.

Maksimal ballning 70% miqdori joriy, oraliq nazorat jarayonida, 30% miqdori yakuniy nazoratda to'planishi tavsiya qilinadi.

Semestr davomida mazkur fan bo'yicha to'plangan ballarga nisbatan talaba bilimi quyidagicha baholanadi:

- 86-100% a'lo;
- 71-85% yaxshi;
- 56-70% qoniqarli;
- 55 % va undan kam foiz qoniqsiz.

O'quv pedagogik ishlab chiqarish va bitiruv oldi malakaviy amaliyotlari davrida olingan bilimlar ham reyting ballari bilan baholanadi.

XULOSA: Kadrlar tayyorlash milliy dasturida shaxsni rivojlantirishga berilgan juda katta e'tiborning boisi shundaki, faqat shaxsning kamoloti uning intellektual zakovatiga jamiyat taraqqiyotining omili bo'la oladi. SHaxsdagi intellektual zakovat esa yaxshi tashkil etilgan Ta'lim-tarbiya jarayonidagina uyg'onishi, taraqqiy etishi va shaxs kamolotini ta'minlashi mumkin. O'qituvchi O'quvchilarning intellektual imkoniyatlarini maksimal ishga solish yo'lini izlab topishi lozim.

Baholashning reyting-test tizimini yanada takomillashtirish orqali ham O'quvchilarning intellektual imkoniyatlarini aniqlash va rivojlantirib borishga harakat qilishimiz kerak..

Mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar

1. YOshlarni ma'naviy- intellektual rag'batlantirishning maqsad va vazifalari nimalardan iborat?
2. O'quvchilar bilimini baholashning reyting tizimiga sizning munosabatingiz qanday?
3. Reyting tizimida qanday nazorat turlari qo'llaniladi va ular qachon o'tkaziladi?
4. Reyting tizimid baholashda testlarning o'rni qanday?

5. Testlarning qanday turlarini bilasiz?
6. OliyO'quvyurtlaridagi reyting nazorati shakllari qanday?
7. Siz O'quvchini rag'batlantirishning qanday usullarini taklif etardingiz?

1. Mutaxassisliginigizga doir O'quvpredmeti bo'yicha yopiq, ochiq, muvofiqlikni aniqlashga va davomiylikni to'g'ri belgilashga doir test topshiriqlaridan namunalar ishlab chiqing.

2. Umumiy o'rta Ta'lim muassasa(maktab)larida O'quvchilar bilimini nazorat qilishning reyting tizimi to'g'risida muvaqqat Nizomni chuqur o'rganib chiqing. Ushbu Nizomdan va unda keltirilgan jadvallardan foydalanib o'z faningiz bo'yicha reyting xaritasini ishlab chiqing.

Axborot manbalari:

7. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyligining poydevori. -T.,1998y;
8. I.A.Karimov. Ma'naviyyuksalish yo'lida. -T., «O'zbekiston», 1998 y;
9. Umumiy o'rta Ta'lim muassasa(maktab)larida O'quvchilar bilimini nazorat qilishning reyting tizimi to'g'risida muvaqqat Nizom. // «Xalq Ta'limi», 2000 y, 4-son, 10-24 b;
10. B. Farberman, R.Musina. F.Jumaboeva. OliyO'quvyurtlarida O'qitishning zamonaviy usullari. -T., 2002 y;
11. O.Roziqov. va boshq. Didaktika. Darslik. -T., «Fan»,1997 y;
12. I.Y. Tursunov, U.Nishonaliyev. Pedagogika kursi.T., «O'qituvchi», 1997y.

24-Mavzu: YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING MOHIYATI VA AHAMIYATIGA ZAMONAVIYLIK KONTEKSTIDA BAXO BERISH

TA'LIM NI RIVOJLANTIRISHNING YANGI BOSQICHIDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYANING AHAMIYATI

Pedagogik texnologiya (PT) - shunday bilimlar sohasi, ular yordamida 3- ming yillikda davlatimiz Ta'lim sohasida tub burilishlar yuz beradi, O'qituvchi faoliyati yangilanadi, bilimga chanqoqlik Vatanga meqr-muqabbat, insonparvarlik tuyg'ulari tizimli ravishda shakllantiriladi.

«Ta'lim tugrisida»gi qonun va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»da Ta'lim -tarbiya tizimini islox qilish, unga ilgor pedagogik texnologiyalarni joriy etish zarurligi kayta-kayta ta'kidlanadi . Chunki mamalakatimiz tez sur'atlar bilan tarakkiy etib, jaxon xamjamiyatida iktisodiy - siyosiy mavkei kundan-kun ortib bormokda. Lekin ijtimoiy soxada, ayniksa, Ta'lim - tarbiyada umumiy tarakkiyotdan orkada kolish xollari sezilmokda. Ta'lim -tarbiya jarayonini texnologiyalashtirish bilan bunday xolga barxam berish mumkin. Kuyidagi xolatlar ilgor texnologiyalarni Ta'lim -tarbiya jarayoniga tadbik etishning dolzarbligini kursatib beradi:

- * «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» maqsadi va vazifalarini ro'yobga chiqarish uchun, ma'lum sabablarga ko'ra jahon hamjamiyati tarakkiyotidan ortda kolib ketgan jamiyatimiz taraqqiy etgan mamlakatlar qatoridan o'rin olishi uchun, aqoli Ta'lim ini jadallashtirish va samaradorligini oshirish maqsadida ilg'or pedagogik tadbirlardan foydalanish zarurligi;
- An'anaviy O'qitish tizimi yozma va ogzaki suzlarga tayanib ish ko'rishi tufayli «axborotli O'qitish» sifatida tavsiflanib, O'qituvchi faoliyati birgina O'quv jarayonining tashkilotchisi sifatidagina emas, balki nufuzli bilimlar manbaiga aylanib qolganligi yoki Ta'lim - tarbiya jarayonida O'qituvchi va O'quvchi rolini o'zgartirish zarurligi;

- fan-texnika Taraqqiyotining o'ta rivojlanganligi natijasida axborotlarning keskin ko'payib borayotganligi va ularni yoshlarga bildirish uchun vaqtning chegaralanganligi;
- kishilik jamiyati Taraqqiyotining shu kundagi bosqichida nazariy va empirik bilimlarga asoslangan tafakkurdan tobora foydali natijaga ega bo'lgan, aniq yakunga asoslangan texnik tafakkurga o'tib borayotganligi;
- Barkamol avlodni tarbiyalash talabi ularga eng ilg'or bilim berish usuli qisblangan ob'ektiv borliqqa tizimli yondashuv tamoyilidan foydalanishni talab qilishi.

Pedagogika fani va amaliyotida keyingi paytlarda keng ko'llanilayotgan «pedagogik texnologiya» atamasi inglizcha «an educational technologu» suzidan olingan bo'lib, «Ta'lim texnologiyasi» degan ma'noni bildiradi.

Pedagogik texnologiya tushunchasi va unga berilgan ta'riflar. "Texnologiya" tushunchasi texnikaviy Taraqqiyot bilan bog'liq qolda fanga 1872 yilda kirib keldi va yunoncha ikki so'zdan -texos- san'at, hunar va logos- fan, Ta'lim ot so'zlaridan tashkil topib, "Hunar fani" ma'nosini anglatadi. Biroq bu ifoda zamonaviy texnologik jarayonni to'liq tavsiflab berolmaydi, texnologik jarayon Har doim zaruriy vositalar va sharoitlardan foydalangan qolda amallarni (operatsiyalarni) muayyan ketma-ketlikda bajarishni ko'zda tutadi. Yanada aniqroq aytadigan bo'lsak, texnologik jarayon -bu meqnat qurollari bilan meqnat ob'ektlari (xomashyo) ga bosqichma- bosqich ta'sir etish natijasida maqsulot yaratish borasidagi ishchi (ishchi-mashina) ning faoliyatidir.

Ishlab chiqarishda texnologiya suzidan kelib chikadigan kuyidagi tushunchalar ishlatiladi:

Texnologik jarayon- ishlab chikariladigan maxsulotga ishlov berishning yagona jarayonini xosil kiluvchi texnologik operatsiyalarning yigindisi.

Texnologik operatsiya - ishchi tomonidan uzining ish joyida bajariladigan, yakuniga etkazilgan xarakat kurinishidagi jarayonning bir qismi.

Texnologik xarita- ma'lum bir maxsulotni ishlab chikarish texnologik operatsiyalarini ketma-ketligini bayon kiluvchi texnik xujjat.

Texnologik rejim - texnologik operatsiyalarni amalga oshirishni belgilovchi tartib bulib, ma'lum bir maxsulotni ishlab chiqarishda bajariladigan operatsiyalarning vakti, shartlarini belgilaydi.

Ana shu ta'rif va tushunchalarni ukuv jarayoniga kuchirsak kuyidagi xulosaga kelish mumkin: ***Pedagogik texnologiya*** - bu ukituvchi (tarbiyachi)ning ukuvchi (talaba)larga ukitish vositalari yordamida muayyan sharoitlarda ta'sir kursatishi va bu faoliyat maxsuli sifatida ularda oldindan belgilangan shaxs sifatlarini intensiv shakllantirish jarayonidir. Pedagogik texnologiya - ukuv jarayonini texnologiyalashtirishni butunligicha aniklovchi tizimli kategoriya. Pedagogik nashrlarda «ukitish texnologiyasi», «Ta'lim texnologiyasi» tushunchalari xam ishlatiladi.

Ukitish texnologiyasi- birinchidan, pedagogik texnologiyaning jarayonli- xarakat aspektini anglatadi. Bu, Ta'lim jarayonini uzgaruvchan sharoitlarda, ajratilgan vakt davomida istikbolashtirilgan natijalariga kafolatli erishishga va konkret Ta'lim -tarbiya jarayonlarini amalga oshirishni instrumental ta'minlovchi usul va vositalar (texnologik operatsiya)larning tartibli birligini uzida mujassamlashtirgan Ta'lim modelini ishlab chikish va amalga oshirishning texnologik jarayoni;

ikkinchidan, pedagogik texnologiyaning jarayonli- bayonli aspektini ifodalaydi. Bu maksadni amalga oshirish va istikbolda belgilangan natijalarga erishish buyicha pedagogik xamda ukuv faoliyatini loyixasin bajarishning bayonidir (texnologik xarita).

Ta'lim texnologiyasi- pedagogik texnologiyaning ilmiy aspektini belgilash uchun ishlatiladi. Bu texnik va inson resurslarini xamda ularni uz oldiga Ta'lim shakllarini optimallashtirish vazifasini kuyuvchi xamkorligini xisobga olgan xolda dars berish va bilimlarni uzlashtirishning barcha jarayonlarini yaratish, kullash va belgilashning tizimli usuli.

Bugungi kunda ilmiy va ommabop adabiyotlarda «pedagogik texnologiya» tushunchasini ta'riflashda turli xil tasniflarni uchratishimiz mumkin.

Pedagogik texnologiyani ukuv jarayoniga olib kirish zarurligini MDX davlatlari ichida birinchilardan bulib ilmiy asoslab bergan rossiyalik olim *V.P. Bepal'ko* «...pedagogik texnologiya - amaliyotga joriy etish mumkin bulgan pedagogik tizimning loyixasidir», - deyish bilan, *kuyidagi ta'rifni beradi*: «Pedagogik texnologiya - bu ukituvchi maxoratiga boglik bulmagan xolda pedagogik muvoffakiyatni kafolatlay oladigan ukuvchi shaxsini shakllantirish jarayoni loyixasidir»⁶⁹

Bu ta'rif mazmunidan kuyidagi muxim tamoyillarni ajratib kursatish mumkin:

- PT ukuvchi (talaba)larda ma'lum ijtimoiy tajriba elementlarini shakllantirish uchun loyixalanadi;
- loyixalangan tayyor texnologiyani amalga oshirish fan ukituvchisidan katta maxorat talab etmaydi;
- yakuniy natija albatta kafolatlanadi.

T.S. Nazarova ta'rificha: «Pedagogik texnologiya- Ta'lim - tarbiyadan kuzlangan maksadga erishish uchun ukuv jarayonida kullaniladigan usullar, vositalar majmuidir»⁷⁰

Nufuzli *YUNESKO tashkiloti* ma'kullagan ta'rif buyicha «Pedagogik texnologiya - Ta'lim shakllarini optimallashtirish maksadida texnik vositalar, inson saloxiyati xamda ularning ta'sirini inobatga olib, ukitish va bilim uzlashtirishning barcha jarayonlarini aniklash, yaratish va kullashning tizimli metodidir»⁷¹

Nemis olimi Kurt Levin, shveytsariyalik psixolog Jan Piajlar XX asrning 40- yillaridayok guruxda kupchilikning yagona bir karorga kelishining psixologik tabiatini urganishar ekan, pedagogik texnologiyalarning axamiyatini aloxida kayd etib utishgan.

Amerikalik olimlar Benjamin Blum, Levi Stross, Jon Morenolar fikricha «...pedagogik texnologiya Ta'lim maksadlarini kuzlagan etalon asosida ukuvchilarning kuzatiladigan, ulchanadigan xarakatlari shaklida oydinlashtirishdir»⁷²

Rus olimasi N.V. Kuz'mina pedagogik tizim uzida Ta'lim va tarbiya maksadiga buysindirilgan uzaro boglik tarkibli elementlardan tashkil topishini uktiradi⁷³.

Bir gurux rus olimlari « pedagogik texnologiyalar ob'ektiv jarayon va u yangicha sifatiy muammolarni echish uchun Ta'lim ni evolyucion boskichga kutarish shartlaridan biri» deb karaydilar (M.V. Klarin, M.Klark, T.A.II'ina). M.V. Klarin fikricha, PT – ukuv jarayoniga yondashgan xolda, oldindan belgilab olingan maksad kursatkichlaridan kelib chikib ukuv jarayonini loyixalashdir.

Rossiya pedagoglaridan *V.M.Monaxov* pedagogik texnologiyaga kuyidagi ta'rifni beradi: «Pedagogik texnologiya- avvaldan rejalashtirilgan natijalarga olib boruvchi va bajarilishi shart bulgan tartibli amallar tizimidir» va uning xususiyatiga e'tibor karatib, «PT- ukuv jarayonini texnologiyalashtirib, uning kayta tiklanuvchanligini xamda pedagogik jarayon turgunligini oshirib, bu jarayon ijrochisining sub'ektiv xususiyatlaridan uni ozod kiladi», - deydi

V.P. Bepal'koning uzbekistonlik shogirdlaridan *N. Sayidaxmedov* fikricha: «PT- bu ukituvchi (tarbiyachi) tomonidan ukitish (tarbiya) vositalari yordamida ukuvchilarga ta'sir

⁶⁹ Bepalko V.P. Pedagogika i progressivnie texnologii obucheniya- M., "Pedagogika", 1995.

⁷⁰ ova T.S. Pedagogicheskaya texnologiya: noviy etap evolyusii.- T., 1999, 16 b

Farberman B.L. Progressivnie pedagogicheskie texnologii.-T.,1999, st.3.

Lewy Itross, Bathory Z. The Toxonomy of Educational obyektiv in Continental. Evrop, Univ. of Chikago.1994.P.146-163/

Kuzmina.N.V. Metod sistemnogo pedagogicheskogo issledovaniya.-L., LGU. 1980, st. 172.

kursatish va bu faoliyat maxsuli sifatida ularda oldindan belgilab olingan shaxs sifatlarini shakllantirish jarayonidir»⁷⁴

Yirik pedagog olimlarimizdan biri *M.Ochilov* pedagogik texnologiya sohasidagi tadqiqotlari natijasida kuyidagi xulosaga keladi: «Pedagogik texnologiya- tizimli, texnologik yondashuvlar asosida Ta'lim shallarini kulaylashtirish, natijasini kafolatlash va ob'ektiv baxolash uchun inson saloxiyati xamda texnik vositalarning uzaro ta'sirini inobatga olib, Ta'lim maksadlarini oydinlashtirib, ukitish va bilim uzlashtirish jarayonlarida kullaniladigan usul va metodlar majmuidir»⁷⁵. U pedagogik texnologiyaga Ta'lim usuli, ma'lum ma'noda Ta'lim -tarbiya jarayonlari, vositalari, shakl va metodlari majmui deb karaydi. «Pedagogik texnologiya Ta'lim -tarbiyaning ob'ektiv qonuniyatlari, diagnostik maksadlar asosida ukuv jarayonlari, Ta'lim -tarbiyaning mazmuni, metod va vositalarini ishlab chikish va takomillashtirish tizimidir», -deb ta'rif beradi.

Kurib turganimizdek, «pedagogik texnologiya» tushunchasini ta'riflashda xali yagona fikrga kelinganicha yuk.

Bizning fikrimizcha, pedagogik texnologiya- Ta'lim -tarbiya jarayonlari, Ta'lim usuli, vositalari, shakllari, ukituvchi va taxsil oluvchi urtasidagi munosabatlar majmui bulib, Ta'lim jarayoniga tizimli, texnologik yondashuvni talab kiladi va uzida Ta'lim maksadlarini oydinlashtirishni, natijasini kafolatlashni va ob'ektiv baxolashdek muxim belgilarni aks ettiradi .

Pedagogik texnologiyaning fan sifatidagi vazifalarini ukitishning xar bir boskichida Ta'lim ning mazmunini belgilash, Ta'lim -tarbiyaning shakllari va vositalarini tayyorlash, predmetning mazmuniga kiritish uchun vaziyatli matnlar, testlar tayyorlash, shaxsda shakllantirish nazarda tutilgan kasbiy sifatlar va Ma'naviyfazilatlarni uzlashtirishga yunaltirilgan topshiriklar tizimini ishlab chikish, Ta'lim ning natijasi va uzlashtirish darajasini aniklash ularni ob'ektiv baxolash uchun test vazifalarini tayyorlash kabilar tashkil kiladi.

Pedagogik texnologiya XX asrning oxirlarida deyarli barcha rivojlangan mamlakatlarda tez tarkalib, nufuzli YuNESKO tashkiloti tomonidan xam tan olindi va kullab- kuvvatlandi. Xozirda kupgina mamalakatlarda muvoffakiyatli kullanilib kelinmokda.

Kupgina mamlakatlar pedagogik texnologiyadan foydalanib, Ta'lim -tarbiya tizimini rivojlantirishda, ukuvchilar uzlashtirishini oshirishda sezilarli yutuklarga erishdilar

Ta'lim ni texnologiyalashtirishning asosini, Ta'lim jarayonini, uni ng samaradorligini oshirish va Ta'lim oluvchilarni, berilgan sharoitlarda va belgilangan vakt ichida loyixalashtirilayotgan ukuv natijalariga erishishlarini kafolatlash maksadida tulik boshkarish goyasi tashkil etadi.

Pedagogik texnologiya yordamida 3- ming yillikda Uzbekiston Ta'lim -tarbiya tizimida xam tub uzgarishlar yuz berishi, ukituvchi- ukuvchi faoliyati yangilanishi, yoshlarda xurfikrlilik, bilimga chankoklik, Vatanga mexr-muxabbat, insonparvarlik tuygulari tizimli ravishda shakllantirilishi kuzda tutilmokda.

Yangi pedagogik texnologiya moqiyati. Pedagogik texnologiyaga nima uchun «yangi» so'zi qo'shib ishlatilmokda?

«Yangi pedagogik texnologiya» nimani anglatadi?

Birinchidan, pedagogik texnologiya Ta'lim (tarbiya) jarayoni uchun loyixalanadi. Binobarin xar bir jamiyat shaxsni shakllantirish maksadini aniklab beradi va shunga mos xolda ma'lum pedagogik tizim mavjud buladi. Bu tizimga uzluksiz ravishda ijtimoiy buyurtma uz ta'sirini utkazadi va Ta'lim -tarbiya mazmunini umumiy xolda belgilab beradi. «Maksad» esa pedagogik tizimning kolgan elementlarini uz navbatida yangilash zarurligini keltirib chikaradi.

⁷⁴ Sayidaxmedov N. Yangi pedagogik texnologiya moxiyati. "Xalk ta'limi", 1999 y, 1-son, 98- bet.

Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar.ukuv kullanna. Karshi, "Nasaf", 2000 y, 13-bet.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturi Ta'lim -tarbiyaning maksadini yangi yunalishga burdi, ya'ni : «utmishdan kolgan mafkuraviy sarkitdan tula xolos etish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida yuksak Ma'naviyva axlokiy talabalarga javob beradigan yukori malakali kadrlar tayyorlash»⁷⁶ deb belgilandi. Demak, Ta'lim -tarbiyaning maksadi butunlay yangilandi, unga mos xolda mazmunning xam, pedagogik jarayonning xam yangilanishi tabiiydir.

Ikkinchidan, fan va texnikaning rivojlanishi bilan inson faoliyati chegarasi nixoyatda kengayib boryapti, auditoriyaga ukitish imkoniyatlari katta bulgan yangi texnologiyalar kirib kelmokda. Yangi metodikalarni talab etadigan va Ta'lim jarayonining ajralmas kismiga aylanib borayotgan va unga uzining ma'lum xususiyatlarini joriy etadigan yangi texnikaviy, axborotli, audiovizualli vositalar mavjudki ular yangi pedagogik texnologiyalarni real vokalikka aylantirdi.

Pedagogik texnologiya moxiyati bilan boshka texnologiyalar bilan bir katorda turadi, chunki ular xam boshka texnologiyalar kabi uz xususiy soxasiga, metodlari, vositalariga ega, ma'lum material bilan ish kuradi. Birok pedagogik texnologiya inson ongi bilan bilimlar soxasi sifatida murakkab va xammaga xam tushunarli bulmagan pedagogik jarayonni ifoda etishi bilan ishlab chikarish, biologik, xatto axborotli texnologiyalardan fark kiladi.

PEDAGOGIK TEXNOLOGIYA KONCEPCIYASINING RIVOJLANISH TARIXI

Insoniyat tarixida yashash uchun kurash, ilmiy-texnikaviy Taraqqiyot, hayotning kelgusi qirralarini belgilab olishga urinishlar doimo bo'lib turgani kabi, pedagogik texnologiyaning ham o'z o'tmishi va kelajagi bo'lishi tabiiy qoldir.

Uzbekistonda Ta'lim -tarbiya soxasini islox kilishning asosiy omillaridan biri «shaxs manfaati va Ta'lim ustuvorligi»dir. Bu omil davlatimizning ijtimoiy siyosatini belgilab berganligi uchun Ta'lim ning yangi modeli yaratildi va uning kelajakdagi «portlash effekti» Prezidentimiz Islom Karimov tomonidan ilmiy asoslandi. Bu modelni amaliyotga tadbik etish ukuv jarayonini texnologiyalashtirish bilan uzviy boglikligi Kadrlar tayyorlash milliy dasturida uz aksini tulik topdi, ya'ni ukuv-tarbiyaviy jarayonni yangi pedagogik texnologiyalar bilan ta'minlash e'tirof etildi. Uzok yillar mobaynida «burjua nazariyasi»ga xos tushuncha deb tan olinmay kelingan pedagogik texnologiya qonuniyatlarini o'rganish va tadqiq kilish ijtimoiy buyurtma sifatida olimlarimiz oldiga kuyildi.

XX asrning boshlarida pedagogik texnologiyaga oid karashlar. Xush, pedagogik texnologiya koncepciyasi kanday universal uzgarishlar, kashfiyotlar zampirida rivojlandi?

«Pedagogik texnologiya» tushunchasining vujudga kelishi, Ta'lim ning ilk tashkiliy va metodik shakllarining vujudga kelishi bilan boglik. Individual Ta'lim ukuv-tarbiya jarayonining eng kadimiy tashkiliy shakli bulib, u dastavval kadimgi Yunonistonda paydo bo'lgan edi. O'qituvchi bir O'quvchi bilan ishlab, Ta'lim ni bevosita tashkil etgan, boshqargan, nazorat etgan. O'qituvchi matnlarni O'qib bergan yoki bolalariga O'qitib so'zlatgan. Qoida va ta'riflarni yodlash, jismoniy mashqlarni bajarish muzika asboblarida u yoki bu kuyni ijro etish yo'llari bilan bolalar hayot, san'at, notiqlik, jismoniy madaniyatga oid bilimlarni o'zlashtirgan.

Keyinchalik individual Ta'lim o'rmini guruqlar asosida O'qitish egallagan. O'rta asrlarga kelib qoidalarni yodlash, bir xil tipdagi mashqlarni bajarish, og'zaki savol-javob, yuqori pag'onalarda esa ma'ruza, munozara Ta'lim ning etakchi usullariga aylana boshlagan. Bu qolat asta-sekin sinf - dars sistemasini keltirib chiqarib yangi texnologiyalarni kelib chiqishiga zamin qozirlagan.

XIX asrning oxiri XX asrning boshlarida xorijiy mamalakatlarda ko'plab pedagogik nazariyalar vujudga keldi. Ularning ayrimlari Ta'lim -tarbiya tizimini yaxshilashga, O'quvchilar faolligini oshirishga Qaratilgan edi.

⁷⁶ Barkamol avlod- Uzbekiston tarakkiyotining poydevori. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi.T., "Shark", 39-bet.

Shu davrlarda «Yangi maktablar» degan pedagogik oqim paydo bo'lib, uning asoschisi fransuz pedagogi e. Demolen edi. Bunday maktablar Angliya, AQSh, Fransiya, Belgiya, Shvetsariya kabi ko'plab davlatlarda ochildi. Jenevada «Yangi maktablarning xalqaro birlashmasi» tuzildi va unda yangi maktablarga qo'yilgan talablar belgilab berildi. Bu maktablar xususiy bo'lib, unda qaq to'lashga kadir kishilarning bolalarigina O'qitilgan. Yangi maktablarda ish yaxshi yo'lga qo'yilgan, to'liq jihozlangan kabinet va laboratoriyalar tashkil etilgan, «erkin va faol» metodlar qo'llanilgan. O'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish organlari bo'lgan.

Maktablarning amaliy pedagogik laboratoriyasi bo'lib, bolalarning miyasini yodlab olingan bilimlar bilan to'ldirish orqali Ta'lim berish o'rniga, ularning fikrlash qobiliyatini umumiy o'stirish yo'li bilan Ta'lim berishga Harakat qilingan. O'quvchilarga qanday Qilib kuzatish, gipotezalar topishni, o'z taxminlarini tekshirib ko'rishni o'rgatganlar. Bunday maktablarda O'qitish faktlarga va tajribaga tayanishga, bolalarning tashabbuskorligi va mustaqilligini tarbiyalashga asoslangan edi.

XIX asr oxirlarida Germaniyada pedagog Vil'gel'm Avgust Lay (1862- 1926) «ish-Harakat pedagogikasi»ga asos soldi. Uning g'oyalarida ham o'ziga xos ijobiy tomonlari, yangiliklar bor edi. Lay pedagogik jarayonda ifodalash, tasvirlashga katta ahamiyat berdi, chunki uning fikricha, mana shunday ifodalash yoki tasvirlash jarayonida O'quvchilar o'z faolliklarini ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'ladilar, Harakat qiladilar.

Uning fikricha, tasvirlashning Har qanday turlari: rasm solish, loy va plastilindan buyumlar yasash, Har xil narsalarning modelini yasash, chizmachilik, dramatizatsiya, ashula, musiqa, raqslar, shuningdek, o'simlik hamda qayvonlarni parvarish qilish tajribalarini o'tkazish, og'zaki va yozma ishlar va shu kabilar Ta'lim jarayonidagi «ifodalash» vositalaridir. Lay fikricha hamma darslar ana shu qoidalar asosiga qurilishi lozim.

XIX asrning oxirida Germaniya, Angliya, AQSh da eksperimental pedagogika keng yoyildi. eksperimental pedagogika bolalarning aqliy iste'dodini tadqiq qilish uchun «testlar metodi»dan keng foydalandi.

eksperimental pedagogikaning yirik namoyondalaridan nemis pedagogi ernst Meyman (1862-1915) va AQSh pedagogi eduard Torndayk (1874- 1949) edilar. Bolaning aqliy iste'dodini belgilaydigan testlar bilan bir qatorda, yana uning ulgurishini aniqlaydigan testlar ham belgilandi. Test usuli XX asrning 40-50 yillarida faqat AQSh dagina emas, balki Angliya, Fransiya ham keng yoyildi.

Lekin bu pedagogika sobiq SSSRda qabul qilinmadi, chunki u bixeviorizm Ta'lim otiga asoslangan edi. Bu yo'n alishning psixologiyadagi eng mo'qim qoidasi organizmning ko'rsatkich bilan uning kuzgatgich javobi o'rtalaridagi aloqa bir ma'noligini so'zsiz tan olinishidir. Bu Ta'lim jarayonini tajriba sinov tarzida o'rgatishga ham, bu jarayonni boshqarishga ham bir xilda daxldordir.

Yaqin kunlarga bixeviorizm mafkuraviy siyosatga ko'ra burjua fani qisoblanib, inkor etilib kelindi. Hozirgi kunda esa bixeviorizmning moqiyati tugri talqin etilib, uning ahamiyati keng yoritila boshlandi.

XX asrning 30-60 yillarida pedagogik texnologiyaga oid karashlar. XX asrning 30-yillarida Ta'lim -tarbiya tizimida katta o'zgarishlar yuz berdi. Bu o'zgarishlar qukumatning 30-yillarda qabul qilgan qator qarorlari (1932 yil 25 avgustdagi «Boshlang'ich va o'rta maktablarning O'quv programmalari va rejimi qaqida»gi, 1933 yil fevraldagi «Boshlang'ich va o'rta maktab darsliklari qaqida»gi, 1934 yil 15 maydagi maktablarda tarix va geografiya O'qitish to'grisidagigi va boshqalar) bilan boglikdir. Bu qarorlarda O'quv jarayonidagi kamchiliklar: O'quv materiallarining qaddan tashqari ko'pligi, buning natijasida ayrim O'quv fanlari yuzaki o'tilayotganligi, ba'zi fanlar, ayniqsa, matematika, fizika va ximiya dasturlari orasida bog'lanish yo'qligi, soddalashib ketganligi kabilar ko'rsatildi. O'qitishda ko'rgazmali qurollardan foydalanishga aloqida e'tibor qaratildi.

Asrimizning 40-50 yillarida O'quv jarayoniga texnik vositalar (radio, kino) ning joriy etilishi pedagogik texnologiyaga tenglashtirildi. Fakat 60 yillarning o'rtasida, 70 yillarda bu

tushuncha mazmuni chet el pedagogik nashrlarida (AKSh, Yaponiya, Angliya, Italiya, Vengriya) va xalqaro konferenciyalarda keng muhokama etila boshlandi va professor N.Sayidaxmedov ta'kidlashicha uning ikki yo'n alishi ko'rsatilgan. Birinchi yo'n alish pedagogik texnologiyani «O'qitishning texnik vositalar»ini qo'llash sifatida belgilasa (M.Klark, Xokridj- Buyuk Britaniya; K.Cheduik, D.Fini- AKSh; S.G. Shapovalenko-Rossiya) ikkinchisi- «O'quv jarayoni texnologiyasi» sifatida qaraldi (T.Samakato- Yaponiya; T.A.Il'ina- Rossiya)⁷⁷

T.S. Nazarovaning qayd etishicha pedagogik texnologiya 70 – yillarning boshlarida AQSh da yuzaga kelgan bo'lib, uning asoschilari taniqli olimlar B.Blum, D.Kratvol, N.Gronlund, J.Kerrol, J.Blok, L.Anderson va boshqalardir⁷⁸.

Pedagogik texnologiya keyinchalik dunyoning kup mamlakatlariga tarkalgan. YuNESKO dek nufuzli tashkilot xam tan olib, uzlashtirilishiga kumaklashib kelmokda.1996 yili Ierusalimda, keyitn 1997 yili Manila (Filippin)da Ta'lim innovაციyalari va texnologiyalari buyicha xalkaro konferenciyalar utkazilgan. Pedagogik texnologiyalar tezkor ravishda Janubiy Koreya, Yaponiya, Singapur, Janubiy-Sharkiy Osiyoning boshka mamlakatlarida tajriba sinovdan utgan va joriy kilingan.

Pedagogik texnologiya markazlarining tashkil etilishi.

AQShda - 1971 yil Kommunikaciya va texnologiya Assaciyasi tashkil topdi. 1961 yildan «Pedagogik texnologiya» jurnali, 1971 yildan Audio vizual Ta'lim , Audiovizualli kommunikaciya bayoni nomli jurnallar chop etila boshlandi.

Angliyada - 1967 yil Pedagogik texnologiya milliy kengashi tashkil topdi. 1964 yildan «Pedagogik texnologiya va dasturli Ta'lim » 1970 yildan «Pedagogik texnologiya» nomli jurnal chop etila boshladi.

Yaponiyada - 1965 yil umumyapon Pedagogik texnologiya markaziy kengashi tashkil etildi. 1965 yildan «Pedagogik texnologiya», Pedagogik texnologiya tadqiqotlari do'yicha jurnal chop etila boshladi.

Italiyada - 1971 yil Pedagogik texnologiya milliy markazi tashkil etildi va shu yildan «Pedagogik texnologiya» nomli jurnal chop etila boshladi.

Vengriyada - 1973 yil O'qitish texnologiyasi davlat markazi tashkil etildi.

Sobiq SSSRda - 1965 yil maktab jiqozlari va O'qitishning texnika vositalari ilmiy tadqiqot instituti tashkil etildi.

Mustaqil O'zbekiston Respublikasida -1997 yilda Ta'lim muammolari instituti tashkil etilib, uzluksiz Ta'lim tizimiga Yangi pedagogik texnologiyalar joriy qilina boshlandi.

Pedagogik texnologiyalarning Ta'lim -tarbiya jarayoniga kirib kelishi natijasida fan va texnikaning rivojlanishida katta siljishlar yuz berdi. Ukuvchilarning uzlashtirishini oshirishda katta yutuklarga erishildi. Natijada pedagogik texnologiya ishi, uning mazmun moxiyati, tashkil etilish metodlari, reyting natijalari bilan shugullanadigan aloxida markazlar tashkil etilishi zarurat bulib koldi.

Mustaqil ish yo'n alishlari:

1. XX asr boshlarida «pedagogik texnologiya» tushunchasining vujudga kelishini taqlil qilish;
2. Yangi pedagogik texnologiyalar mohiyatini o'rganish;
3. Pedagogik texnologiya va O'qitish texnologiyasi: o'zaro bog'liqligi va farqining taqlili.

Mustaqil ish bosqichlari:

1-bosqich: Nazariy dalillarga asoslangan qolda quyidagi mavzularda referatlar tayyorlang:

1. XX asr boshlarida «pedagogik texnologiya» tushunchasining vujudga kelishi.
2. 30-40 yillarda «pedagogik texnika» tushunchasining talqini.

N.Sayidaxmedov. Yangi pedagogik texnologiya moxiyati. "Xalk ta'limi", 1999 y, 1-son, 99-bet.

Nazarova T.S. Pedagogicheskaya texnologiya: noviy etap evolyusii.- T., 1999, st.

3. 60-70 yillarda pedagogik texnologiyalarga munosabat.
4. Pedagogik texnologiya markazlarining tashkil etilishi.
5. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi vazifalaridan kelib chiqib, Ta'lim jarayoniga Yangi pedagogik texnologiyalarni tadbiq qilish.

2-bosqich: Insert strategiyasidan foydalanib «Ta'lim ni rivojlantirishning yangi boskichida pedagogik texnologiyaning ahamiyati» mavzusidagi matnni taqlil qiling.

MUSTAQIL ISHLASH UCHUN ADABIYOTLAR:

1. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. Barkamol avlod- O'zbekiston Taraqqiyotining poydevori.- Toshkent: Sharq, 1997.
2. Karimov I.A. Ma'naviyyuksalish yo'lida -Toshkent: O'zbekiston, 1998 .
3. Karimov I.A. O'zbekiston XXI asrga intilmoqda-Toshkent: O'zbekiston, 1999.
4. Karimov I.A. Jamiyatimiz mafkurasi xalqni-xalq, millatni-millat qilishga xizmat etsin. // «Tafakkur», 1998 yil, 2-son.
5. Karimov I.A. Istiqloq va ma'naviyat. -Toshkent: O'zbekiston, 1994 .
6. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yO'q. -Toshkent: Sharq, 1998.
7. Bepal'ko V.P. Pedagogika i progressivniue -Toshkent:texnologii obucheniya . - M.:Pedagogika, 1995.
8. Bepal'ko B.P. Slagaemiue pedagogicheskoy texnologii. -M., 1989 .
9. Yo'ldoshevJ. Yangi pedagogik texnologiya: Yo'n alishlari, muammolari, echimlari. // «Xalq Ta'lim i», 1999 yil, 4-son, 4-11 betlar.
10. Klarin M.V. Pedagogicheskaya texnologiya v uchebnom processe. -M., 1989g.
11. Lewy Itross, Bathory Z. The Toxonomy of Educational obyektiv in Continental. Evrop, Univ. of Shikago.1994.-P.146-163.
12. Maqmurudov M. O'quv materialini didaktik loyiqalash tizimi. // «Pedagogik maqorat», 2002 yil, 3-son, 3-11 betlar.
13. Maqmurudov M. Ta'lim natijasini loyiqalash. // «Pedagogik maqorat», 2003 yil, 1-son, 8-10 betlar.
14. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. Ma'ruzalar matni. –Harshi: Nasaf, 2000.
15. Podlasiuy I.P. Pedagogika. Noviy kurs. Kniga 1. M.: Vldos, 2000 .
16. Sayidaqmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar.--Toshkent: Yangi avlod adabiyoti, 2005.
17. Sayidaqmedov N. Ta'lim da Harakatlantiruvchi kuch. // «Ma'rifat», 1998 yil, 16 yanvar'.

25- MAVZU: XORIJIY MAMLAKATLARDA TA'LIM -TARBIYA TIZIMI SHET EL TA'LIM I TARAQQIYOTINING ASOSIY YO'NALISHLARI

O'zbekiston Ta'lim tizimi keng hamrovli islohatlarni hamda qayta qurish ishlarini amalga oshirishdek murakkab jarayonni boshidan keshirmoqda. Ulardan ko'zda tutilgan maqsad - maktab faoliyatini demokratlashtirish, uning insonparvarlik tamoyillarnini rivojlantirish, shu asosdaO'quvtarbiya ishlari mazmunini uning shakl va uslubini kompleks yangilash va yanada takomillashtirishdan iboratdir. Bu vazifalarni muvofaqqiyatli hal qilishning muhim shartlaridan biri shet el maktabi va pedagogikasi tajribalariga munosabatni tubdan o'zgartirishdan iborat ekanligini hayotning o'zi ko'rsatmoqda.

Bu tajribalarni o'rganish orqali biz Ta'lim da xato va yangilishishlardan, shubxali xulosalarda o'zimizni saqlashimizdan tashHari Ta'lim tarbiyada qotib qolgan, eskirgan, o'z dolzarbligini yO'qotib borayotgan ish shakllari va uslublarda tezroq xolos bo'lish bilan birga, uni munosib tarzda yangilashda qo'shimsha boy manbalarga ham ega bo'lamiz.

Ta'lim - tarbiyada samarali islohotlarni amalga oshirish talab etilayotgan hozirgi davrda esa ilmiy texnika taraqqiyoti, yangi texnologik revolyusiya sharoitida muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsata

oladigan jamiyat a'zolarini yetishtirib berish, yosh avlodni kasb – xunarga yo'naltirishda davlat xizmatini xamda o'rta Ta'lim ning ko'p variantli ushinshi bosqishini joriy etish, Ta'lim mazmunini yaxshilashda pedagogik vositalarni qo'llash, Ta'lim da tashabbuskorlik va ijodkorlikka keng yul oshish, uning muxim tizimlarini yaratish kabi shet el tajribalarini o'rganish ayni muddaodir.

Rivojlangan xorijiy davlatlarda Ta'lim ning mamlakat ishki siyosatiga faol ta'sir etadigan ijtimoiy jarayon ekanligi, e'tirof qilingan xaqiqatdir. Shu tufayli ham shet mamlakatlarda maktab extiyojini iqtisodiy ta'minlashga ajratilayotgan mablag' miqdori yildan yilga - oshib bormoqda.

Yaponlarda masalan, «maktab muvoffiqiyati va farovonlik timsoli» gina bo'lib qolmay, «u insonlarni yaxshilaydi», degan fikr ishonsh va e'tiqodga aylangan.

Ta'lim to'g'risidagi g'amxurlik taniqli siyosatshilarning xam xamisha diqqat - etiborida bo'lgan. Shuning ushun xam AQSh ning sobiq Prezidenti R.Reyganni, Buyuk Britaniya Bosh vaziri M.Teshsherni, Fransiya Prezidenti F.Mettiranlarni maktab islohotining tashabbuskorlari deb bejiz aytishmaydi. F.Mitteran maktabni «Jamiyatini harakatlantiruvshi kush» deb hisoblagan.

Rivojlangan mamlakatlarda pedagogik tadqiqotlarni amalga oshiradigan ko'p sonli ilmiy muassalar ishlab turibdi. Germaniyada ularning ikki mingdan ortiq. Fransiya, AQSh, Yaponiyada Ta'lim tarbiya nazariyasi muammolari bilan yuzlab davlat va xususiy tashkilotlar Universitetlar pedagogik tadqiqot markazlari shug'ulanmoqdalar. Ular faolitini esa xalqaro Ta'lim markazlari, masalan, AQSh da xalqaro instituti muvofiqlashtirib bormoqda. Ko'pshilikning faoliyati O'quvdasturini takomillashtirish va qayta qurishga

Maktab dasturlarini o'zgartirish ikki asosiy yo'nalishda: ekstensiv va intensiv yo'l bilan amalga oshiriladi.

Birinshi holatda O'quvmuddati uzaytiriladi, O'quvmateriallari hajmi ko'paytiriladi; ikkinshi holda esa mutlaqo yangi dastur yaratiladi. Bu o'rinda ikkinshi yo'l, ko'pshilik mutaxassislarning e'tirofisha, maqbul hisoblanadi.

1961 yilda «Bosh yangi bazis» tamoyillari asosida AQSh o'rta maktablarni islohot qilish boshlangan edi.

Buning mohiyati shundaki, ingliz tili va adabiyoti (to'rt yil), matematika (to'rt yil), tabiiy bilimlar (ush yil), ijtimoiy fanlar (ush yil), kompyuter texnikasi (yarim yil) kabilardan iborat besh yo'nalishdagi majburiy Ta'lim joriy qilindi.

Har bir yo'nalish o'z navbatida bir nesha qismga bo'linadi. Masalan, matematika, algebra, trigonometriya, ish yuritish, kompyuter texnikasini qo'llashdan iborat barsha majburiy predmetlar tarkibiga yangi kurslar kiritildi. 1985 yildan etiboran barsha yuqori bosqish kollejlarning to'qson foizi shu besh bazisli tamoyillar asosidagi dasturlar bilan ish olib bormoqdalar. Natija: majburiy tayyorgarlik buyisha Ta'lim xajmi qisHardi,shu bilan bir qatorda dastur shuqurlashtirilib o'rganiladigan kurslar hisobiga tig'izlashtirildi.

XX asrning 80- yillarida majburiy Ta'lim hajmini qisHartirish jarayoni yanada shuqurlashtirildi. Hatto ayrim kollejlarda bu sohada ush yangi: ingliz tili va adabiyoti, matematika, ijtimoiy bilimlar bazislari asosida ish olib borilmoqda. Ta'lim ning boshqa turlari esa iqtisoslashtirish davrigasha amalga oshiriladigan bo'ldi.

Amerikadagi ko'zga ko'ringan «Found Karnegi» pedagogik markazi bu dasturni XXI asr dasturi deb baxolamoqda. O'quvdasturlarini qayta qurish jarayoni g'arbiy Yevropa davlatlarida ham amalga oshirilmoqda. Masalan , Buyuk Britaniyada Ta'lim vazirligining tavsiyalariga muvofiq O'quvrejasi va dasturini Ta'lim muassasalarining o'zlari belgilaydilar mazkur tavsiyalarga muvofiq 50 foiz O'quvsoatlari O'qitilishi shart bo'lgan «yadro» predmetlar: ingliz tili adabiyoti, matematika, din darsi jismoniy tarbiyaga ajratiladi.O'quvsoatlarining boshqa qismi esa O'qitilish shart hisoblanib, tanlab olingan predmetlarga (gumanitar, tabiiy matematik) ajratiladi.

80 yillardan boshlab Buyuk Britaniyada ham AQSh dagi singari o'rganilishi majburiy bulgan fanlar doirasi kengaytirildi. Ingliz tili va adabiyoti, matematika va tabiiy fanlar O'quvsetkasining yadrosini tashkil etadigan buldi. Qolgan predmetlarni tanlab olish O'qvshilar va ota- onalar ixtiyoridadir.

«Yangi dunyo» ning pedagogik g'oyalari Fransiya va Germaniya Ta'lim iga ham sezilarli ta'sir etayotir.

Germaniya to'liqsiz o'rta maktablarida asosiy predmetlar bilan bir qatorda tanlab olinadigan ximiya, fizika, shet tillari kiritilgan O'quvdasturlari ham amalga oshirilayotir. Bu O'quvdasturi tobora to'liqsiz o'rta maktab doirasida shiqib, o'rta maktablar va gimnaziyalarni ham hamrab olmoqda.

Fransiya boshlang'ish maktablarida Ta'lim mazmuni ona tili va adabiyoti hamda matematikadan iborat asosiy, tarix, geografiya, axolishunoslik, tabiiy fanlar, mexnat Ta'lim i, jismoniy va estetik tarbiya kabi yordamshi predmetlarga bo'linadi.

Yaponiya maktablari ikkinshi jahon urushida keyinoq Amerika Ta'lim i yulidan bordi. Lekin shunga karamay, bu ikki mamlakat O'quvdasturida qator farqlar ko'zga tashlanadi. Yaponiyada O'quvdasturlari jiddiy murakkablashtirilgan asosiy fanlar majmui ansha keng, bir qator yangi maxsus va O'quvfakultativ kurslar kiritilgan. Masalan, umumiy Ta'lim i maktablarining yangi musiqa Ta'limi O'quvdasturiga milliy va jahon mumtoz musiqasini o'rganish ham kiritilgan.

Yapon xalqida «Hamma narsa unutilganda ham Ta'lim esda qoladi» degan xikmatli gap bor. Aftidan, rivojlangan davlatlarda O'quvdasturining rivojlanishi mana shu yo'nalish asosida qurilmokda.

Integratsiyalashtirilgan va maxsus kurslar

Asosiy O'quvdasturlariga ma'lum sheklanishlarni kiritish, alohida predmetlarni o'rganishni kushaytirib, ularni shuqur o'zlashtiradi va O'quvshilarni ortiqsha «yuk» xolos qiladi. Bu masalani ijobiy hal etishda O'quvkurslari Integratsiyasini amalga oshirish yordam beradi.

Hozirgi paytlarda rivojlangan mamlakatlar O'quvdasturiga Integratsiyalashtirilgan kurslardir kiritish to'la amalga oshirildi. Fransiya maktablarida ularga 6-10 foiz, Buyuk Britaniya maktablarida 15 foiz O'quvsoatlari ajratildi.

Bu muammoni to'ldirish, O'quvshilarning u yoki bu kursga bo'lgan ehtiyojini to'laroq qondirish ushun maktablar alohida predmetlardan shuqurlashtirilgan kurslarni tavsiya etmoqdalar. Masalan, G'arbiy Yevropa maktablarida 15 foiz O'quvshilar fizika fanini shuqurlashtirib o'rganayotirlar.

Keyingi ush yil ishida AQSh da ilmiy bilimlarni shuqurlashtirib o'rgatishni ta'minlash maqsadida Integratsiyalashtirilgan kurslarning turli variantlari ishlab shiqilmoqda.

Shet- el tajribalari shuni kursatadiki, Ta'lim mazmunini qayta qurish ishida shoshma - shosharlikka YO'l qo'yib bo'lmaydi. Fikrimizsha bu soxada samaralirok yul Integratsiya va ixtisoslashtirishga asoslangan O'quvdasturlarini yaratishdir.

Mehnat Ta'lim i va kasbga yo'naltirish ishlaridagi o'zgarishlar.

Iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatlarda mehnat Ta'lim ini hamda kasbga yunaltirish borasida amalga oshirayotgan ishlarining eng e'tiborga loyiqlari shu Ta'lim bo'yisha O'quvdasturlarini kengaytirish; professionalizimga yuz tutish, kushli moddiy ba'zani barpo etish yulidir. Har holda 1977 yilda AQSh da qabul qilingan «Mehnat faoliyatiga tayyorlash akti» ning asosiy g'oyasi ham shunga Haratilagan. Umuman AQSh da bu masalaga munosabat jiddiy. Kollejlarda kotedjlar kurish, avtomobillarni ta'mirlash, komp'yutyerlarni terish kabi Amaliy faoliyat mavjudki, ular O'quvmuassasalariga ma'lum miqdorda daromad ham keltirmoqda.

Mehnat Ta'lim i bilan bir qatorda kasbga yo'naltirish ishlari ham zamon talablariga ham oxang takomillashmoqda. Kasbga yo'naltirish darslari barsha rivojlangan davlatlarda mavjud. Bunday darslarda mehnat olamidagi o'zgarishlar va tendensiyalar, kasb - kor sohibi bo'lish imkoniyatlari ham hrgatiladi. Bunday darslarni Fan O'qituvshilari hamda maxsus kasbga yo'naltirish ishlari bo'yisha maslahatshilar olib boradilar. Bulardan tashHari kasbga yo'naltirish konsultatsiya punktlari ham mavjud bulib, ular yuqori sinf O'quvshilari va ota- onalarga soha bo'yisha konsultatsishlar tashkil etadilar. Bunday konsultatsiya punktlari maktablar tarkibiga kirmaydi. Ular yo xususiy mexnat birjalari tasarrufida bo'ladi.

Kasbga yo'naltirish ishlarini tashkil etishida korxonalar amalga oshrayotgan ishlar ham e'tiborga molikdir.

Ularning shtatli konsultatsiyalari maktablarda kasbga yo'naltirish bo'yisha keng hamrovli tushuntirish ishlarini olib boradilar.

Ta'lim ni tabaqalashtirib olib borish muammolari.

Maktablarda amalga oshirilayotgan islohatlar Ta'lim ishini tabaqalashtirish muammolarini keltirib shiHardi.

Lekin masalan atrofida hali Hama Harshi fikrlar ko'p. Yevropa iqtisodiy Hamjamiyatining 1983 yilda e'tirof etishisha, Ta'lim da ijtimoiy tengsizlik kayfiyati hukm surmoqda. Bunga pul to'lab O'qish, sinfda yoki kursda O'quvkursini o'zlashtira olmay ikkinshi yilga qolib ketish, imtixonlarni o'ta talabshanlik asosida o'tkazish sabab bo'lmoqda.

Masalan, Fransiya boshlang'ish maktablari O'quvshilarining teng yarmi, litseylar O'quvshilarning 60 foizi fanlarni o'zlashtira olmay takroriy'quvyilga qolib ketmoqda.

Ikkinshi yili ko'p sonli imtixonlar sabab bo'lmoqda. Bu mamlakatning boshlang'ish va o'rta maktablarda bolalar 650 ta imtixon va zashyotlar topshiradilar.

Imtixonlardan yiqilish O'quvshilarning asab va ruhiy holatiga qattiq ta'sir utkazadigan vaziyatlar, hatto fojeali voqealar ruy berish hollari ushraydi. Bunday vaziyat shubhasiz, faqat ota – onalar ishidagina emas, O'qituvshilar orasida ham keskin noroziliklarga sabab bo'lmoqda.

1983 yildagi AQSh davlat dalolatnomalardan biri to'g'ridan to'g'ri «mamlakat xavf ostida» deb nomlangan. Unda O'quvshilar o'zlashtirishdagi «o'rtamiyonashilik» 70-80 foizni tashkil etayotganligi, funksional savodsizlik avj olayotganligi bayon etilgan.

80 yillarda AQSh O'quvshilarining 50 yillarga nisbatan reyting ko'rsatkishi 973 dan 893 ga tushdi Fransiya xam 3 litseyshidan biri muvoffaqiyatga ushrayotir.

Ta'lim da ruy berayotgan bu salbiy holatni bartaraf etish to'ldiruvshi Ta'lim zimmasiga tushadi.

To'ldiruvshi Ta'lim maktabgasha tarbiya muassalarida, maktab va litseylarda amalga oshrilmoqda. AQSh da bu xizmatga ommaviy axborot vositalarining imkoniyatlari ham safarbar etilgan, Milliy telekompaniya maxsus O'quvkanali orqali 130 soatlik O'quvko'rsatuvlari tashkil etdi.

O'quv jarayonlarini tabaqalashtirib olib borish bo'yisha shet mamlakatlarning ko'pshiligida tadqiqotlar davom ettirilmoqda.

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I. A. Karimovning Ta'lim -tarbiyani rivojlantirishga Qaratilgan asarlari

2. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'grisidagi»gi Qonuni, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»

3. Pedagogika Fani Konceptiyasi

4.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maqkamasining Ta'lim sohasidagi qarorlari

Mustaqil ish yo'n alishlari:

- a) Rivojlangan davlatlardagi Ta'lim islohatlarini taqlil qilish;
2. Chet el Ta'lim tizimida O'quvdasturlarining mohiyatini o'rganish;
3. Xorij Ta'lim -tarbiya tizimida o'ziga xos xususiyatlarni taqlil qilish

Mustaqil ish bosqichlari:

1-bosqich: a) Internetdan foydalanib, quyidagi mavzularda referatlar tayyorlang

1. Rivojlangan davlatlardagi Ta'lim islohatlari.
2. Chet el Ta'lim tizimida O'quvdasturlarining moqiyati
3. Integratsiyalashtirilgan va maxsus kurslar, kasbga yo'naltirish.
4. Ta'lim ni tabaqalashtirib olib borish muammolari.
5. Xorijda maxsus maktablar
6. Xorij va Respublikamiz Ta'lim -tarbiya tizimida o'ziga xos xususiyatlar, farqlar, uxshashliklar

2-bosqich: Nazariy dalillarga asoslangan qolda «B-B-B» strategiyasidan foydalanib, «Shet el Ta'lim i taraqqiyotining asosiy yo'nalishlari» matnini taqlil qiling.

MUSTAQIL ISHLASH UCHUN ADABIYOTLAR:

Karimov I.A. Barkamol avlod - O'zbekiston Taraqqiyotining poydevori.- Toshkent:Sharq, 1997.

1. O'zbekiston Respublikasi «Ta'lim to'grisidagi Qonuni».- Toshkent,1997.
2. O'zbekiston Respublikasi Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. –Toshkent, 1997.
3. Inogomov R., Toshmurodova K. Pedagogika fani XXI asrda – T. «Yangi asr avlodi», 2000, 43-77 betlar.
4. M.Ochilov Yangi pedagogik texnologiyalar. T., 2000, 98-b.
5. Lewy A. Bathory Z. The Ttoxonomy of Educational Objektives in Contenental. Unif of Chikago, sllinois; 1994, P. 146-163.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

6. Karimov I.A. Barkamol avlod - Uzbekiston tarakkiyotining poydevori. T. 1997.
7. Karimov I.A. Milliy istiklol goyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. T. 2000.
8. Karimov I.A. Barkamol avlod orzusi. T. «Shark» 1999, 17-70, 77-90 betlar.
9. Uzbekiston Respublikasi «Ta'lim tugrisidagi qonuni», T. 1997.
10. Uzbekiston Respublikasi Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. T. 1997.
11. Inogomov R., Toshmurodova K. Pedagogika fani XXI asrda – T. «Yangi asr avlodi», 2000, 43-77 betlar.
12. M.Ochilov Yangi pedagogik texnologiyalar. - T., 2000, 98-b.
13. Farberman, Djumabaeva F. Pedagogicheskaya texnologiya: puti osvoeniya. J.: Ta'lim muammolari, 1998, № 3; 24-b.
14. Farberman B. Metodika razrabotki i primeneniya pedagogicheskix testov. T. 1995, 116 s.
15. Gulyametdinov S. Peregudov L. Nauchno-metodicheskie osnoviu obespecheniya kachestva i konkurentospobnosti kadrov. T. J.: Ta'lim muammolari, 2000 № 4, 25-28 bb.

MUNDARIJA

Kirish

1. "Ta'lim to'grisidagi"gi qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ning qabul qilinishi, ularning moqiyati.
2. «Kadrlar tayyorlash milliy modeli» to'grisidagi tushuncha.
3. O'qituvchilik kasbining tarixiy Taraqqiyoti va uning jamiyatda tutgan o'rni.
4. O'qituvchi shaxsining insonparvarligi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ёзбекистон Республикасининг Конституцияси.-Т.: Ёзбекистон, 2003.- 38 б.
2. Ёзбекистон Республикасининг «Таълим тасъҳрисада»ги ёонуни. -Т., 1997 .
3. Ёзбекистон Республикасининг Кадрлар тайёрлаш миллий дастури. -Т., 1997 .
4. Каримов И.А. Баркамол авлод- Ёзбекистон тараъшиётининг пойдевори -Т.:Шарф, 1997.- 53б.
5. Каримов И. А. Ёзбекистон XXI аср босаъасида: хавфсизликка таъдид, баръарорлик шартлари ва тараъшиёт кафолотлари. -Т., «Ёзбекистон» 1997.-328 б.
6. Каримов И. А. Ёзбекистон XXI асрга интиломоъда.-Т.: Ёзбекистон, 1999.- 73б.
7. Каримов И.А Маънавий юксалиш йосида. Т., «Ёзбекистон» 1998.- 78 б.
8. Abdullaeva SH., Д.А. Хатова, Б.Б. Собиров, с, с. Сайитов. Педагогика. Укув кулланма.- Т.:Фан, 2004, 198 б.
9. Абдуллоъ Авлоний. Мухтасари тарихи анбиё ва тарихи ислом.-Т.: Фан, 1994.- 293б.
10. Абдурахмонов Абдулхай Саодатга элтувчи билим.-Т.:Мовароуннакр, 2004.-708б.
11. Абдурауф Фитрат. Мухтасар ислом тарихи.-Т: Фан, 1993.- 172 б.
12. Абу Али ибн Сино.Тадбири манзил. Душанба: Ирфон, 1980-420 б.
13. Абу Абдуллоъ Мукаммад ибн ал-Бухорий. Кадис («Ал-жомиъ ас-Сакийк»). 1-жилд. Таржимон З.Исмоилов.-Т: Ёомуслар бош таъририяти, 1997, 572б.
14. Абрамова И. Г. Деловые игры в системе повышения квалификации. –М.: Знание,1992.-170 с.
15. Айдарова Л. И. Деятельность школьника.-М.: Просвещение,1990.- С.47-78.
16. Азаров Ю.П. Тарбиявий иш методикаси.-Т.: Ёшитувчи,1991.-67б.
17. Амонашвили Ш. А. Размышления о гуманной педагогике.-М.: Знание,1996.-147 с.
18. Алиев А. Маънавият, ёадрият ва бадиият.-Т.: Академия, 2000.- 631б.
19. Ахлоъ- одобга оид Кадис намуналари. Т. А. Йослдошев таъририда.-Т. : Фан,1990.- 146 б.
20. Ахмедов Б. Аждодлар осгити. Кикматлар. Кикоятлар. Тамойиллар.-Т.: Чолпон,1991.- 234 б.
21. Баркамол авлод орзуси.-Т.: Шарф, 1999.-228б.
22. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии.- М.:Педагогика, 1989.-192 с.
23. Bohnishc S. Einige philosophisch-methodologische Fragen- Berlin, 1990.- 175 p.
24. Bloom B. S. A taxonomy of Educational Objektives Handbook.- Harvow ,1965.- 83 p.
25. Божович Л. И. Личность и её формирование в юношеском возрасте.-М.: Владос, 1998,219 с.
26. Варгезе Р.А.Великие мыслители о великих вопросах.-М.: Торговый дом Гранд, 200.- 778с
27. Войшвилло Е. К., Дегтярев М.Г. Логика,-М.: Владос,1998.- 528с.
28. Weiner B. Theorien der Motivazion. -Stuttgart: Klett, 1996.- 167 p.
29. Wegner G. Handbuh der Pedagogischen Diagnostik. -Berlin: General Press, 2000 – P 56-67.
30. 15.Giddens Entoni. Sosiologiya.- Т., «SHarq», 2002 y.
31. 16.Jenks C. (ed). The Sjiology of Childhood. London, 1982. Sosiologik istiqbolda bolalikning umumiy manzarasi.
32. 17.Zimnyaya I.A. Pedagogicheskaya psixologiya. -М., «Logos», 2002.
33. Гузеев В. В. Образовательная технология: от приёма до философии.-М.: Сентябрь, 1996.112б.
34. Денякина Л. И. Педагогическая диагностика- движущая сила педагогического коллектива.-М.: Университет,200.-198 с.
35. Зазюн И. А. Основы педагогического мастерства. М.: Педагогика, 1991. -251 с.
36. Занков Л. В. Обучение и развитие.-М.: Наука, 1998, 149 с.
37. Ибрагимов Х. И., Абдуллаева Ш. А. Педагогика. Ёшув ёолланма.-Т.: Фан,2004.- 182 б.
38. Исоёова М. Шахс ижтимоийлашувида маъалла. // Халъ таълими,2003, №3, Б.4-6 .

39. .Milliy istiqlool g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar -T. «O'zbekiston», 2000 y.
40. 21.Mahkamov U. Axloq-odob saboqlari T., 1994 yil.
41. .Mahmudov M. Komil inson shaksi va ijtimoiy tajriba. // «Pedagogik mahorat», 2002 y, 4-son, 6-10 bb.
42. .Munavvarov A.Q. Oila pedagogikasi.-T., «O'qituvchi»,1994y. 7 b.
43. 4.Mustaqillik. Izohli ilmiy-ommabop lug'at.-T., «SHarq», 1998, 177 b.
44. 25. Oliy Ta'lim me'yoriy hujjatlar to'plami.-T., «SHarq», 2001 y.
45. .Pedagogika A.Munavvarov tahriri ostida -T., 1996 yil.
46. . Podlasiuy I.P. Pedagogika. -M., «Vlados», 2003.
47. .Roziqov O.R. va boshqalar. Didaktika-T., «Fan» 1997 yil.
48. 29.Sayidaxmedov N. Texnologik yondashuv ustuvorligi. // Ma'rifat, 2003 y, 19 fevral'.
49. 31.Tursunov I. Nishonaliyev U. Pedagogika kursi -T., «O'qituvchi», 1997 yil.
50. 32.Tulenov J, G'ofurov Z, Falsafa, Darslik.-T., «O'qituvchi», 1997y.
51. 33.Umumiy o'rta Ta'lim davlat standartlari. Turli sohalar bo'yicha -T., 1999 yil.
52. Farberman B., Musina R., Jumaboeva F. Oliy o'quv yurtlarida O'qitishning zamonvay usullari.- T., 2002 y.
53. .Frances C. Waksler. Studying the Social Worlds of Children. London. 1991. Bolalar rivojlanishi bo'yicha materiallar to'plami.
54. .YUsupov E. Ma'naviyat asoslari -T., 1998 yil.
55. Розишов О. ва бошшлар. Дидактика-Т.:Фан, 1997.-302 б.
56. Rollet B. Anstrengungsvermeidungstest (FVT). Braunschweig: Westermann ,1999, -304 p.
57. Rudiger Prozediagnos als neueres Konzept der Lernfahigkeitsdiagnose// -In Mandi H. neue modelle Annahmen und Befunde, 2002,77 p.
58. Садриддин Салим Бухорий. Бақриддин Наъшбанд ёки етти пир.-Т.: Ёзувчи, 1993.-73 б.
59. Сайидақмедов Н. Педагогика фани методологияси ёқуд унинг замонавий мазмуни қашида: Амалиёт ва назария// Маърифат.-2004,- 21 феврал.
60. Сайидахмедов Н. Технологик ёндашув устуворлиги. // Маърифат, 2003, 19 февраль.
61. Сайидақмедов Н. Янги педагогик технологиялар.- Т.: Молия, 2003.- 172 б.
62. Сайф уз-Зафар. Навбақорий. Дурр ул-мажолис. Таржимонлар: Қ. Бобобеков ва М. Қасаний.-Т.: Мерос, 1992.- 289б.
63. Сафарова Р. Ё. Миллий тикланиш шароитида Ёзбекистон мактабларида она тили таълими назарияси ва амалиёти: педагогика фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация.-Т., Ёори Ниёзий номли ЁзПФТИ, 1998.- 254 б.
64. Семенова З.В. Новые информационные технологии в образовании: состояние и проблемы. Интернет янгиликлари ахборотномаси. -Т., 2002 йил, №2, Б.51-54 .
65. Симонов В. П. Педагогический менеджмент: 50 Ноу-Хау в области управления образовательным процессом: www. @. Irex. org. for information, 15, 2005.
66. Сунцов Н. С. Диагностирование в ученическом коллективе.- М., // Педагогика, 2003 №4, С. 40-50.
67. Тализина Н. Ф. Технология обучения и её место в педагогической теории // Современная высшая школа., 1977. №1.-Б.91-96.
68. Танъидий фикрлашни ривожлантириш асослари дастури. -Т., 2002.-294 б.
69. Турсунов И. Нишоналиев У. Педагогика курси -Т., «Ёситувчи», 1997 , 188б
70. Туркистоний Рақматуллоқ. Илм ва иймон.-Т.: Мовароуннақр, 1993.-78б.
71. Туленова Г. Миллий онг ва миллий ифтихор ёсишининг тарбиявий ақамияти. // Халъ таълими, 1997й, 2-сон, Б.14-19 .
72. Тёймонова Қ. Иштисодиёт-маънавият ва мафкуранинг кёзгусидир.//Маърифат-2000.16 сентябр.-Б.5.

73. УЎЕТ муассасаларида оқувчилар билим даражасини назорат қилишнинг рейтинг тизими тасвирисида муваффақият Низом. // Халқ таълими, 2000 й, 4-сон, 10-23 б.
74. Усмонов Ш, Содиёнов М., Обламуродов Н. Ўзбекистон тарихи. 1-қисм, -Т.: Абдулла Шодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 2002.- 280 б.
75. Усома ибн Мушғиз. Ибратли китоб.-Т.: Ўафур Ўулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1980, 192б.
76. Фарберман Б., Мусина Р., Жумабоева Ф. Олий оқув юртлиарида оёитишнинг замонавий усуллари.-Т., ГФНТИ 2001.-192с.
77. Фарберман Б.Л. Илҳор педагогик технологиялар.-Т., 1999.- 84 б.
78. Feger H. Unterrichtsklima. Weinheim.- Beltz :1993.-, 78-р.
79. Frances C. Waksler. Studying the Social Worlds of Children. London. // Болалар ривожланиши бейича материаллар тасплари, 1991,-122 р.
80. Hartley I. Strategies from Programmed Instructional Technology. London, 1982, 179 р.
81. Heckhausen H. Motivation und Handeln. Berlin: Springer, 1997 - р.
82. Хобсон Флейк. Развитие ребёнка и его отношений с окружающими.-М.: Торговый дом Гранд, 1999.- 304 с.
83. Шарф тафаккури хазинасидан. А. Шаропов тақрири остида.-Т.: Ўафур Ўулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1996.
84. Schmidt H. D. Zum Problem des Konstruktbegriffs in der empirischen Personlichkeitsforschung und-diagnostik- Z Psychol 1999, 182 р.
85. Юсупов Э. Маънавий асослари -Т., 1998.- 409 б.
86. Ядов В. А. Социологическое исследование: методология. Программа. Методы. - Самара: СМГУ, 2004.-68 с.
87. Ўзбекистон миллий энциклопедияси № 1.-Т.: Шомуслар бош тақририяти, 2000.- 767 б.
88. Ўзбек педагогикаси антологияси. Тузувчилар: Қошимов К., Очил С, -Т.: Ўзбекистон, 1999.- 461 б.
89. Шувватов Н, Ўзиев Э. Ватанпарварлик қис-туйғусини бақолаш мезонлари. // Халқ таълими, 1997 й, 2-сон, Б.4-9.
90. Шори Низомиддин бин мулла Қасан. Илми ахлоф. -Т.: Ёзувчи, 1994.- 189 б.
91. Шобуснома. Огакий таржимаси.-Т.: 1997.-123 б.
92. Шориев О. Ал-Маржиноний машқур фикр қунос.-Т.: Абдулла Шодирий, 2000, 182 б
93. Шуронов М. Ўзбекистон умумий оорта таълим мактабларида миллий тарбиянинг илмий-педагогик асослари: педагогика фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация.-Т., Шори Ниёзий номи ЎзПФТИ, 1998.- 157б.
94. Шуронов М. Ш., Шурбониезова З. Ш. Ижтимоий педагогика.- Т. : РТМ, 2003, -48 б.
95. Шезиев.З. Синф рақбари ишини ташкил этиш ва режалаштириш.-Т.: Университет, 1994,-127 б.
96. Ўайбуллоқ ас- Салом. Эзгуликка чоғлан, одамзод.- Т.: Шарф, 1999.- 320 б.
97. Ўзиев Э. Тафаккур психологияси -Т.: Ёситувчи, 1994,-292 б.
98. Ўзиев Э. Психология.- Т.: Ёситувчи, 1996,- 198 б.
99. Қасанбоев Ж. Й. Узлуксиз таълим тизимида тақсил олувчиларнинг оқув имкониятларини аниқлаш.-Т.: Фан, 2005.-32б.
100. Эльконин Д. Б. Психология игры.-М.: Владос, 1999, -360 с.

MUNDARIJA

KIRISH

1-bo'lim. PEDAGOGIKANING UMUMIY ASOSLARI

1. Kadrlar tayyorlash milliy modeli. O'qituvchilik kasbi va uning jamiyatda tutgan o'rni.
2. Pedagogikaning predmeti, maqsad va vazifalari
3. Milliy istiqlol g'oyasi, milliy mafkuraning pedagogik asoslari
4. SHaxs kamoloti ijtimoiy-biologik hodisa, pedagogik jarayon ob'ekti va sub'ekti sifatida
5. Ilmiy pedagogik tadqiqot metodlari. Pedagogik jarayon va mutaxassislik

2-bo'lim. TARBIYA NAZARIYASI

6. Ijtimoiy tarbiyaning maqsad, vazifalari va mazmuni
7. Mustaqil O'zbekiston rivojlanishining ma'naviy, axloqiy negizlari
8. Tarbiyaning qonuniyatlari, prinsiplari va metodlari
9. SHaxs va bolalar jamoasi. Tarbiya jarayonida ularning o'zaro aloqadorligi
10. Oila tarbiyasi asoslari
11. Ilmiy dunyoHarash, kadrlarda milliy ong, mafkura va demokratik tafakkurni shakllantirish
12. Ma'naviy-axloqiy tarbiya. Komil inson. Mustaqil fikrlashni tarbiyalash
13. YAgonaO'quvtarbiya jarayonida fuHarolik va vatanparvarlik tarbiyasi
14. O'quvchilarning mehnat, kasb va jismoniy tarbiyasi

3- bo'lim. TA'LIM NAZARIYASI (DIDAKTIKA)

15. Ta'lim jarayoni va mutaxassislik
16. Ta'lim mazmuni. Davlat Ta'lim standartlari.O'quvrezjalari va vositalari

- 17 Ta'lim tamoyillari (prinsiplari)
- 18 Ta'lim metodlari va vositalari
- 19 Ta'lim -tarbiyani tashkil etish shakllari.(noan'anaviy shakllar
- 20 YOshlarning ma'naviyintellektual sifatlarini aniqlash va
. rag'batlantirish uslublari
- 21 Педагогик диагностика ва коррекцiя
- 22 Янги педагогик технологияларга замонавийлик контекстида
баҳо бериш
- 23 Педагогик технологияларни таълим жараёнига тадбиқ қилиш
масалаларих
- 24 Хорижий мамалакатларда таълим

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

Mazkur darslik Navoiy Davlat pedagogika institutining Ilmiy-uslubiy Kengashida muhokama qilingan va chop etishga tavsiya etilgan. (Bayonnoma № 3, 2007 yil)